

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ BİLİM DALI**

**KIRIM'IN KARASU KAZASI 1683-1744
(ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE)**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Nuri KAVAK**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ**

Ankara-2008

ONAY

Nuri KAVAK tarafından hazırlanan “Kırım’ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer’iyye Sicillerine Göre)” başlıklı bu çalışma, 04.03.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oy çokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim/Yeniçağ Bilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

.....

(Unvanı, Adı Soyadı, Başkan)

İmza

.....

(Unvanı, Adı Soyadı.)

İmza

.....

(Unvanı, Adı Soyadı.)

İmza

.....

(Unvanı, Adı Soyadı.)

İmza

.....

(Unvanı, Adı Soyadı)

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin idare ve toplum yapısını sıhhatli bir şekilde ortaya koyabilmek için, yerleşim merkezlerinin idari, sosyal, kültürel, dini ve ekonomik durumlarının incelenmesi hayati bir önem taşımaktadır. Bilhassa sosyo-kültürel yapının araştırılmasında, bireyin bireyle ve bireyin devletle ilişkilerini tüm sadeliği ile sergileyen mahalli araştırmalara büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim mahalli tarih araştırmalarının bu istikamette orijinal veriler elde edebilmesi açısından, Şer'iyye Sicilleri mühim bilgileri ihtiva eden kaynakların başında gelmektedir. Şer'iyye Sicilleri, yerleşim yerlerindeki gündelik hayatın adeta bir fotoğrafını çekmiş olması, biz araştırmacılara pek çok fayda sağlamaktadır. Kısacası Osmanlı Devleti'nin, siyasi, idari ve sosyal tarihini hakkıyla ortaya koymanın yolu, sicilleri incelemekle ancak mümkün olabilmektedir.

Kırım Hanlığı'nın etnik ve dini öğeleri noktasındaki benzerliğinin yanı sıra, Osmanlı idari teşkilatının bir çok kısmını örnek almış olması bu alana yönelmemize ilgimizi celbetmiştir. Bu cümleden olarak, Kırım Hanlığı'nın idari yapılanması ile ona bağlı Karasu kazasının adli teşkilatlanması da aynı benzerlikleri göstermektedir. Şüphesiz bu durum, Karasu kazasına ait Şer'iyye Sicillerini esas alarak inceleme yapmamızı sağlayan etkenlerden biri olmuştur. Araştırmamızın temel kaynağını Şer'iyye Sicilleri oluştururken, sicillerin yetersiz kaldığı hususlarda bölgeyi gezen seyyahların tuttıkları notlardan ve sonraki dönemlere ait kaynaklardan da mukayese ederek yararlanılmıştır. Yine az da olsa B.O.A.'daki bir takım belgelerden de faydalanılmıştır.

Öte yandan bu tezin hazırlanmasındaki temel amaçlarımızdan ilki, Kırım Türkleri'nin kültürel tarihini ortaya koymaktır. Ancak diğer taraftan Kırım Türkleri ile Kırım coğrafyasının, Genel Türk Tarihi içindeki yeri ve elan Kırım Otonom Cumhuriyeti'nin bağımsızlaşma sürecinde meydana gelen gelişmeler sebebiyle incelenmesi de bir zaruret oluşturmaktadır. Nitekim

günümüzde Kırım coğrafyası üzerinde en fazla Kırım Türkü'nün yaşadığı şehir Karasubazar'dır. Ancak buna rağmen şehrin doğuşu, gelişimi, mimari yapısı, sosyal ve ekonomik hayatı ve vakıfları ile beraber tarihi yazılmamıştır. Ayrıca yaşadığım şehrin yani Eskişehir'in, Kırım'dan gelen göçmenlerin büyük bir kısmına ev sahipliği yapması hasebiyle bu konu ilgimizi çekmiştir. Aynı zamanda bölgeyi tanıyan insanlar vasıtasıyla da, incelediğimiz yerleşim yeri ile ilgili bazı bilgiler elde edebilmemiz mümkün olmuştur.

Tezimiz vasıtasıyla ulaşmaya çalıştığımız hedeflerin başında ise, mikro anlamda Karasu kazasının, makro anlamda da Türk toplumunun sosyal ve kültürel tarihinin ortaya konulmasına yardımcı olmaktır. Yine hassaten önemle üzerinde durduğumuz diğer bir hedefimizde, Karasu kazasındaki nüfus ve fiziksel yapı özelliklerinden hareketle, günümüze yansiyabilecek veriler çıkararak, bir değişim sürecinin gözler önüne serilmesine katkı sağlamaktır.

Yukarıda bahsi geçen amaç ve hedeflerin gerçekleşebilmesi amacıyla, araştırmamız dört ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, Kırım Hanlığı'na bağlı bir kaza merkezi olan Karasu kazasının idari yapısı incelenerek buraya bağlı mahalle, nahiye ve köyler elimizdeki sicillerde yer aldığı şekliyle aktarılmıştır. Ayrıca ilerleyen dönemlerdeki idari yapıya dair bilgiler içeren kaynakları da kullanarak Rus işgali ile beraber başlayan, bölgedeki tahribatı ortaya koyabilecek bütün değişimleri, yer isimlerini dönem dönem aktararak gün ışığına çıkarmaya çabaladık. Yine aynı bölümde Karasu kazasında görev yapan ya da görev sahasına giren bütün idarecilerin makamlarını, görev ve yetkilerini, kazada üstlendikleri pozisyonlarını, belgelere aktarılan bilgiler sayesinde görevlileri isimleri ile beraber tespit ettik. Karasu kazasını incelemekle, Osmanlı Devleti'ndeki diğer kazalar arasında mukayese yapabileme imkanını da sağladık. Bu durum Kırım Hanlığı'nın teşkilatlanmasındaki Osmanlı etkisini ortaya çıkarabilecek ayrıntıları da gözler önüne sermektedir.

İkinci bölüm fiziki yapı ve vakıflar adıyla oluşturulmuştur. Önce kazanın sahip olduğu fiziki yapılar, elimizdeki sicil kayıtlarında yer aldıkları nispette tablolar halinde verilmeye çalışılmıştır. Daha sonra teferruata fazla girmeden bütün bu fiziki yapıların genel özellikleri belirtilmiştir. Bölümün vakıflar kısmında ise, Karasu kazası Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan bütün vakıf kayıtları değerlendirilerek, tablolar halinde ifade edilmiştir. Bütün bunlar yapılırken, vakıf konusu ve belgelerde yer alan vakıfların tahlili fazla ayrıntıya girilmeden, vakıflar, bir yerleşim yerine sağladığı yararlar çerçevesinde ortaya çıkarılarak belirtilmiştir.

Yine toplumsal yapı ve sosyal hayatın araştırıldığı üçüncü bölümde, ilk olarak, nüfus hakkında fikir yürütülerek bir çok değişik kaynak incelenmiş ve ardından kazanın geçmiş dönemlerden beri göç alma özelliği sonucu meydana çıkan toplumsal yapı ortaya konulmuştur. Ayrıca hayli ilgi çeken ihtida hareketi incelenmiş ve elde edilen sonuçlarıyla beraber mühtedilerin durumu tasvir edilmiştir. Bölümün diğer kısmını oluşturan sosyal hayatın içerisinde de, ailenin oluşumu ve aile içindeki hayat, boşanma, ailenin nüfusu ve çocukların durumu, miras, lakab, konakçılık, giyim ve diğer ev eşyaları konuları işlenmiştir.

Mali ve iktisadi durumun anlatılmaya çalışıldığı dördüncü bölümde ise, para, her türlü fiyat hareketleri, köle ve köle tasarrufu, emek-hizmet bedeli, vergiler, meslek kolları, ticaret ve ticari ürünler gibi alt başlıklara yer verilmiştir. Bu çerçevede Karasu'nun ekonomik potansiyeli ve ticari hayattaki yeri ortaya konulmaya uğraşmıştır.

Araştırmamız esas olarak sicil kayıtlarından elde ettiğimiz bilgilere dayanmaktadır. Bölümlerde bu bilgiler tasnif ve tahlil edilerek değerlendirilmiştir. Hatta daha kolay anlaşılabilmesi amacıyla elde edilen veriler, sınıflandırılarak tablolar şeklinde aktarılmıştır.

Bu çalışmamız ile mahalli hayatın kesiti olan bir kaza (Karasu) esas alınarak incelenmiştir. Elde ettiğimiz siyasi, idari, ekonomik ve sosyal tarihe ait bilgiler sayesinde, hem Osmanlı Devleti'nin hem de Kırım Hanlığı'nın yapısına bir ışık tutulmuştur. Araştırmamız, Kırım Hanlığı'na ait mahkemelerde tutulan Şer'iyye Sicillerine dayalı olarak, bu coğrafya ile ilgili yapılan ilk çalışmalardan birini oluşturmuştur. Bu nedenle de, bundan sonra Kırım'a ait Şer'iyye Sicilleri kullanılarak yapılacak bu tür çalışmalara yararlı olabilirim kendimi mutlu hissedeceğim.

Araştırmamın ortaya çıkmasında her türlü tavsiye ve yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ'e, ayrıca şer'iyye sicillerinin elde edilmesinde katkı sağlayan sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Ayhan PALA ile kaynak temininde yardımlarını bulduğum sayın hocam Doç. Dr. Hakan KIRIMLI, Doç. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU ve Kırım Gelişim Vakfı yöneticilerinden sayın Ferruh AYHÜN ve Receb ŞEN ile ayrıca teknik katkılarından dolayı Emre ÜNAL'a minnet ve şükranlarımı arz ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLolar/ŞEKİLLER DİZİNİ	xii

GİRİŞ

1.KAYNAKLAR	1
Şer'iyeye Sicilleri ve Karasu Kazası Şer'iyeye Sicilleri	1
2. KIRIM'IN VE KARASU KAZASI'NIN COĞRAFİ	
KONUMU VE TARİHÇESİ	
2.1. Tatarlardan Önce Kırım	5
2.2. Kırım'ın Türkleşme Süreci	6
2.3. Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Hakimiyeti	9
2.4. Kırım'ın ve Karasu Kazası'nın Coğrafi Konumu	17
2.5. Karasu Kazası'nın Adı ve Tarihsel Gelişimi	19

BİRİNCİ BÖLÜM

KARASU KAZASI'NIN İDARİ YAPISI VE İDARECİLER

1.1. KARASU KAZASI'NIN İDARİ YAPISI	23
1.1.1.Karasu Kazası'nı Oluşturan Mahalleler	24
1.1.2.Karasu Kazası'na Bağlı Nahiyeler	30
1.1.3.Karasu Kazası'na Bağlı Köyler	31
1.2. KARASU KAZASI'NIN İDARECİLERİ	38
1.2.1. Ehl-i Örf	39
1.2.1.1.Kalgay Sultan	41
1.2.1.2.Nureddin Sultan	42
1.2.1.3.Bölgede Etkili Olan Kabile Aristokrasisi	43
1.2.1.4. Yeniçeri Serdarı ve Osmanlı Devleti'ne Ait	
Askerler	45
1.2.1.5. Bölükbaşı, Odabaşı ve Diğerleri	47

1.2.2. Ehl-i İlim Ve Adliye Mensupları	50
1.2.2.1.Kadı	50
1.2.2.1.1.Kadının Görevleri	60
1.2.2.1.2.Kadıya Yardımcı Olan Görevliler	64
1.2.2.2.Müftü	71
1.2.2.3.Nakibü'l-Eşraf	75

İKİNCİ BÖLÜM

FİZİKİ YAPI VE VAKIFLAR

2.1. KARASU KAZASI'NIN FİZİKİ YAPISI	78
2.1.1.Şirin Beyi Sarayı ve Ev Mimarisi	78
2.1.2.Mahkeme Binası	83
2.1.3.Zenaat ve Ticaret Yerleri	84
2.1.3.1.Çarşı, Pazar ve Arasta Yerleri	84
2.1.3.2.Han, Bedesten ve Değirmenler	88
2.2. VAKIFLAR	92
2.2.1. Vakıf Kurma Yolları	95
2.2.2. Vakıf Çeşitleri	96
2.2.3. Vakıf Müesseseleri (Dini ve Sosyal Yapılar)	101
2.2.3.1.Camiler	101
2.2.3.2.Mescidler	103
2.2.3.3.Medreseler ve Mektepler	105
2.2.3.4.Hamamlar	107
2.2.4.Vakıf Görevlileri	108
2.2.5.Vakıf Gelir ve Giderleri	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOGRAFİK VE SOSYAL YAPI

3.1. DEMOGRAFİK YAPI	116
3.1.1.Karasu Kazasının Nüfusu	116

3.1.2.Sosyal Tabakalaşma	118
3.1.3.Karasu'da İhtida Hareketi	127
3.1.3.1.İhtida Hareketlerinin Sebepleri	127
3.1.3.2.İhtida Edenlerin Sayısı	129
3.1.3.3.İhtida Edenlerin Milliyetleri ve Eski Dinleri	130
3.1.3.4.İhtida Sonrası Görülen Sorunlar	130
3.2. SOSYAL YAPI	133
3.2.1.Aile Hayatı	133
3.2.1.1.Ailenin Oluşumu	133
3.2.1.1.1.Nişan ve Namzedlik	134
3.2.1.1.2.Nikâh Akdi	136
3.2.1.1.3. Çok Eşlilik	139
3.2.1.2.Evliliğin Sonuçları	141
3.2.1.2.1.Kadının Hakları.....	142
3.2.1.2.2.Kocanın Hakları	146
3.2.1.3.Evliliğin Sona Ermesi	147
3.2.1.3.1.Fesih	147
3.2.1.3.2.Boşanma ve Boşanma Türleri	148
3.2.1.3.2.1.Talâk	149
3.2.1.3.2.2. Muhâlaa veya Hul'.....	152
3.2.1.3.2.3. Tefrik	153
3.2.2. Aile Nüfusu ve Çocukların Durumu	154
3.2.2.1. Aile Nüfusu	155
3.2.2.2. Çocukların Durumu.....	159
3.2.3.Miras ve Paylaşımı.....	165
3.2.3.1.Teçhiz ve Tekfin.....	165
3.2.3.2.Borçlar	165
3.2.3.3. Ölüm Sonrası Yapılanlar ve Vasiyet	166
3.2.3.4.Mirasçılarının Hakkı.....	167
3.2.4.Lâkablار.....	168
3.2.5.Konakçılık.....	172
3.2.6.Giyim, Süs ve Ev Eşyaları	173

3.2.6.1.Giyim Eşyaları.....	174
3.2.6.1.1.Başlık	174
3.2.6.1.2.İç Kıyafetler	175
3.2.6.1.3.Dış Kıyafetler	175
3.2.6.1.4.Aksesuar ve Ayakkabı Çeşitleri	177
3.2.6.2.Ziynet ve Süs Eşyaları	178
3.2.6.3.Ev Eşyaları	179
3.2.6.3.1. Mefruşat ve Sergi Eşyaları	179
3.2.6.3.2. Mutfak Eşyaları	181
3.2.6.3.3.Yatak Takımları	182
3.2.6.3.4.Temizlik Eşyaları	183
3.2.6.3.5.Aydınlatma ve Isıtma Eşyaları	184
3.2.6.3.6.Mobilya	185
3.2.6.4.Özel Eşyalar	186
3.2.6.4.1.Kitaplar	186
3.2.6.4.2. Musiki Aletleri	188
3.2.6.5.Silahlar	189
3.2.6.6.Hırdavat, Araç ve Gereçler	190

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MALİ VE İKTİSADİ DURUM

4.1.Para ve Fiyat Hareketleri	192
4.1.1.Para	192
4.1.2.Fiyat Hareketleri	194
4.1.2.1.Ekmek Fiyatları	194
4.1.2.2.Bakkaliye ve Diğer Mal Fiyatları	197
4.1.2.3.Gayr-i Menkûl Fiyatları	204
4.1.2.3.1.Ev Fiyatları	204
4.1.2.3.2.Dükkan Fiyatları	212
4.1.2.3.3.Bahçe ve Arazi Fiyatları	214
4.1.2.4.Köle ve Esir Fiyatları	216

4.1.2.5.Hayvan Fiyatları	222
4.2.Kira ve Kira Sorunları	226
4.3.Emek-Hizmet Bedeli	227
4.4.Sicillerde Kullanılan Ölçü Birimleri	230
4.5.Meslekler	236
4.5.1.Sanayi ve Diğer İmalat İle İlgili Meslekler	236
4.5.1.1.Dokumacılık	237
4.5.1.2.Metal İşlemeciliği	238
4.5.1.3.Deri ve Deri İşlemeciliği	240
4.5.1.4.Diğer Meslek Grupları	241
4.5.2.Hizmet Sektöründe Yer Alan Meslekler	244
4.5.3.Çeşitli Esnaf ve Ticaret Erbabı	247
4.5.4.Karasu'da Üretilen Ürünler	252
4.5.4.1.Tarım Ürünleri	252
4.5.4.2.Hayvan ve Hayvan Ürünleri	254
4.5.4.3.Sanayi Ürünleri	255
4.6.Ticaret	256
4.6.1.Ticari Güzergah	256
4.6.2.Ticari Sınırlamalar	258
4.6.3.Ticari Ortaklıklar	261
4.7.Satılan Ayıplı Malın İadesi ve Alış-Verişte Aldanma	261
4.8.Vergi	263
SONUÇ	267
KAYNAKÇA	275
EKLER	287
ÖZET	310
ABSTRACT	312

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
b.	: Bin (oğlu)
bkz.	: Bakınız
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bsk.	: Baskı
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
D.	: Doğu
Der.	: Derleyen
Edit.	: Editör
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
İ. A.	: İslâm Ansiklopedisi
K.	: Kuzey
Km.	: Kilometre
K.Ş.S.	: Karasu Şer'iyeye Sicilleri
m.	: Metre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Neş.	: Neşreden
Ö.	: Ölüm tarihi
RA.	: Rebiu'l-evvel
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
T.D.E.K.	: Türk Dünyası El Kitabı
Ter.	: Tercüme eden
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
T.T.Kong.	: Türk Tarih Kongresi
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu

v.b. : ve benzeri
V. D. : Vakıflar Dergisi
v.s. : vesaire
Yay. : Yayınlayan

TABLolar/ŞEKİLLER DİZİNİ

I.BÖLÜM

Tablo-1: 25. Ciltteki Mahalle İsimleri (1095/1683-84)

Tablo-2: Sicillerde Adı Geçen Nahiye İsimleri

Tablo-3: Sicillerde Adı Geçen Köy İsimleri (1683-1744)

Tablo-4: Kazaların Listesi (1784)

Tablo-5: Kılavuzda Yer alan Karasubazar'a Bağlı Köy İsimleri (1784)

Tablo-6: 27 Muharrem 1271/20 Ekim 1854 Tarihli Kırım Haritasına Göre Karasu Kazası Köy İsimleri

Tablo 7: Karasu Kazası'nın İdari Yapısı

II.BÖLÜM

Tablo-1: Karasu Kazası'ndaki Evlerin Oda Sayıları

Tablo-2: Karasu Kazası'ndaki Evlerin Müştemilatı

Tablo-3: Sicillerde Adı Geçen Çarşı İsimleri

Tablo-4: Sicillerde Adı Geçen Pazar İsimleri

Tablo-5: Sicillerde Adı Geçen Han İsimleri

Tablo-6: Sicillerde Adı Geçen Cami İsimleri

Tablo-7: Sicillerde Adı Geçen Mescid İsimleri

Tablo-8: Sicillerde Adı Geçen Medrese İsimleri

Tablo-9: Sicillerde Adı Geçen Hamam İsimleri

Tablo-10: Karasu Kazasına Ait Tüm Şer'iyye Sicillerinde Bulunan Vakıflar (1683-1744)

III.BÖLÜM

Tablo-1: İhtida Edenlerin Sicillere ve Yıllara Göre Dağılımı

Tablo-2: Çok Eşle Evlilik

Tablo-3: Tereke Döküm Cetveli

Tablo-4: Terekelerin Varisleri Cetveli ve Grafikleri

Tablo-5: Müslim Çocuk Cetveli ve Grafikleri

Tablo-6: Gayr-i Müslim Çocuk Cetveli ve Grafikleri

Tablo-7: Müslim Erkek Çocuk İsimleri

Tablo-8: Müslim Kız Çocuk İsimleri

Tablo-9: Gayr-i Müslim Erkek Çocuk İsimleri

Tablo-10: Gayr-i Müslim Kız Çocuk İsimleri

IV:BÖLÜM

Tablo-1: Ekmek Fiyatları

Tablo-2: 47. Ciltteki Ekmek Fiyatları (1129/1717)

Tablo-3: Bakkaliye Narh Listesi

Tablo-4: Temmuz 1743 Bakkaliye Narh Listesi

Tablo-5: Kayıtlara Yansıyan Bazı Mal Fiyatları

Tablo-6: 25. Ciltte (1095/1683-84) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-7: 33. Ciltte (1110/1698) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-8: 47. Ciltte (1129/1717) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-9: 65. Ciltte (1156/1743-44) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-10: 25. Ciltte (1095/1683-84) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-11: 33. Ciltte (1110/1698) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-12: 47. Ciltte (1129/1717) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-13: 25. Ciltte (1095/1683-84) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-14: 33. Ciltte (1110/1698) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-15: 47. Ciltte (1129/1717) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-16: 25. Ciltte (1095/1683-84) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-17: 33. Ciltte (1110/1698) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-18: 47. Ciltte (1129/1717) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-19: 25. Ciltte (1095/1683-84) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-20: 33. Ciltte (1110/1698) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-21: 47. Ciltte (1129/1717) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-22: 65. Ciltte (1156/1743-44) Satışa Konu Olan Evler

Tablo-23: Bir Gündelik Yevmiye İle Alınabilecek Bazı Gıda ve İhtiyaç

Maddeleri Cetveli

GİRİŞ

1. KAYNAKLAR

Şer'iyye Sicilleri ve Karasu Kazası Şer'iyye Sicilleri

Şer'iyye Sicilleri, Osmanlı tarihinin kaynakları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Sicillerin kaydını tutan kadılar, devletle halk arasında iki yönlü ilişkinin kurulmasında köprü görevi görerek, bu doğrultuda yapılan her eylemi bu defterlere kaydetmişlerdir. Dolayısı ile mahalli idarelere dair yapılan hukuki düzenlemelerden tutun da, mahallin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına dair bilgilerin yanı sıra, halkın devletten olan beklentilerine kadar her türlü konuyu sicillerde bulmamız mümkündür¹.

Son yıllarda sosyal içerikli tarih yazımının en önemli unsurunu oluşturan şehir tarihi yazma arzusunun, vazgeçilmez kaynağı olarak yine Şer'iyye Sicilleri görülmektedir. Şer'iyye Sicilleri olmadan, bütün sadeliği ile bireyin bireyle ya da bireyin devletle olan çok yönlü ilişki ve problemlerini inceleme imkanımız bulunmamaktadır. Tüm bu ilmi zaruretler ışığında, taşradaki yer isimlerinin tespiti, sicillere kaydedilmiş önemli şahsiyetler hakkında bilgi temini gibi hususlar da ayrıca bir ehemmiyet taşımaktadır. Hukuk, kendi içinde büyük bir alanı kapsamaktadır. Yine hukuk, bir çok yorum farkları ile beraber uygulamada ilginç sonuçlar sergileyebilen bir ilim sahasıdır. Ama unutulmamalıdır ki, hukuk her toplum için vazgeçilmez bir unsurdur. Bu nedenle hukuk tarihini inceleyenlerin bu tür sıkıntıları objektif ve net bir şekilde görerek ortadan kaldırabilmesi için, Şer'iyye Sicillerindeki sade, müdahalesiz ve aracsız uygulamaları görmeden hareket etmemeleri gerekmektedir².

¹ Özer Ergenç, **Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara, Ankara Enstitüsü Vakıf Yayınları, 1995, s. 86-87 Kadının yönetsel görevleri için bakınız.

² Ahmet Akgündüz, **Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümleri**, c.II, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 1988-89, eser içinde; şahıs hukuku s.245-246, aile

Bilhassa Osmanlı ülkesinin hayat ve geçim tarzı, yetiştirilen ürünler, sınıâ malları, meslek ve sanat kolları, dışarıdan giren ve dışarıya satılan ürünlerin bilinmesi ile ödenen vergilerin isimleriyle miktarlarını görmek Şer'iyeye Sicilleri ile mümkün olmaktadır. Genel anlamda tüm ülkenin ve dar anlamda da sicillerin kaydedildiği yerleşim yerinin hayat standardını ortaya koyabilmenin tek yolu sicil kayıtlarının iyi bir şekilde incelenmesinden geçmektedir. Kısacası iktisat tarihinin vazgeçemeyeceği eşsizlikteki verileri ancak sicil kayıtlarında bulabilmek mümkündür³.

Tüm bu sicillerin sağladığı avantajlara ilave olarak, askeri sahadaki eylemlerin oluşum ve gelişmelerini takip edebilmede de bu kayıtlara ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü merkezden taşradaki kadılara askeri konulardaki istekler bildirildiğinde, gelen metinler bu sicillere kaydedilerek korunmaktadır. Hulasa bu kayıtlar dikkate alınarak askeri meselelere açıklık getirmek, halkın savaşa olan bakışı üzerinde fikir yürütebilmek mümkün olabilecektir⁴.

Araştırmamızın temel kaynağı, Kırım'ın Karasu Kazası'na ait dört adet Şer'iyeye Sicili'dir⁵. Karasu, yerleşim yeri olarak Kırım'ın hızlı gelişen ve nüfusunu sürekli artıran bir kazasıdır. Kazanın idari yapılanması içerisinde, Han ve ailesinden olanlar, Hanın atadığı görevliler, Osmanlı Devleti'nin gönderdiği askeri sınıf mensupları ile Karaçi Kabilesi'nin bir kısmı yer almaktadır. Nitekim karmaşık görünmekle birlikte bu yapı, incelenmeye değer özel bir durum ortaya çıkarmıştır. Ayrıca nüfus yapısı içerisinde farklı din ve kültürlerin yer alması sicillere ayrı bir anlam yüklemektedir. Yine 17. yüzyıl

ve miras hukuku s.247-250, borçlar ve eşya hukuku s. 251-264, ceza, usûl ve vergi hukuku s. 265-269, miras hukuku s. 309-360, bir çok hukuk dalına ait örneği bir arada bulmamız mümkündür.

³ Akgündüz, **a.g.e.**, s. 335-343 arasında konuya örnek olması açısından bir çok tereke dökümü ile birlikte bakınız s. 177-183 aralığında da narh kayıtları bulunmaktadır.

⁴ Ergenç, **a.g.e.**, s. 87.

⁵ K.Ş.S., 25, 33, 47 ve 65. ciltlerdir. Bu güne değin Kırım Hanlığı'na ait Şer'iyeye Sicilleri'ne dayalı olarak iki çalışma yapılmıştır. İlki Ege Üniversitesi'nde Ömer Bıyık tarafından hazırlanan, Osmanlı Hakimiyetinde Kırım (1600-1774) adlı doktora tezidir. Bu çalışma geniş bir zaman dilimi ile bütün bir Kırım coğrafyasını konu almıştır. Ayrıca Kırıkkale Üniversitesi'nde Zeynep Özdem tarafından yeni bitirilen bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Tez, Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat (17. Yüzyıl Sonlarından 18. Yüzyıl Ortalarına Kadar) adıyla yapılarak, Karasubazar'a kısa bir sosyo-ekonomik bakış ortaya konulmuştur.

Kırım coğrafyası, sadece Karadeniz'in kuzeyi ile güneyini birbirine bağlamıyordu, aynı anda Avrupa ile Asya ülkeleri bilhassa İran arasında da geçiş bölgesidir. Bu denli uygun bir coğrafi konumun ve ticareti canlandıran yol ağından yararlanan Karasu kazasını, keçe sanayisi ve ticaretinin merkezi haline getirmiştir.

Kırım Hanlığı'na ait Şer'iyye Sicilleri'nin bir kısmı, bilim ve kültür birikimimize kazandırılması amacıyla yapılan çalışmalar çerçevesinde Türkiye'ye getirilmiştir. TİKA ve onun desteğiyle yürütülen proje ile Akmescit'deki İsmail Gaspıralı Kırım-Tatar Milli Kütüphanesi'nde bulunan 65 adet sicil şu an Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Ancak asılları 124 civarında olup, hala St. Petersburg'daki Saltıkov-Şchedrin Kütüphanesi'nde yer almaktadır⁶. Görüldüğü üzere sicillerin tamamı temin edilememiştir. Bu durumun nedenleri arasında, gerek İsmail Gaspıralı Projesi'nin tamamlanamaması, gerekse siyasi ve bürokratik sıkıntılar gösterilmektedir.

Karasu Kazası'na ait incelediğimiz dört sicil, 1683-1744 tarihleri arasını kapsamaktadır. 25. cilt 1094-1096/1683-84 bir giriş sahifesi ile 122 varak, 33. cilt 1110/1698-99, bir giriş sahifesi 100 varak ile tek sahife, 47. cilt 1129/1717 bir giriş sahifesi 93 varak, 65. cilt 1156-57/1743-44 tarihleri arası bir giriş sahifesi 41 varaktan meydana gelmiştir. Ayrıca her bir sahifedeki satır sayısı değişiklik göstermektedir. Yine sicillerin başlangıç tarihinin II. Viyana Kuşatması (1683) ve hemen sonrasına rastlamış olması ise çok önemli bir husustur. Bu cümleden olarak kuşatmanın Kırım'a, hatta Karasu kazasına ait yansımaları çok rahat görülmektedir⁷.

⁶ V. Dubrovskiy, "Türk Kırımına Dair Tarihi Kaynak ve Araştırmalar", **Dergi**, Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü, 2. yıl, No: 4, s.53'de Leningrad Umumi Kütüphanesi'nde 124 deri ciltli defterlerin bulduklarına işaret etmiştir. Ayrıca General Münih'in 1736 yılındaki Bahçesaray istilası esnasında bütün Kırım Hanlığı'na ait arşivin yakıldığına işaret ederek, bugüne dek kalabilen tek eserin bunlar olduğunu belirtmektedir.

⁷ Kayıtlarda yer alan narhların hemen hemen tamamı, 1683-1684 yıllarına tesadüf eden 25. ciltte bulunmaktadır. Yürüyen ekonomik göstergeler içinde, sıkıntı olmadığı sürece devletin ekonomiye ya da fiyatlara müdahale ettiğini görmemekteyiz. Yani belli aralıklarla fiyat politikası ve öngörüsü içerisinde yenilemelere ihtiyaç duyulmamıştır. Hatta böyle bir ekonomik kural geliştirilmemiştir. Şu

Ayrıca Kadı Defterleri fotoğraf formatında cd'lere kaydedilmiş olarak temin edilmiştir. Bu hali ile bilgisayar ortamında incelenmesi bize pek çok açıdan kolaylıklar sağlamıştır⁸. Genelde ilk ve son sayfalarda meydana gelen tahribatin dışında, geri kalan kısımların okunması ve incelenmesi çok kolay olmuştur. Şu an Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlüğü'ne kazandırılan Kırım Hanlığı'na ait Şer'iyye Sicilleri, Akmescit'deki İsmail Gaspıralı Kırım-Tatar Milli Kütüphanesi'nden alınan cilt numaralarıyla birlikte "cd" ortamında bulunmaktadır. Cilt numaralarının arşivde bulunan şekli ne ise, incelememizde de aynıları kullanılmıştır. Ciltlerdeki varak numaraları aynen korunmuştur. Ama varaklar "a" ve "b" yüzü şeklinde kolaylık olması hasebiyle harflendirilmiştir. Henüz arşivdeki siciller, araştırmacının çalışmasına hazır hale getirilmediğinden dolayı, hüküm numaralandırılmasına da gidilememiştir. Bu araştırmamızda yer alan tüm hüküm numaraları tarafımızdan verilmiştir⁹.

Bazı tereke kayıtlarının baş tarafı, kimisinin de son kısmı ya da her iki kısmının olmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum sayfalarda eksiklik olabileceği ihtimalini aklımıza getirmiştir. Ancak sayfa numaraları konusunda yukarıda bahsettiğimiz gibi, "cd" ortamına kaydedilen numaraları biz de aynen muhafaza ettik. Böylece bu numaralardaki bahsettiğimiz olumsuzluklar sayfa olarak atlanmamış durumdadır. Biz de atlamadan aynen numaraları olduğu şekliyle kullandık. Sonuç olarak bu eksik sayfalara rağmen bilgi eksiklikleri olmadığı görülmüştür. Çünkü konu veya anlam sıkıntısı yaratacak türden herhangi bir olumsuzlukla karşılaşılmamıştır.

hali ile fiyatlara müdahale için nedenler olmalı ki; incelediğimiz yıllar içinde sadece 1683-1684 yılı yani sıkıntılı II. Viyana Kuşatması nedeniyle -bu tezimizi doğrular nitelikte- fiyatlara sık sık müdahale edilmiştir.

⁸ Bilgisayar ortamında, büyültme-küçültme, istenilen yere çevirme, renk ve gölgelendirme yapma gibi bir çok seçeneği kullanabilmek belli başlı elde ettiğimiz kolaylıklardır.

⁹ Örneğin, K.Ş.S., 25-8a-27'de (25) cilt numarasını, (8) varak numarasını, (a) varaktaki ilk sahife yüzünü, (27) ise hüküm numarasını ifade etmektedir.

2.KIRIM'IN VE KARASU KAZASI'NIN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

2.1.Tatarlardan Önce Kırım

Kırım, kuzey Türkleri'nin genel tarihi akışı içinde, birbirini izleyen Türk boylarının göç ettiği ülkelerden biri olmuştur¹⁰.

Yunan kaynakları Kırım yarımadasını Skitya'nın bir parçası saymışlardır. Herodot ve Strabon, tarihte ve coğrafyada Torida Kerson adını taşıyan Kırım yarımadasına Skitlerin geldiğini kaydetmişlerdir¹¹. Onlara göre Skitler Asya'dan çıkıp, İran üzerinden geçip Kafkasya yoluyla Kırım'a, Güney Rusya'ya ve hatta Balkanlar'a kadar gitmişlerdir¹².

Kırım'ın Akdeniz'e açılması, ticari anlamda önem kazanması Yunanlı tüccarların yarımadağa gelmeleriyle başlar. Kırım kıyılarında ilk Yunan kolonileri M.Ö. VI. yüzyıl içinde kurulmaya başlamıştır. Kurulan ilk koloniler Hersones, Kerkinitida ve Pantikapeon'dır¹³. Ancak yeterli nüfusa sahip olmadıklarından, Yunanlıların yarımadağı elde tutacak egemenliği kurmaları mümkün olamamıştır. Sadece o dönemin yerli halkı olan Skitler'le ticari ilişkiler kurmayı tercih etmişlerdir¹⁴. Hatta Roma ve ardından Bizans egemenliği de Kırım yarımadasının sahil kısmını aşamamıştır¹⁵.

Diğer taraftan yarımada üzerinde Slav, Germen ve Türk kabilelerinin egemenliğinin de geliştiği görülmeye başlamıştır. Nitekim Got'lar II. yüzyılda Kırım'ı tamamıyla ele geçirmişlerdir. Gotlar genellikle yarımadağın dağlık ve

¹⁰ Oktay Aslanapa, " Kırım'ın Kısa Tarihçesi", **Emel**, Sayı: 134, Ankara Ocak-Şubat 1983, s.22. " Hun İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Kuban, Azak ve Don nehiri ağızlarında çeşitli Türk boyları ve bunlar arasında Bulgar Türkleri oturuyordu. VI. yüzyılda Avarların akımına uğramıştır."

¹¹ Türk Ansiklopedisi, " Kırım", c.22, 1975, s.52.

¹² Müstecib Ülküsal, **Kırım Türk Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)**, İstanbul, Baha Matbaası, 1980, s. 24.

¹³ " Hersones : Akyar, Kerkinitida : Gözleve, Pantikapeon : Kerç."

¹⁴ Akdes Nimet Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri Ve Devletleri**, Ankara, Murat Kitapevi, 1972, s.204.

¹⁵ Türk Ansiklopedisi, **a.g.m.**, s. 52-53.

güney yalı bölgelerine yerleşmişlerdir. Buraya önceden gelen Skitler ve Tavlrlar ile de zamanla karışmışlardır¹⁶. Diğer Germen kabilesi Alanlar ise Azak Denizinin kenarında yerleşme imkanı bulmuşlardır. Bu arada Asya içlerinden başlayan Hunlar'ın göçü, M.S. 374 yılında Kuzey Karadeniz'de ilerlerken, Got ve Alan birlikleri ile karşılaştılar. İtil ırmağı boyunca Büyük Hun Hakani Oktar'ın oğlu Aybars önce Alan'ları sonra Got'ları çekilmeğe mecbur bıraktı. Böylece onların boşalttıkları yerleri kısa sürede Hunlular ele geçirmeye başladı¹⁷. Hun topluluğuna bağlı özellikle Kara Bulgar ile Akaçeriler hızla Kırım yarımadasına yerleşmeye başladılar. Ardından Avar akınlarının başlaması IV. yüzyıl ile VII. yüzyıla kadar Türk boylarının sürekli Kırım'a girmelerine imkan sağlamıştır.

2.2. Kırım'ın Türkleşme Süreci

Kırım'a girmeye başlayan Türk boylarından Hazarlar'ın, VII. yüzyılda bölgeye gelmesi ile yarımadanın kaderi değişmiştir. Kısa sürede yani aynı yüzyılın ortalarında, Hazarlar Kırım'a egemen olmuşlardır¹⁸. Yalnız kıyıda bulunan Soğdak, Kerç ve Sarıkermen gibi limanlar ise halâ Bizans İmparatorluğu'nun kontrolünde idi¹⁹. Hazarlar'ın egemenliklerini kurmada izledikleri yol, yerli halka hoş görülme olmak üzerine inşa edilmişti. Nitekim Got ve Alanlar'a yaşadıkları bölgelerde muhtariyet verilmişti. Zamanla da Kırım, Hazar Devletinin bir eyaleti halini almıştır²⁰. Hazarlar Kırım'ı Tudun ünvanını taşıyan bir genel vali ile idare ettiler. Hazar egemenliği döneminde Kırım'da görülen en büyük gelişme, kıyılardaki Rum ticari şehir ve merkezleri

¹⁶ Ülküsal, a.g.e., s. 25.

¹⁷ Kurat, a.g.e., s. 204.

¹⁸ Cemal Gökçe, **Kafkasya Ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti**, İstanbul, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, 1979, s.20-21; Şerafettin Turan, **Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne Ve Evrenselliğine**, 2.Bsk., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1994, s.106 ; Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, 2. Bsk., Ankara, T.T.K.Yayınları, 1986, s.134 ; Kurat, a.g.e., s. 204 ; Ethem Fevzi Gözaydın, **Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme Ve Göçmeleri**, İstanbul, Vakıf Matbaası, 1948, s.21 ; Çoşkun Üçok, Ahmet Mumcu, **Türk Hukuk Tarihi**, 7.Bsk.,Ankara, Savaş Yayınları, 1993, s.36.

¹⁹ Halil İnalçık, " Kırım Hanlığı", **Türk Dünyası El Kitabı**, 2.Bsk., Seri: 1, S.A-23, c.1, 1992, s. 420 ; Alan Fisher, **The Crimean Tatars**, California, Hoover Institution Pres, 1978, s.1; Ostrogorsky, a.g.e., s. 68.

²⁰ Mirza Balâ, "Kırım", **İ.A.**, c. 6, 1955, s.745-746; Aslanapa, a.g.m., s. 22.

yanında, asıl yarımada Türk yerleşiminin ve Türk şehirlerinin doğmaya başlamış olmasıdır²¹. Hazarların Kırım'da kurdukları en önemli şehirler arasında Taman, Tarhan ve Kirkyer bulunmaktadır. Yine bu tarihlerde Kırım'a karşı vukubulan ilk Rus saldırısı, Kırım'ın ticari önemi dolayısıyla Selçuklu Emiri Hüsametdin Çoban eliyle durdurulmuştur. 1221'de Rusları Taman'da yenilgiye uğratan Emir Çoban, Soğdak kalesini de almıştır²².

Bizans kaynaklarına göre XI. yüzyılda, Peçeneklerle Bizans arasında ticari ilişkilerin olduğu kaydedilmişti. Bu bilgiler ışığında, Peçeneklerin Kıpçak bozkırları ile birlikte Kırım yarımadasını ele geçirdikleri, ama buna karşılık şehirlerin ve ticari merkezlerin halâ Bizans'ta kaldığı söylenebilir. Ancak, Hazar Devletinin yıkılışından sonra, bölgenin Kuman-Kıpçak adı altında toplanan Türk boylarının akınlarına uğradığı görülmektedir²³. Kırım, bu dönemde Kıpçakların yayıldığı beş bölgeden birini oluşturmaktadır. Kırım üzerindeki Kıpçak egemenliği, 31 Mayıs 1223'te Halka ırmağı boyunda yapılan savaş sonunda ortadan kalktı²⁴. Kıpçakların yerini alan Altın Orda kuvvetleri Kırım'a girdikleri zaman, kıyı şeridi dışında burasını baştan başa kendilerine ait bir yurt halinde buldular²⁵. Çoğunlukla Müslüman olan bu Türkler arasında Museviliği benimseyen Hazarlar ise, zamanımıza kadar hem varlıklarını hem de Türk kültürüne bağlılıklarını devam ettirmişler ve Karay Türkleri adıyla tanınmışlardır²⁶. Kırım, Altın Orda Devleti'ne bağlandıktan sonra, bu devletin seçkin bir eyaleti konumuna ulaşmıştır²⁷. Öte taraftan

²¹ Abdullah Zihni Soysal, "Kırım'ın İlk Türk Sakinleri", *Yeni Türk*, c. IX, 1941, s. 611-613.

²² Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, (İstanbul 1985), 251; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, İstanbul, T.T.K.Yayımları, 1941, s.136-137; W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, Ankara, T.T.K.Yayımları, 1975, s. 328-331 ; Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür*, Ankara, T.T.K.Yayımları, 1995, s. 463.

²³ Kurat, *a.g.e.*, s. 204.

²⁴ Soysal, *a.g.m.*, s. 611-613.

²⁵ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu T.T.K. Yayınları, 1997, s.17.

²⁶ Aslanapa, *a.g.m.*, s. 22.

²⁷ Fevzi Kurtoğlu, "İlk Kırım Hanlarının Mektupları", *Bellekten*, c.I, 1937, s. 641-642 ; Zühal Yüksel, "Kırım Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Seri:I, S.A-23, c.III, 2.Bsk., 1992, s. 685 ; Yılmaz Öztuna, *Devletler Ve Hanedanlar, Türkiye (1074-1990)*, c.2, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını, 1989, s.525 ; Özalp Özbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığının Durumu*, Ankara, 1973, s. 5 ; Fisher, *a.g.e.*, s. 2.

Kırım'da sistemli bir iskan politikasının yanı sıra, Berke Han'ın Müslümanlığı kabul etmesiyle birlikte de ülkede İslâmiyet yayılmaya başlamıştır (1256-1266)²⁸. Özbek Han zamanında (1313-1340) ise İslâm dini, 1320'den sonra tamamıyla benimsenmiştir. Bu dönemde Kırım'dan başka Kara Boğdan, Akkerman, Kili ve çevresi, bir çok köy ve şehirlerle donatılmıştır. Altın Orda Devletinin bölgedeki egemenliği, ticari hayatın gelişmesini sağlamıştır. Türkistan ve Harezmi bölgelerinden gelen tüm ticaret yollarının güvenliğe kavuşması sonucu ekonomik hayat kalkınmaya başlamıştı. Bu oluşan cazibe nedeniyle, Karadeniz sahillerinde faaliyetlerini geliştiren Ceneviz²⁹ ve Venedikliler de bölgedeki ticaretten pay alabilmek amacıyla geldiler. Haçlı seferleri sonrası ticari faaliyetlerini geliştiren ve büyük bir donanma meydana getiren bu iki İtalyan devleti, ekonomik güçleri ile de Akdeniz, Ege Denizi ve Karadeniz'de önemli bir güç haline ulaştılar. Anadolu sahillerinin yanı sıra Kırım sahilleri ve Aşağı Don boyuna kadar faaliyetlerini genişlettiler³⁰.

Cenevizliler 1266 yılında, Altın Orda Hanı Mengü Timur'dan ticaret için Kefe'ye yerleşme izni aldılar ve sahillerde başka koloniler de kurdular³¹. 1381'de de başka bir anlaşma ile buralardaki egemenliklerini Altın Orda Devleti'ne tekrar onaylatmayı başardılar. Diğer yandan Kefe şehrinde Han adına Müslümanların işine bakan bir Baskak ile bir Tamgacı³² bulunuyordu. Yine Kefe'den sonra en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Salgat ise Türklerin elinde olup, burada Altın Orda Devletinin genel valileri oturmaktaydı³³.

²⁸ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 14.Bsk., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1996, s. 315 ; Aslanapa, **a.g.m.**, s. 23.

²⁹ İlber Ortaylı, **Türkiye İdare Tarihine Giriş**, Ankara, Turhan Kitapevi, 1996, s.106-107. “ Cenovalılar Paleolog hanedanına gösterdiği yardım dolayısıyla XIII. ve XIV. asırlarda Şark'ta ve Karadeniz'de çok üstün duruma geçti; o kadar ki Osmanlı öncesi Selçuklu dönemi Anadolu'su ve Bizans toprakları ve Kırım Hanlığı'nda bile Cenevizliler, sadece iktisadi değil, kültürel tarih açısından da önemli bir rol oynadılar.”

³⁰ Kurat, **a.g.e.**, s. 204-205.

³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.II, 5. Bsk., Ankara, T.T.K.Yayınları, 1988, s. 127.

³² Tamgacı : Gümrükcü

³³ Aslanapa, **a.g.m.**, s.23.

Altın Orda Devleti'nin Kırım üzerindeki egemenliği Toktamış Han'ın (1376-1379) Timur'a yenilmesi ile sarsılmaya başlamıştır³⁴. Nitekim 1391 ve 1395 yıllarında meydana gelen Toktamış-Timur savaşları sonucunda ise, Altın Orda Devleti'nin gerilemeye başladığı görülmektedir. Nitekim bir yüzyıl sonrası ise durum farklı bir boyut kazanarak Altın Orda Devleti'nin parçalanmasıyla sonuçlanmıştır (1502). Parçalanmanın akabinde oluşan yapı, Kırım'a ayrı bir statü kazandırmıştır. Bütün bu olaylara rağmen Kırım'ın bundan sonraki tarihi gelişimi, Kırım Hanlığı'nın doğuşuna kadar İtil boylarında yaşayan Türk egemenliklerine bağlı kalmıştır³⁵.

2.3. Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Hakimiyeti

Toktamış Han'ın Timur'a yenilmesi sonucu Altın Orda Devleti'nde iç mücadeleler başlamıştır. Mücadeleler ülkenin parçalanmasına neden olmuştur. Bu parçalardan biri olan Kırım Hanlığı'nı Taştımur veya Timurtaş Bey'in yönettiği, adına basılan paradan anlaşılmaktadır. Taştımur Bey'in ölümü ile Giyaseddin Bey Kırım Hanı olmuş, ama Altın Orda Devleti kendisini sıkıştırınca Litvanya'ya kaçmıştır³⁶.

Kırım XIV. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Altın Orda Hanzadeleri arasındaki taht kavgalarının başlıca merkezlerinden biri olmuştur³⁷. 1380'de Mamay Mirza, Toktamış Han'a yenilerek Kırım'a çekilmiştir. Edüğe de aynı şekilde Kırım'ı Altın Orda Hanlarına karşı bir üs olarak kullanmıştır. Altın Orda'nın çöküşü sırasında Toktamış ile Tokay Timur arasındaki mücadele sonunda Kırım ayrı bir Türk Devleti olma yoluna girmeye başlamıştır. Nitekim Batu Han uyruklarından Künce Oğlan soyundan gelen hanzadeler, bu yeni

³⁴ İsmail Aka, **Timur Ve Devleti**, Ankara, T.T.K.Yayımları, 1991, s. 13.

³⁵ Ahmet Caferoğlu, **Türk Kavimleri**, 2.Bsk., (İstanbul, Enderun Kitapevi, 1988, s. 77.

³⁶ Yaşar Yücel-Ali Sevim, **Türkiye Tarihi**, c.2, Ankara, T.T.K. Yayınları, 1995, s.186-187; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 129-130.

³⁷ A.Yu. Yakubovskiy, **Altın Orda Ve Çöküşü**, Çev. Hasan Eren, Ankara, T.T.K.Yayımları, 1992, s. 149 ; A. Melek Özyetkin, **Altınordu, Kırım Ve Kazan Sahasına Ait Yarlık Ve Bitiklerin Dil Ve Üslup İncelemesi**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1996, s. 6 ; Yücel, **a.g.e.**, s. 60 ; İnalçık, **a.g.m.**, s. 420.

Türk Devleti'nin temelini atmışlardır³⁸. Ancak Kırım toprakları istikrar buluncaya kadar, 1398'den 1419'a kadar Edüge Bey'in, 1419'lu yıllardan sonra Altın Orda Hanı olan Uluğ Muhammed Han'ın eline geçmiştir³⁹.

Diğer yandan Cengiz soyundan Tölek Timur'un torunu İçkili Hasanoğlu Uluğ Muhammed Han'a karşı Kırım'da, Kongurat'ların lideri Haydar'ın önderliğinde şiddetli bir mücadele başlamıştır. Haydar'ın baskısı sonucu Uluğ Muhammed Han 1437 yılı sonunda, Moskova Knezliği'nin topraklarına girmiştir. Burada Moskova Knezliği ile tutuştuğu savaşı kazanmışsa da, yerleşmek için Orta İdil sahasına gelerek Kazan Hanlığı'nı kurmuştur⁴⁰. Ezcümle Kırım'daki kargaşa bir süre daha devam etmiştir. Bundan yararlanan kıyı boyundaki Cenevizliler de, bütün Karadeniz kıyılarına hakim olmayı başarmışlardır. Bu sırada Kongurat Beyleri'ne dayanarak Altın Orda Hanlığına egemen olan Seyyid Ahmet Han, bölgenin denetimini ele geçirecek bir konuma ulaşmıştır⁴¹.

Bu olaylar olduğu sıralarda Kıpçak bozkırından göç eden Şirin Kabilesi, Kırım'a yerleşerek üstün bir konuma yükselmişti. Seyyid Ahmet Han'dan ziyade Kırım'ın yönetimi artık Şirin Kabilesi Beyi Tekene'nin elinde idi⁴². Şirin Beyi Tekene'nin daveti ile İdil boyunda güçlenmeye çalışan Hacı Geray Kırım'a gelmiştir. Hacı Geray, Giyaseddin Bey'in oğlu olup, Cengiz soyundan gelen birisi idi⁴³.

³⁸ Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 5.

³⁹ İncalcık, **a.g.m.**, s. 420.

⁴⁰ Kurat, **a.g.e.**, s. 207-208.

⁴¹ Akdes Nimet Kurat, **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Orda, Kırım Ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık Ve Bitikler**, İstanbul, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1940, s. 56; Rızaeddin Fahreddin, **Altın Orda ve Kazan Hanları**, Çev. İlyas Kamalov, I. Bsk., İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003, s. 83-84; Özyetkin, **a.g.e.**, s. 5.

⁴² Nurettin Agat, “Bağımsız Kırım Hanları I. Hacı Giray Han (Melek)”, **Emel**, Yıl:2, Sayı:11, c.1, Temmuz 1962, s. 19 ; Yakubovskiy, **a.g.e.**, s. 209.

⁴³ Kurat, **IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz...**, s. 208 “ Hacı Geray'ın atalarını; İçkili Hasan oğlu Devletbirdi oğlu Hacı Geray olarak vermiştir.” ; Muzaffer Ürekli, “ Hacı Giray Han'ın Ataları”, **Emel**, Yıl:34, Sayı:134, Ocak-Şubat 1983, s. 205-209. “Hacı Geray'ın soy ağacını; Cuci Hanoğlu Togay Timur oğlu Timur oğlu Sarıcaoğlu Kınçek Oğlan oğlu Tülek - Timur oğlu Habine oğlu İçkili Hasan Oğlan oğlu Muhammed Han oğlu Taştımur oğlu Giyaseddin Han oğlu Hacı Geray olarak vermiştir.” Şu hali ile Kurat ile Ürekli arasında Hacı Geray'ın babası konusunda anlaşmazlık vardır. Ancak Hacı Geray'ın adına bastırıldığı para da “*Hacı Geray Bin Giyaseddin*” yazılı olması Ürekli'nin tezini

Altın Orda Devleti'nin gücünü yitirmeye başlaması sonucu, Hacı Geray, XV. yüzyılın başlarında hanlığını ilan etti⁴⁴. Böylece Kırım bağımsız bir Hanlık oldu. Hacı Geray'ın kurduğu ve sahip olduğu hanlığın sınırları, 1453 yılında sadece Kırım yarımadasından ibaret değildi. Daha geniş alanları kapsıyordu. Bu alan; Kıpçak Bozkır, Taman ve Kabartay illeri, Azak Denizi'nden Dnyester nehrine kadar Nogay sahası, Kuzeyde Don, Özü ve Dnepr nehirleri arasındaki Don Kazak'larının toprakları içerisinde yer alan Belgorod'a kadar olan yerleri içine alıyordu⁴⁵.

Seyid Ahmet Han, Kırım'ı bir eyaleti olarak gördüğünden, Hacı Geray'ın bölgede egemenliğini kabul etmedi. Hacı Geray'a karşı önce Moskova Knezliği'nin sonra Lehistan-Litvanya Knezliği'nin ittifaklarını aramasına rağmen 1455 yılında Litvanya'ya saldırdı; yenildi ve esir oldu. İki yıl sonra 1457'de tutsaklıktan kurtuldu. Ardından Moskova Knezliği'ne saldırdı⁴⁶. Hacı Geray'da tüm bu olanlar sırasında, Altın Orda Hanı'na karşı Moskova Knezliği ile dostluk ve ittifak ilişkileri kurarak, durumunu kuvvetlendirdi⁴⁷. Hacı Geray, sadece Moskova Knezliği ile ittifak kurmakla yetinmedi. Altın Orda'dan kaçıp Kırım'a gelen tüm kabile beylerini, sıcak bir ağırlama ile etrafında toplamayı başardı. Her geçen gün, gücünü ve prestijini bu sayede artırdı⁴⁸.

Kırım Hanlığı, varlığını ispat edebilme mücadelesini verdiği bu yıllarda, Lehistan Krallığı ile de iyi geçinmeye çaba gösteriyordu. Hatta 1443 yılında

doğrulmaktadır.”; Ülküsal, **a.g.e.**, s. 25. Giyaseddin oğlu Hacı Geray olarak kaydetmiştir.”; Nurettin Agat, “Bağımsız Kırım Hanları Giyasüddin Han”, **Emel**, Yıl:2, Sayı:7, c.1, Kasım 1961, s. 28. “Hacı Geray'ın babası Devletberdi olduğu şeklindedir.”

⁴⁴ Hasan Ortekin, **Kırım Hanlarının Şeceresi**, İstanbul, Bürhaneddin Matbaası, 1938, s. 7 ; İnalçık, **a.g.m.**, s. 420; Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 6 ; René Grousset, **Bozkır İmparatorluğu Attila - Cengiz Han - Timur**, Çev. M. Reşat Uzun, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980, s. 438-440 ; Yakubovskiy, **a.g.e.**, s. 208-213 ; Aslanapa, **a.g.m.**, s. 24 ; Ülküsal, **a.g.e.**, s. 25 ; Özyetkin, **a.g.e.**, s. 6 ; Abdullah Z. Soysal, “Müstakil Kırım Hanlığının Kuruluşu Ve İlk Han'ı Hacı Giray”, **Emel**, Yıl:1, Sayı:2, c.1, Mart 1961, s. 22 ; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 130.

⁴⁵ Ülküsal, **a.g.e.**, s. 25-26 ; Soysal, **a.g.m.**, Sayı:5, c.1, Temmuz 1961, s. 19.

⁴⁶ Ülküsal, **a.g.e.**, s. 26.

⁴⁷ İnalçık, **a.g.m.**, s. 420; Kurat, **a.g.e.**, s. 208 ; Özyetkin, **a.g.e.**, s. 6.

⁴⁸ Kurat, **a.g.e.**, s. 208 ; Ülküsal, **a.g.e.**, s. 6. “Dört Karaçi Beyinden Barın, Argın ve Kıpçak Beyleri Şirinlerden sonra Hanlığa dahil olmuşlardır.”

daha da ileri giderek Hacı Geray; Kral Kazimir'e karşı Gastalinsko-Radzivlovska adıyla ortaya çıkan isyanda krala yardımcı kuvvetler göndermiştir. Yine 1445 yılında Ulkeviç isyanında da asilerin bastırılmasına katkıda bulunmuştur⁴⁹.

Bu olaylar sırasında Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u alarak boğaza egemen olması, Kırım'daki Cenevizlilerin anavatanları ile ilişkilerini sağlayan deniz yolunun tehdit edilmesine neden olmuştur. Bu durum Cenevizlileri Kırım'dan atma zamanının geldiği konusunda Hacı Geray'ı cesaretlendirmiştir. Hemen Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmak için⁵⁰ Bursa'ya Seyid Ahmet Bin Abdullah ve Şerafettin Bin Kemal adlı elçiler; göndermiştir⁵¹. Heyetin görüşmeleri olumlu geçmiş olmalı ki⁵² 1454 yılında Osmanlı donanması Kırım'a gelmiştir⁵³. Fakat Hacı Geray'a destek vermekten öte bir çaba sarf etmeyen donanma, az bir süre sonra da çekip gitmiştir. Hacı Geray Cenevizlileri Kırım'dan topyekûn atma hevesine kapılmışken maalesef başarısız olmuştur. Cenevizliler ise, Osmanlı-Kırım ittifakı sonucu Kefe'nin kuşatılmasından o kadar korkmuşlardır ki; hemen her iki devlete de vergi vermeye razı olmuşlardır⁵⁴. Bütün bunları gerçekleştiren Hacı Geray, uzun bir süre⁵⁵ tahtda kaldıktan sonra ölmüştür ama, geride de bir devlet bırakmayı başarmıştır(1466)⁵⁶.

Öte yandan Altın Orda Devleti'nin siyasi ve ekonomik anlamda gücünü yitirmeye başlaması, XV. yüzyılın ortalarından itibaren Karadeniz'in

⁴⁹ Soysal, **a.g.m.**, s. 9.

⁵⁰ Yücel-Sevim, **a.g.e.**, c.II, s. 187 ; Soysal, **a.g.m.**, s. 9.

⁵¹ Yücel-Sevim, **a.g.e.**, s. 187.

⁵² Halil İnalçık, "Giray", **İ. A.**, c. IV, 1948, s. 50 ; Kurat, **a.g.e.**, s. 210 ; Ülküsal, **a.g.e.**, s. 26.

⁵³ Metin Kunt ve diğerleri, **Osmanlı Devleti 1300-1600**, 4. Bsk., C.2, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s. 92 ; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 130. "Osmanlı Devleti 50 Kadırğa göndermiştir."

⁵⁴ Halil İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi Ve Ahitname Meselesi", **Bellekten**, Sayı:30, C.8, 1944, s. 197; Ahmed Suha Arslangiray, **Kırım Hanlığı Menşei Kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğuna Bağlanması**, İstanbul, Kırım Türk Kültür Neşriyatı, 1959, s. 50.

⁵⁵ Soysal, **a.g.m.**, s. 10. "Hacı Geray'ın tahtta kalış süresini 1428-1466 olarak aktarmaktadır." ; Kurat, **a.g.e.**, s. 211. "Hacı Geray'ın 20-25 yıl kadar hanlık yaptığını kaydeder."

⁵⁶ Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı", **İ. A.**, c.VI, 1955, s. 742 ; Ülküsal, **a.g.e.**, s. 27 ; Kurat, **a.g.e.**, s. 211, Soysal, **a.g.m.**, s. 10.

kuzeyindeki geniş Kıpçak Bozkırları ve Azak Denizi çevresinde yeni bir siyasi kaynaşmanın başlamasına neden olmuştur⁵⁷. Osmanlı Devletinin genişleme politikası gereği bu bölgeye kayıtsız kalması mümkün değildi. Nitekim tam bu sırada bölgedeki güç dengeleri de egemenliğin kurulmasına imkan tanımıştır⁵⁸.

Hacı Geray'ın ölümü ile ülkede Şirin Kabilesinin Beyi Eminek Mirza'nın etkili olduğu görülmektedir⁵⁹. Nitekim Hacı Geray'ın oniki oğlu vardı ve en az üçü hanlık üzerinde hak iddia etmekteydi⁶⁰. Bunlar Nur-Devlet, Mengli Geray ve Haydar idi. Eminek Mirza'nın Hacı Geray döneminde de etkili olması, Hacı Geray'ın oğulları üzerinde hakem rolü oynayabileceğini ortaya çıkarmışsa da, kardeşler çeşitli kabilelerin desteklerini alarak birer birer hanlıklarını ilan ettiler⁶¹. Kardeşler arasındaki taht kavgası Kırım'da uzun bir kargaşalık dönemini açtı. Uzun süren Mengli Geray ve Nur-Devlet arasındaki mücadeleyi, en sonunda Şirin Beyi Eminek Mirza'nın desteğini alan Mengli Geray kazanmıştır⁶².

Mengli Geray, 1467 yılından 1474 yılına değin kesintisiz Kırım tahtında kalmayı başardı. Ama 1475 yılının ilkbaharında diğer kardeşi Haydar başkaldırarak kendisini hanlıktan uzaklaştırdı. Tahtı terk etmek zorunda kalan Mengli Geray Han da, Kefe Cenevizlilerine sığındı. Haydar'ın çok kısa bir süre tahtı ele geçirdiğini, Lehistan ile yapmak istediği anlaşmadan anlamak

⁵⁷ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 129 ; Kurat, **a.g.e.**, s. 207.

⁵⁸ Erol Güngör, **Tarihte Türkler**, 2.Bsk., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989, s. 238-239 ; İnalçık, “Kırım Hanlığı”, **T.D.E.K.**, s. 421.

⁵⁹ Kurat, **a.g.e.**, s. 212.

⁶⁰ İnalçık, “Yeni Vesikalara Göre Kırım'ın Osmanlı Tabiliğine ...”, s. 200. “Genelde oniki kardeş olduğu söylenirse de Ebulgazi sekiz adet olduğundan söz eder.” ; Yakubovskiy, **a.g.e.**, 214 ; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 131 “Oniki oğlundan sekizi ve diğer akrabalar hanlık mücadelesine katılmışlardır.”

⁶¹ Kurat, **a.g.e.**, s. 212 “Nur-Devlet Kıpçak bozkırındaki kabilelerin desteği ile tahtı ele geçirdi. Mengli Geray'da Eminek Mirza'nın yardımıyla Kırım'ın içlerinde eski Kırım ve Kırkyer'de hanlığını ilan etti (1467).”

⁶² İbn Kemal, **Tevarih-i Al-i Osman. VII. Defter**, Haz. Şerafettin Turan, Ankara, T.T.K.Yayınları, 1957, s. 389-390 ; Ülküsal, **a.g.e.**, s. 27 ; İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. I, İstanbul, Türkiye Yayınları, 1971, s. 334-335 ; İnalçık, “Kırım Hanlığı”, **İ.A.**, s. 747.

mümkündür⁶³. Nitekim bir süre sonra Nur-Devlet Sultan'ın han olduğu görülmekte idi. Bu arada Mengli Geray, kardeşi Haydar'ın başkaldırısına dayanamayarak Kefe Cenevizlilerine sığındığında⁶⁴, Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'e bir arıza göndererek, Kırım'da yaşayan Cenevizlilerin yerini almasını tavsiye etmiştir. Mengli Geray'ın Osmanlı Sultanı ile ilişkide bulunduğunu anlayan Cenevizliler, kendisini tutuklayarak Kefe'deki zindana attılar. Gerek Eminek Mirza'nın isteği, gerekse Mengli Geray'ın tutsaklığı, İstanbul'a elçilerin gönderilerek yardım istenmesini zaruri kılmıştır⁶⁵.

Osmanlı Devleti, gelen habercileri kabul ederek derhal sefer kararı aldı. Şüphesiz ki; Osmanlı Devleti de uzun yıllardır, böyle bir fırsat anını beklemişti. Nihayet 1475 yılının ilkbaharında Gedik Ahmet Paşa'nın komutasındaki büyük bir Osmanlı donanması Kefe açıklarına geldi⁶⁶. Ardından üçyüz kadar irili ufaklı gemilerden oluşan Osmanlı donanması, Kefe şehrini şiddetli bir saldırı sonucu Cenevizliler'den aldı⁶⁷(1475). Bu esnada Cenevizlilerin elinde esir bulunan Mengli Geray Han da kurtarılarak özgürlüğüne kavuşturuldu⁶⁸.Gedik Ahmet Paşa, hemen Mengli Geray'ın hanlık haklarını tanıyarak, kendisini tekrar hanlığın başına getirdi.

⁶³ Soysal, **a.g.m.**, s. 12.

⁶⁴ İnalçık, "Kırım Hanlığı", **İ. A.**, s. 747.

⁶⁵ Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Server Tanilli, 2.Bsk., c.1, İstanbul, V Yayınları, 1995, s. 123. "Konuyu sadece Cenevizlilerle çıkan sorun ve taht kavgası ile açıklamaz. Şöyle ki; Kefe'de hanı temsil eden Mamak 1473'de ölünce yerine geçecek kişiyi seçmek sorun haline gelecektir. Mamak'ın kardeşi Eminek bu makama geçerse de Cenevizlilerle Mengli Geray anlaşarak kendisini onaylamazlar. Eminek de Fatih'den bu ittifaka karşılık yardım ister. Fatih de gelen teklifi olumlu karşılar." ; İbn Kemal, **a.g.e.**, s. 388-391.

⁶⁶ Halil İnalçık, **a.g.m.**, s. 204-205 ; Soysal, **a.g.m.**, s. 13 " 300 gemi ile 70.000 kişilik ordu ile gelinmiştir." ; Solak- Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, **Solak - Zâde Tarihi**, Haz. Vahid Çabuk, c.1, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s. 341-344 ; Aslanapa, **a.g.m.**, 24, Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi**, Sad., Neşet Çağatay, c.I-II, 2. bsk., Ankara, T.T.K.Yayınları, 1987, s. 148.

⁶⁷ Carl Brockelmann, **İslâm Ulusları Ve Devletleri Tarihi**, Çev. Neşet Çağatay, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu T.T.K. Yayınları, 1992, s. 234 ; Tansel, **a.g.e.**, s. 210 ve 225 ; Neşri, **Kitâb-ı Cihan-nümâ**, Yay. Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen, c.II, 2.Bsk., Ankara, T.T.K.Yayınları, 1987, s. 823-827 ; Sâmîha Ayverdi, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, c.I, İstanbul, 1975, s. 313 ; Kurat, **Topkapı Sarayı Müzesi...**, s. 56 ; Yücel-Sevim, **a.g.e.**, s. 186; Özyetkin, **a.g.e.**,s. 8 ; Metin Kunt ve diğerleri, **a.g.e.**, c.2, s. 92 ; Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, 3.Bsk., İstanbul, Enderun Kitapevi, 1981, s. 354.

⁶⁸ Güngör, **a.g.e.**, s. 247 ; Yakubovskiy, **a.g.e.**, s. 215 " Mengli Geray'ı hapse atanın Ahmet Han olduğunu belirtirken, Cenevizlilerin buna gücü yetmeyeceğini iddia eder. Hatta hapisten sonra hemen han olmadığı, İstanbul'a götürüldükten sonra han olarak geri gönderildiğini ifade eder." ; Uzunçarşılı,

Osmanlı birlikleri kısa bir süre içinde Kefe dahil Çerkezistan'a kadar olan Karadeniz'in kuzeyindeki bütün Ceneviz kalelerini bir bir ellerine geçirdiler⁶⁹. Gedik Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı askerleri, Kırım seferi sonucunda çok miktarda ganimet elde ettiler. Gedik Ahmet Paşa, ele geçirilen ganimetlerin bir kısmını İstanbul'a gönderirken bir kısmını da askerlerine dağıttı⁷⁰. Mengli Geray da, Cenevizlilerin yardımı ile han olan Nur-Devlet'in elinden hanlığını geri aldı. Hemen sonrasında da Mengli Geray, Gedik Ahmet Paşa ile anlaştı⁷¹. Bu anlaşmanın belgeleri günümüze ulaşmamakla birlikte, hanın hem kendi hem de Padişahın adına hutbe okutması, varlığını doğrular niteliktedir⁷².

Bütün bu olup bitenlerden sonra, Deşt-i Kıpçak bölgesinde Altın Orda Hanı Seyid Ahmet Han'ın ordusuyla karşılaşan Mengli Geray, büyük bir yenilgi alarak Kefe'ye kadar çekilmiştir⁷³. Osmanlı donanmasından çekinen Seyid Ahmet Han, Mengli Geray'ı takipten vazgeçmiştir. Fakat Osmanlı Devleti, Karabuğdan Beyi Etyen'e karşı açtığı sefere Mengli Geray'ı davet etmişse de, Mengli Geray Seyid Ahmet Han'ı bahane ederek sefere

a.g.e., s. 132. “ Mengli Geray'ın İstanbul'da tutulduğunu ve daha sonra kendisine tuğ ve sancak verilerek han tayin edildiğini kaydeder. Ancak aynı eserin 422. sayfasında Kefe'de esaretten kurtarılacak han yapıldığını ifade etmekle çelişkili bir tutum sergilemektedir.”

⁶⁹ Güngör, **a.g.e.**, s. 247 ; Ali Emiri, “Kırım”, **Emel**, Haz. İsmail Akçay, Sayı: 210, Eylül-Ekim 1995), s. 27 ; İnalçık, **a.g.m.**, s. 205-206.

⁷⁰ Soysal, “ Mengli Giray Han Bin Hacı Giray Han”, **Emel**, Yıl.1, c.1, Sayı:6, Eylül 196), s. 13.

⁷¹ İnalçık, “ Kırım Hanlığı”, **İ. A.**, s. 747 ; Kurat, **IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz...**, s. 215.

⁷² Ülküsal, **a.g.e.**, s. 27-28 ; Soysal, **a.g.m.**, Yıl.1, c.I, Sayı:6, Eylül 1961, s. 13 ; Kurat, **Topkapı Sarayı Müzesi...**, s. 87-89 “Mengli Geray'ın 5-15 Temmuz 1575 tarihli II. bitiği kime yazıldığı bilinmemekle birlikte anlaşma olduğuna ve ittifakın bulunduğu dair bir takım ipuçları vermektedir. Bahsedilen bitik 19 satırdan oluşmaktadır. Bkz. Ek- I.

.....

10- b(i)zni hayır söz birle yad kılğaysız k(i)m padişahga muti münkad

11- bulğanımızni taki şakir bulğanımızni taki Ahmet Paşa birle ahd-ü

12- şart kılduk k(i)m padişahnın dostuna dost düşmanına

13- düşman bulğanımız tip ol ahd-ü şart üstünde tururmız

14- taki b(i)znin düşmanlarımız köp turur b(i)znin üçün hiyle b(i)rle

15- y(a)lgan söz tüşürgey tip korkarmız k(i)m sizler anın

16- bitkin (?tikbin) sözlerge inanmay b(i)zdin muayyen haber bilmegince b(i)zge

17- üfke kılmağaysız tip umanurmız (uma tururmız ?) tiyü kereminizge itimad

18- kıla tahiyet name irsal kılındı fi tarih-i fi evail-i Rebi'ülevvel senete

19- ...

Görüldüğü üzere 11-12-13. Satırlarda ahd-ü şart'dan söz edilirken aynı zamanda da “*düşmanına düşman, dostuna dost*” şeklinde bir ittifak içinde olacağını belirtmektedir.”

⁷³ Kurtoğlu, **a.g.m.**, s. 647 ; Ülküsal, **a.g.e.**, s. 27.

katılmayınca hanlık makamından alınmıştır⁷⁴. Osmanlı Devleti kendisini Kefe kalesine hapsederek, Nur-Devlet Han'ı tahta geçirmiştir. Ancak bir süre sonra gerek Eminek Mirza'nın Fatih Sultan Mehmet'e yazdığı mektuplar, gerekse Osmanlı sarayındaki Mengli Geray yandaşlarının ağırlığı, tekrar kendisinin han olarak atanmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, Kırım Hanlığına kendi isteklerine harfi harfine uyacak birisinin gelmesini istiyordu. Sanıyoruz ki, Mengli Geray bu konuda daha çok taviz vermiş olmalıdır ki; kendisi han olarak seçilmiştir⁷⁵. Nitekim bundan sonra Kırım tahtına çıkacak hanlar mutlaka Osmanlı Padişahı tarafından atanacak, işe yaramayan han ise hemen azledilecektir. Azledilen hanlar veya han ailesinden kimseler, bir nevi **“rehine”** sıfatıyla İstanbul'da, sonraları Rodos adasında alıkonacaklardır. Bir de buna ilave olarak Kırım Hanları, mutlaka Osmanlı Padişahının açacağı bütün seferlere katılmak zorunda kalmışlardır. Diğer yandan Kırım Hanlığı'nda, Osmanlı teşkilatı örnek alınarak, İstanbul'daki Şeyhülislam'a bağlı dini bir teşkilat kurulmaya başlandığı, Müftü ve Kadı tayin edildiği de anlaşılıyor. Bu değişimlerin yanı sıra büyük çoğunlukla hanlığın kendisine has, iç düzeni de muhafaza edilmişti. Buna göre Han'ın birinci ve ikinci veliahtları sistemi devam ettirilecek; yani **“Kalgay”** ve **“Nureddin”** makamlarına han tarafından en uygun gördüğü kimseler tayin edilecekti. Yine Hanlıkta büyük nüfuz sahibi olan kabile aristokrasisinin ise olduğu gibi muhafaza edildiği görülmektedir; yani Şirin, Argın, Bargın ve Kıpçak kabilelerinin reisleri, eskiden olduğu gibi, şimdi de hanın divanındaki önemli mevkilerini koruyacaklardır⁷⁶.

İşte bu şartlar altında Mengli Geray, 1478'de, İstanbul'dan Kırım'a Han olarak gönderilmiş⁷⁷ ve bu defa Osmanlı Padişahına tam bir sadakatle hanlık

⁷⁴ Hoca Sadettin Efendi, **Tac-üt Tevarih**, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, c.I, Eskişehir, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 559 ; Kurtoğlu, **a.g.m.**, s. 642-643.

⁷⁵ Kurat, **a.g.e.**, Vesika VI “ Mengli Giray'ın Bitiği” Mengli Geray Han yapıldıktan az sonra Osmanlı Padişahına “ *Bunun ivazını nasıl kulluk ile ödeyeceğini*” bilmediğini yazmaktadır.”

⁷⁶ Kurat, **IV.- XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz...**, s. 217 ; Yakubovskiy, **a.g.e.**, s. 216.

⁷⁷ **Cevdet Paşa Tarihi Seçmeler**, Düz. Ve Sad. Sadi Irmak, Behçet Kemal Çağlar, c.I, İstanbul Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973, s. 48-49 ; Mustafa Yazıcı, **Tarihte 128 Türk Devleti İle 318**

yapmak üzere ikinci defa idarenin başına geçirilmişti⁷⁸. Mengli Geray bu suretle, İstanbul'dan Kırım'a gönderilen ilk Han'dır.

2.4. Kırım'ın ve Karasu Kazası'nın Coğrafi Konumu

İklim bakımından; Kırım'ın havasını belirleyen en önemli etken kışın ve yazın esen rüzgârların yönüdür⁷⁹. Kırım'da sıcaklık ise ortalama kışın 2°C, yazın 22°C - 23°C olur. Kış Kasım ayında başlar ve Mart sonlarında hava ılıklaşarak sona erer. Kış mevsimi rüzgârların sert esmesiyle bazen şiddetli geçerse de sürekliliği yoktur. Buna karşılık bahar mevsimi pek uzun sürmez ama tüm ovaların yemyeşil olmasını sağlar. Yazın ise sıcaklığı çok, yağmuru az olduğundan tüm yeşillikler kısa bir sürede yok olur.

Öncelikle Kırım, Karadeniz'in kuzeyinde 44°25' K (Sarıç Burnu)-46°15' K (Orkapı) enlemleri ve 30°30' D (Karaburun)-34°37' D (Fonarburnu) boylamları arasında kalan bir yarımadadır. Toplam yüzölçümü ise 26.140 Km.² 'dir⁸⁰. Kırım yarımadası kabaca, bir kareye benzemektedir. Karadeniz, Azak ve Sivaş denizleri ile çevrilmiş olan Kırım'ın tek kara bağlantısını 9 km. eninde, 30 km. uzunluğunda olan Or- Kapı boğazı sağlamaktadır⁸¹.

Su kaynakları açısından Kırım, kendine özgü farklılıklara sahiptir. Yani toprağın kireçli yapısından dolayı üst tabakası, yağın yağmur ve eriyen kar sularını emdiği için, Kırım yaylasında akarsuya rastlanılmaz. Buna karşın çok zaman yeraltından ırmaklar halinde akıp giden bu sular, daha sert bir tabaka ile karşılaşınca dağların kuzey eteklerinden pınarlar şeklinde yüzeye çıkmaktadırlar. Bu suretle zengin bir su hazinesi olan yayla dağları, kuzey batıya ve kuzeye doğru akan ırmakların kaynağını teşkil eder. Bu ırmakların başlıcaları: Çargana, Belbek, Kaça, Alma, Bulganak, Salgır, Burulca, Büyük

Devlet-356 Hükümet Başkanlarının Özellikleri (M.Ö. 220 - M.S. 1990), Ankara, 1990, s. 312; Caferoğlu, a.g.e., 77.

⁷⁸ Ahmet Cevdet Paşa, " Kırım Ve Kafkas Tarihiçesi ", (Hazır. Ahmet Özeydin), **Emel**, sayı.221, Temmuz-Ağustos 1997, s. 12.

⁷⁹ Ülküsal, a.g.e., s. 21; Bâla, a.g.m., s. 742.

⁸⁰ Bâla, a.g.m., s. 741.

⁸¹ Orkapı diğer adı Perekop'tur. Fisher, a.g.m., s. 7 ; Saydam, a.g.e., s. 14 ; Bâla, a.g.m., s. 741; Gözeydin, a.g.e., s. 9.

Karasu, Küçük Karasu, Şarki Bulganak ve İndol'dür. Ayrıca bozkırın doğu, kuzey ve batı kısımlarında, Or- Kapı boğazında, Tarhankut ve Yeni Kale yarımadalarında büyüklü küçüklü sayısız tuz gölü bulunmaktadır⁸².

Kırım'ın en önemli yükseltisi ise Yayla dağlarıdır. Yarımadanın Ayaburnu'ndan Karadağ'a kadar uzayan kısmını soğuk ve sert kuzey rüzgârından koruyan Yayla dağları; ormanlık ve kayalıktır. Yayla dağlarının uzunluğu 150 km. ve genişliği 50 km. kadardır. Yayla dağlarının en yüksek noktası olan Çadır Dağı 1523 m. yüksekliğindedir. Dağlık kesimin iklimi ise ovadakinden farklıdır. Ama en önemli özelliği dağlar arasındaki vadilerin uzunluklarının farklılığı ile dağ yamaçlarının değişik yönlere bakmaları, bilhassa güneşe ve rüzgârlara karşı, farklı konumda olmaları çeşit çeşit iklimlerin görülmesine neden olmuştur⁸³. İklimler çok çeşitli olması ülkedeki tarım ürünlerinin sayısında artış sağlamıştır. Bu dağların yanısıra ülkenin dörtte üçünü kaplayan ve bol miktarda çeşitli ekin yetiştiren bozkır bölümünü, üç kısım meydana getirir: Orta ve Batı Bölgesi, Tarhankut Bölgesi, Kuzeydoğu (Sivaş) bölgesidir. Bu bölgeler kuzeye doğru hafif meyilli olup geniş bir ovayı meydana getirmişlerdir. Alabildiğine geniş hayvan yetiştirmeye elverişli otlakları da vardır. Toprağın veriminin yüksekliği, yağın yağmurun ve karın sağladığı suyun ve deniz kıyısında olmasından dolayı meydana gelen rutubetin bilhassa ormanlar ve otlaklar üzerinde olumlu etkisi çok büyüktür. Dolayısıyla Kırım halkının temel geçim kaynağı olan hayvancılığın gelişmesine çok çeşitli otların olması büyük katkıda bulunmuştur.

Karasu ise, Kırım'ın güneyinde yer almaktadır. Koordinatları 45°03'K-34°36'D noktasında bulunmaktadır. Karasu kazası 1.890 km²'lik bir yüzölçümüne sahip bir yerleşim yeridir. Yayla Dağları'ndan Azak Denizi'ne

⁸² Bâla, **a.g.m.**, s. 742.

⁸³ Gözaydın, **a.g.e.**, s. 13-14.

boşalan Karasu ırmağından ismini alıp, ırmağın her iki yanında yer alan Kırım'ın en gelişmiş yerleşim yerlerinden birisidir⁸⁴.

Karasu, Kefe'den Akmesçit'e ulaşan işlek bir karayolu üzerindedir. Karasu bu karayolu vasıtası ile hem Kırım'ın diğer vilayetlerine, hem de Kafkasya'ya doğru açılma imkanı bulmuştur. Bu durum ekonomik, idari, kültürel ve sosyal açılardan gelişip değişmesini sağlamıştır. Karasu Kefe'ye 75 km., Eskikırım ve Akmesçit'e ise 47 km.'lik bir uzaklıktadır.

Karasu'nun coğrafik konumunun doğurduğu ekonomik faydalar nedeniyle, değişik yerlerden gelen bir çok insanın bölgeye yerleşmesine neden olmuştur. Gerek Kırım'ın vilayetlerinden, gerek Anadolu'nun değişik vilayetlerinden, gerekse de Kafkasya'dan yerleşmek üzere insanların geldiği görülmektedir. Diğer taraftan bir çok küçük derenin ve Karasu ırmağının bulunması tatlı su konusunda zengin bir coğrafyada olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Topraklarının ve ikliminin de elverişliliği bu tatlı su kaynaklarına eklendiğinde, mükemmel bir yerleşim yeri olduğunu bize göstermektedir⁸⁵.

2.5. Karasu Kazası'nın Adı ve Tarihsel Gelişimi

Evliya Çelebi, Karasu'dan "Allahu teâlâ düşmanların kötülüğünden korusun, bu güzel, mamur şehiri" diye söz ederek gezi notlarına başlamıştır⁸⁶.

Karasu kazası ismini içinden geçen Karasu ırmağından aldığı noktasında bütün araştırmacılar birleşmektedir. Kazanın kuruluş tarihi

⁸⁴ Charles Henry Scott, **The Baltic, The Black Sea, and The Crimea: Comprising Travels In Russia, A Voyage Down The Volga To Astrachan, And A Tour Through Crim Tartary**, Third Edition, London, Publisher in Ordinary to Her Majesty, 1855, s. 214.

⁸⁵ Bala, **a.g.m.**, s. 335.

⁸⁶ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Karaman, Robert Dankoff, 7. Kitap, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Nisan 2003, s. 245.

konusunda net bir bilgi elimizde bulunmamaktadır. Ayrıca Karasu isminin zaman içinde Karasubazar şekline dönüştüğü görülmektedir. Lakin Karasu isminin Karasubazar olarak değişmesine dair hiçbir kaynakta, herhangi bir veri bulunmamaktadır. Tek bir kaynakta şehrin ticari bir yol üzerinde bulunduğundan dolayı, önemli bir pazar yeri olduğu, bu nedenle de isminin Karasubazar diye anıldığı belirtilmiştir⁸⁷. Elimizdeki sicillerin tamamında ise, “Karasu Kazası” ifadesi kullanılmıştır⁸⁸. Nitekim en son tarihli cilt olan ve 1743-1744 tarihlerini kapsayan 65. ciltte de “Karasu Kazası” adı kullanılmıştır. Şüphesiz 1744’e kadar Karasu adının orada yaşayanlar tarafından bizzat kullanıldığını tespit etmekle, “Bazar” kelimesinin daha sonraki yıllarda eklenmiş olabileceği sonucunu çıkarmamız doğru bir iddia olacaktır. Bu durumda, elde ettiğimiz bilgiler vasıtasıyla, yaygın olarak kullanılan isim yanlışlığının giderilmesine, katkı sağlamış olmamızı umut ediyoruz.

Diğer taraftan Karasu kazasının kuruluş tarihi konusunda tam bir kesinlik bulunmamaktadır. Ama kimi tarihçiler tarafından XIII. yüzyıldan itibaren yerleşim yeri olarak bilindiği iddia edilirken⁸⁹, kimi tarihçiler de Osmanlıların 1475 Kefe seferinden sora Kefeli tacirlerin şehri kurduğunu ifade etmektedirler⁹⁰. İkinci tezi savunanların aktardıkları bilgiler incelendiğinde ise çok ilginç sonuçlara ulaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti’nin Kırım’daki bir çok yalı şehrinde ve bilhassa Kefe’de bulunan 40.000 kadar esnaf ve tüccarı bütün mallarıyla İstanbul’a naklettikleri görülmektedir⁹¹. Bu denli ani bir şekilde nüfusu azalan Kırım’da, insanlar çapul ve zorunlu göç tehlikesinden uzaklaşmak amacıyla bilinen önemli şehirleri terk etmişlerdir. Bu nedenle de Kefe’den 75 km., Eskikırım ve

⁸⁷ Hakan Kırımlı, “Karasubazar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, c. 24, 2001, s. 472.

⁸⁸ Sicillerdeki aynı bilgileri teyit eden bir başka kaynak ise, Derya Derin, **Abdülgaffar Kırımı’nin Umdet’ül-Ahbar’ına (Umdet’üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 488’de Karasu Kasabası olarak ifade edilmiştir. Orijinal metnin 312-b sayfasının 18. satırında bu bilgiye yer verilmiştir.

⁸⁹ Kırımlı, **a.g.m.**, s. 472.

⁹⁰ Nurettin Agat, “Kırım Şehirleri Karasubazar”, **Emel**, Yıl: 10, Sayı: 58, Mayıs Haziran 1970, s. 8.

⁹¹ Agat, **a.g.m.**, s. 8.

Akmescit'ten yaklaşık olarak 50 km. uzakta bulunan Karasu ırmağı başına çekilerek bu yerleşim yerini kurmuşlardır. Gerek Eskikırım'dan gerek Anadolu'daki Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum gibi bir çok vilayetten gelenlerle Karasu hızla gelişmiştir. Irmağın bir tarafında Müslüman Türkler, diğer tarafında da Ermeniler'in evleri bulunmakta idi. Yine bir kaynakta da Mengli Geray'ın (1467-1515) büyük oğlu Mehmed Geray'ı 1475'te kurduğu Kalgay'lık makamına atarken, Akmescit ve Karasu'yu idaresi altına verdiğini de kaydetmiştir⁹². Sonuç olarak bu durum bize, 1475'den önce yerleşim yeri olarak Karasu'nun var olduğunu ispat etmektedir⁹³.

Öte yandan XVI. yüzyılda bir çok mimari eserin yer alması şehrin nedenli hızlı geliştiğinin göstergesidir. Bu dönemde Büyük Cami, Han Cami, Şor Cami, Büyük Taşhan, Küçük Taşhan ve Büyük Hamam gibi eserler bunların en önemlilerini oluşturmaktadır⁹⁴. XVII. yüzyıla gelindiğinde ise Kırım'ın en büyük nüfusuna sahip bir şehri olmuştur. Karasu, büyük bir ticari hayatı, sınıâf üretimi, kültür ve transit ticari karayolu üzerinde olan konumu ile bir ticaret merkezi olmuştur⁹⁵. Kafkasya'dan giriş yapan kervanlar Kefe'ye uğradıktan sonra Karasu üzerinden geçerek diğer Kırım vilayetlerine ulaşırdı. Aynı şekilde Kırım vilayetlerinden hatta Doğu Avrupa'dan çıkan kervanlar, Karasu üzerinden Kafkasya'ya giderlerdi. Şehir tüm bu ticari canlılığı vasıtasıyla gelişen hareketli bir yapısı ile sürekli büyümüştür⁹⁶.

Karasu Kalgay Sultan'ın idaresinde iken, zamanla Kaymakamlık şeklinde örgütlenmiştir. Yalnız Kırım Hanlık aristokrasisi içinde yer alan

⁹² Halim Giray, **Gülbün-i Hânân**, (1955), s. 25-26, Osmanlı Devleti'nin de, bir berat düzenleyerek Kalgaylık makamını onayladığı aktarılmıştır.

⁹³ Mirza Bala, "Karasu-Bazar", **İslâm Ansiklopedisi**, c. 6, 1997, s. 335.

⁹⁴ Kırımlı, **a.g.m.**, s. 472.

⁹⁵ Karasu, silah, demir ürünleri, bakır işlemeli kaplar, keçe, deri ve deri ürünleri, aba, doğramacılık ve kuyumculuk üzerine üretim yapan bir sınıâf merkezi idi. Bir çok çeşit tarım ürünün yetiştirildiği ve darı piyasasının belirlendiği önemli bir tarım endüstrisine sahip bir yerdir.

⁹⁶ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, c. 7, s. 245-246 sayfalarında özetle, sekiz büyük han, dört hamam ve Kaban Bezeistanı'nın çarşısı 1144 adet dükkandan oluştuğu yazılmaktadır. Yine ayakkabıcı, yaycı gibi dükkanların bulunduğunu yazarken, tamı tamına 105 tane de bozacı dükkanının olduğunu aktarmıştır. Yine esir ticaretinin önemini ve hacmini anlatan hicivli notlarını da görmekteyiz. Hatta Şirin Bey Hanı'nın dibinde, hayret verici büyüklükte bir esir pazarının olduğunu kaydetmektedir. Üstelik Evliya Çelebi bu pazarı görmeyenin dünyada bir şey görmüş sayılmayacağını da belirtmiştir.

kabilelerin de, nüfuz alanlarının kesiştiği bir yerdir. Bunlardan Şirin kabilesi en etkili ve de bölgeye hakim olanı idi. Nitekim onlara ait saray, han, kervansaray, cami, hamam, medrese v.b. gibi eserlerin bulunduğu görülmektedir⁹⁷. Diğer taraftan Arğın ve Barın kabilelerinin de nüfuz ettikleri bölgeler arasında Karasu'nun bir kısım toprakları yer almıştır.

Bütün bu olumlu gelişmelere karşılık Karasu, 1624-1675 yılları arasında Zaporog Kazakları'nın dört kez baskınına uğrayarak tahrip edilmiştir⁹⁸. 1736 yılında ise General Münnich komutasındaki Rus ordusu başkent Bahçesaray'ı yerle bir etmiştir. Bunun üzerine geçici olarak başkent, Karasu'ya taşınmıştır. Bu dönem Feth Geray zamanı olup, 1736-1737 yılları arasındır⁹⁹. Böylelikle devletin başkenti, ordunun karargâhı olan Karasu'ya han vasıtası ile de bir çok eser kazandırılmıştır. Lakin 1737 senesi Ağustos'unda da General Douglas komutasındaki askerler Karasu'ya ulaşarak çok büyük zarar vermişlerdir¹⁰⁰.

⁹⁷ Bala, **a.g.m.**, s. 335.

⁹⁸ Kırmımlı, **a.g.m.**, s. 472.

⁹⁹ Bala, **a.g.m.**, s. 335.

¹⁰⁰ A. Soysal, "Kırım'da Yetişen Büyükler Hacı Abdülgağfar Efendi Bin Hasan Efendi", **Emel**, Yıl : 1, c. 1, s.5, Temmuz 1961, s. 23. Kırmımlı, **a.g.m.**, s. 473; Ahmet Özenbaşlı, **Çarlık Hakimiyetinde Kırım Faciası**, İstanbul Türkçesine Çev. İsmail Otar Eskişehir, Kırım Halkbilim Araştırma Gençlik ve Spor Derneği Yayınları, 2004, sayfa 25'de en son Kırım'ın elden gidişine neden olan 1783 tarihindeki Rus saldırısı esnasında da, Rus kuvvetlerinin komutanı General Potyomkin, Kırım'ın Rusya'ya ilhakına dair olan II. Yekaterina'nın fermanını (Karasubazar Beyannmesi) Karasu'da ilan etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARASU KAZASI'NIN İDARİ YAPISI VE İDARECİLER

1.1. KARASU KAZASI'NIN İDARİ YAPISI

Ülkede yaşayan insanların yönetimini sağlamak amacıyla, adli ve idari anlamda büyük bir nüfusun oluşturduğu idari müesseseye kaza denir¹. Osmanlı Devleti, adli ve idari işleri yürütmek amacıyla coğrafi şartlara göre kasaba ve şehirleri kaza merkezi saymıştır. Sorumluluğunu da kadılara vermiştir. Kadı doğrudan merkeze bağlı bir yetkili olarak, kazanın her türlü idari ve adli işlerini yürütmektedir². Kazanın idari anlamda yönetici zümresi içinde, kadı harici ayrıca teferruatına gireceğimiz; serdar, bölükbaşı, odabaşı, zabıtalara ve diğer askeriler ile mahkemede bulunan naib, katip ve muhızır gibi memurlar bulunmaktadır.

Karasu Kazası'nın idari yapısı da, klasik anlamda merkezden taşraya doğru mahalle, nahiye ve köylere bölünmüştür. Elimizdeki sicil kayıtlarında bu durumu teyit edebilecek veriler bulunmaktadır. Bu birimler içinde yer alan mahallelerin aksine, bütün nahiye ve köyleri toplu olarak aktaran bir hüküm kaydı sicillerin içinde yer almamaktadır. Bu nedenle de nahiye ve köy isimleri sicillere dayalı olarak tam anlamıyla verilememektedir. Ancak ikincil yerli ve Rus kaynaklarına dayanarak bu bilgilere daha derli toplu ulaşma imkanımız olduğundan dolayı, sorunu çözmeye yardımcı olabilecek veriler düzenlenerek çalışmamızda yer verilmiştir. Buna karşılık yetersiz olmakla birlikte, elimizdeki sicillerde adları geçen mahalle, nahiye ve köy isimleri tablolar halinde aktarılmıştır.

¹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimaî Tarihi (1453-1559)*, c.I, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s. 320.

² Fehmeddin Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, Ankara, T.T.K.Yayınları, 1997, s. 1.

1.1.1.Karasu Kazası'nı Oluşturan Mahalleler

Mahalle ilk zamanlar konaklanan yer anlamına gelirdi. Daha sonraları şehrin bir semti durumuna dönüşmüştür³. Mahalleler bir anlamda şehrin sosyal ve fiziki bütünlüğünü oluşturan temel parçalarıdır⁴.

Osmanlı Devleti'nin şehirdeki en alt idari ünitesini mahalleler oluşturmaktadır. Mahalle kültürel, etnik ve dinsel biçimlendirmeye uygun bir oluşum ve gelişim göstermektedir. Genelde aynı dinden insanların haneleri ile oluşur. Herkes birbirini tanır ve herkes birbiri üzerinde bir takım hak ve ödevlere sahip olup, birbirine kefil olan ailelerden meydana gelirdi⁵. Bireyin aile ile olan bağı ne ise, ailenin de mahalle ile olan bağı aynı özellik arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin içtimai yapısı savaşlar ve göçler nedeniyle zaman zaman değişimler göstermektedir. Buna rağmen mahallelerin oluşumunda statü farklarının oluşturduğu bir tabakalaşma meydana gelmemiştir. Aynı mahallede zengin-fakir, yönetici-yönetilen, tüccar-çiftçi gibi v.s. farklılıklar bir arada uyum içerisinde yaşamıştır. Yalnız Osmanlı Devleti'nin imparatorluk sahası içerisindeki her yerleşim yerinin, birbiri ile aynı özellikleri göstermesi de mümkün değildir⁶. Çünkü yaşadığı dönemin en büyük imparatorluklarından birisi olarak her türlü farklı zenginliği bünyesinde barındırmakta idi.

Mahallelerin sorumlusu, kadının temsilcisi sayılan imamlardır. İmam, mahallede yaşayan herkesin kaydını tutar, verginin tevzi ve tahsilatını yerine getirir idi. Yalnız gayr-i müslim mahallelerinde ise, bu işi cemaatin kocabaşısı denilen ruhani reisi gerçekleştirirdi. Daha sonra Osmanlı Devlet sisteminde

³ J. H. Kramers, "Mahalle", **İ. A.**, c.7, 1997, s. 144.

⁴ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", *Social and Economic History Of Turkey (1071-1920)*, Edt., Osman Okyar-Halil İnalçık, 1980, s. 104.

⁵ Ortaylı, **a.g.e.**, s. 21.

⁶ İlber Ortaylı, "Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, c.2, 1992, s. 459.

meydana gelen değişimler sonucu, imamın mahalle üzerindeki yetki ve sorumlulukları XIX. yüzyılda “Muhtarlık” teşkilatına devredildi⁷.

Ayrıca mahalle denilen birimde meydana gelen uygunsuz veya rahatsız edici davranışların önlenmesi ve yapanların mahalleden atılması mahalle sakinlerinin bir görevi idi. Ezcümle mahallede aile içi şiddet dahi olsa, maruz kalan taraf yardım istediği takdirde komşunun müdahale etmesi komşuluk hakkıdır⁸. Yine zina gibi tasvip edilmeyen durumların önlenmesinde, mahalle sakinleri önemli bir role sahiptir. Mahalleli zina yapanları buldukları mekanda basarak mahkemeye bile doğrudan götürebilirdi. Nitekim aynı içerikte bir dava konusu Karasu kazasındaki mahkemede icra olunmuştur⁹.

Mahallede beraber yaşayan insanların adeta bir aile gibi birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olmalarına özen gösterilirdi. Yani Karasu’da bulunan mahallelerde yaşayanların birbirlerine zarar vermemesi, olması gereken davranış şekli idi. Zarar ile kastettiğimiz durum, cana, mala, namusa olmaktan ziyade, akla gelebilecek her türlü olumsuz fiil bu tarifi içinde yer almaktadır. Örneğin, bir ocak yapan komşunun diğer komşusuna zarar vermesi üzerine mahkemeye yansıyan bir dava konusu ilgi çekicidir. En önemlisi cemaat adamları ile mahkeme görevlisi olan muhızırın, olayı yerinde görerek zararlı olduğuna karar vermeleri davanın işleyişini göstermesi açısından hayli önemlidir¹⁰. Yine burada cemaat adamları kavramı ile mahalle sakinlerinin olaya müdahil olması ayrıca önemli bir husustur. Bir başka davada Yahudilerin yaşadığı bir mahallede, sokak ve sokaktaki gerzin tıkanması ile meydana gelen pis akıntıların önlenmesi konusunda çıkan anlaşmazlık, her iki tarafın ortaklaşa çözmesi noktasında alınan mahkeme

⁷ Musa Çadırcı, “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine”, **Bellekten**, CXXXIV, sayı: 135, 1970, s.410.

⁸ K.Ş.S., 25-81b-862 numaralı kayıt içerisinde: kocasının küfür ve dayacağına maruz kalan kadının yardım talebi üzerine meydana gelen olayları dava metninde görmekteyiz.

⁹ K.Ş.S., 25-30a-308.

¹⁰ K.Ş.S., 25-44a-444.

kararıyla önlenmiştir¹¹. Bu hüküm, sokaktaki pis su akıntılarının ve karşılıklı komşuların birbirine zarar vermemesi üzerine alınan örnek bir karardır. Kadı huzurunda iki gayr-i müslim aile arasındaki komşuluk meselesinin çözümü de dikkat çekicidir. Tüm bunlara başka bir komşunun avlusuna bakan evinin duvarına pencere açması ile doğan huzursuzluğun mahkemeye yansımaları da ekleyebiliriz. Davacının avlu ve harmanda gezemediklerini söylemesi üzerine, mahkeme olayı yerinde görerek pencerenin kapatılmasına karar vermiştir¹². Ayrıca evinin penceresini kapatacak bir şekilde ahır yapan komşunun, şikayet üzerine ahırının kaldırılmasına karar verilmesi komşuluk ilişkileri ve bu ilişkiler münasebetiyle ortaya çıkan anlaşmazlıklara güzel örneklerdir¹³. Mahallede gerçekleşen bir olay sonrası, bütün mahalle sakinlerinin zarara sebep olan kadar sorumlu tutulduğunu gösteren bir sicil kaydı da elimizde bulunmaktadır. Sadık Efendi mahallesinde yaşanan olayda, kızı bir kuyuya düşerek boğulan baba ve anneye mahkeme, mahalle adamlarından ve kuyu sahibinden davacı mısınız diye sormuştur. Ölen kızın anne ve babası, “Allah’ın emri yapılacak bir şey yok” diyerek kimsenin olayla alakasının olmadığını belirterek davacı olmamışlardır¹⁴. Ama mahkeme Sadık Efendi mahallesi sakinlerini mesul olabilecekler arasına koymakla, farklı bir yaklaşım ortaya çıkarmıştır. Yani mahallede yaşayan herkes kendi mahallesindekilerin iyi gününde olduğu kadar kötü gününde de yanında olmak zorundadır¹⁵. Ayrıca mahallede olan cinayet veya ölüm gibi durumlarda, mahkemeye durumu iletmek her mahalle sakininin vazifesidir¹⁶.

Mahallenin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması amacıyla, cami, mescid, mektep ile bayındırlık işleri ve çalışan imam, müezzin gibi görevlilerin maaşlarıyla aydınlatma, her türlü bakım ve onarım gibi ihtiyaçların giderilmesi için mahalle vakıfları kurulmuştur. Mahalle vakıfları, mütevellî vasıtası ile

¹¹ K.Ş.S., 25-36b-371.

¹² K.Ş.S., 25-21b-226.

¹³ K.Ş.S., 25-13a-130.

¹⁴ K.Ş.S., 25-117a-1179.

¹⁵ Özer Ergenç, **XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa Yerleşimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma**, Ankara, T.T.K.Yayımları, 2006, s. 170.

¹⁶ K.Ş.S., 47-78a-573.

sahip olduğu paraları işleterek, bahsedilen sosyal yardımlaşmaları yerine getirirdi. Mahallenin her türlü ihtiyacını yerine getiren bu vakıflar, mahallede oturan her hanenin sağladığı maddi katkılar sonucu mali gücünü oluşturmaktadır. Zaman zaman hayır amaçlı malını veya nakdini bu tür vakıflara bağışlayanların olduğu da görülmektedir. Böylece maddiyat gerektiren hizmetler bu tür vakıf kaynakları ile yapılırken, temizlik, güvenlik gibi işler ise hep beraber yerine getirilmektedir¹⁷. Yine gayr-i müslimlere ait bir vakfın, elindeki sermayeyi şahıslara faiz ile vererek işlettiğine dair verileri içeren bir belge sayesinde, gayr-i müslimlerin de cemaat vakıflarına sahip olduğu görülmektedir. Hükümde, alınan 50 esedi naktin, 60 esedi olarak sene tamamında ödenmesi kararlaştırılmıştır¹⁸. Bu rakamlar bize, yıllık %20 gibi bir faiz oranı ile vakıf parasının verildiğini göstermektedir. Halbuki Müslimlerde bu oranın %10'u aşmamasına dikkat edilmektedir.

Diğer bir örnek hüküm metninde ise, Müslümanlara ait bir vakfın elindeki akçanın ona onbir murâbaha ile verildiği görülmektedir. Burada %10'luk bir faiz geliri ile eldeki sermayenin geliştirildiği sonucuna çıkılmasından öte, elde edilen bu tür gelirler sayesinde yerine getirilmesi gereken bazı tekaliflerin bu yolla ödenmiş olmasıdır. Bu durum sosyal anlamda sağlıklı bir toplumun oluşmasına yardımcı olmuştur¹⁹.

Osmanlı ülke toprakları içindeki mahallelerin oluşumunda, dini farklılaşmanın, göç ettikleri yerin ve etnik kökenin belirleyici olduğunu aktarmıştık. Aynen Karasu kazası için de bu durumun geçerli olduğu görülmektedir. İlk olarak Çorum mahallesi göç edilen yere örnek olarak verilebilir²⁰. İlave olarak Çingene, Kıbtî ve Acem mahalleri de etnik köken farkına göre teşekkül etmiş örnek mahalleler olarak sayılabilir²¹. Mahalle oluşumunu etkileyen dini tercih, yani tüm dinleri simgeleyen mahalle isimleri

¹⁷ Ortaylı, **a.g.e.**, s. 26 ve 28.

¹⁸ K.Ş.S., 25-29a-293.

¹⁹ K.Ş.S., 25-13b-137.

²⁰ K.Ş.S., 33-82b-749.

²¹ K.Ş.S., 33-83b-755, 47-32a-215.

kayıtlarımızda bulunmamaktadır. Sadece Kenise mahallesi bu türe verebileceğimiz tek örnektir. Özel olarak örneğin Museviler ile ilgili herhangi bir mahalle ismi yoktur. Ancak bazı mahallâta yapılan tevzilerde ise, Rum ve Ermeniler'in hisse miktarları belirtilmişken mahalle kelimesi kullanılmamıştır²². Tek bir belgede komşuluk olabilme noktasında Müslümanların yaşadığı bir mahallede gayr-i müslim birisinin ev almasına müsaade edilmediği aktarılmıştır²³. Bu davayı mahkeme, satan Müslümanın gayr-i müslime parasını bir başka Müslümana satarak iade etmesi doğrultusunda karar vererek sonuçlandırmıştır. Bu dava dini yaklaşımın mahalle oluşumunda etkili olduğunu gösteren pek kıymetli bir belgedir. Lakin çelişki doğurmakla birlikte kimi dava metinlerinde ise, gayr-i müslim isimlerinin de Müslüman mahallesinde oturduğuna dair veriler bulunmaktadır. Yine de tüm bu bilgiler ışığında, Karasu kazasında dini inanç yapısının mahalleden mahalleye farklılık gösteren bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Mahalle, kaza merkezinde yer aldığından dolayı yaşayan insanların geçim tarzı da ona uygun gelişmiştir. Yani tarım ve hayvancılığın yanı sıra; ticaret, sanayi ve hizmet alanlarında gelişen çeşitli iş kollarında uğraş veren insanlar çoğunlukta bir arada yaşamaktadır. Mahallede iktisadî ilişkiler, hemen hemen her işkolu mensublarıyla birlikte bir çok farklılığı bir arada tutarak gelişmiştir.

Tablo 1. Tüm Ciltlerde Bahsi Geçen Mahalle İsimleri (1095-1156/1683-1744)

Sıra No	Mahalle İsimleri
1	Çeşme mahallesi ²⁴
2	Atpazarı mahallesi ²⁵

²² K.Ş.S., 25-9a-92, 25-5b-46.

²³ K.Ş.S., 25-60b-638.

²⁴ K.Ş.S., 25-69b-751.

²⁵ K.Ş.S., 25-110b-111.

3	Eş-Şeyh Receb Efendi mahallesi ²⁶
4	Kenise mahallesi ²⁷
5	Cami'i Kebir mahallesi ²⁸
6	Çingene mahallesi ²⁹
7	Çorum mahallesi ³⁰
8	Kıbtıyan mahallesi ³¹
9	El-hac Salih mahallesi ³²
10	Ali Efendi mahallesi ³³
11	El-hac Bünyad mahallesi ³⁴
12	Tarhanlar mahallesi ³⁵
13	Şor mahallesi ³⁶
14	El-hac Murad mahallesi ³⁷
15	Acem mahallesi ³⁸
16	Es-Seyid Hasan mahallesi ³⁹
17	El-hac Şaban mahallesi ⁴⁰
18	Sadık Efendi mahallesi ⁴¹
19	Hacı Aslan mahallesi ⁴²
20	El-hac Aşır mahallesi ⁴³
21	Tahta Mescid mahallesi ⁴⁴
22	Kurban Ali Efendi mahallesi ⁴⁵

²⁶ K.Ş.S., 25-118b-1196.

²⁷ K.Ş.S., 25-104b-1030.

²⁸ K.Ş.S., 25-73a-780.

²⁹ K.Ş.S., 25-114a-1144.

³⁰ K.Ş.S., 25-82b-873.

³¹ K.Ş.S., 25-58a-588.

³² K.Ş.S., 25-53a-529.

³³ K.Ş.S., 25-38a-389.

³⁴ K.Ş.S., 25-67b-729.

³⁵ K.Ş.S., 25-35a-355.

³⁶ K.Ş.S., 25-72a-777.

³⁷ K.Ş.S., 33-94b-852.

³⁸ K.Ş.S., 33-1-2.

³⁹ K.Ş.S., 33-82b-749.

⁴⁰ K.Ş.S., 33-67b-606.

⁴¹ K.Ş.S., 47-10b-82.

⁴² K.Ş.S., 65-14a-54.

⁴³ K.Ş.S., 65-12a-52.

⁴⁴ K.Ş.S., 65-10a-50.

İncelediğimiz ilk cilt olan 25. ciltte adı geçen mahalle isimleri diğer ciltlerde de tekrar edilmiştir. Ancak her şeyin harfi harfine Şer'iyeye Sicilleri'nde kayıt edilmediği gerçeği unutulmadan; yukarıdaki tabloda yer alan 14-15-16 ve 17. sıradaki mahalle isimleri 33. ciltte karşımıza çıkmıştır. Daha sonra 18. sıradaki mahalle adı 47. ciltte ve 19-20-21 ile 22. sırada bulunan mahalle isimleriyle de 65. ciltte karşılaştık. Bu durum, geçen zaman içinde mahalle sayısında meydana gelmiş bir artış olarak da yorumlanabilir veyahut sicillerde yaşadığımız her şeyin mahkemeye ulaşmaması sorunu nedeni ile bazı mahalle isimlerinin yer almamış olmasıdır.

1.1.2.Karasu Kazasına Bağlı Nahiyeler

Nahiye, coğrafi ve idari anlamda küçük veya büyük bir bölgeye bazen de geniş bir çevreye verilen bir yerleşim yerinin ismidir. Osmanlı Devleti'nde şehirler nahiyeye bağlı olurken, kimi zaman da nahiyeler şehire bağlı bir bölge olarak da algılanmıştır. Ancak genel olarak kadiya bağlı kazadaki birkaç köyün birleşmesinden oluşan nahiyelere, kazanın kadısı tarafından adli ve idari işleri yürütmek amacıyla naipeler gönderilmiştir⁴⁶. Nitekim Karasu kazasına bağlı nahiyeler bu gruba girmektedir.

İncelediğimiz sicillerde Karasu'ya ait nahiye isimleri çok nadir geçmektedir. Buna karşılık genelde yerleşim birimi ifadelerinde mahalle ve köy isimlerine sıkça rastlanılmaktadır. Sicillerde iki adet nahiye isminin kaydedildiği görülmektedir. İlki Sultancı karyesi sakini Sadık Efendi'nin kaybolan atını konu alan dava metninde belirtilirken⁴⁷, diğeri ise Tunaz nahiyesi sakini Ahmet Can'ın kaybolan keçileri üzerine yaptığı şikayeti konu alan hükümde geçmektedir⁴⁸.

⁴⁵ K.Ş.S., 65-9a-42.

⁴⁶ M. Tayyib Gökbilgin, "Nahiye", İ.A., c. 9, 1997, s. 38-39.

⁴⁷ K.Ş.S., 65-35b-172.

⁴⁸ K.Ş.S., 65-37a-183.

Tablo 2. Sicillerde Adı Geçen Nahiye İsimleri⁴⁹:

Sıra No	Nahiye İsmi
1	Sultancı
2	Tunaz

Nahiyede yaşayan insanların üretim tarzı, genelde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Çok az da olsa diğer üretim ve hizmet kollarının da yer aldığı söylenebilir. Ancak kırsal bir bölgeden bahsedildiğinden ötürü, nahiye halkı arasındaki iktisadi münasebetlerde buna uygun gelişmektedir.

1.1.3.Karasu Kazasına Bağlı Köyler

Köy, geçimi genelde tarım ve hayvancılığa dayalı nüfusu az olan bir yerleşim birimidir. Bir cami etrafında yerleşik bir tarzda toplanan köyü, imam temsil etmektedir. Yaşayışları pek farklı olmayan çiftçi ailelerinin oluşturduğu bir toplumsal yapı çerçevesinde yaşayan insanlardan oluşmaktadır⁵⁰.

Araştırmalarımız sonucunda, Karasu kazasına ait köy isimlerini gösteren bir çok belgeye ulaşabildik. Tüm bu belgelerde yer alan verileri birbirleri ile karşılaştırmayı ümit ediyor idik. Ancak kazanın sınırlarını

⁴⁹ Günümüzdeki nahiye isimleri ise, www.vatankirim.net sitesinde, coğrafya başlığı altındaki şehirler kısmına girilerek Karasubazar'ın üzerine tıklanıldığında, aşağıdaki tablo görülmektedir.

Sıra No	Nahiye İsmi	Sıra No	Nahiye İsmi
1	Otarköy	8	Akçora
2	Yukarı Funduklı	9	Argın
3	Kentugay	10	Baksan
4	Aşağı Funduklı	11	Konrat
5	Tagay	12	Kurtluk
6	Muşaş	13	Kazeli
7	Akaya		

⁵⁰ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimaî Tarihi (1453-1559)**, c.II, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s. 35-37.

belirleme imkanımız olmadığından ve sürekli bağlı bulunan yerleşim yerlerinin değişebileceğini göz önüne aldığımızdan dolayı böyle bir metodu uygulamaktan vazgeçtik. Ancak en kuzeyde Mollaeli Köyü yer alırken güneyde ise Kazanlı Köyü; batıda Bahçeli Köyü bulunurken doğuda ise Murzaköy (Mirzaköy) bulunduğunu kabaca ifade edebiliriz. Aşağıda olduğu gibi belli zaman periyotları içerisinde, yetkili devlet mercilerinin hazırladığı doküman ve haritalardan yararlanılarak köy isimlerini tüm sadeliği ile vermeyi uygun bulduk. Neticede harita üzerinde bile yaptığımız çalışma, Karasu çevresindeki tahmini bir alanın taranmasından ibaret idi. Sonuç olarak gerek Kırım Hanlığı zamanında, gerekse Rus işgali sonrasında, hatta günümüzdeki Kırım Muhtar Cumhuriyeti içinde bile Karasu'nun sınırlarının sürekli değişebileceği gözden kaçmaması gereken önemli bir husus idi.

İlk olarak elimizde bulunan sicillerdeki dava konuları içerisinde geçen köy isimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Şüphesiz toplu olarak köy isimleri sicillerde yer almamıştır. Hatta zaman zaman hangi kazaya bağlı oldukları noktasında sıkıntılar bulunmakla birlikte, adı geçen köy isimleri toplanarak aktarılmıştır. Nitekim bunların bir çoğu, daha sonraki yıllara ait kayıtlarda da karşımıza çıkarak bir nebze doğruluklarını teyit etmektedirler. Yani 1683-1744 arasındaki kayıtlar, aşağıda yer alan tablodaki köy isimlerini elde etmemizi sağlamıştır⁵¹.

Tablo 3. Sicillerde Adı Geçen Köy İsimleri (1683-1744)

Sıra No	Köy İsmi	Sıra No	Köy İsmi	Sıra No	Köy İsmi
1	Akkaya	17	Busturça	33	Hayman
2	Argın	18	Barın	34	Sabaheli
3	Aşağı Beseran	19	Canköy	35	Salgır

⁵¹ Ömer Bıyık, **Osmanlı Yönetiminde Kırım (1600-1774)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniv. Sos. Bil. Ens. Müd. İzmir 2007, s. 47-49 numaralı sayfalarda geniş bir zaman dilimindeki köy isimleri değerlendirilmiştir.

4	Aşağı Osma	20	Çelebieli	36	Senizek
5	Aylanma	21	Cemrek	37	Sultan
6	Atalık	22	Çardaklı	38	Terekli Şeyheli
7	Aytogan	23	Hacılar	39	Togay
8	Aytudan	24	Karabay	40	Tolga
9	Azberdi	25	Karasubaşı	41	Tama
10	Bahçeeli	26	Katırsarayı	42	Töbeneli
11	Beşüy	27	Kazanlı	43	Töbensarayı
12	Borashan	28	Kırdaeli	44	Tana Geldi
13	Borus	29	Küçük Yanköy	45	Yaman Çöl Şeyheli
14	Bucak	30	Molbay	46	Yeni Sala
15	Borulca	31	Mollaeli	47	Yukarı Besarın
16	Burunduk	32	Murza Köy	48	Yukarı Tayşan

Öte yandan Kırım Muhtar Cumhuriyeti'nin, Kırım, Bilim ve Gelişim Devlet Arşivi adındaki kurumu tarafından yayınlanan bir kılavuz sayesinde idari yapılanmaya dair bir takım bilgilere ulaşılmıştır. Bu esere göre, 1784 yılında bütün Kırım coğrafyası altı Kaymakamlı'ğa yani şehre bölünmüştür. Bunlardan birisi olan Karasubazar da 9 ilçeye bölünmüştür. Tabloda aktarıldığı üzere merkez ilçe olması hasebiyle tekrar bir Karasubazar ismi de zikredilmiştir. Karasubazar şehrine bağlı köy sayıları ve isimleri, kitaptaki dipnotta belirtildiği üzere, XVIII. yüzyıldaki bir dökümanın orijinaline yakın bir şekilde aktarıldığı ifade edilmiştir⁵². Buna göre:

⁵² Совет министров Автономной Республики Крым Комитет по науке и региональному развитию Государственный архив Административно-территориальные преобразования в Крыму. 1783-1998 гг., Справочник, Симферополь "Таврия-Плюс" 1999, s. 99. (Bakanlar Kurulu, Kırım Muhtar Cumhuriyeti, Kırım Bilim ve Gelişim Devlet Arşivi, Kırım'da Genel Anlamda Bölgesel Değişimler 1783-1998 Kılavuz).

Tablo 4. Kazaların listesi (1784)

Sıra No	Kazaların Adı	Bağlı Köy Sayısı
1	Karasubazar	45
2	Dipçangars	51
3	Nasip	49
4	Arginköy	26
5	Borulça	25
6	Hocalat	14
7	Orta Çongar	33
8	Küçük Karasu	55
9	Tamak	Tahmini 14
Toplam		312

Tablo 5. Kılavuzda Yer Alan Karasubazar'a Bağlı Köy İsimleri (1784)⁵³

Sıra No	Köy İsmi	Sıra No	Köy İsmi	Sıra No	Köy İsmi	Sıra No	Köy İsmi
1	Membetulan	13	Sultansaray	25	Sumpancı	37	Aşağı Çotu
2	Taygan	14	Musabay	26	Sekien	38	Şelayir Çotu
3	Büyük Taygan	15	Cemrek	27	Karabay	39	Eşken
4	Yukarı Taygan	16	Alyular (Aljular)	28	Çağuluş	40	Taymas
5	Kurtluk	17	Bahadırşah	29	Hacılar	41	Cabu

⁵³ Совет министров Автономной Республики Крым Комитет по науке и региональному развитию , 106-107.

			Biyeli				
6	Mogulbay	18	Aksaray	30	Argıncık	42	Muin
7	Demışlik	19	Sollar	31	Mollaeli	43	Conbay
8	Kışlabası	20	Kayaeli	32	Alitay	44	Kuloba
9	Yenisala	21	Aylanman	33	Okçugacıl ar	45	Kojunkul
10	Taman	22	Beşevli	34	Kaya		
11	Başı	23	Çılmalık	35	Şeyheli		
12	Alçin	24	Beyarta	36	Çontu		

Yukarıdaki tabloların ilki ile sicillerde bahsi geçen köy simleri verilirken bir diğesinde de 1784 yılına ait Kırım, Bilim ve Gelişim Devlet Arşivi'nin bir kılavuzu aktarılmıştır. Her iki tablo arasında bazı köy isimleri aynı benzerlikleri taşımaktadır. Bunlar sırasıyla, Aylanma, Argın (Argıncık), Karabay, Hacılar ve Mollaeli köyleridir. Yine sicillerde Beşuy diye zikredilen köyün, kılavuzda ismi Beşevli olarak bahsedilen köyle aynı olması kuvvetle muhtemeldir.

Yine elimizde 27 Muharrem 1271/21 Ekim 1854 senesine ait, Mühendishâne-i Berri-i Hümâyün'da basılmış bir harita bulunmaktadır. Bu harita üzerinde yer yer suyun tahribatından kaynaklanan okunması mümkün olmayan bölgeler olmakla birlikte, muhtemel Karasu'ya ait yerleşim birimleri tespit edilerek aşağıdaki tabloda aktarılmıştır.

Tablo 6. 27 Muharrem 1271/20 Ekim 1854 Tarihli Kırım Haritasına Göre Karasu Kazası Köy İsimleri:⁵⁴

⁵⁴ Haritanın sağ alt köşesinde "Hitât-ı Turaniyeden Kırım şebh-i ceziresiyle tarafeyninde vaki' Taman ve Kerson ve Özi ve Kılburun kalalarıyla Perekop Körfezi ve Azak Denizi hâvî harita ... muteber olup bu def'a Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûnda ... tab' ve temsil olunmuştur sene 971" yazmaktadır. Benzer ifadeler sol alt köşesinde de daha ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. En önemli kısmı, bu haritanın dört parçadan oluşup, Sivastopol limanı çevresini iş bu haritada gösterdiklerini belirtiyor. Diğer üç kısmın ise Sanayi-i Maarifiyye-i Hazret-i Mülükâne'de basılacağı ifade edilmektedir. Biz bu

Sıra No	Köy İsimleri	Sıra No	Köy İsimleri	Sıra No	Köy İsimleri
1	Seyideli	21	Alçınbağçe	41	Mehmet Ağa
2	Ahmed Şah	22	Borulca	42	Aşağı Taygana
3	Cemrek	23	Kızılkoba	43	Taygana
4	Küçük Argın	24	Borulca	44	Orta Kobalar
5	Büyük Argın	25	Çukurcakoba	45	Emeldaş Argın
6	Kara Argın	26	Çamurca	46	Argın
7	Tama	27	Uluören	47	Temrikeli
8	Moli	28	Kadıeli	48	Temir Gazi
9	Karaçongar	29	Taşeli	49	Otar
10	Azamet	30	Bağeli	50	
11	Cafer	31	Tateli	51	
12	Kayalı	32	Nayman	52	
13	Kayaaltı	33	Osmanlu	53	
14	Mezarlıoba	34	Tonaz	54	
15	Salih Beg	35	Büyük Karakoba	55	
16	Dikilitaş	36	Sicut	56	
17	Küçük Karasu	37	Yenisala	57	
18 Hacılar	38	Toylu	58	
19	Çardaklı	39	Eskiyurt	59	
20	Kutlu	40	Ulubatır	60	

Yukarıdaki tablo ile sicillerdeki köy isimlerini mukayese ettiğimizde; Cemrek, Argın, Tama, Borulca, Çardaklı, Hacılar ve Yeni Sala isimli köyler aynen kendilerini korur iken, Argın'a ilave olarak Küçük Argın, Büyük Argın, Kara Argın ve Emeldaş Argın isimleri de dikkatimizi çekmiştir.

harita üzerinde Karasu kazasının sınırları belli olmadığından dolayı, belli bir çerçeve içerisindeki bütün yerleşim yerlerini, okunabildiği ölçüde temin etmeye çalıştık.

En son olarak elimizde bulunan Kırım Muhtar Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun çıkardığı kılavuzda, 19 Eylül 1919 tarihli köy isimlerini gösteren bir cetvel de bulunmaktadır. Tarih olarak çok geç bir dönemi kapsadığından dolayı ayrıntısına girilmemiştir. Ancak bu cetvel üzerinde Karasu'ya bağlı 134 adet yerleşim birimi yer almaktadır. Bunların içinde köyden küçük yer diye tabir edilen yerleşim merkezleri ile, kooperatif, fabrika, meteoroloji merkezi ve manastır gibi adlar altında yerler de kaydedilmiştir⁵⁵. Yine bir veri olması hasebiyle www.vatankirim.net sitesinde Karasu şehrine ait günümüzde yer alan köy isimlerinin bir listesi çıkarılmıştır⁵⁶.

⁵⁵ Bakanlar Kurulu, Kırım Otonom Cumhuriyet, Kırım Bilim ve Gelişim Devlet Arşivi, **a.g.e.**, s. 331-334.

⁵⁶ www.vatankirim.net Sitesinde Günümüz Karasu Kazası'na Ait Köy İsimleri Listesi:

Sıra No	Köy İsmi	Sıra No	Köy İsmi	Sıra No	Köy İsmi
1	Acılar	22	Kamışlı	43	Şabanova
2	Akkaya	23	Kamışlık	44	Sarısu
3	Argin	24	Kangil / Kengil	45	Sartana
4	Arginçik	25	Karacel	46	Savkal
5	Bahçi Eli	26	Kazıeli	47	Semen
6	Başı	27	Kentugay	48	Sollar
7	Bayeli	28	Kıslav	49	Sultan Saray
8	Besaran Otar	29	Kokey / Kugey	50	Küçük Sunak
9	Bezbaylan	30	Köktaş	51	Taygan
10	Boçala	31	Kolpak	52	Tanageldi
11	Botas	32	Komzet	53	Taşkazak-Konrat
12	Burçek	33	Konrat	54	Teki
13	Eski Borulça	34	Kopirliköy	55	Terekli-Şeyheli
14	Yeni Borulça	35	Kurtluk	56	Töbensaray
15	Küçük Burunduk	36	Melek	57	Togay
16	Cadraşeyheli	37	Molbay	58	Topli
17	Capar / Cepar	38	Monay	59	Töbenköy
18	Cemrek	39	Musay / Muşaş	60	Üçköz
19	Efendiköy	40	Ortalan	61	Yeni Sala
20	Hantakuzi	41	Otarköy	62	Yukarı Funduklu
21	Kaburçak	42	Şabanoba	63	

Köy, merkezden taşraya doğru gidildiğinde en son noktada yer alan bir yerleşim birimidir. Kırsal bir yaşam tarzı üzerine kurulu üretim şekli gelişmiştir. Köylü diye tabir ettiğimiz insanların en temel geçim tarzı tarım ve hayvancılıktır. Nitekim köy içinde veya dışında yaşayan insanlarla oluşturdukları iktisadi ilişkiler, bu temelde ortaya çıkarak gelişmiştir.

1.2. KARASU KAZASI'NIN İDARECİLERİ

Karasu kazasının idari yapısı içinde yer alan makamlar ile Anadolu'nun herhangi bir kazasındaki makamlar arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Değişik konularda üstüne bastıra bastıra vurguladığımız Osmanlı etkisi bu kısımda da kendisini göstermektedir. Bilhassa kazanın sorumlu mevkisinin "Kadılık" olma hususu ile ehl-i ilimi oluşturan görevliler birbirinin aynısıdır. Ancak ehl-i örf bölümünde yer alanlar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Nitekim Kırım Hanlığı yönetiminde etkili olan kabile ve aile üyelerinin bir yansıması olarak, kazanın bulunduğu topraklar üzerinde de bir takım kabilelerin veyahut han ailesinden olanların da yetki paylaşımında söz sahibi olmaları durumu biraz karmaşık hale getirmektedir. Yani han ailesinden Kalgay Sultan ve Nureddin Sultan ile kabile aristokrasisinin ileri gelenleri arasında yer alan Şirin, Barın ve Argın kabileleri de kaza üzerinde ya da kazanın belli bölgelerinde etkili olmaktaydılar. Karasu kaza merkezinde direkt olarak ikâmet eden idarecileri aşağıdaki şablonda olduğu üzere sıralayabiliriz.

Tablo 7. Karasu Kazası'nın İdari Yapısı:

KAZA İDARESİ ⁵⁷	
KADI	
Ehl-i Örf	Ehl-i İlim

⁵⁷ Anadolu'da yer alan bir kazada, ehl-i ilim yukarıdaki şablonun hemen hemen aynısıdır. Sadece ehl-i örf kısmında Subaşı, Sipahi, Muhtızır ve Esnaf Kethüdası gibi belli başlı yöneticiler bulunmaktadır.

Yeniçeri Serdarı	Müftî
Bölükbaşı	Müderris
Odabaşı	Nâib
Zabıtcı	Nakibü'l-eşraf Kaymakamı
Muhzır	Muhtesib
	İmam
	Mütevelli
	Kâtip

1.2.1. Ehl-i Örf

Devletin en üst makamından tutun da en alt makamında bile yer alan bütün memurların oluşturduğu idareci sınıfına ehl-i örf denilmektedir⁵⁸. Bu yönetici zümresi içerisinde silahlı olanlar kadar sivil memurlar da bulunmaktadır. Kısacası ülkenin merkez ve taşra teşkilatında görev yapan bütün memurlar, bu ehl-i örf sınıfı içerisinde yer almaktadır. Devlet, merkezi yapısı gereği arada bir kopukluğa meydan vermeksizin yönetim görevini bir dengede tutmaya özen göstermiştir. Nitekim merkezden taşraya doğru uzanan bu dengenin mükemmelliği, ülkedeki işlerin iyi yürümesiyle doğru orantılıdır.

Kırım Hanlığı konumu itibarıyla iç işlerinde özerk, dış işlerinde ise Osmanlı Devleti'ne bağlı bulunmaktadır. Ancak aradaki bu yapı bir Eflak-Boğdan Voyvodalığı ile aynı özellikler göstermemektedir. Çünkü Kırım Hanları'ı para basıp, kendi başlarına savaşa karar verebilen, hatta Cengiz Töresi'ne uygun ülke yöneterek adeta bağımsız hareket eden bir hükümdar konumunda bulunmuşlardır. Fakat iki kardeş devlet gibi gözükse de bu yapı içinde unutulmaması gereken bir gerçek var ki, Osmanlı Devleti istediği hanlık mensubunu Kırım Hanı olarak tahta oturtmuştur. Tüm bu karmaşık

⁵⁸ Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyânları**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s. 283.

ilişkiler yumağı içinde, Osmanlı menfaatleri korunduğu sürece Kırım Hanı'nın ülkesini yönetme konusunda inisiyatif sahibi olunması desteklenmiştir. Bu yüzden Kırım coğrafyası üzerinde, Osmanlı gölgesi altında Kırım Hanları'nın hakimiyeti tecelli etmiştir⁵⁹.

Kırım Hanlığı'nın yapısı ve iç dinamikleri, Osmanlı Devleti ile bazı farklılıklar göstermektedir. Ama buna rağmen yönetimde söz sahibi olan belirli bir zümrenin olduğundan da söz etmemiz mümkündür. Nitekim kurulduğundan bu yana Kırım Hanlığı, aristokrat kabilelerin de yönetime belli oranlarda katıldığı bir monarşik yapıya sahiptir. Han ve ailesi ile Karaçi Beyleri, ülke topraklarının idaresi noktasında ortak hareket etmektedirler. Kırım'ın doğu kesimi Şirin kabilesinin idi. Mansur kabilesi Or ile Yarımada'nın kuzey kısımlarını elinde tutmaktaydı. Karasu ve çevresi ise Barın ve Argın kabilelerinin idi. Hepsinin üstünde Han ve ailesi bulunmaktaydı. Tüm ülkede Han tek yetkili durumunda iken, kabilelerin de özerk bir yapıyı korudukları görülmekte idi.

Bütün bunlara ilave olarak Kalgay ve Nureddin Sultanlar'ın gelirlerini desteklemek amacıyla, Karasu Kazası'nın bir kısım gelirlerinin de onlara bağlandığına dair bir çok eser bilgi vermektedir⁶⁰. Bu nedenle Karasu kazasının idari yapısı içinde feodal ve merkezi hanlığa bağlı tüm unsurlara yer vermemiz gerekmektedir.

⁵⁹ Sicillerimizin yer aldığı (1683-1744) tarih aralığı içerisinde, Kırım tahtında bulunan hanların listesi; Murat Giray Han (1677-1683) ,II. Hacı Giray Han (1683-1684), II. Saadet Giray Han (1691), Safa Giray Han (1692), II. Devlet Giray Han (1699-1702, 1707-1713), II.Gazi Giray Han (1704-1707), Kaplan Giray Han (1707, 1713-1716, 1730-1736), III. Kara Devlet Giray Han (1716-1717), III. Saadet Giray Han (1717-1724), II. Mengli Giray Han (1724-1730 , 1737-1739), II. Fethi Giray Han (1736-1737), II.Selamet Giray Han (1739-1743), II. Selim Giray Han (1743-1748).

⁶⁰ Muzaffer Ürekli, “Kırım Hanlığının Kuruluşu Ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi”, **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları**: 98, Seri:III, Sayı: A-26, 1989, s. 74. “Kalgayların gelirsiz kalmaması için Akmesicid ve çevresinden başka Karasu ve havalisindeki mahallerin geliri ile memleha (tuzla) ve gümrüklerden elde edilen gelirlerden bir miktar ona irâd olarak tahsis edilmiştir.”

1.2.1.1. Kalgay Sultan

Kırım Hanı'nın yerine geçmesi muhtemel adayın veya veliahdın ünvanıdır. Han tarafından atanan Kalgay Sultan, Han'ın kardeşlerinden veyahut oğullarından birisidir⁶¹.

Kalgay Sultan'ın sarayı Akmescit civarında Salgır suyu yanında olup, handan sonra en yüksek mevkide bulunmaktaydı⁶². Gelecekte devletin başına geçebilecek olmasından dolayı; divanı, veziri ve bir çok memuru vardı. Devlet yönetme deneyimi kazanmaya çalışan Kalgay ve divanı ölüm cezası veremezdi. Ancak kendi yetki alanında yer alan kadıların verdikleri hükümleri divanında yeniden görebilmekteydi. İncelediğimiz dönemin kayıtlarında, emsal olarak alınan Kalgay Sultan'a ait bir hükme vurgu yapıldığına rastlamış değiliz. Muhtemelen böyle bir örneğin olmaması da, Karasu kazasındaki adli mekanizmanın gayet iyi çalışıyor olmasından dolayı olabilir.

Kırım Hanları, çocuklarının bir kısmını çeşitli merkezlerin başına tayin ederdi. Bazılarını da rehin olarak İstanbul'a gönderirdi⁶³. İstanbul'da Osmanlı sarayında yaşayıp Kırım'a dönen hanzadeler, saray adabını, usul ve adetlerini öğrenip kendi saraylarında uygulamışlardır. Hatta bir çok Osmanlı benzeri memuriyetlikler ihdas etmişlerdir.

⁶¹ Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı", **Türk Dünyası El Kitabı**, 2. Bsk., Seri:I, S. A-23, Coğrafya-Tarih, 1992, s. 431; Ancak atamanın Osmanlı Devleti'ne iletildiğini gösteren arşiv belgeleri de mevcuttur. Örneğin B.O.A., **Cevdet Tasnifi, Eyalât-ı Mümtaze Nişan-ı Hümayun**, Sıra No: 198, Z 1156'da Kırım Hanı Selim Geray Hanın tavsiyesi üzerine Kırım Kalgaylığı'nın Şahin Geray Sultana tevcih kılındığını kaydetmektedir.

⁶² 1683-1744 tarihleri arasında, çeşitli kaynaklarda bahsi geçen Kalgay Sultanlar'ın isimleri şunlardır; Cihan Giray (Murat Giray Han dönemi), Feth Giray (II. Saadet Giray Dönemi), Toktamış Giray ve Bahadır Giray (Safâ Giray dönemi), Azamet Giray (II. Gazi Giray dönemi), Safa Giray (Kaplan Giray dönemi), Adil Giray ve Şahin Giray (III. Saadet Giray dönemi), İslâm Giray (II. Mengli Giray dönemi)

⁶³ B.O.A., **Mühimme Defteri**, No: 57, Sıra No: 218, Sahife: 62 Tarih Evasıt/L/1155 numaralı belgede Osmanlı Devletinin, Kaplan Geray'ı İstanbul'dan Kalgay olarak gönderdiğine dairdir. Ayrıca belgede, İstanbul'dan Kırım'a varılınca, "Kuzat ve Nüvvâba ve Kethüdayerleri ve Yeniçeri Serdarları vesâir zabıtân ve a'yân-ı vilâyete" hüküm olduğunun bildirilmesi istenmektedir.

Mehmet Geray Han (1514-1523) zamanında Akmesic ve Karasu gibi merkezlerin yönetimi ve gelirlerinin bir kısmı, Kalgay Sultan'a devredilmiştir⁶⁴. Bundan dolayı Karasu kazasının yetkilisi olan kadıya gönderdiği bir çok emr-i şerif örnekleri bulunmaktadır⁶⁵. İçerik olarak gönderilen bu emr-i şerifler, bir çok konuyu kapsar niteliktedir. Örneğin Karasu kazasına "Nakibü'l-eşraf Kaymakamı" atanması⁶⁶ ile zabıta hizmeti için "Bölükbaşı" tayinini gösterebiliriz⁶⁷. Bu atama kayıtlarının yanı sıra Kalgay Devlet Geray'ın bir yarlığı-ı şerifi de, Karasu'daki Yahudilerin rencide edilmesine asla rızasının olmadığını içermektedir⁶⁸. Yine Acem tüccarına getirilen ticari sınırlamalara dair bütün fermanlar Kalgay Sultan'a aittir⁶⁹. Bütün yukarıdaki benzer örnekler ışığında Karasu kazası, Kalgay Sultan'ın idaresinde bulunan bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir⁷⁰. Kısacası handan ziyade kalgayın idari anlamda Karasu kazasına müdahil olduğu görülmektedir. Nitekim Kalgay Sultan ve Kadı arasındaki ilişkiler idarî ve adlî boyutlarıyla hassas bir durum arz etmektedir. İdarî boyutu ile Kalgay Sultan emredici bir üst konumda iken, adlî mevzularda kadıya müdahale etmeyen bir tutum sergilemiştir. Anadoludaki herhangi bir şehzade vilayetindeki durumun benzeri ya da Beylerbeyi ile kadı arasındaki münasebeti hatırlatan bir konumun varlığından söz edebiliriz.

1.2.1.2. Nureddin Sultan

Kalgay Sultan'ın yerine aday olan ikinci veliahdır⁷¹. Mehmet Geray (1514-1523), oğlu Saadet Geray'ı Kalgay tayin edemeyince bu makamı

⁶⁴ Halil İnalçık, "Kalgay", **İ.A.**, c.6, 1997, s.132 "Akmesic ile beraber Karasu-Bazar havalisindeki yerler doğrudan doğruya Kalgay'ın idaresine verilmiştir.Ülküsal, **a.g.e.**, s. 42.

⁶⁵ K.Ş.S., 65-8a-36.

⁶⁶ K.Ş.S., 25-8b-83.

⁶⁷ K.Ş.S., 25-5b-44.

⁶⁸ K.Ş.S., 25-8a-74.

⁶⁹ K.Ş.S., 25-7a-59, 25-7b-67.

⁷⁰ Galina Vatslavovna Dlujevskaya, Hakan Kırmı, Dmitriy Dmitriyeviç Vasilyev, **Eski Fotoğraflarda Bir Zamanlar Kırım**, Ankara, T.T.K.Yayınları, 2006, s. 247 ayrıca Karasu ile ilgili resimler için bkz. 249-252.

⁷¹ 1683-1744 tarihleri arasında, çeşitli kaynaklarda bahsi geçen Nureddin Sultanlar'ın isimleri şunlardır; Mübarek Giray (Murat Giray Han dönemi), Şahin Giray (Safâ Giray Han dönemi), Maksud Giray ve Baht Giray (II.Gazi Giray Han dönemi), Maksud Giray (III. Devlet Giray Han dönemi), Arslan Giray (III.Saadet Giray Han dönemi) ile Sahip Giray, Azamet Giray ve Toktamış Giray (II. Mengli Giray Han dönemi).

oluşturmuştur. Kalgaylık makamının, Han'ın büyük kardeşine ait olması bir Hanlık Töresi idi. Mehmet Geray Han, bu durumu değiştiremeyince Osmanlı Devleti'nin de onayını alarak Nureddin adıyla bir makam ihdas etmiştir. Ayrıca gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse de Kabile Aristokrasisi'nin müdahalesini sınırlandırmak amacıyla hiyerarşik bir yapı kurulmaya çalışılmıştır. Yani han ölünce, yerine Kalgay ve boşalan kalgaylık makamına da Nureddin sultanın geçmesi bir kural haline getirilmek istenmiştir.

Nureddin Sultan'ın yetkileri Kalgay Sultan'a göre sınırlıydı. Veziri vardı ama divanı yoktu⁷². Bulunduğu bölgelerdeki davalara bakamazdı. Nureddin, hanlık ailesine mensup birisine ait bir makam olmasına rağmen icra yetkisi olmayan bir sultan idi⁷³. Hanlığın üçüncü yetkilisi olan Nureddin Sultan'ın Bahçesaray civarında bir sarayı vardı. Kalgay Sultan'da olduğu gibi, Karasu ve civarından elde edilen gelirlerin bir kısmı da Nureddin Sultan'ın hakkı idi. Ancak elimizdeki sicillerde Nureddin Sultan'a ait kadıya gönderilmiş bir emir veya istek içeren belge örneği bulunmaktadır.

1.2.1.3. Bölgede Etkili Olan Kabile Aristokrasisi

Kırım Hanlığı'nı güçlü kılan ve geleceğini yönlendiren yegane güçlerin başında kabileler gelmektedir⁷⁴. Hanlığın otoritesi; Han, ailesi ve soyu, Osmanlı Devleti'nin etki ve müdahalesi ile en son olarak da Kabile Aristokrasisi'nden oluşan bir sacayağının üstüne kurulmuştu⁷⁵.

Şirin Beyi idaresi altında tek vücut olarak hareket eden bu kabileleri egemen kılan unsurların başında; askeri güçleri, hanlık divanında kararlara

⁷² Ülküsal, **a.g.e.**, s. 35 fakat İnalçık, "Kırım Hanlığı", **T.D.E.K.**, s. 431'de ise Nureddin Sultan'ın da Kalgay Sultan'ın olduğu gibi bir divanı olduğunu yazmıştır.

⁷³ François De Tott, **Türkler ve Tatarlar Arasında "18. Yüzyılda Osmanlı Türkleri"**, Çev. Reşat Uzmen, İstanbul, Boyut Matbaası, 1996, s. 126.

⁷⁴ Halim Giray, **a.g.e.**, s. 40.

⁷⁵ Ülküsal, **a.g.e.**, s. 32 "Han Divanına katılıp oylarını kullanıyorlardı. Olumsuz oy verdikleri takdirde olumlu karar alınamıyordu. Şirin Beyler'i çoğu zaman, hanların tayin ve azillerinde Osmanlı Padişah'ı, Sadr-ı Azâm'ı ve Şeyhülislâm'ı ile mutabakat halinde olup büyük rol oynuyorlardı. Bu yüzden hanlar üzerinde nüfuz sahibi idiler."

ortak katılmaları, ekonomik durumlarının çok iyi olmaları gibi hususlar gelmekteydi. Büyük hayvan sürülerine sahip idiler. Yine Kırım'ın doğu kesimindeki topraklar Şirin Kabilesi'nin elinde idi⁷⁶. Bilhassa Karasu ile Kerç arasındaki bir çok mülk onlara ait idi⁷⁷. Mansur Kabilesi'nin topraklarını ise, Or ile yarımadanın kuzey bölümüne giren topraklar oluşturuyordu. Diğer yandan Karasu ve etrafındaki topraklar ise, Barın ve Argın Kabileleri'nin hissesine düşmüştü⁷⁸. Bu nedenle Karasu kazasının idari yapısına etki eden faktörler arasında, Şirin, Barın ve Argın kabilelerini de hesaba katmamız gerekmektedir.

Kırım Hanlığı tahtına sahip olmayı düşünen han adaylarının, bu kabile beylerinin desteğini sağlaması bir mecburiyetti⁷⁹. Çünkü sırf Şirinlerin 20.000 civarında bir askeri gücü tek başına çıkarabildikleri görülmektedir⁸⁰. Bu cümleden olarak tüm Karaçi Beyleri'nin askeri gücünün ne denli büyük olduğu ortadadır. Han olacak veya olan kimsenin ayakta durması, otoritesini ülkede kurabilmesi için bu beylerin desteğini alması şarttı.

Tüm bu kabile aristokrasisini oluşturan üyeler arasında, Kırım Hanlığı'nın kuruluşundan, XVI. yüzyılın ilk yarısına değin bir öncelik sırası bulunmaktadır. Buna göre Kabile Aristokrasisinin üyeleri; Şirinler, Barınlar, Argınlar ve Kıpçaklar şeklinde sıralanmaktaydı⁸¹. XVII. yüzyıla gelindiğinde; Şirinler, Mansuroğlu, Sicuvut, Argın ve Barın olarak dizilmiştir⁸². Sahib Geray zamanında ise Sicuvutlar Karaçi Beyler'i arasına yükseltmiştir. Sonuç olarak

⁷⁶ Fisher, **a.g.e.**, s. 22; araştırmacı, Karasubazar'ı Şirin Beyliği'nin başşehri olarak göstermektedir. Ayrıca Şirin Beyleri'nin merkezi ve Karaçi Beyleri'nin toplanma mahallinin burası olduğunu kaydetmiştir. V. E. Siroeçkovskiy, **Muhammed Geray Han ve Vasalları "Kırım Tarihi"**, Ter. Kemal Ortaylı, İstanbul, Su Yayınları, 1979, s. 90'da, Şirin kabilesine ait toprakların Karasubazar'dan başlayarak Kerç'e kadar uzandığı aktarılmaktadır.

⁷⁷ Abdullah Soysal, "Kırım Hanlığında Asilzadeler", **Emel**, Yıl: 14, Sayı: 83, Temmuz-Ağustos 1974, s. 15.

⁷⁸ Ülküsal, **a.g.e.**, s. 32, Siroeçkovskiy, **a.g.e.**, s. 94-95'de, Barın kabilesinin toprakları arasında Karasubazar'ın da yer aldığını kaydetmektedir.

⁷⁹ Abdullah Soysal, "Saadet Giray Han'dan Sahib Giray Han Devrine Kadar", **Emel**, C. II, Sayı: 18, Eylül-Ekim 1963, s. 5.

⁸⁰ Halil İnalçık, "Han Ve Kabile Aristokrasisi: I. Sahib Giray Döneminde Kırım Hanlığı", **Emel**, Yıl: 34, Sayı:134, Ocak-Şubat 1983, s. 54.

⁸¹ İnalçık, **a.g.m.**, s.54.

⁸² Baron De Tott, **Türkler Ve Tatarlar Arasında**, Tercüman 1001 Eser (89), s. 177.

değişen güç dengeleri nedeniyle sıralama ve üyeler zaman zaman kısmen değişmiştir⁸³.

1.2.1.4. Yeniçeri Serdarı ve Osmanlı Devleti'ne Ait Askerler

Kadı, kazanın en büyük yetkilisi sıfatıyla güvenlik işlerinden de sorumlu idi. Kendisi kazanın tüm sorunlarını çözme noktasında şahsına bağlı bir takım görevlileri kullanmaktaydı. Nitekim çeşitli din, dil, ırk mensuplarının bir arada yaşadığı, nüfusun da fazla olduğu yerleşim birimlerinde güvenlik önemli bir husustur. Aynı zamanda halkın huzur içinde, canına, malına ve namusuna zarar gelmeden yaşamasını temin etmek gerekmektedir. Bu önemli görevlerden dolayı kadı her işi bir arada yapamadığından, güvenlik işlerini de bir takım görevlilere havale etmiştir. Ayrıca Karasu'da değişik isimler altında askerlerin olması, birbirleri ile koordinasyonun sağlanmasını önemli kılmaktadır.

Osmanlı Devleti, Kırım'ın stratejik önemi nedeniyle bölgenin güvenlik meselelerine büyük önem vermekte idi. Bu önemden ötürü, Kırım Hanlığı'nın ateşli silahlar konusundaki eksikliğini gidererek, olabilecek Rus istilasına karşı yarımadayı koruyabilmek ve doğrudan müdahale edebilmek amacıyla, bölgede ki askeri varlığını güçlü tutmaya çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'ne ait askerler Sahib Geray Han (1532-1552) ile yapılan bir anlaşmanın sonucu olarak Kırım'a gelmişlerdir. Anlaşma ile Kırım'a masrafları Osmanlı hazinesinden karşılanmak üzere 60 topçu, 300 cebeci, 1000 sekban, 40 müteferrika, 30 çavuş, 60 timar ve zeamet sahibi, yollanmıştır⁸⁴. Gelen bu askerlerin zamanla hem sayıca hem de çeşit olarak

⁸³ Ülküsal, **a.g.e.**, s. 31.

⁸⁴ Ülküsal, **a.g.e.**, s. 47; Özalp Gökbiçgin, **1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1973, s. 45; Akdes Nimet Kurat, **Türkiye Ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966, s. 84.

arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Karasu'ya bile gönderildikleri düşünüldüğünde, böyle bir iddianın doğruluğu ortaya çıkacaktır.

Öte yandan güvenlik konusunda yetkili olan çeşitli askeri sınıfların olması, onların denetlenmesi ve aralarındaki koordinasyonu sağlamak gibi hususlardan sorumlu bir Yeniçeri Serdar'ının atanmasını gerektirmiştir. Serdar yoklama, teftiş ve dirlik sahipleri üzerinde yetkili kılınmıştır. Serdar ataması ve görevleri bakımından Muharrem 1096/Aralık 1684'de Kırım Hanı tarafından gönderilen bir ferman özetle şu şekildedir: İbrahim Odabaşı'yı serdar olarak atadık. Karasu'da bulunan Yeniçeri, Cebeci, Kuloğlu ve Acemoğlu, Topçu ve dirlik sahibi olanları kânun-i kadîm üzere teftiş edip, yoklamalarını yapmak için serdar olarak görevlendirilmiştir. Kendisini dirlik sahipleri üzerinde zabıta bilsinler ve ona göre hareket etsinler diyerek bir tenbih sözü ile bitmiştir⁸⁵.

Yukarıda sicile kaydedilen ferman vasıtasıyla, Karasu'da bulunan Osmanlı askerlerinin hangi sınıflardan oluştuğu açıkça ifade edilmektedir. Onların yeniçeri, cebeci, kuloğlu ve acemoğu, topçu ve dirlik sahipleri oldukları tek tek sayılmıştır. Bunlara ilave olarak başka bir fermanda ise, Sekban Kulları'ndan da söz edilmektedir. Bu ferman güvenlikten sorumlu olanlar ile diğer güvenlik güçleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak ayrı bir hususa işaret etmiştir. Şöyle ki Osman Bölükbaşı ile Hasan Odabaşı'nın beraber gece ve gündüz dikkatli olmaları ve güvenliği sağlama noktasında hizmet etmeleri kendilerinden istenmektedir. Bu hususta Karasu'da bulunan Sekban Kulları'nın da, adı geçen zabıta kullarının daveti üzerine yardım etmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. En son olarak yazı "Sakın ola muhalefet etmiyeler buna göre hareket edile" şeklinde tamamlanmaktadır⁸⁶. Ferman vasıtasıyla Karasu'da Osmanlı Devleti'ne ait askerler ile hanlığın tayin ettiği görevliler arasında koordinasyonsuzluğun olduğu ve emir-komuta zincirinin oluşmasında sorunların çıktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca ferman, bu

⁸⁵ K.Ş.S., 25-9a-93.

⁸⁶ K.Ş.S., 33-36b-340.

olumsuzlukları kaldırmak maksadına yönelik olup, aynı zamanda olağanüstü güvenlik sorunlarının çıkabilmekte olduğuna da işaret etmektedir.

Aynı zamanda kolluk güçlerinin halkla içli-dışlı olmalarından dolayı ortaya çıkabilecek zulümlerin de engellenmesi gerekmektedir. Yine az ya da çok otoritenin güçlü veya zayıf olmasına paralel bu tür zulüm vakalarını önlemede tek yetkili kadıdır. Bu nokta da adalet çarkı mümkünse bu tür keyfi davranışların önüne geçmeli veya mümkün değilse azaltmaya çalışması gerekmektedir. Bu hususun temini noktasında, kadı ile serdarın koordineli mesai icra etmeleri büyük bir önem arz etmektedir.

1.2.1.5.Bölükbaşı, Odabaşı ve Diğerleri

Karasu kazasının güvenlikten sorumlu memurları, “Bölükbaşı” ve “Odabaşı” ünvanını taşıyan kimselerdir. Nadiren de olsa bunların atama fermanları kayıtlara geçirilmiştir. Örneğin Kalgay Devlet Geray Sultan’ın bir fermanı ile Karasu kazasının zabıta hizmetine Cafer Bölükbaşı ile Baki Bölükbaşı kullarının görevlendirildiği belirtilmiştir. Ayrıca ferman ile kendilerinden reayayı rencide edenleri engellemeleri de istenmektedir⁸⁷. Bölükbaşı ve Odabaşı iç güvenliği sağlamaktan sorumlu iken, bu göreve ilave olarak dışarıdaki bir yere görevlendirildikleri de olmaktadır⁸⁸.

1683-1744 yıllarını kapsayan dört sicilin muhteviyatında yer alan, Bölükbaşı ve Odabaşılar’ın isimleri aşağıda belirtildiği üzere tespit edilmiştir; İlk olarak Cafer Bölükbaşı ve Baki Bölükbaşı sicillerde karşımıza çıkmaktadır. Kendileri, Kalgay Devlet Geray Sultan tarafından gönderilen bir fermanla reayanın incinmemesini sağlamakla görevlendirilmiş ve bu hususta zabıta

⁸⁷ K.Ş.S., 25-5b-44 Kalgay Devlet Geray Sultan’a ait fermana göre; Cafer Bölükbaşı ve Baki Bölükbaşı’nı zabıta olarak gönderdiklerini buna göre hareket edilmesi emrediliyor. Safer 1095/Ocak 1684.

⁸⁸ K.Ş.S., 33-21b-168. Kalgay Sultan’a ait bir ferman ile Osman Bölükbaşı ve Ahmed Odabaşı, Çerkez hakimiyetindeki topraklara hizmet etmek üzere görevlendiriliyor. Bundan ötürü Ahmed Odabaşı’nın yerine zabıtaçı Hasan Beşe vekil olarak tayin ediliyor.

olarak kendilerine karşı gelinmemesi uyarısında bulunulmuştur⁸⁹. Yine Sefer Bölükbaşı'nın ise, haraç ödenmesi mevzusunda karşılaşılan bir sorunun çözümünde görevlendirildiği görülmektedir⁹⁰. Bunlara ilaveten Abdülbaki Bölükbaşı ile Ali Bölükbaşı'nın miras paylaşımında şuhudü'l-hâl içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir⁹¹. Aynı şekilde benzer bir başka davada da Osman Bölükbaşı'na kayıtlarda rastlanılmıştır⁹². Karasu Kazası'na ait sicillerde evlenmeye dair belgeler nadiren yer almasına rağmen, böyle bir hükümde bulunan şuhudü'l-hâl kısmında Ahmed Odabaşı yer almıştır⁹³. Yine bir başka belgede, Osman Bölükbaşı ve Zabitçi Hasan Beşe'nin Kalgay Sultan tarafından Çerkeslere gitmek üzere görevlendirildiği görülmektedir. Bu durumda Ahmet Bölükbaşı'nın, gidenlerin yerlerine vekil olarak hizmeti yürütmekle görevlendirildiği bilgisi edinilmektedir⁹⁴.

Yine bir fermanında, kaza dahilinde gece ve gündüz zabıta hizmetinin aksatılmamasına dair bir uyarıda bulunmaktadır. Bu uyarı Osman Bölükbaşı, Hasan Bölükbaşı ve Hasan Odabaşı'ya yapılmıştır. Üstelik yetersiz kaldıkları takdirde, Karasu'da bulunan Sekban Kulları'ndan da yardım almaları bildirilmiştir. Bu durumda da Sekban Kulları'nın da davete icabet etmek zorunda oldukları vurgulanmıştır (Cemaziyelevvel 1110/ Kasım 1698)⁹⁵.

Ayrıca incelediğimiz 47. ciltte (1129-1717) ilk olarak İbrahim Bölükbaşı ismi bir ev satışında⁹⁶, Osman Bölükbaşı⁹⁷ ile Hüseyin Bölükbaşı⁹⁸ ve Mehmed Bölükbaşı da bir alacak davasının şuhudü'l-hâl kısmında

⁸⁹ K.Ş.S., 25-5a-38.

⁹⁰ K.Ş.S., 25-9a-91

⁹¹ K.Ş.S., 25-95b-967.

⁹² K.Ş.S., 25-61a-640.

⁹³ K.Ş.S., 33-10b-70.

⁹⁴ K.Ş.S., 33-21b-168.

⁹⁵ K.Ş.S., 33-36b-340 “Bâis-ü takrîr-i fermân-ı sultanî budur ki” diye başlayıp “ haklarında sâdir olan emrim mefhûmuyle amel olalar şöyle bileler.” şeklinde biten bir fermanıdır.

⁹⁶ K.Ş.S., 47-10b-82.

⁹⁷ K.Ş.S., 47-70a-517.

⁹⁸ K.Ş.S., 65-21a-77.

görülmektedir⁹⁹. Yine bir ödeme ile ilgili belgede de İbrahim Bölükbaşı'nın adı geçmektedir¹⁰⁰.

Zabıtcı, zabıta çavuşu ya da zabıta ünvanına sahip görevliler de, yardımcı sıfatıyla kazanın güvenlik işlerinden sorumludurlar. Fazlaca kendilerine yer verilmemekle birlikte kayıtlara yansıyanlar şunlardır :

Şaban Zabıta Çavuşu¹⁰¹,
 Ahmed Zabıta Çavuşu¹⁰²,
 Ömer Zabıta Çavuşu¹⁰³,
 Ali Zabıta Çavuşu¹⁰⁴,
 Ali Ağa Karasu Zabıtı¹⁰⁵,
 Hasan Beşe¹⁰⁶,
 Halil Ağa¹⁰⁷,

Diğer taraftan mahkemelerin güvenliğinin sağlanması tüm bu kazanın güvenliğinden ayrı bir durum idi. Mahkeme esnasındaki güvenlikten “Muhzirbaşı” ve ona bağlı “Muhzir” ünvanlı görevliler sorumluydu. Bu görevliler ayrıca mahkemeye çağırılan tarafların, mahkemeye gelmelerini de temin etmektedirler¹⁰⁸.

⁹⁹ K.Ş.S., 65-28a-125.

¹⁰⁰ K.Ş.S., 65-31b-147.

¹⁰¹ K.Ş.S., 25-4b-33.

¹⁰² K.Ş.S., 25-5a-38.

¹⁰³ K.Ş.S., 25-50b-505.

¹⁰⁴ K.Ş.S., 25-94a-955.

¹⁰⁵ K.Ş.S., 33-2a-7.

¹⁰⁶ K.Ş.S., 33-21b-168.

¹⁰⁷ K.Ş.S., 65-30b-142.

¹⁰⁸ Ergenç, **Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara Ve Konya**, s. 85.

1.2.2. Ehl-i İlim ve Adliye Mensupları

1.2.2.1. Kadı

Eski Türk Devlet anlayışında olduğu gibi, İslâmî anlayışta da adaletle idare etmek, devletin en önemli ilkelerinden birisidir¹⁰⁹. O yüzden Osmanlı Devlet idaresi, sıradan değil özenle seçilen, belirli kriterlere uyan kimseleri “Kadı” olarak görevlendirmiştir. Kadı çok önemli bir görevi yani, İslâmî kanunların uygulanmasını üstlenmiştir. Aynı zamanda dini olduğu kadar dine ters düşmemek zorunda olan örfi kanunların da icra ve kontrolü kadılarına verilmiştir¹¹⁰.

Kadı olabilmenin ilk şartı, medresenin yüksek derecelerinden mezun olmaktı. Eğitimsiz bir kadı düşünmek mümkün değildi. Nitekim eğitimsiz biri sadrazam olabilirdi ama, en küçük bir kazaya bile kadı olamazdı¹¹¹. Ayrıca Osmanlı Şeyhülişlâm'ı, Müftü'sü ve Kadıasker'i de muhakkak medrese mezunu olmak durumunda idiler¹¹². Osmanlı Devleti'nin kadı tayinindeki en belirgin uygulaması, kadıların ve müftülerin danişmendlerden seçilmeleri idi. Dini etkisi ve gücü ne olursa olsun medrese basamaklarını tırmanmış olması şarttı. Herhangi bir Şeyh ve Derviş her türlü ödüle mazhar olabilirdi ama, onların asla adlî bir göreve tayin olmaları mümkün değildi¹¹³.

¹⁰⁹ Baron De Tott, **a.g.e.**, s. 166-167 seyahatnamesinde şahit olduğu bir olayı aynen şu şekilde nakletmektedir: “Bir Yahudi'nin kölesi efendisini bağda öldürmüştü; ölünün en yakın akrabaları tarafından dava açıldı. Suçlu yakalanıp mahkemesi devam ederken bazı gayretkeş Müslümanlar, bağışlanmasını sağlamak maksadıyla zavallı adamı Müslüman olmaya ikna ettiler. Han tarafından verilen idam kararına, suçlunun İslâm olduğu ileri sürülerek karşı çıkıldı. Kırım yasalarına göre suçlu, hakarete uğrayan veya mağdur durumunda olanın davasını yürüten tarafından öldürülerek cezalandırılırdı. Bu durumda bir Müslüman'ın Yahudilerin eliyle katledilmesinin doğru olmayacağı iddia edildi, ama bütün çabalar boşa gitti; Han, eğer kardeşim suçlu olsaydı onu bile Yahudilerin eline teslim etmekten çekinmezdim diye cevap verdi; eğer İslâmiyeti seçmesi samimi ise ilahî adaletin bu yüzden onu mükafatlandırmasını dilerim, ama ben adaleti yerine getirmekle yükümlüyüm.” diye ifade etmiştir.

¹¹⁰ Şinasi Altundağ, “Osmanlılarda Kadıların Salâhiyet Ve Vazifeleri Hakkında”, **VI. Türk Tarih Kongresi Ankara 20-26 Ekim 1961**, 1967, s. 344.

¹¹¹ Ziya Kazıcı, **İslâm Müesseseleri Tarihi**, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1991, s. 125.

¹¹² Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (1453-1559)**, c.2, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s. 45.

¹¹³ Akdağ, **a.g.e.**, s. 46.

Yine kadı ister zengin ister fakir olsun ticaret yapamaz, borç alı-veremezdi. Hiç bir şekilde tarafların her ikisinden de hediye kabul edemez ve de kesinlikle ziyafetlere icabet edemezdi. Herhangi bir şüpheye neden olabilecek her türlü hareketten kaçınmak zorunda idi¹¹⁴. Başlangıçta kadı, verdiği hükümlerin İslâmî kaynaklara uygun olup-olmamasına bakmakta da tek yetkiliydi. Yani hükümlerin, kanun, emir ve şer'iata uygunluğunu kendi başlarına tahlil edebilme ve ona göre hüküm verme durumundaydılar. Bundan dolayı hiç kimseye bağlı olmayan kadı, bulunduğu dönemin en iyi ilmiyle donanmış kimsesi idi.

Nitekim dönemin ileri gelen medreselerini bitiren danışmendlerden, adlî teşkilâta girmek isteyenler bir seçim sonrası, ülkenin büyük vilâyetlerindeki kadıların yanına, en az beşer kişi olmak üzere “Danışmend-Stajyer” olarak atanıyorlardı¹¹⁵. Gittikleri kadıların yanında, 3-5 yıl veya daha fazla hizmet gördükten sonra danışmendlikleri biter idi. Bunun hemen ardından İstanbul'a gelerek, bir sene kadar da “Mülâzemet” süresi ifa ettikten sonra bir yerin kadılığına atanırlardı¹¹⁶. Böylece kadı medreselerdeki müderrislerden kaynağını alarak, ilmin beslediği sağlam temeller üzerinde durmaktaydı.

Kazanın adeta tek yetkilisi olan Kadı, görev yerine bir yıllık “müddet-i örfî” ve bir yıllık da uzatmalı olarak gönderilmektedir¹¹⁷. İki sene sonra başka bir kadılığa atanmayıp, İstanbul'da bir yıl mülâzemetle beklemesi gerekmektedir. Ayrıca kadının ma'zûl olarak geçirdiği döneme “zaman-ı infisal”, görev başında olduğu döneme ise “zaman-ı ittisal” denilmektedir¹¹⁸.

¹¹⁴ Ebu'ulâ Mardin, “Kadı”, **İ.A.**, c.6, 1997, s. 44.

¹¹⁵ Bu büyük vilâyetler : İstanbul, Bursa, Edirne, Konya, Sivas ve Bağdat idi.

¹¹⁶ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, c.I., Konya, Selçuk Üniversitesi. Yayınları, 1989, s. 232.

¹¹⁷ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, Ankara, T.T.K.Yayınları, 1965, s. 104; Mülâzemet döneminin iki yıl olduğunu yazmaktadır.

¹¹⁸ C.L. Huart “Kazasker”, **İ.A.**, c.6, 1997, s.522; “ Ülke'deki tüm kadılar kazaskerlere bağlı idi. Bunlarda Anadolu ve Rumeli Kazaskerlikleri idi. Sadece mevleviyet derecesindekiler 17. y.yıldan sonra Şeyhülislam'ın etkisi ile belirlenmeye başlandı. Diğerleri yine Kazaskerlik makamına bırakıldı. Anadolu'dakileri Anadolu Kazaskeri atarken Rumeli'dekileri Rumeli Kazaskeri atardı. Kırım

Yine kadı atanırken hem devlet kanunu hem de şer'iatı uygulamak üzere sultan tarafından bir berâtla görevlendirilirdi¹¹⁹. Atanma şekillerine göre kadılar üç gruba ayrılmışlardır. I. Anadolu grubu kadıları 241 adet, 10 dereceye, II. Rumeli grubu 223 adet, 9 dereceye, III. Mısır grubu kadıları 35 adet olup 6 dereceye ayrılmış idi¹²⁰. Bu üç grup arasında kadıların yer değiştirmeleri mümkün değildi. Ancak Kadıasker Şeyhülislâm'a nakil gerekçesi sunar, o da uygun bulursa özel bir emr-i hümayunla yer değiştirilirdi. Genelde yeni bir kadı kazada göreve başlar, buradan terfi ederek sancak kadısı olur ve mevleviyet payesi alırdı. Mevleviyetlerde kadılık süresi bir yıldır. Yine mevleviyetlerde terfi ve sıralama, alınan yevmiyeye göre olmaktadır. Bu nedenle 300 ve 500 akçalık olmak üzere iki kısma ayrılırdı. Ancak XVIII. yüzyıldan sonra mevleviyetler 5 kısma ayrılmıştır. Bunlar alttan en üste sırasıyla, Devriye¹²¹, Mahrec¹²², Bilâd-ı Hamse¹²³, Haremeyn¹²⁴ ve İstanbul Kadılıklar'ı¹²⁵ idi.

Öte yandan kadıların atanma usûlleri de buldukları mevki ve devletin gelişimine göre değişiklikler göstermektedir. XVII. yüzyıl ortalarına değin, mevleviyete kadar olan kadı atamaları Anadolu ve Rumeli Kadıaskerler'inin arzları ile olurken, mevleviyet mertebesindekiler Sadriazâmlar'ın arzları ile tevcih edilmektedir. Bir süre sonra Şeyhülislâm'ın

Hanlığı'ndaki Kadılar'ı da Rumeli Kazaskeri atamaktaydı. Hatta Kırım Osmanlı Devleti'nin himayesinden çıktığında bile Kaynarca muâhedesi (1774) ve Aynalıkavak Anlaşması (21 Mart 1779) ile bu atama yetkisi devam etmiştir. Akdağ, **a.g.e.**, s. 70, Kazıcı, **a.g.e.**, s. 125; "Kadılar'ın bu kadar kısa zamanda yer değiştirmesi, muhtemelen terfi imkanlarının tıkanmaması ve halk ile adalete şüphe düşürecek kadar ileri gidebilecek bir yakınlık peydah etmemeleri içindir. Yine sürekli davalara bakmaktan kendilerini yenileyememekteydiler. Bu açıdan İstanbul'da geçirdikleri süre içinde bilgilerini tazeleme imkanı verilmiş oluyordu." Fakat bu süre zarfında gelir kapısı biten kadıların gelirini arttırmaya mecbur olmaları durumunu doğurmuştur. Bu da halka bir külfet olarak yansiyacaktır.

¹¹⁹ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, Çev., Ruşen Sezer, 2. Bsk., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.81.

¹²⁰ Altundağ, **a.g.m.**, s. 346.

¹²¹ Devriye: Maraş, Antep, Bosna, Sofya, Belgrat ve Bağdat gibi yerleşim yerleri idi.

¹²² Mahrec : Kudüs, Haleb, Tırhala, Galata, İzmir gibi on bir kadar yer idi.

¹²³ Bilâd-ı Hamse : Edirne, Bursa, Şam, Mısır ve Filibe.

¹²⁴ Haremeyn Mevleviyeti Mekke ve Medine Kadılıkları.

¹²⁵ İstanbul Kadılığı : En üst kademe olup buradan Anadolu Kadıaskerliği'ne gelinirdi.

“işareti” ile padişaha arz edilen kadı adayının, padişahın onayına sadır olan emr-i şerif ile göreve başlaması usulü kabul edilmiştir.

Osmanlı adlî sisteminin merkezinde kadı ve kadı hükmü bulunması temel prensiptir¹²⁶. Kadı hükmü olmadan hiçbir kimseye, herhangi bir kurum ya da şahıs ceza veremez, infazda da bulunamazdı. Bundan ötürü zaman zaman kadının bulunduğu idari merkezdeki yöneticilerle ilişkilerinde anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Hatta kazaların yönetim işlerine, idari ve askeri yöneticilerin müdahale etmek istediği görülmektedir. Bu cümleden olarak Karasu kazası Bölükbaşı Cafer Bölükbaşı'na gönderilen bir ferman ile yetkilerini aştığı uyarısı yapılmıştır. Bölükbaşına kendi bildiği gibi hareket edemeyeceği, hapsettiği zimmîyi de derhal bırakması gerektiği vurgulanmıştır. Ardından da Kadı Efendi'nin rızasına karşı hareket etmesi halinde, kendisi için iyi olmayacağı tehdidinde bulunulmuştur. En sonunda da yetkisini kullanmada dikkatli olması emredilmiştir¹²⁷. Ancak bu tür başı bozukluklar, kadının bağımsızlığını ve doğrudan doğruya hükümdarı temsil eden adlî, idarî kimliğini, bulunduğu yerin başı olma gücünü gölgeliyordu. Ara sıra kadıya hükmetme girişimleri, daha geniş anlamda “ehl-i şer”î temsil eden kadı ile, “ehl-i örfü” temsil eden idarecilerin birbirleri ile mücadeleye giriştikleri, bunda halkın da tarafsız kalmaksızın aynı çekişmeye sürüklendiği görülmektedir¹²⁸. Askerin disiplinsizlik yapması durumunda bile, kadı huzuruna getirilmesi gerekmektedir. Kadı disiplinsizlik yapan askerin suçunu sabit bulur ise, suçlu olan askeri kumandanına cezayı uygulamak üzere verir idi¹²⁹. Cezayı yerine getirmek kolluk gücünün başı olan “Bey” sıfatını

¹²⁶ Yusuf Oğuzoğlu, **Osmanlı Devlet Anlayışı**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000, s. 151.

¹²⁷ K.Ş.S., 25-7b-71.

¹²⁸ Akdağ, **a.g.e.**, s. 67.

¹²⁹ K.Ş.S., 25-5a-37; Serdar Hasan Beşe'ye Hacı Geray Han'dan gönderilen yarlığ-ı şerif ile Karasu'da bulunan Yeniçeri, Cebeci, Acemoğlanı ve Kuloğlu'ndan birisinin disiplinsizlik yapması halinde, önce Karasu Kadısı huzuruna getirilmesi emrediliyor. Kadı Efendi gelen askeri suçlu bulur ise Serdar Hasan Beşe'ye teslim edilir. Aksi takdirde kimsenin bu duruma mani olmayarak emr-i şerif üzere hareket etmesi uyarısında bulunuluyor. Rebiülahir 1095.

taşıyanların görevidir¹³⁰. Bu kolluk güçlerinin görevi sadece sanığı kadının huzuruna çıkarmaktır. Yani kadı, serbest iradesi ile adaleti dağıtır ve ondan sonra infaz kısmında kolluk güçleri görevini yerine getirirdi.

Bundan önce belirtildiği üzere adaletin merkezinde bulunan kadıya, her ne suretle olursa olsun hukuki alanda kimse müdahale edemezdi. Kadılar kararlarında tarafsız ve serbest hareket ederlerdi. Hükümdar bile onların tarafsızlığını etkileyecek bir davranışta bulunamazdı¹³¹. Nitekim sicillerde Kırım Hanı veya vekili Kalgay Sultan'ın, Karasu kadısının kararını etkileyebilecek bir girişimde bulunduğu görülmemiştir. Verilen kararı ancak bir üst mahkeme niteliğinde olan "Divan" değiştirebilirdi. Kadının doğrudan doğruya padişahın şahsını temsil ettiğini, mahkemelerin de görev yönünden Divan'a bağlı olduğunu belirttiğimizde, mahkemelerin görev ve yetkileri açısından Divan'dan başka üstün bir adalet kurumu olmadığı anlaşılmaktadır. Yani temyiz görevi ifa edecek tek üst kurum Divan'dır. Mahkemeler, küçük veya büyük olsun her davaya bakma, her türlü akıdleri sicile kaydetme ve narhları koyma yetkilerine sahip idiler¹³². Örneğin eş-şeyh Abdulaziz el-merhûm'un 1337 esedî, 880 sim tutarındaki terekesi ile merhûm Hacı Akay'a ait sadece 1940 akçalık mal varlığı da aynı mahkeme huzurunda paylaştırılmıştır¹³³. Bunlara ilave olarak alış-veriş akidleri ve sonrasında çıkan anlaşmazlıklar sıkça rastlanılan dava konuları idi. Mesela Ömer Efendi bin Halil Efendi 12 kile darıyı, her bir kilesi 60 akçadan Kara Fatıma'ya sattığını ifade etmiştir. Ardından da Fatıma'nın anlaşma gereği olan bedeli ödemediğinden şikayetçi olmuştur. Kara Fatıma ise sadece dört kile için 60 akçadan anlaşmalarını, diğer sekizini ise almadığını belirtmiştir. Mahkeme

¹³⁰ İnalçık, **a.g.e.**, s. 81; "Örneğin: Medeni Hukuk davalarında devletin hükümdarı bile kadı kararlarını kabul etmek zorundaydı. Miras davasında bir varis yoksa mülk bir yıl süreyle vasinin elinde kaldıktan sonra hazineye aktarılırdı. Bu mallara el konulamazdı."

¹³¹ Kazıcı, **a.g.e.**, s. 128; Her gün cemaatle namaza devam edemiyen Yıldırım Bayazıt'ın bir davada şahitliğini kabul etmeyen Bursa Kadısı Molla Fenâri, Allah hukukuna riayet edemiyen bir kimsenin, kul hakkının gözetilmesi gereken yerlerde de dikkatsiz davranabileceğini düşünerek böyle bir harekette bulunmuştur.

¹³² Akdağ, **a.g.e.**, s. 73; İncelediğimiz sicillerde adı geçen konularla ilgili yüzlerce örnek dava bulunmaktadır.

¹³³ K.Ş.S. ilk tereke 25-34a-349, ikinci tereke de 47-45b-304 numaralı hüküm olarak kaydedilmiştir. Tereke sahiplerinin zengin veya fakir olduklarına bakılmaksızın çözüm üretilmiştir.

şahitlerin Ömer Efendi lehine tanıklık etmesi üzerine, Kara Fatıma'nın 12 kile darı için 720 akça ödemesine karar vermiştir¹³⁴. Yine bir dava metninde nikah ile beraber 200 altunluk mehr akdi kaydedilmiştir¹³⁵. Narh ile ilgili belge çeşidimiz ise genelde ekmek, et ve bakkal ürünleri üzerinde olduğu gibi daha bir çok ürün için de düzenlenmiştir¹³⁶.

Kadı mahkemedede icra olunan tüm davaları katipler aracılığıyla tutulan özel defterlere kaydettirirdi. Bu defterlerin içerisinde merkezden gelen emirler ile kazada meydana gelen sosyal ve cezai olaylar mevcuttu. “Şer’iyye Sicilleri” adı verilen bu defterlerin saklanmasına dair emirler verildiğinden dolayı, büyük bir itina ile muhafaza edilirdi. Çeşitli ebatlarda bulunan bu siciller genelde anlaşılır bir Türkçe ile yazılmışlardı. Mahkemedede bulunan kâtipler özel bir üslup ve düzen içinde, hukuk terminolojisine uygun olarak davaları bu defterlere kaydederlerdi. Daha sonra gelenler geçmiş davaları emsal alabildikleri gibi, doğabilecek itirazlara da cevap verebilmek amacıyla deftere geri dönebilirlerdi. Deftere kaydedilen belge türleri içinde ağırlığı, kadıya ait olanlar oluşturmakta idi. Kadı tarafından düzenlenen belgelerin başında ise “hüccetler (senedât-ı şer’iyye)” gelmektedir. Hüccet, delil, bir fiilin ispatı olan şey, yani senet, vesika ve diğerleri gibi. İncelediğimiz sicillerin büyük bir kısmını oluşturan hüccetlerin delil olarak kullanıldığı alanlar çok çeşitlidir. Nitekim vekalet, vasiyet, kefalet, nafaka, ferağ, alım-satım, kira, hibe, borç, keşif, rüşdün ispatı, nezir v.b. konularda hüccetler bulunmaktadır. İlave olarak vakfiyelerin de hüccet şeklinde tasdik edildiği görülmektedir. Bir diğer sıklıkla karşılaştığımız belge türü “i’lâmlar”dır. İ’lâmın sözlük anlamı bildirmektir. Hukuki olarak ise, şer’i bir hüküm ile hükmü veren kadının imza ve kararını içeren belgeye i’lâm denir. İ’lâmların konusu; içki içme, zina yapma ve iffete iftira olduğu gibi yine zina, evlenme ve boşanma ile kefalet i’lâmları gibi adları alırlar. Öte yandan kadının icra makamlarına yazdığı belgeler ile halkın kadıya veya icra makamlarına ilettikleri şikayet

¹³⁴ K.Ş.S., 25-121a-1227.

¹³⁵ K.Ş.S., 25-112a-1125.

¹³⁶ K.Ş.S., 65-3b-15 numaralı belgede ekmek narhı, 25-5a-40’da et, 25-3b-16’da bakkal narhı, 65-3b-17’de penbe, 25-3a-8’de boza ve 25-5a-43’de çörek gibi bir çok örnek bulunmaktadır.

dilekçelerine “maruz” denilmektedir. Bu tür belgeler az olmakla birlikte herhangi bir tespit veya kadı kararını içermemektedir. Kısaca bir üst makama yazılan istektir. Eğer kadı kendisine denk veya daha aşağı makamdakilere hitaben yazarsa bu tür belgelere “mürâsele” denilmektedir. Diğer yandan başka makamlardan gelen belgeler olarak ise; hanın ve kalgay sultanın gönderdiği ferman veya yarlığ-ı şerifler de sicillere kaydedilmişlerdir.

Yine kadı, yargılama faaliyetlerini büyük bir yerleşim yerinde ise, “Mahkeme” denilen bir yerde veya genelde uygulanan şekliyle, oturduğu evinde yerine getirirdi. Bunun dışında büyük bir caminin içinde veya yanında, bayram ve Cuma günleri haricinde muhâkeme ifa edilebilirdi¹³⁷.

Osmanlı adli yapısı içinde kadıların belirli bir maaşları mevcut değildir. Gördükleri dava ve hizmetler karşılığında aldıkları ücretlerle geçimlerini sağlamak zorunda idiler¹³⁸. Devlet, kadıların önceden nerelerden ve ne oranda ücret alacağını belirlemektedir¹³⁹. Bununla birlikte Karasu kazasına ait sicillerde, kadının aldığı ücrete dair kayıtlar sadece tereke paylaşımında bulunmaktadır. Bunlar tereke dökümünde “Resm-i Kadı” veya “Resm” adı ile belirtilen bir ücret olup terekede yer alan genel yekûnden sonra gelmektedir¹⁴⁰.

Adalet dağıtan kadılara hüküm vermede yardımcı olan bir takım kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynaklar kendi içinde birkaç gruba

¹³⁷ Cin, Akgündüz, a.g.e., s. 224.

¹³⁸ Halil İnalçık, **Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adâlet**, İstanbul, Eren Yayınları, 2000, s. 106; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 84-85 Yıldırım Bayezid zamanında Vezir-i Azâm Çandarlı-zâde Ali Paşa’nın girişimleri ile, kadıların gördükleri işler karşılığında “ücret-i sakûk” adıyla bir ücret tespit edilmiştir. Bu ücret, hüccetden yirmi beş, sicilden yedi, nikâh akdinden on iki ve resm-i kısmetten binde yirmi akça olarak tayin olunmuştur. Fatih Sultan Mehmed’in kanunnâmesinde ise, kadıların sicilden yedi, hüccetden otuz iki, sicil sûretinden on iki ve imzadan on iki ve miras taksiminden binde yirmi, bâkire nikâhından otuz iki, dul nikâhından on beş veya on iki akça alınması kanunlaşmıştır.

¹³⁹ Yusuf Hallaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı Ve Sosyal Yapı**, Ankara, T.T.K.Yayınları, 1991, s. 111.

¹⁴⁰ K.Ş.S., 65-41b-211 Cem’an yekûn meblağ 157.150 Resm-i Kadı sim 4000. Bir başka örnekte 65-5a-23 numaralı hükümde cem’an yekûn meblağ 15.250 Resm-i Kadı meblağ 380 olarak kaydedilmiştir. Her iki kadı ücreti de genel yekûn içinde %2,5’lik bir orana tekabül etmektedir. Bu tür örneklerin sayısını artırmamız mümkündür.

ayrılmaktadır. Kitaplar¹⁴¹, fetva mecmuaları¹⁴², kanunnameler¹⁴³ ve şer'iyye sicilleri¹⁴⁴ gibi.

Osmanlı Devleti, adalet sistemini ve kadılık kurumunu, İslâm devletlerinin en büyük ve en gelişmiş müesseseleri haline getirmiştir. Padişah adına gittiği yeri idare eden kadının başlıca görevi, anlaşmazlıkları şer'iata uygun bir biçimde çözmek gibi gözükmektedir. Ancak bunun yanı sıra padişahın emrettiği idari, askeri, ekonomik, sosyal ve beledi işlerle ilgili hükümleri de uygulamak diğer görevleri arasındadır. Kısaca kadı bulunduğu kazada hükümdarın en yetkili temsilcisidir. Bu durum yargı ve yürütme görevlerinin bir arada olduğunu göstermektedir. Ama yargısal bir kimlik üzerine diğerlerinin inşa edildiği düşünüldüğünde, adaletin kontrolünde diğerlerinin var olduğu sonucu çıkarılabilir. Böylece kadıların medrese kökenli olup, Kadıaskerlik makamına, oradan da Şeyhülislâmlik kurumuna terfi etmeleri hiyerarşik bir kuraldır. Şeyhülislâm'ın dine uygunluk noktasında karar mercii olması da, Osmanlı Devlet sisteminin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Atanması, azli, özlük hakları, aldığı kararların hükümdarı bile bağlayıcı olması, kurumun diğer müesseselerden ayrılmasını sağlayan en önemli unsurlardır. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman ile birlikte Şeyhülislâm, Kazaskerler'e ilave olarak Divan teşkilatının bir üyesi haline gelmiştir.

¹⁴¹ Aydın, a.g.e., s. 97-98.

¹⁴² Aydın, a.g.e., s. 89 Zekeriyazade Yahya Efendi'nin (ö.1053/1643) Fetâvâ Yahya Efendi, Ankaralı Mehmet Efendinin (ö.1098/1687) Fetâvâ Ankaravî , Feyzullah Efendinin (ö.1115/1703) Fetâvâ-yı Feyziyye, Menteşzade Abdurrahim Efendinin (ö.1128/1716) Fetâvâ Abdürrahim, Yenişehirli Abcullah Efendi'nin (ö. 1156/1743) Behçetü'l-Fetâva dönemimize damgasını vuran eserlerdir.

¹⁴³ Örfi hukukun temeli, padişahların kanunlarını toplayan eserlerdir. Zaman zaman ferman ve berâtlar sicillere kaydolunmaktadır. Bunlara başvuru niteliğinde bakılarak, karar vermede dikkate alınmaktadır. Fatih, II.Bayezid , Yavuz ve Kanunî dönemi kanunnameleri belli başlılardır. Karasu kazası sicillerinde Osmanlı padişahlarından ziyade han ve kalgayın ferman ya da yarlıklarına rastlamaktayız. Örneğin K.Ş.S., 33-36b-340 numaralı hükümde kayıtlı olan ferman ile han, Karasu'da bulunan zabıta kullarıyla sebankullarının koordineli olarak güvenliği sağlamalarını buyurmuştur. Yine 65-8a-36 numaralı hükümde yer alan Kalgay'a ait emr-i şerif ise, konak meselesinden dolayı reyaya eziyet olunmaması uyarısında bulunmaktadır. Kısacası bu iki örnek benzeri bir çok kayıt sicillerde yer almaktadır.

¹⁴⁴ Sicillerin suretleri defterde bulunduğundan başvuru kaynağı olarak bakılabilmekteydi. Emsal kararlar örnek alınmaktaydı.

Ayrıca Kırım Hanlığı'nda adaletin mazhar olduğu önemi ortaya koymak amacıyla Han Divanı'nın yapısını izah etmeye ihtiyaç vardır. Memleket meselelerinin görüşülüp karara bağlandığı, adaletin dağıtıldığı bu toplantıya, Kırım'ın çeşitli yerlerinden gelen 24 kadı da katılırdı. Divan toplantısında Han'ın sağında Kalgay, solunda ise Nureddin Sultanlar yerini alırlardı. Kalgay'ın sağında Hanefî, Şâfi, Mâlikî ve Hanbelî Müftileri otururlardı. Nureddin'in solunda ise Kadıasker, Bahçesaray Mollası ve 24 Kadı otururdu. Ardından toplantı bittikten sonra mutlaka tay eti olmak koşuluyla nefis yemekler hazırlanır ve sofralar kurulurdu. Divan üyeleri sofralarda şu şekilde bulunurlardı:

- 1.Sofrada: Han, Kalgay, Nureddin Sultanlar, Müftiler, Şehir Mollası.
- 2.Sofrada: Kadılar.
- 3.Sofrada: Han Ağası, Karaçi Beğleri, Mirzalar.
- 4.Sofrada: Kapıcılar Kethüdası, Kapıcıbaşılar.
- 5.Sofrada: Kapıkullarının Reisleri, Defterdar.
- 6.Sofrada: Başkâtipler, Ruznameciler.

Toplantı günü yirmi iki yerde peygambere salavat getirilir; yemek sonrası dua, hamd ü senâ edilirdi¹⁴⁵.

Görüldüğü üzere Müftü, Kadı ve diğer ulema mensuplarının gördüğü iltifat ve de sahip oldukları önem çok ziyadedir. Kırım Hanlığı'nın adalet sistemi ile adli personelinin mahareti çevre ülkelere bile yayılmıştır. Araştırmamızın tarihi sınırları dışında olmakla birlikte, İran Şahı'nın 1747 yılında, Kırım Hanlığı'ndan Türkçe okuyup yazmayı bilen, tahrirat ve muamelata vâkıf, güzel konuşan ve güzel yazı yazan iki alim isteyen mektubu bu anlamda ilgi çekicidir¹⁴⁶.

¹⁴⁵ Halim Giray, a.g.e., s. 41, Ülküsal, a.g.e., s. 40-42.

¹⁴⁶ B.O.A., **Hatt-ı Hümayun Kataloğu**, No: 206, Tarih: 1160.

Karasu kazasında görev yapmış olan kadıların adları şunlardır:

İlk olarak bir alacak-verecek davasında ismi zikredilen kadı Zekeriya Çelebidir (1095 / 1684)¹⁴⁷.

Ardından İslâm Efendi (1109 / 1697) gelmektedir¹⁴⁸. Yalnız İslâm Efendi'nin kadı olarak adı bir çok yerde zikredilmiş iken, atanmasına dair ferman 32 varak sonra sicile kaydolunmuştur¹⁴⁹.

Üçüncü olarak ise Musa el-Kadı (1157 / 1744) görev yapmıştır¹⁵⁰.

En son olarak ta İbrahim el-Kadı'nın, 1156/1743 tarihindeki atanma yazısı sicil kayıtlarında bulunmaktadır¹⁵¹. Fakat 65. cilt, toplam 41 varaktan olduğundan dolayı, atanmasını müteakip cilt kaydı sona ermiştir. Yani 41. varakın "a" yüzünde atanma yazısı kaydolunurken, "b" yüzü ile de sicil sona ermiştir. Kısacası İbrahim el-Kadı ile ilgili herhangi bir dava kaydı elimizde bulunmamaktadır. Öte taraftan Karasu Kazası'nda kadıların yerine genelde nâiplerin görev yaptıkları sicillerdeki bazı kayıtlardan anlaşılmaktadır¹⁵².

¹⁴⁷ K.Ş.S., 25-64a-686.

¹⁴⁸ K.Ş.S., 33-33a-301.

¹⁴⁹ K.Ş.S., 33-65a-583 "Allahümme ya müfettiha'l-ebvâb iftâhü'l-lenâ hayre'l-bâb yevme's-su'âl vez'l-cevâb kad sevvedet hazîhi'l-harîtahü'l-merîyyetihi'l-kazaya eş-şer'îyyetihi fi zemeni a'dele'l-havâkîni'l-izâm ve hilâfetühü selâtini'z-zeman ve'l-enâm a'niye bihi'l-âdilü'l-kâmil el-hâc el-Gazi Selim Geray Han ibn-i Bahadır Geray Han Allahu saltanatehu ilâ inkırâzi'd-dehri ve'z-zeman fi nevbetihi ahvece ibadu'l-lahi'l-'âlimü'l-fâzlı fi asrihi din-i İslâm el-kadı be-mahmiye-i Karasu afâ anhu Kad vâka'a'z-zabtu fi evveli'r-rebî'în be-seneti 'aşere ve mie ve elf min hicreti menlehü'l-ızz ve'ş-şeref Mühür selâm" Belgeye herhangi bir tarih düşülmemiştir. Ancak bir varak sonrasın da yer alan tarih Şaban 1109/Şubat-Mart 1698'dir.

¹⁵⁰ K.Ş.S., 65-9a-43 "Allahümme ya mülhidülhak ve's-sevâb kad ibtede'et hazîhi'l-harîtatü'l-mer'îyyetü'l-kazâya eş-şer'îyyeti fi zemeni Selim Geray Han ibn-i Kaplan Geray Han ibn-i el-hâc Selim Geray Han ve fi nevvetihi Musa el-Kadı bin eş-şeyh Abdulveli an zaviyyeti Güleç fi sene 1157 fi Muharremü'l-harâm Der-uhte"

¹⁵¹ K.Ş.S., 65-41a-209 "Allahümme yâ mülhemü'l-hak ve's-sevâb Kad sevvedet el-harîtatü'ş-şer'îyyetü'l-kazayü'l-mer'îyyete fi saltanati udül-i havâkinü'l-izâm ve's-selâtini'l-fihâm müslimat Geray Han ibn-i el-merhûm el-hac Selim Geray Han ibn-i el-merhûm Bahadır Geray Han halledel-lahu hilâfetehu ve ebede devletehu ve ve hasne memlekete ile'l-inkırâzi'd-dehr ve'z-zeman ... hafâzahu'l-lahu sübhane ve'l-kadı İbrahim el-kadı Medine-i Karasu"

¹⁵² K.Ş.S., 33-37a-350 nolu kayıdın sicile sonradan paralel olarak eklendiğini görmekteyiz. Buna göre: "Abdulhâlim Efendi niyâbetden azl olunub İsmail Efendi nasb olundukdan sonra tahrîr olunmuş sicilin ibtîdasıdır"

1.2.2.1.1.Kadının Görevleri

Kadı bulunduğu merkezde çok yönlü ve kapsamlı bir hizmeti ifa etmektedir. İcra ettiği görevlerin; adlî, malî, askerî, beledî, sosyal ve idarî olmak üzere genişlediği görülmektedir¹⁵³. Kadının mesaisini oluşturan bu tür görevleri, kısaca açıklamakta fayda bulunmaktadır.

Kadının adlî görevi:

Kadının en önemli temel görevi adaleti uygulamak ve adaletin sağlıklı bir zemine oturmasını sağlamak amacıyla tarafların çeşitli münasebetlerine noterlik yapmaktır. Buna göre özetle; nikâh akdi, boşanma, nafaka bağlanması, vasi ve nazır tayinleri, ölen şahısların terekelerinin kaydedilerek mirasçıları arasında paylaşılması, vakfiyelerin tescil edilmesi ve vakıflarla ilgili her türlü davalara bakılması, sorumlu olduğu merkez sınırları dahilinde oluşabilecek tüm anlaşmazlıkları çözmek başlıca görevleridir. Yani dil, din, mezhep v.s. ayırımına bakmaksızın şahısların aralarındaki sorunları gidermek ve haklıyla haksızı birbirinden ayırarak gerekli cezayı tanzim etmektir.

Kazada yaşayan bütün Rum, Ermeni ve Yahudiler, devletle ve Müslüman insanlarla olduğu gibi, sırf kendi aralarındaki sorunları bile mahkemelere ya da müftülere taşımışlardır¹⁵⁴. Kendi cemaat örgütlerinin çözeceği işlerde bile bu yola başvurmaları ilk bakışta hatalı gibi görünmektedir. Ama onlar bu kurumlara ve kadılara güven duyduklarından dolayı gelmişlerdir¹⁵⁵. Dolayısı ile devlet de, yaptırım gücü olmayan bu

¹⁵³ Robert Mantran, **XVI ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, Eren Yayınları, 1991, s. 76'da, kadının icra ettiği bütün görevlerinden bahsedilmektedir. Yine bkz. Özer Ergenç, **a.g.e.**, s. 83.

¹⁵⁴ Mantran, **a.g.e.**, s. 76'da yazar; Türk kadılarının tarafsızlığına ve hiçbir din ayırımı gözetmeden, hatta bir avukata bile ihtiyaç duyulmadan yargılamanın icra olunmasına şaşırıldığını dile getirmiştir.

¹⁵⁵ K.Ş.S., 33-88b-793 nolu hükümde : Nukule nâm zımmîye kocası Aslan nâm zımmîyi mahkemeye getiriyor. Aslan beni talâk-ı selâse ile tatlık etti ama benimle yaşamaya devam etmektedir. Ben bu durumu size sormak istiyorum der. Kadı, Aslan'a talâk-ı selâse ile tatlık edip-etmediğini sorar. Aslan da doğrudur der. Mahkeme talâk-ı ric'îye müracaat edilip ona göre tekrar dönmesi için kendi dini kurallarına uygun hareket etmesine karar verir. Aslında kendi cemaatleri içinde halletmeleri gereken boşanma ve tekrar evlenme meselesi bile kadı huzuruna gelerek çözümlenmektedir. Akdağ, **a.g.e.**, 42.

cemaatlerin doğuracağı hukuki boşluğun yaratacağı düzensizliği önlemek amacıyla gayr-i müslimlerin davalarının da çözümünü kadılara bırakmıştır.

Kadının idarî görevi:

İdari görevlerinin başında buldukları kazanın sorumlusu olmak gelirdi. En önemlisi merkezden gelen halka veya diğer görevlilere aktarılması istenilen tüm emirlerin yerine getirilmesi kadının yetki ve sorumluluğunda olup, kısacası Kadı, kaza ile devlet arasında bir köprü konumundaydı¹⁵⁶. Örneğin merkezden gönderilen bir emr-i şerif ile halkın konaklama hususunda mağdur olduğu ve bundan sonrası için halkın uyarılması kendisinden istenmişti¹⁵⁷. Böylece kadı, hem bu emrin uygulayıcısı, hem halka nakledicisi olduğu gibi, hem de emri aynen tuttuğu sicile kaydederek koruyucusu durumunda idi. Ayrıca kadının yetki sahasında olan gayr-i müslimlerin de idaresi ve de devletle olan ilişkilerinde aracı olduğu görülmekte idi¹⁵⁸. Bulduğu yerdeki bey ve askerın halka ve kanuna aykırı harekette bulunması durumunda merkeze bildirmek zorundaydı. Ayrıca kaza dahilindeki bütün askeri personelin denetlenmesi de kadının görevleri arasında yer alırdı¹⁵⁹.

¹⁵⁶ K.Ş.S., 65-8a-36.

¹⁵⁷ K.Ş.S., 33-33a-301 “Gıdvatü'l-kuzat ve'l-hükkâm Karasu kadısı dâi-i devletim dini İslâm Efendi zide fazluhu savbına münhây-ı şerîf-i sultanî budur ki bundan akdem Karasu reayası fukaraları bâb-ı saadetime gelib konak hususunda halleri ziyadesiyle mükedder ve müşkil olub hatta tebdîl-i mekân olacak gibi halde oldukların dâr-ı devltime gelib arz ve ilâm ve gerek gelen konaktan şekva ve't-tazallum eyledikleri ecilden Hasan Beşe kulumuz Konakbaşı nasb edib yedine ferman-ı âlişanım verilmiştir buyurdum ki ba'de'l-yevm bu emri şerifim yedlerinde iken gerek şevketli han babamız tarafından hizmet ile tayîn olunan Ağa ve Mirzâ ve Kapı Kullarıdır ve Sekban Kullarıdır ve gerek şerefü's-selatini'l-izâm sultan biraderlerimiz tarafından olsun ve gerek Çerakiz beyleridir Han babamız tarafına ve bizim tarafımıza gelür iken ve gider iken ve gerek Nogay Mirzâları'dır gelür iken ve gider iken merkûm reayalarımıza konarız deyu rencide ve remide eylemelerine rızâ-yı şerîfim yokdur her kim yedlerinde emr-i şerîfim görürken mugayiri hareket edib konarım deyu rencide ederler ise dâr-ı devltime ismi resmi ile Hasan Beşe kulumuz ilâm eylemesi lazımdır ba'dehu muhkem haklarından gelinür ve reayalarımıza emrimiz ile konan konak için dilerse ol adamı dahi bâb-ı saadetime ilâm eylesün hakkından gelinür hasılı bu emr-i şerîfime muhalif kimesne hareket ederse muhalifi hareket ettiğine min bad rızây-ı şerîfim yokdur şöyle bilesiz sene aşara ve mie ve elf fî mâh-ı Cemaziyelevvel 1109”

¹⁵⁸ K.Ş.S., 25-9b-98.

¹⁵⁹ Ergenç, a.g.e., s. 86.

Kadının askerî görevi:

Asker toplamak, askerin teçhizatının hazırlanmasını temin etmek en önemli görevi idi. Başkentten gelen emirler doğrultusunda hareket ederek savaş hazırlığına katkı sağlardı. Topladığı askerin başında sefere çıkmazlardı ama seferin insan ve maddi kaynaklarının temininde önemli rol oynarlardı. Ayrıca buldukları yerden ordu geçecek ise, gerekli silah, asker ve iaşe gibi her türlü ihtiyacın giderilmesine yardım ederdi. Yine kazanın sürekli güven içinde olmasından birinci derece mesul idi. Kaza sınırları içerisinde meydana gelen eşkiyalık, hırsızlık gibi her türlü asayiş bozucu eylemleri önleme noktasında, cezaî sorumluluk kadının selâhiyetleri arasında bulunmaktadır¹⁶⁰. Zabıta hizmeti yapmamakla beraber, etkili bir yargılama sürecinin işlemediği bir ortamda şiddet olaylarının tırmanacağı varsayımıyla, şiddeti önleme hususunda kadınlara önemli bir vazife düşmektedir¹⁶¹.

Kadının beledî görevi:

Kadınlara beledî görevleri arasında yer alan hususlardan belli başlılarını ana hatları ile sıralayabiliriz. İlk olarak bulunduğu yerin her türlü ihtiyacının giderilmesinde kalite, ölçü ve fiyat noktasında kontrolünü sağlamaktır¹⁶². Bütün yiyecek ve içecekleri hem üreten hem de tüketen lehine makûl bir fiyatla satılmasını sağlamak amacıyla narh vermek ve ona göre satılmasını temin etmektir¹⁶³. Ayrıca bir tüketim maddesinin meydana getirilmesinde kullanılan malzemenin türü ve miktarının da uygun olup-

¹⁶⁰ K.Ş.S., 25-107a-1068, 25-106a-1052, 25-68a-731 numaralı sicillerde; küfür, yaralama, öldürme, hakaret, gasb, hırsızlık v.s. gibi meseleler yer almaktadır. Tüm bu olumsuzlukları gidermek, haklı ile haksızı ayırt ederek, haksızı cezalandırmak kadının en önemli görevlerinden birisi idi; Mücteba İlgürel, "XVII. Yüzyıl Balıkesir Şer'iyye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi", VIII. T.T.Kong., Ankara 11-15 Ekim 1976, c.II, 1981), s. 1276.

¹⁶¹ Mantran, a.g.e., s. 76'da; "zaten dünyada ceza veya hukuk yargılamasının bu kadar hızlı yapıldığı hiçbir ülke yoktur, çünkü en büyük davaları bile üç veya dört gün sürmektedir." ifadesini kullanan yazar, yargılamanın süratine işaret etmektedir.

¹⁶² K.Ş.S., 65-1a-4 Bu hükümde, Soğdak kazasının köylerinden Karasu kazasına, hıyar, kabak, kavun ve karpuz geldiği gün ve gün işlenmiştir. Sicile kaydedilmekteki amaç; bu durumdan kaza halkının haberdar edilerek ihtiyaçlarının giderilmesidir.

¹⁶³ K.Ş.S., 47-2b-11 numaralı kayıt ekmek narhı, 25-4a-28 helva narhı, 25-3b-17 et narhı, 25-6a-54 kestane narhı, 25-3a-8 boza narhı gibi bir çok örnek verebiliriz. Altundağ, a.g.m., 351.

olmadığını kontrol etmektir¹⁶⁴. Bozulmuş her türlü ticari malın satışını engellemenin yanı sıra, hayvanlara fazla yük vurulması ile küçük kuzuların kesilmesine mani olmak gibi görevler de bulunmaktadır. Hatta görev yaptığı birimin sınırları dahilindeki bir takım bayındırlık ve imar faaliyetlerini yerine getirirken, geçmişten kalan bina, köprü, yol v.s. gibi yerlerin onarımlarını yaptırarak hizmet vermelerini temin etmektir.

Ayrıca taraflar, sıklıkla alım-satımları kadıya bildirerek sicile kaydedilmesini isteyebilir ve böylece kadının noterlik görevi yapması gerekebilirdi. Nitekim çok sayıda ev, dükkan, bahçe, arazi, hayvan, esir ve bir çok eşya bu şekilde kaydedilmiştir¹⁶⁵. Bu durum daha sonraları çıkması muhtemel sorunların önüne geçilmesi açısından önemli bir husustur.

Kadının sosyal görevi:

Kadınların sosyal bir takım vazifeleri de vardı. İlk olarak, sosyal anlamda hizmet veren vakıf kayıtları kendisine intikal ettiği takdirde tutulmasıdır. Bu müesseselerin hizmetleri ile en önemlisi gelir-gider hesaplarının kontrol edilmesi kadının görevleri arasındadır. Vakıf ile ilgili gelebilecek her türlü şikayete, tuttuğu bu kayıtlar sayesinde cevap vererek hizmetlerin aksamamasını ve bozulmamasını sağlardı.

Dilenciliğin önlenmesi, kılık-kıyafet konusunda uygunluğun kontrol edilmesi de kadının yetkileri arasındadır. Yine meyhanelerin toplumu olumsuz etkilememesi için gereken tedbirlerin alınması da kadının görevleri arasında bulunmaktadır¹⁶⁶.

¹⁶⁴ K.Ş.S., 25-5a-43 Çörek narhına dair belgede, 16 vakıyye una 1 vakıyye yağ konularak yağlı çörek yapılması gerektiği belirtilmiştir.

¹⁶⁵ K.Ş.S., 47-59a-402, 47-57a-385, 47-67a-488.

¹⁶⁶ K.Ş.S., 33-79a-714 numaralı hükümde, meyhanelerin yarattığı olumsuzluklar nedeniyle, meyhanelere çeki-düzen verilmek istenmiştir.

Kadının malî görevi:

Kadıların malî görevlerinin başında bir takım vergilerin toplanması ve kontrol edilmesi gelmektedir¹⁶⁷. Yine alışverişe taraf olanların isteği üzerine aralarındaki mali alış-verişlerin kayıtlarını tutarak adeta noterlik görevi ifa etmektedirler. Sicilde kaydı bulunan bir kişi yaptığı alış-verişten veya verdiği ya da aldığı vekâlete bir itiraz geldiğinde, kadının tuttuğu siciller ile bütün hakları teminat altına alınmaktadır. Kayıtlı olma nedeniyle kolay kolay hiçbir kötü niyetli kimse itiraz etmeye kalkışamazdı. Bu durum ülkenin karmaşaya sürüklenmesini önlediği gibi ticareti de sağlam temeller üzerinde geliştirmektedir.

1.2.2.1.2. Kadıya Yardımcı Olan Görevliler

Kadı, mahkeme başkanı olmak yanında, asayiş, yönetim ve şehir işlerinin sorumlusu olarak adeta kazanın başı, padişah adına ise tek yetkilisi durumundadır. Bu denli geniş hizmeti sağlıklı yürütebilmesi amacıyla kendisine yardım için daha önce de belirtildiği üzere bir çok görevli mevcuttur. Muhâkeme işlerini yürütecek, oldukça geniş bir görevli sistemi ve yardımcıları vardır.

Nâip:

Nâip, kelime anlamı olarak vekil demektir. Ancak Osmanlı Devlet sisteminde kadılık görevini gören ilmiye sınıfının bir üyesidir. En yaygın kabul edilen manası “kadı yardımcısı” veya “kadı vekili” şeklindedir¹⁶⁸.

Kadı mahkemede işlerin sıhhatli yürümesi maksadıyla kendisine yardımcı olarak nâipler seçerdi. Hatta bulunan yerin nüfusunun büyüklüğü ya da mahkemenin iş yükünün fazlalığı nâiplerin sayısının artmasına veya azalmasına neden olmaktadır. Nâiplik görevi altı kısma ayrılmaktadır. Bunlar:

¹⁶⁷ K.Ş.S., 25-7b-70 Bu kayıta yer alan ferman ile; Moşi'nin haraç toplamak üzere görevlendirildiği ve de Karasu Kadısı ile Gözleve Kadıları'nın kendisine yardımcı olması istenmiştir. Hatta kadılara, cefa eden zimmîlerden cizyenin alınması emr edilmiştir Rebiülahir 1095/Mart-Nisan 1684.

¹⁶⁸ H.A.R. Gibb, C. Collin Davies, “Nâip”, *İ.A.*, c.9, 1997, s. 30.

Kaza Nâipleri, Kadı Nâipleri, Mevâli Nâipleri, Bâb Nâipleri, Ayak Nâipleri ve Arpalık Nâipleri'dir¹⁶⁹.

Vazifenin asıl sahibi olan kadı tarafından atanan nâip, kazanın bağlı bulunduğu kazasker tarafından da tasdik edilerek kendisine bir vesikâ verildiğinde görevine başlayabilirdi. Nâip yerine baktığı vazifeliye sadece ücret bakımından bağlı idi. Yani vazifeli olan kimsenin görevden alınması, nâibin de görevden alınması anlamına gelmezdi. Yalnız görevden alınan kadının yerine atanan kimse, aynı nâiple işleri yürütmeye devam edebilir veyahut etmeyebilirdi. Fakat vazifeli ile ya gelirin bir kısmı üzerinden ya da "şehriye" denilen bir miktarın ödenmesi şeklinde bir anlaşma yapılırdı¹⁷⁰. Şehriye karşılığı görev alan nâiplerin halktan daha fazla para topladığı görülmüştür. Bu cümleden olarak nâiplik görevini üstlenemeyecek vasıfta hatta okuma-yazma bilmeyenler bile para karşılığı bu işi elde ederek yapmışlardır. Para ile nâip olunması ve verilen paranın miktarındaki artışlar halka yansıtıldığından, bir takım suistimallerin çıkmasına neden olmuştur¹⁷¹. Çok para verenin kadı nâibi olması şeklinde uygulanmaya başlayan sistem, adaletin tanzim ve tevzi'inde onarılmayacak sorunlar ortaya çıkarmıştır. Nâiplik satışlarında yüksek miktarların belirlenmesi, toplumun her kesiminde rahatsızlık yaratmıştır.

Kadı Nâipler'i, kadıların verdikleri yetki çerçevesinde, belirli bir süre için kadıya yardımcı olurlardı. Bazen keşif veya herhangi bir görev için de nâip atanırdı. Kadı görevi başında olmadığı zaman vekâleten bu görevi üstlenirdi. Yine uzak bir bölgeye tayin olan kadının, kazaya gitmeyerek İstanbul'da kalıp yerine nâip göndermesi sıkça uygulanan bir yöntem idi. Bu tür gelen nâip, asıl kadıya bir miktar ödeme yapardı. Böylece nâipler, kadıların verdiği selâhiyet oranınca iş görürlerdi. Görev yerine gitmeyen kadıların yerine atandıkları gibi, yüksek memuriyetlerden emekli olan kadılara

¹⁶⁹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 117.

¹⁷⁰ Gibb-Davies, **a.g.m.**, s. 51 "Bu miktar gelir üzerinden dörtte veya beşte biri şeklindedir. Diğer iltizam usulü ise, kazanın gelir tahmini üzerinden bir miktarın tespit edilerek verilmesiyle olmaktadır."

¹⁷¹ Aydın, **a.g.e.**, s. 84.

“arpalık” olarak verilen kaza bölgelerine de, gitmedikleri takdirde nâip gönderilirdi¹⁷². Kaza merkezindeki kadı, belirli aralıklarla kendisine bağlı nahiyelere gidemediğinden dolayı, nahiyeye merkezlerine adli işlerin hallolması amacıyla nâipleri görevlendirirdi. Nitekim Karasu kazası kadısı da nahiyelere bu tür atamalarda bulunmuştur¹⁷³. Kaza merkezinde görevini ifa eden nâiplerin isimleri ise şuhudü'l-hâl kısımlarında yer almaktadır. Örneğin, komşular arasındaki bir ocağın çıkan ateş ve dumanın zarar verdiği dair bir dava metninin şuhudü'l-hâl kısmında, hem katiplik hem de naiplik yapan Kâtibü'l-hurûf Abdalbaki en-nâib ifadesi dikkat çekmektedir¹⁷⁴. Buna bir de 1698 yılına ait Ali Efendi mahallesindeki bir ev ile müstemilatının satışını konu alan davadaki şuhudü'l-hâl kısmında bulunan Kâtibü'l-hurûf Hasan Efendi en-nâib'i örnek verebiliriz¹⁷⁵. Yine eskiden naip iken gördüğü bir davadan dolayı Abdurrahim Efendi'nin adından bahsedilmektedir¹⁷⁶. Nitekim görülen bir davada, gerek tarafların itirazları nedeniyle gerekse de verdiği kararın hatırlatılması gerektiğinden dolayı davayı gören kadı veya naipten söz edilmektedir. Ayrıca 1684 yılına ait, konusu ev basıp ve sonrasında adam yaralama ile ilgili bir davanın görülmesi sırasında Ahmed Efendi'nin ismi zikredilmektedir¹⁷⁷.

İncelediğimiz 1698 yılına ait olan 33. ciltte, “Abdulhâlim Efendi naiblikten azl olunub, İsmail Efendi nasb olunduktan sonra tahrîr olunmuş sicîlin ibtidâsıdır” şeklinde bir not düşülmüştür¹⁷⁸. Bu durum bize sicilin tutulmasındaki nöbet değişimini çok net ifade etmektedir. Genelde bu tür görev değişimine dair sicile yazılmış notlar başka bir yerde görülmemiştir.

¹⁷² Abdullah Saydam, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Trabzon, Derya Yayınevi, 1999, s. 289-290.

¹⁷³ K.Ş.S., 25-121a-1228 Abdulkadir Efendi en-nâib bi-Borluca Ramazan 1095/Ağustos 1684, K.Ş.S., 25-112a-1125, Abdulkadir Efendi Nâib-i Zaviye, Abdulhaluk Efendi en-nâib bi-Karasu Tama. Şevval 1095/Eylül 1684, K.Ş.S., 25-77a-821, Mehemed Efendi Nâib-i Nahiyeye Rebiülevvel 1095/Şubat 1684, K.Ş.S., 25-44a-444, Abdulcemil Efendi Nâib-i Nahiyeye 1095/1684, K.Ş.S., 33-78b-711, Ali Efendi en-nâib Nahiyeye Muharrem 1110/Haziran 1698.

¹⁷⁴ K.Ş.S., 25-44a-444.

¹⁷⁵ K.Ş.S., 47-25a-162.

¹⁷⁶ K.Ş.S., 25-48b-483.

¹⁷⁷ K.Ş.S., 25-69a-745.

¹⁷⁸ K.Ş.S., 33-37a-350.

Yine aynı cildin 7 varak sonrasındaki bir miras paylaşımına dair hükümde de, Ali Efendi'nin naip olduğu kaydedilmiştir¹⁷⁹.

1743-44 yıllarını kapsayan 65. ciltte ise, bir naip kaydına dair bilgi elimizde bulunmaktadır. Adı geçen kayıt ise, Cemaziyelevvel 1156 / Haziran-Temmuz 1743 tarihli bir nafaka talebini içeren dava olup, davada da naip olarak Abdulkadir Efendi yer almaktadır¹⁸⁰.

Diğer taraftan Karasu kazası merkezinde görev alan nâipler arasında, hem kâtiplik görevini üstlenenlerin olduğu görüldüğü gibi, seyid ünvanına sahip bir nâibin de olması dikkat çekicidir. Sicil kayıtlarında yer alan Seyid Mehemed Efendi bu örneği oluşturmaktadır¹⁸¹.

Muhtesib:

Şeriata uygun hareket edilmesini sağlamak, iyilikleri emretmek ve kötülüklerden sakındırmak amacıyla “İhtisâb” müessesesi kurulmuştur. Bu müessesenin görevini üstlenen kimseye de “Muhtesib” denilmiştir¹⁸².

Muhtesibin, bir çok görevi bulunmakla birlikte; terazi ile fiyatları denetlemek ve alış-verişin doğrulukla yürümesini sağlamak en önemli görevleri idi¹⁸³. Bundan başka borçlarını vaktinde ödemeyen veya ticari muamelelere hile karıştıranlara engel olmak gibi, bir çok esnaf sorunları ile fiyatların belirlenmesi de en temel işlerinden bazıları idi¹⁸⁴.

¹⁷⁹ K.Ş.S., 33-44b-434.

¹⁸⁰ K.Ş.S., 65-34b-167.

¹⁸¹ K.Ş.S., 47-70a-517.

¹⁸² R.Levy, “Muhtesib”, *İ.A.*, c.8, 1997, s. 532-533.

¹⁸³ Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi Osmanlılarda Ekonomik, Dini ve Sosyal Hayat*, İstanbul, Zafer Matbaası, 1987, s. 15; Cuma namazına gitmeyenleri, alenen oruç yiyenleri, içki içip sarhoş olanları, iddet beklemeden evlenen kadınları takip etmek gibi bir çok görevi vardı.

¹⁸⁴ Kazıcı, *a.g.e.*, s. 98-99; Örneğin iki günde bir ekmeğin kalite kontrolü ve narha uygun yapıp yapılmadığını inceler. Bilhassa kış aylarında yolların kapanmasını dikkate alarak, firincıların yeteri kadar un stok etmelerini kontrol eder. Yeteri kadar stoku olmayan firincıyı cezalandırır. Gelecekte olması muhtemel darlığı bile hesaplayarak, tedbir alacak kadar görevleri detaylıdır.

Kadı, at üzerinde çarşı ve pazarı teftiş etmeye çıktığında İhtisâb Ağa'sı ve maiyyeti de yanında yer alırdı¹⁸⁵. Mahkemede yer alan şuhûdü'l-hâl içinde de genelde muhtesibe yer verilmektedir. Bu da buldukları yerin güvenilir şahıslarından birisi olduklarını vurgularken, aynı zamanda da kadının en önemli yardımcısı olduğunu ortaya koymaktadır. Buna örnek olarak Mustafa el-muhtesib ile Hasan Ağa el-muhtesib'in aynı davada şuhudü'l-hâl kısmında buldukları görülmektedir¹⁸⁶. Yine bir dava içerisinde öldürülen birinin keşfine gidenlerin sıralandığı şuhudü'l-hâl kısmı içerisinde, el-hâc Mahmud el-Muhtesib de yer almıştır¹⁸⁷.

Muhtesib olacaklarda aranan şartlar, Müslümanları kontrol altında tutacak olduklarından; Müslümanlık, mükellefiyet, erkek olmak, adalet, izin, kudret, ilim, ilmiyle âmil olmak, vera' ve takvâ sahibi olmak, Allah rızasını gözetmek ve iyi ahlâk sahibi olmaktır¹⁸⁸. Muhtesib bu güzel vasıflarından dolayı mahkemelerde şahitlikleri muteber sayılan insanların başında gelmektedir. Örneğin Ali el-Muhtesib bir dava içerisindeki şahitlerin ilk sırasında yer almaktadır¹⁸⁹. Nitekim bir kölenin azad edilme hükmünde, hem Hasan Ağa el-Muhtesib hem de Mustafa el-Muhtesib aynı anda şahitler listesi içinde yer almıştır¹⁹⁰. Yine tipik bir dava içerisinde, bir şahıs, bulduğu Martin adındaki kazak kölenin sahibine verilmesi amacıyla Mustafa el-Muhtesib'e emaneten teslim etmiştir¹⁹¹. Bu kayıta muhtesib olan kişinin aracı olarak kullanılması, onun toplum içerisindeki güvenilirliğini apaçık ortaya koymaktadır. Ayrıca yukarıda da bahs edildiği üzere, keşif yapmak üzere giden ekibin arasında muhtesibinde yer alması önemli bir husustur.

Diğer taraftan muhtesib, şeriat hükümlerine uygun hareket edilmesine nezâret etmektedir. Ayrıca genel ahlâk kurallarına uyulup uyulmadığına

¹⁸⁵ Osman Nuri Ergin, **Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişâfı**, İstanbul, 1936, s. 81.

¹⁸⁶ K.Ş.S., 33-3a-14.

¹⁸⁷ K.Ş.S., 47-78a-573.

¹⁸⁸ Kazıcı, **a.g.e.**, s. 53-58.

¹⁸⁹ K.Ş.S., 25-48b-483.

¹⁹⁰ K.Ş.S., 33-3a-14.

¹⁹¹ K.Ş.S., 33-87b-784.

bakmaktadır. Ancak bu görevlerini ifa ederken evlere aniden girerek kontrol edemez, yetkisini şüphe üzerine kullanamazdı. Uyarı ve dikkat çekme metodu en çok kullanılan selahiyeti idi. Muhtesibin, dini hayat, iktisadi ve içtimai hayat ve adlî hayatla ilgili başlıklardan oluşan bir çok görevleri vardır.

Muhtesib bütün bu işleri yaparken esnaftan kanunlarla belirtilen oranda ihtisab rûsûmu denilen bir vergi alıyordu. Bunlar narhlık akçası¹⁹², bâc¹⁹³ ve cerîmelerden¹⁹⁴ elde edilen gelirlerdi¹⁹⁵. Başkaca bir maaş almadıklarından dolayı tüm bu gelirler vasıtasıyla geçimlerini temin ederdi.

Katip :

Kadının muhâkeme esnasındaki en büyük yardımcısıdır. Ayrıca mahkemede kadının vermiş olduğu hükümleri usulüne göre deftere geçirirdi¹⁹⁶. Defter tutma yöntemine, hukuki konu ve metinlere aşına olmak zorunda idiler. Aksi takdirde yargılamada ve davanın yazılmasında eksikliğin ortaya çıkmasına neden olurlardı. Bütün bu sebeplerden dolayı ifa ettikleri görevleri, mahkemenin işleyişi açısından pek ehemmiyetli idi.

Yine nâiblerin yerine vekâlet eden başkatip ve çevresindeki katiplerden oluşan görevliler vardı. Bunlar her türlü davalı-davacı ve şahitlerin davasını sicillere uygun bir şekilde kaydederlerdi. Öte yandan bunlara ilave olarak zaman zaman olay yeri keşfi, mahkemenin gelir ve gider defterlerini de tutarlardı.

¹⁹² Narhlık akçası: Narh verilen kimselerden muhtesibe ikişer akça narhlık adıyla verilen ücrete denir.

¹⁹³ M. Fuad Köprülü, "Bâc", **İ. A.**, c. 2, 1997, s. 189-190; Bâc: Şehre ait bir alım-satım vergisidir. Yani şehre gelen her türlü maldan yük başına alınan vergilerin yanında, perakende satışı sırasında da muhtesibin aldığı vergidir.

¹⁹⁴ Cerîme: Muhtesibin kanuna ve şer' e aykırı hareket edenlerden tahsil ettiği para cezalarıdır. Cerîme, en fazla gelir getiren vergidir.

¹⁹⁵ Özer Ergenç, **a.g.e.**, Ankara 1995, s. 108-109; Mantran, **XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Ankara, V Yayınları, 1986, s. 299'da muhtesibin, yevmiye-i dekâkin, bac-ı pazar, bitirme, damga vergisi, resm-i mizan, resm-i evzan, resm-i ekyal, kapan vergisi, giriş hakları ve ticaret gemilerinden alınan vergileri topladığı belirtilmiştir.

¹⁹⁶ Bu usule "sak" usulü denir.

Karasu kazası sicillerinde tamamıyla Kâtibü'l-hurûf sıfatıyla görevliler¹⁹⁷ yer aldığı gibi Kâtibü'l-hurûf Abdalbaki en-Nâib şeklinde hem kâtiplik hem de nâiplik görevinin üstlenildiği de görülmektedir¹⁹⁸. Yine seyyid olanların bile bu görevi ifa ettiği kayıtlar arasında yer almaktadır¹⁹⁹.

Muhzır :

Mahkemede adlî düzenin sağlanmasını temin etmek amacıyla bir nevi kolluk kuvveti bulunmaktadır. Bu örgüte “Muhzırlık örgütü” denilirdi. Elimizdeki dava metinlerinin şuhudü'l-hâl kısmında sıkça muhzırlardan söz edilmektedir²⁰⁰. Başında “Muhzırbaşı” bulunurdu ki, bu görev berât ile genel kural olarak timarlı sipahilerden birisine verilmektedir. Muhzırbaşı'nın bazen bir ikinci kişiye bu görevini verdiği de olmuştur. Diğer yandan Muhzırbaşı görevini yapabilmek için, yanına, “Muhzır” denilen görevliler almaktadır. Adlî polis gibi duruşmaya katılacakları getirip-götürme, mahkemenin işleyişini sağlama görevlerini üstlenen bu kişiler, gördükleri işler karşılığında, davayla alâkalı taraflardan “İhzariye ücreti” adı ile bir ücret alırlardı²⁰¹. Muhzırlık teşkilâtının kaç kişiden oluştuğu kesin olarak belli olmamakla birlikte, genelde şehrin büyüklüğüne göre sayılarının arttığını söylememiz mümkündür.

Diğer Yardımcı Olan Görevliler :

İlk olarak suçları önlemek ve suç işleyenleri yakalamakla görevli Subaşı ve emrindeki Asesler ile şehrin iç kalesinin korunmasından sorumlu Dizdar ve Kale Erler'i bulunmaktadır.

Ayrıca narh koymak, satışları her türlü hile ve uygunsuzluğa karşı kontrol etmek ve kazançtan alınan vergileri toplamakla uğraşan muhtesibin yardımcıları konumunda olan, “Pazarbaşı” ile esnafı kontrol eden “Esnaf

¹⁹⁷ K.Ş.S., 25-5b-48 Abdullah Efendi Kâtibü'l-hurûf veya K.Ş.S., 47-32a-215 Abdurrahman Çelebi el-kâtib.

¹⁹⁸ K.Ş.S., 25-121b-1231 Kâtibü'l-hurûf Abdalbaki Efendi en-nâib.

¹⁹⁹ K.Ş.S., 25-5b-48 Kâtibü'l-hurûf es-Seyid İsmail.

²⁰⁰ K.Ş.S., 25-33b-346; Acem Mehemed el-Muhzır, 25-78b-832 Muzaffer el-Muhzır, 47-32a-215 Hasan el-Muhzır gibi onlarca örnek verilebilir.

²⁰¹ Akdağ, a.g.e., s. 72.

Yiğitbaşılardır”ı ticari hayatta kadının görevlerine yardımcı olan diğer memuriyetlerdi. Bunlara ilave olarak temizlik işlerine bakan “Çöpsibaşı”sı ile inşa ve mesken anlaşmazlıklarında raporlarıyla mahkemeye yol gösteren “Mimarbaşı”nı da sayabiliriz.

Mahkemelerde görevli olmayıp da yargılamanın şahitleri konumunda yer alan “şuhûdü’l-hâl” veya “udûlü’l-müslimûn” adli sistemin en önemli parçaları durumunda bulunmaktadır²⁰². Bir nevi jüri durumunda olan bu şahıslar, buldukları yerin doğru ve dürüstlüğüle adları anılan tanınmış ileri gelenleridir. Genelde beş-altı veya daha fazla olan bu heyet, muhakemenin işleyişine ya da kadının kararına herhangi bir şekilde karışmaz, yalnızca mahkemenin adil iş görmesine tamamı ile varlıklarıyla etki ederlerdi²⁰³. Davanın konusuna göre de, şuhûdü’l-hâl’de görev yapanların dağılımı değişmektedir. Yani ulema ile alâkalı bir dava ise Şuhûdü’l-hâl içinde iki veya daha fazla ulemadan kimse bulunurdu. Askeri bir konu ise askerlik yapan veya yapmış kimselerden bazıları bu heyette yer alırdı. Şu hali ile heyet önemli bir denetim görevi ifa etmekte olup, yargılamanın tarafsız yapılmasında ve zaman zaman danışmanlık yapma konusunda olumlu bir görev üstlenmiştir²⁰⁴.

1.2.2.2. Müftü

Osmanlı dinî hayatında kendisine genel ve özel mahiyette sorulan hukukî ve şer’î sorulara “Hanefi fıkhı” çerçevesinde cevap veren kuruma şeyhülislamlık ya da müftülük, verilen karara da “fetvâ” adı verilmiştir. Şer’î meseleler hakkında fetva vermek başlıca görevidir. Fetva kurumunun Osmanlı Hukuku’nun düzenli işleyişinde önemli bir rol üstlendiğini ifade edebiliriz. Bilhassa memleketin merkezden uzak yerlerinde müftülerin olması, taraflara mütemadiyen ona danışma imkanı sağlamıştır. Aynı zamanda bu

²⁰² **İslâm Şehri**, Edit., R. B. Serjeant, Çev. Elif Topçugil, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1992, s. 58-59.

²⁰³ K.Ş.S., 25-116b-1174; Bütün davalarda aynı şekil ve titizlik içerisinde şuhudü’l-hâl görülmektedir.

²⁰⁴ Aydın, a.g.e., s. 85.

durum kadıları adil hareket etmeye sevk etmektedir. Nitekim Osmanlı adli sisteminde temyiz usulünün bulunmamasına karşın, tüm bu anlatılanlar adil bir sistemin meydana gelmesinde etkili olmuştur²⁰⁵.

Osmanlı devlet hayatında ne zaman var olduğu tam bilinmemekle beraber, ilk başlardan beri bulunduğu kuvvetle kabul gören bu makamın ilmiye sınıfının en yüksek mevkii olduğunu görmekteyiz. Şeyhülislâm, vezir-i azamdan sonra devletin en önemli şahsı idi²⁰⁶. Ancak devlet işleri din temeline göre inşa edildiğinden dolayı vezir-i azâma eşit ve bazı yönlerden de üstündü²⁰⁷. Hezarfen Hüseyin Efendi'ye göre bu durum şöyle izah edilmektedir: "Ma'lûm ola ki, bu Devlet-i Aliyye'de makam-ı şeyhülislâm mertebe-i vekâlet-i kübrâ, ya'ni vezâret-i uzmâdan â'lâ değil ise, bâri berâber ve ba'zı husûsa nazar olunsa, andan bâlâ-terdir. Gerçi vezîr-i a'zamlar a'vâm nazarında kebîr ve zî-şân görüldüğü cây-ı kelâm değildir. Zirâ, vekîl-i mutlak olup, hall u akd-i umûr-ı cumhûr, kefi kifâyetinde olmağla, ekser umûrda müftîler ana mürâca'ata muhtâcdır. Lâkin pâdişah-ı âli-câh nazarında hallal-i müşkilât-ı enâm olan meşâyih-i islâm, vüzerâdan mukaddem olup, umûr-ı dinîyede riyâset-i mutlaka sâhibi olduğu cihetde, vekâlet-i kübrâdan min-vech a'lâ makamdadır. Zirâ devlet umûru din üzerine binâ olunur. Din asıl, devlet anın fer'i gibi kurulmuştur. Yalnız din re'îsi şeyhülislâm, yalnız devlet re'îsi vezîr-i a'zam, ikisinin dahi re'îsi pâdişâh-ı kamkârdır. Ol ecilden meşâyih-i islâm bu Devlet-i Aliyye'de cümleden mu'azzez ve mükerrem olup, lâzım geldikde nefyden gayri hakaret devlet-i İslâmiye'de olmamıştır."²⁰⁸

Fatih dönemine kadar kadıaskerlik mevkiine göre ikinci derecede bulunan şeyhülislam, bu tarihten sonra tamamıyla ulemanın reisi olarak yerini belirlemiştir²⁰⁹. Bu statü değişimi Fatih kanunnamesinde gördüğümüz gibi,

²⁰⁵ M.Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, 3.bsk, İstanbul, Beta Basım Yay., 1999, s. 96.

²⁰⁶ Altundağ, **a.g.m.**, s. 345.

²⁰⁷ Cin, Akgündüz, **a.g.e.**, s. 225.

²⁰⁸ Hezarfen Hüseyin Efendi, **Telhîsü'l-Beyân Fi Kavânîn-i Al-i Osmân**, Çev. Sevim İlgürel, Ankara, T.T.K.Yayımları, 1998, s. 197.

²⁰⁹ Akdağ, **a.g.e.**, s. 30.

aldığı ücretin artırılmış olmasından da anlaşılmaktadır²¹⁰. Nitekim , Kanunî döneminde Ebussuud Efendinin yevmiyesi 600 akçaya çıkarılmıştır. Artık mevleviyet derecesindeki kadıların şeyhülislam olarak atanması usulü yerine, Rumeli Kadıaskeri'nin bu makama gelmesi hiyerarşik bir kural olmuştur. Bu uygulama ile Şeyhülislâm'lık makamının kadıaskerlik makamından üstün olduğu ve hiyerarşinin en tepe noktasında Şeyhülislâm'ın yer aldığı bir uygulama şekli olarak benimsenmiş oldu. Bundan sonra kazaskerler ve mevali denilen yüksek kadıların atanması bile Şeyhülislâm'ın inhası ile gerçekleşir olmuştur²¹¹.

Şeyhülislam devletin merkezinde fetvâlarıyla şeriatın uygulanmasına yol gösterici iken, eyalet, sancak ve kaza merkezlerinde ise bu işi müftüler görmekteydi²¹². Yani müftüler, buldukları yerlerde şeyhülislamın temsilcileri idiler²¹³. Kadı, bey veya bölgede yaşayan herhangi bir insan derin şeriat bilgisi gerektiren bir durumla karşı karşıya kaldığı zaman müftüye danışırlardı. Müftü, Hanefi mezhebinin esaslarına göre konuyu inceleyip şeriata uygun hükmünü va'z eden bir cevap vermekteydi. Bu cevap bundan sonrası için bağlayıcı, dava ile ilgiliyse muhakeme sonucunun belirleyicisiydi. Bu cümleden olarak kadı, fetvanın tersine bir kararı uygulamaya koyamazdı. Diğer yandan kaza müftüsü, fetvasını şeyhülislâm fetvasındaki formüle göre hazırlardı. Verdikleri fetvanın üstüne hangi kazanın müftüsü olduğunu yazar ve mühürlerdi. Yine fetvanın Arapça metni ile hangi fetva kitabından alıntı yapıldığına dair kayıtlara da yer verirdi. Müftü olmayan kazalarda ise bu işi kadı yapardı²¹⁴.

Müftü, siyasi anlamda önemli bir mevkide bulunmamakla birlikte, dini ve sosyal hayat üzerindeki tesirleri ve ifa ettikleri görevleri açısından ehemmiyetleri ziyade idi. Devletin resmi mekanizmasının içinde olmadıkları,

²¹⁰ Halaçoğlu, **a.g.e.**, s. 131

²¹¹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 179-180.

²¹² Ergenç, **a.g.e.**, s. 80.

²¹³ Hezarfen Hüseyin Efendi, **a.g.e.**, s. 199, Akdağ, **a.g.e.**, s. 30-31.

²¹⁴ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 174.

onların memleket işleriyle uğraşmadıkları anlamına gelmezdi. Çünkü idarenin başındakiler bir çok noktada kendilerinin görüşüne başvurmaktaydı.

Müftünün vermiş olduğu fetvalar, pratikte şeriat ile kanunlar arasında bir yerde adeta kanun niteliği taşırdı. Dayanakları şeriat olduğundan dolayı dinsel bir ağırlığı vardı²¹⁵. Kadı ya da taraflar herhangi bir meselenin hukuki ve dini açıdan çözümünde müftünün vereceği fetva ile neticelendirme hakkına sahiptiler²¹⁶. Genelde de fetva doğrultusunda hareket edilmesi tercih edilmiştir.

Diğer yandan müftülerin seçimine büyük özen gösterilmektedir. Şeyhülislam bir müftü ataması yaparken; müftü adayının İslâm, âkil, reşîd, adalet ve hukuk bilgisine sahip olup olmadığına göre karar verirdi. Bir müftü kadıyla aynı vasıflara sahip iken, buna karşılık bulunduğu yerde kalma süresi hususunda aynı mecburiyete tabi değildi. Lakin bu genel uygulanan yöntem karşılık elimizdeki belgelerde, müftülerin görev sürelerine dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Öte yandan devlet, müftülere belli bir maaş tahsis etmemektedir. Onlar fetva isteyen şahıslardan, verdikleri fetva karşılığında belirli bir ücret almaktadırlar²¹⁷. Fakat kadının hukuki işlemlerden aldığı ücret kadar geçinmesine yetmemektedir. Bu nedenle de kendilerine gelir sağlamak amacıyla müderrislik, vaizlik, şeyhlik, vakıf mütevelliliği gibi görevlerde de bulunmaktadırlar.

Osmanlı Devletinde müftü, fetva verirken iki hususa dikkat etmekte idi. İlki vereceği fetvayı Hanefi imamlarının en doğru kabul edilenlerine dayandırarak ve atıfta bulunarak vermek durumundaydı. Başka mezheplere göre de fetva vermelerine yasaklama yoktu, ama uygulamada da bu durum

²¹⁵ Albert Howe Lybyer, **Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğunun Yönetimi**, İstanbul, Süreç Yay., 1987, s. 201.

²¹⁶ Abdülaziz Bayındır, **İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)**, İstanbul, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, 1986, s. 47.

²¹⁷ Rifat Özdemir, **a.g.e.**, s. 206.

pek görülmemekteydi. O yüzden Hanefi Fıkhı'na göre yazılmış kitaplara²¹⁸ dayanarak açıklama yapmaktaydılar. Bir diğeri de buldukları yerin müftüsü olduklarını "tasrih" etmeleri istenmekteydi.

Bütün bu bilgilere ilave olarak müftülerin, sürgün ve görevden alınmaları bir takım suistimaller sonucu olmaktadır. Yine fetva verme gibi önemli bir işi icrada görülen yetersizlikler de görevden alınmalarına sebep olmaktadır.

1.2.2.3. Nakibü'l-eşraf

Nakibü'l-eşraflık makamı II. Bayazıt döneminde oluşturulup, Osmanlı Devleti yıkılana değin sürmüştür²¹⁹. İlk olarak Sultan II. Bayezid'in hocası Seyyid Abdullah'ın oğlu Seyyid Mahmut (1494) bu makamın başına getirilmiştir²²⁰.

XVII. asır sonlarına kadar atanacaklarda belli bir makama gelmiş insanlar tercih nedeni olmamıştır. Ama bu tarihten sonra Nakibü'l-eşrafların, İstanbul Kadısı ve Kazasker mâzullerinden atanması gelenek olmuştur²²¹. Tayin, sadrazamın; Nakibü'l-eşrafın atanmasına dair beratını vermesiyle ilan olunurdu. Tayin olunan şahıs, kadılar gibi belirli bir süre için görev yapmayıp uzun seneler bu makamda durabilirdi. İlk zamanlarda devlet hazinesinden günlük yirmi beş akça olan ücretleri zamanla yetmiş beş akça olmuş daha sonra bir miktar daha arttırılmıştır²²².

Nakibü'l-eşraf'ın kendi konağında bulunan görevlilerin yanı sıra, eyalet, sancak ve kazalarda bulunan seyyid ve şeriflerden olan kaymakamları bulunurdu. Onlar oldukları yerde bulunan seyyid ve şeriflerin kanun ve

²¹⁸ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 173. Mecmua'l-Bahreyn, Mültekâ'n-Nahreyn, Vikâyetü'r-rivâye, el-Muhtasar; Aydın, **a.g.e.**, s. 97-98.

²¹⁹ Rüya Kılıç, **Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s. 16.

²²⁰ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 165.

²²¹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 166.

²²² Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 166.

âdetlere uyup uymadıklarını takip ederdi. Uygunsuz hareket edenler Nakibü'l-eşraf Kaymakamlar'ı tarafından cezalandırılırdı. Bilhassa sahte seyyid ve şeriflerin belirlenerek cezalandırılması en önemli görevi idi. Gerçek seyyid ve şeriflere de hüccetleri verilerek evlâd-ı peygamberîden oldukları belirtilirdi²²³.

Seyyid olduğunu iddia edenlerin de, mahkeme huzurunda şahitler vasıtasıyla iddialarını ispat etme mecburiyetleri vardı. Nitekim Karasu kazasında mahkemeye yansıyan bir davada: Emir Mustafa Çelebi ibn-i es-Seyid İbrahim, Hz. Muhammed'in soyundan geldiğini iddia etmiştir. Dokuz kişilik şuhudü'l-hâlin bulunduğu mahkemede, şahitler de iddianın doğru olduğunu ifade ettiğinden dolayı kendi haklı bulunmuştur²²⁴. Böylece tekrar seyyidlik ünvanını kullanmasına izin verilmiştir.

İncelediğimiz Karasu kazasında, Nakibü'l-eşrafılık hizmetini yapmış olanların isimleri elimizde bulunmaktadır. Nitekim bir Kalgay Sultan'a ait fermanda, Nakibü'ş-şerif es-Seyid Muhterem Efendi'nin isteği üzerine es-Seyid Abbas Çelebi'nin Karasu'ya Kaymakam olarak atandığı görülmektedir. Ferman ile es-Seyid Muhterem Efendi'nin "şecere-i bağ nübüvveti haliyesi" vurgulanırken, atanan es-Seyid Abbas Çelebi'nin de rencide edilmemesi istenmiştir (Rebiülevvel 1095 / Şubat 1684)²²⁵.

Ayrıca bir dükkan satış kaydında hemen hemen Karasu kazasının bütün ileri gelenleri şuhudü'l-hâl kısmında yer almışlardır. Burada Nâkibü'l-eşraf sıfatı ile ilk sırada Emir Ali Efendi bulunmaktadır²²⁶. Aynı şekilde Ocak 1717 tarihinde mahkemeye yansıyan bir dava da, es-Seyid Mustafa Efendi'nin ismi şuhudü'l-hâl kısmı içinde yer almaktadır²²⁷. Bu davalardaki

²²³ Yücel Öztürk, **Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600**, Ankara, T.C. Kültür Bak. Yay., 2000, s.160 Kefe Sancağı'nda, kadı ve naiblerin para karşılığı sahte seyyidlik temessükleri dağıtıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bunun üzerine Nakibü'l-eşraf'tan başkasının temessük verme işine karışmaması gerektiği sancakbeyine merkezden bildirilmiştir.

²²⁴ K.Ş.S., 25-74a-790.

²²⁵ K.Ş.S., 25-8b-83.

²²⁶ K.Ş.S., 25-82a-866.

²²⁷ K.Ş.S., 47-56b-380.

konuuları ve güvenilir bir insan olarak değerlendirilmiş olmaları, onların toplum içerisindeki yerlerini göstermeleri bakımından önemlidir.

İncelediğimiz en son cilt olan 65. ciltte; 19 Muharrem 1157 / 4 Mart 1744 tarihinde görülen bir alacak davasında Hacı Efendi²²⁸ ile bir gayr-i menkul satış belgesinde es-Seyid Mustafa Efendi'nin (Cemaziyelevvel 1156 / Haziran 1743) isimleri zikredilmiřtir²²⁹.

Yine kayıtlarımıza yansıyan seyyid ünvanlı kimseler ise şunlardır;

Seyid Zekeriya elebi ibn-i Seyid Cafer²³⁰,

Emir Mustafa elebi ibn-i es-Seyid İbrahim²³¹,

Es-Seyid Receb Efendi²³²,

Es-Seyid Abbas elebi²³³,

Es-Seyid İsmail Efendi el-Vâiz²³⁴,

Eş-şeyh Abdusselam Efendi ibn-i eş-şeyh Abdullah Efendi²³⁵,

Es-Seyid Hasan Efendi el-İmam²³⁶,

Es-Seyid Ömer Efendi²³⁷,

Es-Seyid Abdullah Efendi²³⁸.

²²⁸ K.ř.S., 65-2b-10.

²²⁹ K.ř.S., 65-35a-170.

²³⁰ K.ř.S., 25-30a-308.

²³¹ K.ř.S., 25-74a-790.

²³² K.ř.S., 25-114b-1148.

²³³ K.ř.S., 25-114b-1148.

²³⁴ K.ř.S., 25-114b-1148.

²³⁵ K.ř.S., 33-6b-39.

²³⁶ K.ř.S., 47-55b-374.

²³⁷ K.ř.S., 65-26a-113.

²³⁸ K.ř.S., 65-37b-188.

İKİNCİ BÖLÜM

FİZİKİ YAPI VE VAKIFLAR

2.1. KARASU KAZASI'NIN FİZİKİ YAPISI

Karasu kazası, Kırım'ın en gelişmiş birkaç yerleşim yerinden birisidir. Nitekim nüfusu, jeo-politik konumu ve ticari potansiyeli ile hızla büyüyen bir merkez olma hüviyetini hanlık döneminde sürdürmüştür. Karasu da idari yapılar ve yapılanma çabalarından önce ticari, dini ve sosyal müesseselerin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ama idari yapının ya da yapılanmanın ihmal edildiğini söylemek de ciddi bir hata olacaktır. Karasu bir yerleşim yeri olarak Türk-İslâm kültürünün bir sentezi olarak yoğrulmuştur. Nitekim cami, pazar veya han ile hamam temel ögeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim buralardan çıkan ilişkiler ile desteklenen bir sosyal ortam ile fiziki yapı ortaya konmuştur. Elimizdeki siciller ve hanlık dönemine ait seyahatnameler incelendiğinde, bu sonuca çok rahat ulaşılmaktadır. Öte yandan 1850 sonrasına ait bir seyahatnamede Rus işgalinin en az zarar verdiği bir yer olduğu ifade edilmektedir¹. Ancak günümüze ulaştığımızda ise, Karasu'da kayda değer herhangi bir eser bulunmamaktadır. Bütün bu hususlar ışığında, siciller vasıtasıyla kazaya ait fiziki yapı incelendiğinde, bir çok eksikliği ortadan kaldıracabilecek bilgiler elde edilerek aşağıda olduğu üzere belirtilmiştir.

2.1.1.Şirin Bey Sarayı ve Ev Mimarisi

Şirin Bey Sarayı

Kırım Hanlığı'nda gerek devlet ve gerekse toplum yapısı içinde çok önemli bir ağırlığa sahip olan bazı kabileler bulunmaktadır. Bu kabileler kendi aralarında ve hanlık nezdinde belli bir protokol içerisinde yaşam sürmektedirler. Öte yandan kabile aristokrasisi içinde yer alan kabilelerden

¹ Charles Henry Scott, **a.g.e.**, s. 215 ve 218; büyük kervansaraylar, ticaret depoları, pek çok cami, birkaç Rum ve Ermeni kilisesi ile çok sayıda dükkandan söz edilmektedir.

bir kısmı değişmek zorunda kalmışsa da, şirin Kabilesi yerini ve önemini hiç kaybetmemiştir. Hatta şirin kabilesi, kabile aristokrasisinin lideri olarak hanlık içerisinde izlenen her türlü politikada söz sahibi olmuştur. Nitekim şirin Beyi'nin başkanlığında oluşan bu dayanışma, han seçimine kadar etki edebilecek bir gücü ifade etmektedir.

Kabile Aristokrasisinin en prestijli üyesi olan şirin Beyi'nin, Karasu kazasını kabile merkezi olarak kullanması önemli bir husustur². Bu nedendir ki, Karasu'da şirin beylerinin yaşadığı bir saray bulunmaktadır. Sicil kayıtlarında böyle bir sarayın olduğuna dair çok az da olsa bilgiler bulunmaktadır; ama aksine şirin Bey Sarayı'nın mimari tarz ve özelliklerine hiç değinilmemektedir. Mesela şirin Beyi Sarayı mensubu olduğu özenle vurgulanan bazı şahıslarla ilgili davaların işlendiği belgelerde sarayın adı sadece zikredilmektedir³. Lakin Rus işgali sonrasında meydana gelen tahribattan dolayı günümüze ulaşamadığından, bu yöndeki bilgilere bugün de sahip olunamamaktadır⁴. Evliya Çelebi'nin notlarında ise, şehrin bir çok yüksek tepesinde sarayların bulunduğu kaydedilmiřtir⁵. Burada yer alan saraylar ifadesi hayli ilgi çekicidir. Ancak bu sarayların kimlere ait olduğu, ya da nasıl bir yapılar oldukları anlatılmamaktadır.

Ayrıca detaylı bir bilgi olmamakla birlikte, M. M. İvanov'un 1780'li yıllara ait sulu boya ile yapmış olduğu bir Karasubazar Sarayı resmi bulunmaktadır. Resim ile birlikte işaret edilen bir diğer husus ise, günümüzde böyle bir saraydan herhangi bir izin kalmamış olmasıdır⁶.

² Kırımlı, **a.g.m.**, s. 472.

³ K.ř.S., 25-121b-1233.

⁴ Fisher, **a.g.e.**, s. 22'de Fisher, Karasu'nun şirin Beyleri'nin merkezi ve Karaçi Beyleri'nin toplanma mahalli olduğundan söz etmektedir. Ayrıca şehir merkezinde, içinde yaşayanlara layık bir şirin Sarayı'nın olduğunu, ancak bu sarayın daha sonra Ruslarla yapılan şiddetli savaşlar sonucunda ortadan kalktığını belirtmiştir.

⁵ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 245'de saraylardan şu şekilde bahsedilmektedir: "... şehrin cânib-i erba'asında tahtânî ve fevkânî ve fevkânî sarây-ı âliler binâ olup bu şehir ma'mûr olmadadır."

⁶ Dlujevskaya, **a.g.e.**, s. 249.

Ev Mimarisi

Evler, ilk olarak basit anlamda barınma ihtiyacının giderilmesi sonucu, ortaya çıkan yapılar iken, zamanla gelişen hayat tarzının bir parçası, hatta ortamı haline gelmiştir. İnsanoğlu, dış çevreye karşı kendini emin hissetmek amacıyla, fiziksel anlamda ev inşa ederken, çevresinde çoğalan diğer evlerle kültürel bir çevrenin oluşumunu da gerçekleştirmiştir. Bundan ötürü yerleşim birimleri bir toplumun göstergesi olması açısından önemlidir. Ancak her toplumun ortaya çıkardığı geleneksel ev kültürü de yerleşim birimlerinin en önemli ögesidir. XVII. yüzyıl Avrupalı seyyahlar, eserlerinde İstanbul'daki binaların dıştan görünümünün hiç güzel olmadığını yazmışlardır. Fakat Türklerin kendi rahatları ve yaşamlarının uygunluğuna göre bina inşa ettiklerini kaydetmektedirler⁷.

Osmanlı Devleti'nde imparatorluk sınırları içindeki farklılaşmaların ortaya çıkardığı çeşitlilik, incelenmesi zor bir yapının veyahut kültürün oluşmasına neden olmuştur. Fakat Anadolu ve Rumeli'deki yerlerin haricindeki bazı topraklar üzerindeki, çoğunluğu Türk olan insanların, yüzyıllarca süren ikametleri sonucunda, ev konusunda da bir Türk sanat ve yaşam anlayışı ortaya çıkmıştır⁸. Yalnız kullanılan malzemede kısmen farklılıklar görülürken, genelde en büyük benzerlik evlerin plan ve çevresindeki müstemilatındaki ortak noktalardır. Bu nedenle taşın, ağacın veya başka malzemenin bol olduğu yerlerde, inşaat malzemesindeki tercihin de ona göre şekillenmesi gayet normal bir durumdur.

Karasu kazasını gezen Evliya Çelebi, şehrin ortasından Karasu ırmağının aktığını ve iki yanında çok gelişmiş, büyük bir şehrin olduğunu yazmaktadır. Güneydeki bayırlar üzerinde çoğunlukla Ermeniler'in evlerinin olduğunu, batı tarafında ise, yani düzlükte bağlı-bahçeli ve tamamı da kiremit örtülü Müslümanlara ait evlerin bulunduğunu kaydetmektedir. Bunlardan

⁷ Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünde Osmanlı Dünyası Ve İnsanları (1530-1699)*, 2. Bsk., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 485.

⁸ Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi I*, İstanbul, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, 1984, s. 19.

hariç çok az miktarda toprak örtülü evlerin de yer aldığını ifade etmiştir. Karasu kazasının nüfus yapısında Anadolu ve diğer yerleşim yerlerinden gelen göçler nedeniyle, bir çok farklılığın oluşması doğaldır. Ancak Evliya Çelebi'nin tasvirlerinde, pek fazla bir farklılık göze çarpmış değildir.

Yine By A Lady {Andrew Neilson}'nun notları arasında, toprağın kendine özgü rengini taşıyan tuğla ve kiremitle dayanıklı evler inşa edildiği aktarılmaktadır. Hatta tuğlaların sobalarda bile kullanılacak kadar dayanıklı ve kaliteli olduğunu ifade etmektedir⁹.

Ayrıca Charles Henry Scott'ın seyahatname notlarında ise, avluya bakan bir zemin kattan oluşan ev tipinin yaygın olduğu öğrenilmektedir. Yine avlu duvarının yüksekliği nedeniyle içerinin görünmediği üzerinde durulmuştur¹⁰.

Elimizde ev satış ilâmları ile fazlaca mimari özellikleri hakkında malumat vermemekle birlikte, tereke kayıtları içerisinde bahsi geçen bir çok ev kaydı bulunmaktadır. Bu veriler doğrultusunda elde ettiğimiz 72 adet ev satış ilâmı vardır. Belgelerde evin inşa malzemesi belirtilmemekle birlikte, sadece 15 adet satış ilâmında evlerin kerpiçten yapıldığı bilgisi yer almaktadır. Tüm bunlara ilave olarak bir evin ise, yarısının kerpiç yarısının da çit ile yapıldığı kayıtlarda görülmektedir.

Ezcümle evlerin tek veya daha fazla katlı olup olmadığı da tam olarak her kayıttan edinilememektedir. Ama üç adet “fevkâni tahtâni” diye ifade edilen iki katlı eve vurgu yapılarak kaydedildiği tespit edilmiştir. Fakat 72 adet ev içerisinde elde edilen bu birkaç bilgi pek bir anlam ifade etmemektedir. Yine oda sayıları ve müştemilatları açısından, ev mimarisini incelediğimizde, aşağıdaki gibi bir tablo çıkmaktadır.

⁹ By A Lady {Andrew Neilson}, a.g.e., s. 87.

¹⁰ Charles Henry Scott, a.g.e., s. 217.

Tablo 1. Karasu Kazası'ndaki Evlerin Oda Sayıları

Odalar		
Oda Adedi	Adet	Yüzde Oranı
1 Odalı	11	%15,3
2 Odalı	2	%2,8

Tablo 2. Karasu Kazası'ndaki Evlerin Müştemilatı

Müştemilat		
Müştemilatın Cinsi	Adedi	Yüzde Oranı
Fırın	16	%22,2
Ahır	2	%2,8
Kenef	25	%34,7
Avlu	21	%29,1
Mahzen	3	%4,1
Su yolu	1	%1,4
Eşçar-ı müsmire	25	%34,7
Eşçar-ı gayr-i müsmire	6	%8,3
Su kuyusu	1	%1,4
İş hane	1	%1,4

Karasu kazasında satışa konu olan toplam 72 adet ev ile ilgili bilgilerden yola çıkılarak bu veriler elde edilmiştir. Genelde bir bab hane veya dar diyerek ev tarif edildiğinden dolayı, kat, oda ve diğer müştemilatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yine de elimizdeki bilgiler ışığında tespit edebildiğimiz hususlar aktarılmaya çalışılmıştır. Evlerin ilave unsurlarına baktığımızda ise kenef, avlu ve fırının en fazla yer aldığı

görülmektedir. Bunlara ilave olarak ise, bir çok evin bahçesinde ağaçlar yer almaktadır.

Ayrıca hayvancılığın ve bazı hayvanların insan hayatında önemli bir yer kapladığını bilmemize rağmen, hayvanla alakalı ahır ve samanlık gibi birimlerin çok az belirtilmiş olması ilgi çekicidir. Sorun tamamen bu ve buna benzer yerlerin olmamış olması değil, tahminimizce sicillere yeteri kadar ayrıntılı yansımamış olmasındandır. Örneğin kat sayısı belli olmayan 59 adet evin değerlendirmemiz dışında tutulması sırf bu sebeptendir. Aksi takdirde en azından bir katlı olduklarını düşünerek hareket etmemiz mümkün iken, sicillerde kaydedildiği şekliyle değerlendirilmesi daha uygun bulunmuştur.

2.1.2.Mahkeme Binası

Osmanlı hukuk sisteminde şer'i ve örfi davaların görüldüğü yere mahkeme ya da meclis-i şer'i adı verilmektedir¹¹. Nitekim Osmanlı Devleti'nde bir çok yerleşim yerinde yaygın olarak uygulanan şekli, kadının ikamet ettiği mekanın mahkeme yeri olarak kullanılmasıdır. Lakin Karasu kazasının sicil örnekleri içerisinde, mahkemenin yapıldığı yere dair malumat, tek bir yerde bulunmakta olup onun da tereke dökümünde yer aldığı görülmektedir. Buna göre Mahmut Çelebi ismindeki bir şahsın ölümü üzerine yapılan tereke dökümü içerisinde, "hamam kurbunda vâki mahkeme olan odalar meblağ 6000 Mustafa" şeklinde bir kısım yer almıştır¹². Buradaki "mahkeme olan odalar" diye bahsedilen yer şüphesiz özel şahsa ait bir mülkün parçasıdır. Ancak bu gibi özel şahıslara ait yerlerin de mahkeme yeri olarak kullanıldığı başka uygulamalardan dolayı bilinmektedir. Şüphesiz tereke kaydı olduğundan dolayı, odalar ile ilgili daha başka bir bilgi edinilememiştir. Bundan başka bir alternatif ise, kadiya ait ikametkâhın mahkeme yeri olarak kullanılmasıdır¹³. Nitekim Karasu kazasında da, kadının

¹¹ Halil İnalçık, "Mahkeme", *İ. A.*, c. 7, 1997, s. 149.

¹² K.Ş.S., 47-83a-601.

¹³ Ergenç, *a.g.e.*,s.84.

ikamet ettiği mekanın mahkeme yeri olarak kullanıldığı çok rahatlıkla söylenebilir.

Sicillerdeki “meclis-i Őer” denilen heyetin, belli bir yerde toplandığı kuvvetle muhtemeldir. Ancak meclis-i Őer’in baŐka yerlerde de toplanabileceği vakidir. Yani kadının evi, yukarıda olduğu üzere özel odalar ya da baŐka Őahısların evleri olabilmektedir. Dava içeriklerinde mahkemeye gelindiği, mahkeme huzurunda veyahut mahkemede gibi kayıtlar dūŐılduđu sıklıkla görülmektedir.

2.1.3.Zenaat ve Ticaret Yerleri

Karasu kazasında ticari mekanlar, önemli bir karayolu üzerinde bulunmasından ötürü sayıca çoktur. Hem ticari hem de üretim faaliyeti açısından sicillerde bahsi geçen yerler tespit edilip, -sicillerdeki bilgilerin müsaade ettiği ölçüde- özellikleri ile beraber aktarılmıştır.

2.1.3.1.arŐı, Pazar ve Arasta Yerleri

Yerleşim yerlerinde herkesin yolunun keŐiŐtiđi, ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla vardığı, merkezi yerdeki alış-verişin yapıldığı yerlere arŐı ve pazar denilmektedir. Eğer üstü kapalı dükkan Şeklinde organize olmuşsa “arŐı”, aksi takdirde yani üstü açıksa “Pazar” ismini alan ticari eylem merkezleridir¹⁴.

arŐı denilen merkezlerde bir çok dükkan yeri bulunmaktadır. Bunlar genelde uğraş verdikleri belli meslek gruplarına hitap eder niteliktedir. Yani ne gibi mamül ürün elde ediliyorsa ismini o üründen almaktadır. Ancak belli ürünlerin ya da meslek kollarının isim olarak seçilmesinin yanı sıra, değişik ticari ürünler satan dükkanlar da çarŐıda yer almaktadır. İsminde herhangi bir

¹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü**, c.I, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1993, s. 330.

ticari metaya dair atıfta bulunmayan çarşılar da vardır. Nitekim eski, yeni ifadeleri ile şeklinden dolayı bir isim aldığı gibi çarşayı yapan şahsın adıyla anılan örnekler de karşımıza çıkmaktadır.

Pazar ise üstü açık, belli günlerde ticari faaliyetlerin yoğun olduğu yerlerdir. Pazar isimleri de genelde satılan ticari emtia ile alakalı olmaktadır. İncelediğimiz dönem sonrası Karasu'ya ait kaydedilen seyahat notlarından edindiğimiz bilgiler ışığında, çok büyük bir "Mısır Pazarı"nın olduğu görülmektedir. Notlarda adeta bütün ülkenin buğday, çavdar, mısır ve arpa fiyatlarının burada belirlendiği aktarılmıştır¹⁵. Bu durum Karasu pazarının bize ne denli piyasa yapıcı bir büyüklükte olduğunu ispatlar.

Pazarların yerleri sabit olmakla birlikte, ne sayıda bir esnaf veya alış-veriş yapan tüccarın bulunduğu dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca ürün çeşitlenmesinin nasıl ve ne oranda olduğu hakkında da bir iddiada bulunabilecek herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Pazar kelimesi Karasu'ya atfedilen bir özellik olmakla birlikte, pazarcı esnafının mali tablosunun ne olduğu noktasında da elimizde herhangi bir ekonomik veri yer almamaktadır.

İncelediğimiz döneme ait yedi adet çarşı ile üç adet Pazar bulunmaktadır.

Tablo 3. Sicillerde Adı Geçen Çarşı İsimleri

Sıra No	Çarşı İsimleri
1	Eş-şeyh Abdulaziz Çarşısı ¹⁶
2	Gürhancılar Çarşısı ¹⁷

¹⁵ By A Lady {Andrew Neilson}, *The Crimes: Its Towns, Inhabitants and Social Customs*, London, Printed At The "Christian Times" Office, 1855, s. 87.

¹⁶ K.Ş.S., 25-75b-806.

¹⁷ K.Ş.S., 33-53b-513.

3	Cami'i Kebir'de bulunan Eski Çarşı ¹⁸
4	Kalpakçılar Çarşısı ¹⁹
5	Kuyumcular ²⁰
6	Eğerciler ²¹
7	Körükçüler ²²

Yukarıdaki çarşılara ilave olarak, Eskiciler Sırası²³ ve Keresteciler²⁴ diye bahsedilen ticari merkezlerin de çeşitli sicil örneklerinde yer aldığı görülmektedir.

Tablo 4. Sicillerde Adı Geçen Pazar İsimleri

Sıra No	Pazar İsimleri
1	At Pazarı ²⁵
2	Davar Pazarı ²⁶
3	Şor Pazarı ²⁷

Görüldüğü üzere mevcut dokuz çarşıdan altı tanesi, satılan ya da üretilen mamül ile alakalıdır. Genelde pazar yeri isimleri de aynı şekilde alış-verişe konu olan emtianın cinsiyle anılmaktadır.

Bütün bunlara ilaveten çarşı yerlerinde yer alan dükkanların sayısını sağlıklı olarak elde etme imkanımız bulunmamaktadır. Bir çok tereke ya da alım-satım belgelerinde dükkanların bir kısmı görülmektedir. Ancak tam anlamıyla dükkanların veya diğer kısımların ne gibi yerlerden oluştuğu

¹⁸ K.Ş.S., 65-22b-89.

¹⁹ K.Ş.S., 47-22b-146.

²⁰ K.Ş.S., 47-89a-654.

²¹ K.Ş.S., 47-89a-654.

²² K.Ş.S., 47-83a-601.

²³ K.Ş.S., 25-99a-994.

²⁴ K.Ş.S., 47-83a-601.

²⁵ K.Ş.S., 47-45b-307.

²⁶ K.Ş.S., 25-110b-111, Bıyık, **a.g.e.**, s.248.

²⁷ K.Ş.S., 33-64a-582, Bıyık, **a.g.e.**, s.248.

öğrenilememektedir. Yine dükkanların sahipleri konusunda da hepsini net tespit edemediğimiz gibi, elimizdeki siciller içinde, gayr-i müslimlerin de dükkan sahibi oldukları bilgisi elde edilmiştir²⁸. Bir pazar kaydı bulunan miras dökümünde ise, Şor Pazarı'ndaki dört dükkan 20.000 akçadan ve diğer 13 dükkan da 70.000 akçadan tereke kaydına konmuştur²⁹. Tereke kaydı olduğundan dolayı dükkanların evsafı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Yine bunların dışında elimizdeki bir belgede, Muharrem Ağa Harası'nda vaki bir dükkanın ve içindeki aletlerin satışından söz edilmektedir. Mal sahibi Kalıpçı Ali'nin oğlu Mehmed, babasının adı geçen malları kendisine verdiğini ve bundan dolayı mirastan çıkarılmasını talep etmiştir. Mahkemede şahitler, babasının bu malları Mehmed'e bıraktığını beyan etmeleri üzerine malların kime ait olduğu ile ilgili sorun çözülmüştür³⁰. Lakin bu sorundan ziyade bahsi geçen hara, at yetiştirilen bir yer olmasına karşılık, burada dükkanın bulunması dikkat çekicidir.

Ayrıca ticari bir eylem yeri olan "Arasta" ise, üstü örtülü veya dükkanlarının önü saçaklı çarşılara eskiden verilen isimdir³¹. Genelde belli bir esnafı bir yerde toplayan çarşı benzeri ticari yerdir. Osmanlı Devleti'nde külliyeler, hayır işlerine gelir sağlanması amacıyla yapıldığını gördüğümüz arastalar bir çok dükkandan oluşan ticari mekanlardır.

Karasu kazası sicillerinde de zaman zaman arastadaki dükkanlardan bahsedilmektedir. Genelde dükkan satışı olarak karşımıza çıktığından dolayı, içindeki bütün faaliyetleri veya dükkan sayısı bilinmemektedir³². Yine de bazı kayıtlarda arasta içerisinde, kahvehane, çörekçi dükkanı, berber

²⁸ K.Ş.S., 47-22b-146.

²⁹ K.Ş.S., 33-64a-582.

³⁰ K.Ş.S., 47-23a-149.

³¹ Pakalın, a.g.e., c.I, s. 64-65.

³² K.Ş.S., 25-65a-700, 65-15a-55, 47-24a-157.

dükkanı³³ ve sadece dükkan³⁴ diye alım-satıma konu olan gayr-i menkuller dikkat çekmektedir.

2.1.3.2. Han, Bedesten ve Değirmenler

Karasu kazasında han ve bedesten gibi yerlerin bulunması, çok yönlü ticaretin olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim bunlar, iç ticaretten ziyade dışarıdaki diğer vilayetlerle ya da başka ülkelerden gelen tüccarlarla ilişki kurulduğunu ispatlayan merkezlerdir. Karasu kazasının ticari bir yol üzerinde bulunması, bu tür yerlerin çok olmasına neden olmuştur. Yerli ve yabancı tüccarların buluştuğu canlı bir alış-verişin olduğu söylenebilir. Hatta bir tane bile hanın bulunması, bu tür ticaretin varlığını ispat etmeye yetmektedir³⁵.

Hanlar

Genelde bir başka yerde ticari amaçlı bulunan kimselere, barınma ve diğer ihtiyaçlarının giderilmesi maksadıyla hizmet veren yerlere han denir.

Karasu kazası sicil kayıtlarında 11 adet han ismi yer almaktadır. Bu hanlardan ikisi hakkında bilgi sahibiyiz, diğerleri ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Yine 1660 yılında Karasu kazasını gezip gören Evliya Çelebi'nin gözlemleri han konusundaki en önemli kaynağı oluşturmaktadır. Evliya Çelebi sekiz büyük hanın kazada yer aldığını yazmaktadır³⁶. XVIII. yüzyılda kazayı gezen Pallas'a göre ise 20 han bulunmaktadır³⁷. Evliya Çelebi ile olan aradaki rakamsal farklılığın sebebini, zaman farkına veyahut küçük hanların dikkate alınmamış olabileceğine bağlamak en mantıklı iddia olarak görülmektedir.

³³ K.Ş.S., 47-83a-601 numaralı tereke kaydı içerisinde kahvehane 12000, çörekçi dükkanı 12000 ve berber dükkanı 5000 akça değer ile yer almıştır.

³⁴ K.Ş.S., 47-24a-157.

³⁵ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Çev., Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 36-37.

³⁶ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 246.

³⁷ Fisher, **a.g.e.**, s. 22.

Tablo 5. Sicillerde Adı Geçen Han İsimleri

Sıra No	Han İsimleri
1	El-hac Ahmed Hanı ³⁸
2	Feyzullah Hanı ³⁹
3	Mehemmed Mirza Hanı ⁴⁰
4	Hacıgeldi Hanı ⁴¹
5	Kayalı Hanı ⁴²
6	Çakmak Atalık Hanı ⁴³
7	Emir Ali Efendi En-nâkib Hanı ⁴⁴
8	Boşnak Hanı ⁴⁵
9	Tekçi Hanı ⁴⁶
10	Sefer Gazi Ağa Hanı ⁴⁷
11	Şirin Beğ Hanı ⁴⁸

Bu hanlardan iki tanesi hakkında, elimizdeki diğer kaynaklardan elde edebildiğimiz bir takım bilgiler bulunmaktadır.

Sefer Gazi Ağa Hanı : Sefer Gazi Akay, Han Ağası veya en büyük vezirlik (Osmanlı Devleti'nde Vezir-i Azâm) makamında bulunan önemli bir şahsiyettir. Hanın kapısı üzerine kazınmış olan tarihi 1065 (1654-55)'dir⁴⁹. Karasu kazasının çarşısı içinde yer alır. Adeta kale görünümünde olan han çepeçevre 400 germe adımdır. Taştan yapılmış bu binanın iki demir kapısı vardır. Ayrıca dört tarafı mazgal deliklidir ve her bir köşesinde büyük güvenlik

³⁸ K.Ş.S., 25-94b-963.

³⁹ K.Ş.S., 25-40b-415.

⁴⁰ K.Ş.S., 25-9a-90.

⁴¹ K.Ş.S., 25-7a-63.

⁴² K.Ş.S., 25-58b-596.

⁴³ K.Ş.S., 33-13b-98.

⁴⁴ K.Ş.S., 25-82a-866.

⁴⁵ K.Ş.S., 47-87a-631.

⁴⁶ K.Ş.S., 47-83a-601.

⁴⁷ K.Ş.S., 25-68b-737.

⁴⁸ K.Ş.S., 25-65a-700.

⁴⁹ Dlužnevskaya, a.g.e., s. 257.

kuleleri de mevcuttur. Hanın içinde içme suyu olup, toplam 120 adet odası bulunmaktadır. Odalar birbirine girişli ya da üst üste katlı olarak tanzim edilmiştir. Bunlara ilave olarak han içerisinde minaresiz bir de cami yer almaktadır. Evliya Çelebi'nin tabiri ile yedi iklimin zengin tacirleri bu handa oturmuşlardır⁵⁰.

İncelediğimiz döneme ait Sefer Gazi Ağa Hanı ile ilgili elimizdeki bir kayıt, handa yaşanan problemlerden birini aktarması açısından ilgi çekicidir. Kayıta, hanın temizliği hususunda hancıdan izinsiz at bağlanmaması gerektiği belirtilmiştir. Eğer izin alınıp at bağlanmışsa, atın pisliğinin temizlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunlara ilave olarak da, bazılarının at bağlayarak hanı kirlettikleri haberinin alındığı aktarılıyor ve şahit olduğu takdirde gereğinin yapılacağı tembihleniyordu⁵¹.

Şirin Beğ Hanı: Şirin Bey Hanı'nın Sefer Gazi Ağa Hanı'na benzediği kaynaklarda belirtilmektedir. Sadece ondan farkının biraz daha küçük olduğu şeklindedir. Yine demir kapıya sahip han olarak yalnızca ikisinin örnek olduğu, diğerlerinde ise demir kapının bulunmadığı görülmektedir⁵². Ayrıca Şirin kabilesinin bölge üzerindeki gücü düşünüldüğünde, bu hanın Gazi Ağa Hanı'ndan sonra en prestijli yer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bedestenler

Bedesten, kelime anlamı olarak kısaca üstü kapalı çarşıdır⁵³. Nitekim zamanla değerli kumaş ve eşya satılan çarşıya bezazistan veyahut bedesten ismi verilmiştir. Bedesten bir çok kapıdan girilen, çeşitli çarşıların bir mekanda toplandığı yerlerdir. İçlerinde çeşmesi hatta mescidleri bile yer almaktadır. Öte yandan sokaklar şeklinde planlanan karşılıklı dükkan sıralarının üzerleri, tonoz ile kubbeye örtülmüş ve üzerleri çinko ile kaplanmıştır. Her dükkanın üzerindeki aydınlatma ve havalandırma

⁵⁰ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 246.

⁵¹ K.Ş.S., 33-2a-5.

⁵² Nurettin Agat, "Kırım Şehirleri Karasubazar", s. 9.

⁵³ Pakalın, **a.g.e.**, c.I, s. 187-191.

pencereleri sayesinde böylesine büyük bir ticari mekan, sağlıklı bir şekilde faaliyette tutulabilmiştir.

İncelediğimiz döneme ait kayıtlarda iki adet bezazistan kaydedilmiştir. Bunlardan biri Taymas Mirza Bezazistan'ıdır⁵⁴. Diğeri ise, bir mahkeme kaydında sadece bezazistan olarak geçmektedir. Nitekim sözü edilen yerin sakinleri, kendi aralarında kethüda seçimi yaparak sonucu mahkemeye gelerek kaydettirmişlerdir⁵⁵. Evliya Çelebi'nin kayıtlarında ise, bedesten ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu durumun ne sebepten dolayı kaynaklandığını söylemek çok zordur.

Değirmenler

Ticari olması hasebiyle bu bölüme ekleyebileceğimiz değirmenler, Karasu için önemli bir yere sahiptir. Karasu kazasındaki bir çok su kaynağının olması değirmencililiğin gelişmesindeki en temel faktördür. Değirmenler, gerek değer olarak en yüksek fiyatlara satılan gayr-i menkul çeşidini oluşturmakta ve gerekse de yapımı özel bir ustalık, maliyeti de bir hayli büyük bir sermaye gerektirmektedir. Elimizdeki bir değirmen hissesinin satışına dair olan dava da, değirmenin satış rakamı 1875 guruştur⁵⁶. Böylesine bir rakam, herhangi bir gayr-i menkul için hayli yüksek bir rakamdır. Evliya Çelebi'nin 1660'lı Karasu notları arasında, Karasu üzerinde yüzden fazla değirmenin olduğu görülmektedir⁵⁷. Bu durum ticari ve ekonomik hayatın ne denli büyük ve gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Öyle ki, insanların temel besin maddesi olan unun elde edilmesi için 100'den fazla değirmen olması demek, unun veya diğer mamüllerin ticari bir meta olarak üretildiği anlamına gelmektedir. Sadece insanların kendi ihtiyacını karşılamak amacıyla olmayıp bundan başka ticaretini de yaptıklarını ispat etmektedir.

⁵⁴ K.Ş.S., 25-112b-1134.

⁵⁵ K.Ş.S., 25-7a-61.

⁵⁶ K.Ş.S., 47-41a-276.

⁵⁷ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 413.

2.2.VAKIFLAR

Vakıf, bir mülkün sonsuza değin ammenin yararına tahsis edilmesi anlamına gelir. Vakfeden kişiye “vâkıf”, vakfedilen şeye “mevkuf” veya “mahall-i vakıf”, vakfın oluşumu ve işleyişi noktasında düzenlenen hüküm ve kaideler kadı tarafından tescil edilir ki, buna da “vakfiye” denir⁵⁸.

Vakıf, dinî-içtimâî bir kurum olarak VIII. asır ortalarından, XIX. asır sonlarına değin İslâm dünyası içinde içtimâî ve ekonomik yaşamın önemli bir yerini kaplamıştır. Lâkin vakfın İslâmî prensiplerle olan bağları noktasında ileri sürülen fikirler birbirinden farklıdır. En mühimi ise, Kur’ân’da vakıf veya aynı anlamda olan habs kelimeleri bulunmamaktadır. Buna rağmen Müslümanlar, birlik, dayanışma ve yardımlaşma gibi ulvi değerleri harmanlayan vakfın kaynağını, İslâm’la ilişkilendirerek dinle kaynaştırmışlardır. Nitekim Kur’ân’da bir çok ayette, “Allah yoluna (fisabil-Allah) mal harcamak”⁵⁹, “malını akrabaya, yetimlere, yoksullara vermek”⁶⁰, “hayrat yapmakta yarışmak”⁶¹ gibi ifadeler yer almıştır. Bununla birlikte Kur’ân-ı Kerîm’deki bu ayetlere ilave olarak, Hz. Muhammed’in hadisleri ile vakfın menşei ortaya konulmak istenmiştir. Bu hadislerden en bilineni “Bir insan öldüğünde ameli kesilir. Defter-i a’mâli kapanır. Yalnız: 1. sadaka-i câriyesi, 2. ilmi bir eseri, 3. kendine duâ eden hayırlı bir evlâdı olan kimsenin defter-i a’mâli kapanmaz”⁶² şeklindeki hadis-i şerifidir.

Öte yandan ayet ve hadislerin yanı sıra İslâm hukukunun ekolleri ile İslâm araştırmacılarının görüşleri de ayrı bir yer tutmaktadır. Mezhep

⁵⁸ Bahaeddin Yediyıldız, “Müessese-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumu ve Vakıf Müessesesi”, **V. D.**, Sayı: XV, 1982, s. 25; Ayrıca vakıf kelime olarak durdurmak, alıkoymak manalarına da gelir. Yine vakfiyeler ise yedi kısımdan meydana gelmekte olup, vakıftan vakıfa sayfa sayısı değişikliği göstermektedir.

⁵⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Suresi, 195, 261 ve 262. ayetler.

⁶⁰ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Suresi, 177. ayet.

⁶¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Suresi, 148. ayet ve Maide Suresi, 48. ayet.

⁶² Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, **İ. A.**, c. 13, 1997, s.154-155.

imamları ve araştırmacıları arasında, vakfın mahiyet ve hukuki şartları hususunda bir takım farklılıklar vardır. Ama İslâmi bir gereğin veya Hz. Peygamberin işaret ve uygulamaları doğrultusunda vakıf kurumunun ortaya çıktığı noktasında mutabıktırlar. Ebu Hanife'ye göre vakıf, bir kimsenin sahip olduğu bir gayr-i menkulun gelirlerini ammenin yararına ödünç verme akdidir. Vakıf, akdi bozarak malı varislerine tekrar verebilir. Fakat Ebu Hanife'nin öğrencilerinden Ebu Yusuf, üstadı ve arkadaşı İmam Muhammed'e rağmen önemli bir farklı görüşe işaret etmiştir. Ona göre vakfeden kimsenin "vakfettim" demesi ile, vakıf bağlayıcılık niteliği kazanır ve vakfeden şahısın malı olmaktan çıkar⁶³. Nitekim bu bakış açısı ile Ebu Yusuf, vakıf prensiplerinin esaslarını oluşturmuştur⁶⁴. Genel anlamda vakfı kuranların, malını vakfedenlerin ulaşmak istedikleri temel amaç; mallarını Allah rızası için harcayarak adlarını ölümsüz kılmaktır⁶⁵.

Sonuç olarak İslâm aleminde vakıf müesseseleri, dini anlamda önemli bir yer tutmuştur. Nitekim "insanların en hayırlısı insanlara faydalı olan, malın en hayırlısı Allah yolunda harcanan, vakfın en hayırlısı da insanların en çok duydukları ihtiyacı karşılayandır." düsturu ile Müslümanlar arasında vakıf eser bırakmak adeta dini bir rekabet alanı olmuştur⁶⁶.

Osmanlı Devleti böylesine köklü bir kurumun, toplumun içtimai ve dini hayatındaki yerini korumuş, hatta şehir ve köylerin gelişmesinde etkin hale getirmiştir. Bir çok hizmeti vakıf kurumları vasıtası ile insanlara ulaştırmıştır. Vakıf müesseseleri, yerleşim yerlerindeki sokakların temizliği, su temini, güvenlik ve zor durumda olan insanlara her konuda yardım etmek gibi bir çok kamu hizmetini yerine getirmiştir.

⁶³ Ahmet Akgündüz, **İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Ankara, T.T.K.Yayımları, 1988, s. 40 ve 42.

⁶⁴ Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü", **V. D.**, II, 1942, s. 3-4.

⁶⁵ Yedi yıldız, **a.g.m.**, s. 27-28.

⁶⁶ Ziya Kazıcı, **a.g.e.**, s. 183.

Şahıslar, Allah yolunda mallarının bir kısmını harcama isteği sonucu gelirleri oluşan vakıflara, zenginlerin olduğu kadar gücü yeten herkesin katıldığı da görülmektedir. Önemli olan az veya çok Allah'ın yolunda malının harcanmasıdır. Şüphesiz vakıflar aracılığı ile zenginlik sergilenerek kişisel tatmin ortamı da elde edilmiştir. Hulasa ister zengin ister normal halli kişilerin yardımları ile bir çok sosyal amaçlı vakıf eseri inşa edilerek, hizmet verilmiştir⁶⁷.

Vakıfların kurulmasına etken olan bir diğer unsur ise, vakfı kuranların ve kendinden sonra gelecek nesillerin, daimi bir hayat standardını elde etmesini sağlama düşüncesidir. Soylarından gelebilecek yetenezsiz kişilerin, servetlerini çarçur etmelerini önlemek isteği de, aile vakıflarının kuruluşunda etken olmuştur⁶⁸. Yine kurucuların aldıkları yüksek ücretler vasıtası ile, toplumun diğer kesimlerinin üzerinde yer almaları da bir üstünlük mücadelesinin sonucudur.

Karasu kazasındaki vakıflar, cami, mescid ve medreselerin hem inşası hem de ihtiyaçları ve çalışanların ücretleri ile mahallede bulunan fukaraya yardım etme amacına yönelik olarak kurulmuşlardır. Kazadaki vakıf kayıtlarının herhangi bir Anadolu şehrinde tutulan sicillerdeki diğer vakıf kayıtlarına benzemediği görülmektedir⁶⁹. Vakıf müessesesinin durumunu ortaya koyan vakfiyelere, Karasu sicillerinde rastlanılamamaktadır. Nitekim incelediğimiz dört sicilden ilk üçünde düzenli bir vakıf kaydı ya da vakıfları anlatan bir belge tespit edilememiştir. En son dördüncü yani 1743-44 yıllarına ait olan 65. ciltte ise, bir çok vakfın mali durumunu anlatan belgelere topluca ulaşılmıştır. Aynı cildin bir hükmünde "Hân-ı Alî-şân Efendimizin emr-i aliyyeleri üzere Medine-i Karasu'da vâki' cümle evkâf teftiş ve a'yân olunuyor sene 1156 fi evail-i şehri-i Cemaziyelahir"⁷⁰ ifadeleri yer almıştır. Bu kayıt ile

⁶⁷ İ. Erol Kozak, **Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf**, İstanbul, Sakarya Üniv. Yayınları, 1985, s. 67.

⁶⁸ Aydın, **a.g.e.**, s. 256.

⁶⁹ Akgündüz, **Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti ...**, c.II. s. 238-256.

⁷⁰ K.Ş.S., 65-16a-56.

Karasu'da bulunan bütün vakıfların teftiş edildiği ve teftiş sonrası gelir ve giderlerinin sadece kaydedildiği anlaşılmaktadır. Ancak buradaki veriler ışığında, vakıfların sahip oldukları maddi güçlerini çok net bir şekilde gördüğümüz gibi, ne tür yerlere harcanmak üzere bu gelirlerin yönetildiği bilgilerine de ulaşılmış olmaktadır. Bütün bunlar, Karasu'daki sosyal hayatın bir profilini ortaya koyması babında, önemli bir yer işgal etmektedirler. Aynı zamanda vakıfların ekonomik kapasiteleri, iktisadi hayatın içinde önemli bir yer işgal etmelerine de neden olmuştur. Çünkü ellerindeki sermaye birikimi ile ekonomik hayatın gelişmesine katkı sağladıkları görülmektedir. Bu nedenle ekonomik yapının içinde de değerlendirilecek bir konu olmasına rağmen, çok yönlü ve konu bütünlüğü açısından ayrı bir alt bölüm olarak incelenmesi uygun görülmüştür.

2.2.1. Vakıf Kurma Yolları

Vakıfta ve vakfedilen malda bir takım şartlar aranmaktadır⁷¹. Ancak bunlara uygun olarak üç türlü vakıf kurma yolu vardır⁷².

Tescil Sureti ile

Vâkıf olacak şahıs, kadıya müracaat ederek vakıf kurmak istediğini belirtir. Kadı, vakf edilen malda olması gereken özellikleri araştırır ve olumlu bir karara ulaşırsa, şahitlerin huzurunda onların da katılımı ile vakfı tescil eder. Böylece vakıf kurulmuş olur ve faaliyetine başlar. Misal olarak daha önce de bahsedildiği üzere, Mehemed Mirza, Muharrem 1129 / Aralık 1717

⁷¹ Kazıcı, a.g.e., s. 185

1. Vâkıf, vakfı kurarken vakfettiği mala sahip olarak bulunmalıdır. Asla mülkü olmayan bir malı vakfedemez.

2. Vakfedilen şeyin gelir getirici bir özelliğe sahip olması gerekmektedir.

3. Vakfedilen mal borç olarak edinilmemiş olmalıdır.

4. Vakıfta hizmeti seçme gibi alternatifler sunulmamalıdır.

5. Vakfedilen yapılar ile ağaçların, ömrünü tamamlamış ya da tamamlamak üzere olmaması gerekmektedir.

6. Vakıftan yararlanacak olanlar belirlenmiş olmalıdır.

⁷² Kazıcı, a.g.e., s. 185-186.

yılında keçeci dükkanlarının gelirini kendi adıyla yaptırdığı mescide bu şekilde vakfetmiştir⁷³.

Vasiyet Yolu İle

Vâkif olan şahsın, ölmeden önce vasiyet etmesi üzerine kurulan vakıftır. Mirasın paylaşımında izlenilen yöntem doğrultusunda, malının 1/3'ünü vasiyet ederek vakfedebilir. Mirasçısı yoksa malının tamamı vakfedilir. Sicillerde yer alan bazı tereke dökümlerinde, bu tür vakıflar için ayrılan meblağlar görülmektedir⁷⁴. Örneğin 1717 yılına ait bir terekede, 1000 akçalık bir meblağın vakf için ayrıldığı kaydedilmiştir⁷⁵.

Direkt Fiil ve Hareket Yolu İle

Vakıf kurma amacıyla olan kimse, direkt arazisi üzerinde cami, mescid v.s. gibi yapılar inşa ettirip, herkesin faydalanmasına müsaade edebilir. Kendisi de cemaatin bir ferdi olarak camide namaz kılması ile camiyi vakıf haline getirmiş olur. Artık bu hali ile cami veya ammenin hizmetine sunulmuş diğer binalar vakıf olmuştur ve geriye dönüşü mümkün değildir. Örneğin Karasu'da yaşayan el-hac Bünyad, kendi adına yaptırdığı mescidin imam ve müezzinine gelir olması hasebiyle hayatta iken bir dükkanını vakfetmiştir. Ancak öldükten sonra bu durum mirasçılarını nedeniyle mahkemelik olmuşsa da, mahkeme, dükkanı eskiden olduğu üzere mescidin bir malı olduğu yolunda karara alıp tekrar geri vakfa iade etmiştir⁷⁶. Görüldüğü üzere el-hâc Bünyad'ın adına yaptırdığı mescid ile dükkan vakıf haline dönüşmüştür.

2.2.2. Vakıf Çeşitleri

⁷³ K.Ş.S., 47-84a-610 numaralı belgede, Mehemmed Mirza yaptırdığı mescid için kurduğu vakfa 220 akçesini vakfetmiştir.

⁷⁴ K.Ş.S., 47-33a-219.

⁷⁵ K.Ş.S., 47-54a-365.

⁷⁶ K.Ş.S., 25-40b-415 el-hac Bünyad kendi adına mescid yapmış ve dükkanını mescidin imamı ile müezzinini için vakfetmiştir.

Vakıf çeşitleri, sahip oldukları maddi kaynakların tâbi olduğu statülerine, idare edilişlerine, işletilme şekline, kuruluş gayelerine veya faaliyetlerine göre bir çok çeşide ayrılmaktadır⁷⁷. Ayrıca vakıf akdinin konusunu oluşturan gayr-i menkul veya menkul malların durumuna göre de vakıflar ikiye ayrılmaktadır. İlkine “müessesât-ı hayrîye” denilmekte olup, medrese, cami, mescid, mektep, köprü, imaret, zaviye, hastane, sebil v.s. yapılardan oluşur. İkincisi ise ilkinin maddi kaynağını oluşturan bina, arazi, nakit para v.s. gibi gelir getirici kaynakların oluşturduğu “asl-ı vakıf”dır⁷⁸.

Karasu kazasına ait sicillerde yer alan vakıf konulu belgelere göre, belli başlı vakıf çeşitleri tasnif edilmeye çalışılmıştır. Bunlar sırasıyla aşağıdaki gibidir.

İcare-i Vahideli (Tek Kiralı) ve İcareteynli (İki Kiralı) Vakıflar

Vakfın idaresi tarafından vakfın malı bir veya en çok üç senelik bir süre için kiralanmışsa, bu tür vakfa icare-i vahideli vakıf denilmektedir. Vakıf mallarının değişik nedenlerle harap olması durumunda; ömür boyu veya öldükten sonra bile kiracının mirasçısına kiralamanın devir edilmesi uygun görülür ise, bu tür vakfa icareteynli vakıf denir. Karasu kazasındaki vakfedilen mallar ile ilgili olarak kiralama süreleri görülememektedir. Ancak bir belgede vâkıf olan kimse, kendine ait yedi adet keçeçi mahzenlerinin yıllık 120 akça kira geliri getirdiğini ve de bu gelirin tamamını Şor Camii için vakfettiğini sicile kaydettirmiştir⁷⁹. Burada kira hesabının yıllık bir rakam olarak belirlenmiş olması bize icare-i vahideli vakıflara örnek olduğu fikrini vermektedir.

İkinci tür yani icareteynli vakıflar ise, daha öncede yazıldığı üzere vakıf mallarındaki tahribat, yangın, deprem gibi felaketler sonucu harap olması nedeniyle kiralamanın ömür boyu hatta mirasçılara devredilmesi ile ortaya

⁷⁷ Aydın, **a.g.e.**, s. 263-270.

⁷⁸ Yediyıldız, **a.g.m.**, s. 156.

⁷⁹ K.Ş.S., 47-84a-609.

çıkmıştır. Ancak Karasu kazasında bu türe giren bir vakıf örneği, sicil kayıtları içinde yer almamıştır.

Mukataalı Vakıflar

Bu tür vakıflarda arsanın mülkiyeti vakfa ait olup, üzerindeki her türlü yapı veya ağaçların senelik bir kira ile mülk olduğu vakıflardır. Bu arazi için, icare-i zemin adı altında bir ücret ödenmektedir⁸⁰.

Karasu kazasında bu tür vakıflara örnek olabilecek bir belge elimizde bulunmaktadır. Bu belgede, Şor mahallesindeki mukataa olunan arsa üzerinde bir Han-kâh inşa olunduğu aktarılmıştır. Bu mukataa olan yerin 80 akçalık bir gelire sahip olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca Han-kâh'ın önünde de 70 akça yıllık geliri olan mukataa yerinin de, el-hac Mehemed Ağa Vakfına ait olduğu ifade edilmiştir⁸¹. Görüldüğü üzere her iki arazinin de yıllık kira bedelleri net bir şekilde ortaya konulmuştur. Arsaların mülkiyeti vakıflara ait olması hasebiyle, üzerinde inşa olunan han-kâh, her iki arsaya da toplam 150 akça yıllık bir bedel ödemeyi kabul etmiştir.

Para Vakıfları

Vakıfların sahip oldukları şeyler arasında bir çok çeşit mal olduğu gibi, büyük miktarlarda nakit paralar da yer almaktadır. Yine vakfedilen mallardan elde edilen mevcut nakit paraların da bulunması ise ayrı bir husustur. Para vakıflarına konu olan sorun ise, paraların nasıl değerlendirileceği mevzuusudur.

⁸⁰ Aydın, a.g.e., s. 269.

⁸¹ K.Ş.S., 33-65b-587.

İslâm Dini'ne göre paranın belli bir faiz ile satılması veya verilmesi yasaktır⁸². Buna rağmen hile-i şer'iyeye ile faize verilmesi ekonominin bir gereği olarak, tamamıyla tartışmaya açık yönleri olmasına rağmen tercih edilmiştir. Buradaki en can alıcı nokta, yüksek faizle tefecilik yapanların elinden ihtiyaç sahiplerini kurtarma ve daha makul bir fiyatla kredi temin edilmesidir. Bu makul fiyatın kâr getirici bir yanı olduğu ve de belli para sahiplerinin bile isteyerek bu tür vakıfları kurdukları da tartışmalı bir konudur⁸³. Nitekim hayır işlerinde faizden elde edilen paraların kullanılması çok fazlaca tartışılan bir konu olmasına rağmen, meşrû hadleri aşmadığı sürece dinî hizmetlerin masrafları bile bu paralar vasıtasıyla ödenmiştir. Fakat kabul etmek lazımdır ki, bu durum, aynı zamanda bir vâkı'adır.

Karasu kazasında vakıfların sahip oldukları nakit paraların kişilere işletilmek üzere tevdi edildiği sıklıkla görülmektedir. Neredeyse vakıfların bütün nakit paraları bu tür bir gelir için verilmiştir. Verilen miktarların geri dönüşü veya başka bir sebepten dolayı çıkan sorunlar nedeni ile meydana gelen niza konularına dair bir çok belge de elimizde mevcuttur. Bir belgede, vakfa ait 30 guruşun vakti geldiğinden dolayı geri ödenmesi talep edilmiş ve ödenmesi gereken miktarın 444 akça râyici olduğu mahkeme tarafından da onaylanmıştır⁸⁴. Yine görevi sona eren eski bir imamın üzerindeki vakfa ait olan 69 altunun iadesini isteyen yeni imamı, kadı haklı bulmuştur⁸⁵. Diğer bir belgede ise, vakfa ait 15 altunun verildiği şahsın öldüğü kaydedilmiştir. Hatta ölen şahıstan verilen bu 15 altuna karşılık herhangi bir rehin alınmadığından dolayı, mescidin parası tazmin edilemiyerek ziyan olmuştur. Aynı belgede yine bir başkasına verilen mescidin 4 altununun geri ödenememesi nedeniyle, altunların verildiği şahsın sığırina el konulmuş, fakat aniden sığırın

⁸² Ömer L. Barkan, **Edirne Askerî Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)**, Belgeler, c.III, Sayı: 5-6, Ankara, T.T.K.Yayımları, 1968, s.31-32.

⁸³ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık", **V. D.**, Sayı: IX, 1971, s. 43.

⁸⁴ K.Ş.S., 33-94b-852.

⁸⁵ K.Ş.S., 47-63b-450.

ölmesi nedeniyle maalesef vakfın o parası da kaybolmuştur⁸⁶. Netice olarak bu misallerde olduğu üzere vakfın zarara uğradığı görülmektedir. Fakat bu veya buna benzer nedenlerle verilen paraların geri dönüşünü garantilemek maksadıyla rehin bir şeylerin alınması, izlenen en etkili yöntem olarak uygulanmaktadır. Öyle ki, Kör Ali'ye 50 guruş verilmiş, karşılığında da evi rehin alınmıştır⁸⁷. Sadık Efendi mahallesindeki Kiryaki adındaki Nasrani'ye 150 guruş verilmiş, buna karşılık ise iki karındaşı kefil sayılmıştır. Ya da Bakkal Dede'ye 36 guruş verilmiş, karşılığında bir inci kafes rehin alınmıştır⁸⁸. Bu örneklerle benzer alınan meblağları karşılama oranlarına göre bir çok rehin alma çeşidi bulunmaktadır.

Yine para vakıflarındaki en önemli problemlerin başında ne kadar bir faizin talep edileceği konusudur. “Ribh” veya “Nema” olarak adlandırılan bu gelir, Osmanlı Devleti'nde %15'den fazla olmamaktadır⁸⁹. Ancak Karasu kazası için durumun biraz farklı olduğu söylenebilir. Nitekim bir kayıta cemaat vakfına ait 50 esedi'nin verildiği görülmektedir. Bu 50 esedinin ise, 60 esedi olarak geri ödenmesi kararlaştırılmıştır⁹⁰. Bu durum faiz olarak %20'lik bir rakama karşılık gelmektedir. Genelde %15'leri geçmemesi vurgulandığından dolayı bu faiz oranı yüksek kalmaktadır. Paranın işletme şekline “muamele” ve “murabaha” adı verilmektedir. Bir başka belgede ise, “ona-onbir” murabaha ile verildiği net bir ifade ile vurgulanmıştır⁹¹. Bu da normal sayılabilecek, yani %10'luk bir faiz oranıdır.

Para vakıflarının veya diğer vakıfların ellerindeki nakitleri dağıttığı ve dağıtırken de din farkı üzerinde durulmadığına şahit olunmaktadır. Bir evkâf beyanatında Nasraniler'den Kiryaki'ye 5 guruş ve Kosta'ya ise 40 guruş verildiği görülmektedir⁹². Bu tür bir çok örnek sicil kayıtlarında bulunmaktadır.

⁸⁶ K.Ş.S., 25-110a-1104.

⁸⁷ K.Ş.S., 65-10b-50.

⁸⁸ K.Ş.S., 65-11a-51.

⁸⁹ Çağatay, **a.g.m.**, s. 50.

⁹⁰ K.Ş.S., 25-29a-293.

⁹¹ K.Ş.S., 25-13b-137.

⁹² K.Ş.S., 65-11a-51.

Avarız Vakıfları

Bir köy veya mahallenin halkı için harcanmak üzere kurulan vakıflardır. Bu vakıflardan, esnaf veya o bölgede yaşayan insanların az bir faiz karşılığında müracaat ederek para aldıkları görülmektedir⁹³. Adeta bir yardımlaşma fonu veya sandığına benzer bir usulde çalışmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra, çalışamayan veya nafakasını temin edemeyen hasta ve fakir insanların yaşesi, tedavileri, ölenlerin cenaze masrafları bu vakıflardan temin edilmektedir. Nitekim geride mal bırakmadan ölen babanın, eşi ve çocuklarının nafakasının sağlanması ile mahallenin imarına kadar her türlü para harcanması gereken hususlar avarız vakıflarıyla çözümlenirdi. Kısaca sosyal hayatın en önemli problemlerinin ortadan kaldırılmasında hayati rol oynamaktadırlar. Köy ve mahalle birimlerine kadar nüfuz alanını indirgemiş olması, mağdur insanların ne kadar iyi takip edildiğini bize göstermektedir. Sağlıklı ve huzurlu bir toplum yapısının oluşabilmesi için, her toplumun mağdur ve düşkünlerini koruması şarttır. Osmanlı coğrafyasının her yerinde olduğu gibi, Karasu kazasında da bu durum çok ehemmiyetli bir sosyal gerçek olarak değerlendirilmiştir. Örneğin Receb Efendi Camisinin fukarasına 393 guruş⁹⁴, el-hâc Aşır mahallesi fukarasına 250 guruş⁹⁵, Acem mahallesi fukarasına 300 guruş 120 akça⁹⁶ ve Hasan Efendi mahallesinin fukarasına da 190 guruşun vakfedildiği görülmektedir⁹⁷.

2.2.3. Vakıf Müesseseleri (Dini ve Sosyal Yapılar)

⁹³ K.Ş.S., 25-13b-137 numaralı kayıta, Mütevellî Bayram Ali 192 altunu, ona-onbir murabaha ile verdiği sicile kaydedilmiştir.

⁹⁴ K.Ş.S., 65-11a-51 Vakıf hesaplarının teftişi esnasında tutulan kayıtlarda, vakfa ait nakitin nerelerde kullanıldığının muhasebesi yapılmıştır. Çıkarılan listede cami imamı, müezzini, kandili v.s. tek tek izah edilirken, mahallenin fukarasına da harcanmak üzere ayrılan miktar da belirtilmiştir. Bıyık, **a.g.e.**, s.162-168.

⁹⁵ K.Ş.S., 65-12a-52.

⁹⁶ K.Ş.S., 65-15a-55.

⁹⁷ K.Ş.S., 65-16b-58.

2.2.3.1.Camiler

Bir yerleşim yerinin ve yerleşim yerindeki mahallelerin oluşumunu sağlayan en önemli yapı camilerdir. Cami, insanların en temel ihtiyaçlarından birisi olan ibadet etme gereksiniminin yerine getirilmesini sağlayan mekandır. Sosyalleşme anlamında insanları buluşturup kaynaştıran, samimi duyguların yaşandığı, güvenin hissedildiği toplanma yerleridir. İnsanların birbirlerini daha iyi tanıma ve birbirlerine olan bağlılıklarını artırmaları açısından önemli bir sosyal ortam hazırlayan merkezlerdir. Ayrıca camilerin yapımı, onarımı, sağlıklı bir hizmet üretmeleri ile çalışanların ücretlerinin verilmesi önemli bir husustur. Bu noktada tüm bu meseleler vakıflar vasıtası ile çözümlenmektedir⁹⁸. Vakıfların kuruluş gayelerinden birisinin de, cami gibi dini yapıların inşası ve hizmet edebilmesi olduğu görülmektedir.

Öte yandan Karasu kazasında Evliya Çelebi'nin seyahatnamesine göre 28 cami bulunmaktadır. Bunlardan beşi Cuma camisi idi. Camilerin kiremit örtülü çatıları ile taş minareleri bulunduğu kaydedilmiştir. Evliya Çelebi Karasu halkının namaz kılıp, Allah'tan korktuğuna da vurgu yapmıştır⁹⁹. Bunlara ilave olarak bir başka seyyah ise, toplam 23 adet camiden bahsetmiştir¹⁰⁰. Ayrıca Kırım Hanı II. Mengli Geray'ın (1724-1730 ve 1737-1739), Karasu'da iki şerefeli ve minareli bir cami ile Halveti tarikatına ait bir tekkeyi de inşa ettirdiği bilinmektedir¹⁰¹.

Karasu kazası ile camiler arasındaki ilişki, Evliya Çelebi'nin vurguladığı hassasiyet üzere sorunsuz idi. Çünkü sicillere yansımış mahalleli ve cami personeli ile ilgili ciddi bir problem bulunmamaktadır. Zaten imam, mahallenin ileri geleni konumunda olarak cemaate liderlik eden kimse idi. Gerek halkın

⁹⁸ Bkz., Tablo 10. Karasu Kazasına Ait Şer'iyye Sicillerinde Bulunan Vakıflar (1683-1744) kısmında gelir- ve giderlerin dökümleri yapılmıştır.

⁹⁹ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 413.

¹⁰⁰ Fisher, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁰¹ Halim Giray, **a.g.e.**, s. 167.

cami ve çalışanlarına, gerekse onların mahalle halkına bakışı bu zemin üzere gelişmiştir.

Sicillerde en çok Cami'i Kebir ile Şor Camii isimlerinden bahsedilmektedir. Aşağıdaki tabloda isimleri görüldüğü üzere, camiler ait oldukları mahallelerin isimlerinin taşımaktadırlar. Ancak incelediğimiz döneme ait sicil kayıtları içerisinde, toplam 12 cami ismi tespit edilmiş olup, isimleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 6. Sicillerde Adı Geçen Cami İsimleri

Sıra No	Cami İsimleri
1	El-hac Şaban Cami ¹⁰²
2	Receb Efendi Cami ¹⁰³
3	Hasan Efendi Cami ¹⁰⁴
4	Sadık Efendi Cami ¹⁰⁵
5	Kurban Ali Efendi Cami ¹⁰⁶
6	Eş-şeyh Abdulveli Efendi Camii ¹⁰⁷
7	Cami'i Kebir ¹⁰⁸
8	Hüseyin Beğ Cami ¹⁰⁹
9	Argın Bahadır Şah Beğ Cami ¹¹⁰
10	Ali Efendi Cami ¹¹¹
11	Cami-i Kıbtî ¹¹²
12	Şor Cami ¹¹³

¹⁰² K.Ş.S., 25-60a-631.

¹⁰³ K.Ş.S., 25-53b-536.

¹⁰⁴ K.Ş.S., 65-16b-58.

¹⁰⁵ K.Ş.S., 25-60a-631.

¹⁰⁶ K.Ş.S., 65-35b-173.

¹⁰⁷ K.Ş.S., 25-97b-978.

¹⁰⁸ K.Ş.S., 25-87b-902.

¹⁰⁹ K.Ş.S., 25-82a-866.

¹¹⁰ K.Ş.S., 25-60b-635.

¹¹¹ K.Ş.S., 25-42a-424.

¹¹² K.Ş.S., 25-118b-1194.

¹¹³ K.Ş.S., 25-63b-680.

2.2.3.2. Mescidler

Camiden küçük ibadet edilen mekana mescid denilmektedir. Sözlük anlamı secde edilen, namaz kılınan yer manasına gelmektedir. Mescid büyük camilerin olmadığı mahalle aralarında yer alır ve genelde ahşap veya dolma olduklarından dolayı, özel bir mimari tarzları bulunmaktadır¹¹⁴.

Şer'iyye Sicillerindeki pek çok belgede mescidlerden söz edilmektedir. Örneğin tabloda da yer aldığı üzere Mehemed Mirza'ya ait olan mescid, Mehemed Mirza tarafından yaptırılmış olup yaşaması için de 220 akçalık bir vakıf oluşturulmuştur. Mescidler genelde ait oldukları mahallelerin isimlerini aldıkları gibi, mahallenin en uç noktalarına kadar nüfuz ettiklerinden dolayı mahalle halkı ile olan bağları güçlüdür. Mahallede yaşayanların da bir araya gelebildikleri, hemen evlerinin yanı başında yer alan mekanlar durumundadır. Ulaştığımız bilgiler ışığında mimari tarzları ile ilgili bilgiler olmamakla birlikte, yedi adet mescid ismi tespit edilmiştir.

Tablo 7. Sicillerde Adı Geçen Mescid İsimleri

Sıra No	Mescid İsimleri
1	Eş-şeyh Receb Efendi Mescidi ¹¹⁵
2	El-hac Ali Ağa Mescidi ¹¹⁶
3	Çorum Mescidi ¹¹⁷
4	El-hac Bünyad Mescidi ¹¹⁸
5	Mescid-i Kıbtiyan ¹¹⁹

¹¹⁴ Pakalın, a.g.e., c.II, s. 438.

¹¹⁵ K.Ş.S., 25-60a-631.

¹¹⁶ K.Ş.S., 25-91a-933.

¹¹⁷ K.Ş.S., 25-74a-790.

¹¹⁸ K.Ş.S., 25-40b-415.

6	El-hac Murad Mahallesi Mescidi ¹²⁰
7	Tahta Mescid ¹²¹
8	Mehemmed Mirza Mescidi ¹²²

2.2.3.3. Medreseler ve Mektepler

İslâm ülkelerinde ders okutulan veya talebinin oturup ders okuduğu yere “medrese” denilmektedir. İlk olarak Anadolu’da, Selçukilerle başlayan medrese yapma geleneği, Osmanlı Devleti ile mükemmelliğe ulaşmıştır¹²³. Nitekim Osmanlı Devleti medreselerinden yetişen alimlerle, Kırım medreselerinde yetişenlerin her iki memlekette de hizmet ettikleri görülmektedir. Bu durum eğitim alanında karşılıklı etkileşimin sürekli olduğu anlamına gelmektedir.

Öte yandan Karasu kazası sicilleri içerisinde dört adet medrese ismi zikredilmiştir. Bu medreselerin kuruluş, mimari tarzı ile eğitim ve öğretimi hakkında bilgi elde edilememiştir. Çünkü Rusların tahribatından dolayı günümüze ulaşan tek mimari eser, Sefer Gazi Ağa Hanı’na ait duvarlardan bir kısmıdır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde de, medreseler ile ilgili ayrıntılı bir bilgi verilmemiştir. Sadece Karasu’da beş medresenin olduğu notları arasında görülmektedir¹²⁴.

¹¹⁹ K.Ş.S., 25-106b-1058.

¹²⁰ K.Ş.S., 33-94b-852.

¹²¹ K.Ş.S., 65-10a-50.

¹²² K.Ş.S., 47-84a-610.

¹²³ Pakalın, **a.g.e.**, c.II, s. 436-439; geniş bilgi için bkz.

¹²⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 246.

İncelediğimiz siciller içinde en çok adı geçen medrese Kaya Medresesi'dir. Sicil kayıtları doğası itibariyle medreselerin müfredatından tutun da, mimari, öğrenci ve hoca gibi öğeleri ile ilgiler ihtiva etmemektedirler.

Tablo 8. Sicillerde Adı Geçen Medrese İsimleri

Sıra No	Medrese İsimleri
1	El-hac Sübhan Kulu Gazi Ağa Medresesi ¹²⁵
2	Kaya Medresesi ¹²⁶
3	Mehemmed Efendi Medresesi ¹²⁷
4	Receb Efendi Medresesi ¹²⁸

Mektepler ise, öğrenciye ilk tahsili vermek ve dinini öğretmek amacıyla kurulmuşlardır. Genelde camilerin bitişiğinde inşa edilirdi. Zaman zaman da cami odalarından biri veya son cemaat yeri bu iş için kullanılmaktaydı. Eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütenler ise cami görevlileri idi. Bu mektepleri bitirenler daha fazla okumak isterlerse, buradan çıkıp medreselere dahil olurlardı¹²⁹.

Karasu kazasındaki mektepler için de, yukarıdaki bilgilerin aynen geçerli olduğu söylenebilir. Yani her caminin bulunduğu yerde bir mektebin bulunması kuvvetle muhtemeldir. Bunu doğrulayan en temel veri, eğitim ve öğretim seviyesinin yüksek olmasıdır. Genelde her mahallede bir caminin bulunduğunu varsaydığımızda, kazanın her köşesinde bir mektebin olduğunu iddia edebiliriz.

¹²⁵ K.Ş.S., 25-107a-1065, Bıyık, a.g.e., s.162.

¹²⁶ K.Ş.S.,25-112a-1127.

¹²⁷ K.Ş.S., 65-29a-131, Bıyık, a.g.e., s.162.

¹²⁸ K.Ş.S., 65-11a-51.

¹²⁹ Pakalın, a.g.e., c.II, s. 436-437.

İncelediğimiz döneme ait sicil kayıtları içerisinde bir tane mektephane kaydı görülmektedir. O, Çorum mahallesi mektephanesi ismiyle sicillerde yer almıştır¹³⁰. Bu mektebe gelir olması hasebiyle, el-hac Mehemed Ağa vakfından günlük üç akça ayrılması kararlaştırılmıştır¹³¹. Mahalle isminin ön planda tutulması diğer mahallelerde de benzer mekteplerin olabileceği anlamına gelmektedir. Nitekim Evliya Çelebi'nin, seyahatname notları içerisinde sekiz adet sıbyan mektebinin yer aldığı kaydedilmiştir¹³².

2.2.3.4. Hamamlar

Hamam kelime olarak ısıtan, ısıtmak veya sıcak olmak manalarına gelir. Vücut temizliği, sıhhat kaynağı olduğu gibi, İslâmiyet'te de bütün ibadetlerin ilk şartıdır¹³³. Türk hamamları, inşa eden şahsın zevkine göre bir çok teferruata sahiptir. Genelde dıştan görünüşü sade ama içeride bir çok san'at inceliği taşıyan ayrıntılara ulaşılmaktadır. Hamamda sıcaklığın temini ve sürekli temiz, akar ve hem sıcak hem de soğuk suyun sağlanması önemli bir husustur. Evliya Çelebi'ye göre XVII. asırda İstanbul'da, çok sayıda hamamın olması, temizlik noktasında biz Osmanlıların bakışını ortaya koymaya yetmektedir.

Yine Evliya Çelebi'nin Karasu ile ilgili notları arasında dört adet hamamın olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Taymas Mirza Hamamı'dır. Taymas Mirza Hamamı'nın küçük, ama binası ile içindeki havasının iyi olduğu kaydedilmiştir. Bahsedilen bir diğer hamam ise Şirin Bey Hamamı olup, onun da güzel ve rahatlatıcı bir ortamının olduğu eklenmiştir¹³⁴.

İncelediğimiz sicil kayıtlarında, hamam olarak sadece iki adet mekana ulaşılabilmektedir. Evliya Çelebi ile sayı olarak bir uyuşmazlık olsa bile Şirin Bey

¹³⁰ K.Ş.S., 33-65b-588.

¹³¹ K.Ş.S., 33-65-587-588.

¹³² Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 246.

¹³³ Ali Sami Ülgen, "Hamam", **İ.A.**, c. 5/1, 1997, s.174.

¹³⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 414.

Hamamı, bizim kayıtlarımızda da mevcuttur. Hamamların mimari tarzları ve üslupları ile ilgili sicillerde işlenmiş herhangi bir bilgi yoktur. Yalnız hamam suyunun paylaşımından kaynaklanan bir sorunun sicillere yansıdığı görülmektedir. Kayıтта, el-hac Murad mahallesinde bulunan Hacı Murad hamamı ile bağçe sahiplerinin su paylaşımının sıkıntılara neden olduğu mahkemeye kadar ulaşmıştır. Mahkeme ise, akan bu suda hamamın hakkı bulunmadığına karar vererek problemi bağçe sahipleri lehine çözmüştür¹³⁵. Sicillerde yer alan hamamlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 9. Sicillerde adı Geçen Hamam İsimleri

Sıra No	Hamam İsimleri
1	Şirin Beğ Hamamı ¹³⁶
2	Hacı Murad Hamamı ¹³⁷

2.2.4. Vakıf Görevlileri

Türk-İslâm dünyasında vakıfların ortaya çıkışında dini ve içtimai zaruretler etken olduğu gibi, varlıklarını devam ettirebilmelerinde de İslâmın ve toplumsal hassasiyetlerin son derece önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Daha önce de vurgulandığı üzere vakfın ortaya çıkışında, Allah rızası için malının bir kısmını harcama isteği ile toplumdaki bir takım maddi sıkıntılarının azaltılması gibi zaruretler etkili olmuştur. Bu yüzden vakfın, menfaatleri doğrultusunda hayat sürmesi esastır. Ezcümle vakfın idaresi ve sağlıklı işlemesi ehemmiyetli bir husustur. Nitekim vakıf ya doğrudan doğruya kurucusu tarafından veya tespit etmiş olduğu koşullara uygun olarak tayin olunan nazır ve mütevellî gibi idareciler tarafından idare edilmektedir.

¹³⁵ K.Ş.S., 33-1-1.

¹³⁶ K.Ş.S., 25-111b-1123.

¹³⁷ K.Ş.S., 25-82b-871.

Devletin vakıf idaresi üzerindeki otoritesi ise, kadılar vasıtasıyla tesis edilmektedir¹³⁸.

Osmanlı Padişahları'nın, Sultanları'nın, bazı üst düzey devlet görevlilerinin ve Dârüsaâde Ağaları'nın vakıflarının teftiş ve murâkabe işlerinin yürütülmesi için, özel daireler kurulmuştur. Ancak sıradan vakıfların bütün idari işleri mütevelliler vasıtasıyla yürütülmektedir. Sıradan vakıflardan daha büyük olanlarda ise, müteveliye yardımcı olarak, kâtib, câbi (tahsildar), müfettiş, muhâsib ve veznedar gibi görevliler atanmıştır. Hatta nakit para vakıflarında sermayenin daha iyi işletilmesi amacıyla sarraflar bile görevlendirilmiştir¹³⁹.

Bütün bu idari mekanizmanın XVIII. yüzyıldaki görünümü ise, rakamsal verileriyle ilgi çekicidir. Bu yüzyılda kurulan vakıfların %64'ünün nezâreti doğrudan doğruya kadılara ait idi. Geri kalan %36'sının nezâreti ise, kurucuları, yani vâkıflar tarafından atanan kimselere verilmişti. Ayrıca idarenin devri hususunda Türk vakıflarının %56'sı bizzat kendilerini müteveli olarak atamış olup, ölümlerinden sonra bu görevi çocuklarına, neslin devamı söz konusu değil ise akrabalarına veya âzadlı kölelerine şart koşmuşlardır. Tevliyet hizmetini ailelerine mensup olmayan kimselere tevdi edenlerin oranı %11, mütevellinin kadı veya vakıf nezâreti tarafından belirlenmesini isteyenlerin ise %33'dür¹⁴⁰.

Müteveli olacak şahsın, bölüğü ve reşid olmasının yanı sıra güvenilir iyi bir idareci de olması gerekmektedir. Vâkıf müteveli olsa bile, vakfı zarara uğratma hakkına sahip değildir. Mesela el-hac İsenğeldi ismindeki bir vakıf mütevellisi, mescid akçasını murâbaha ile verir iken 15 altunu istemeyerek üç haramiye zay' ettirmiştir. Bunun üzerine yeni müteveli, hatta aynı mescidin 4 altununa karşılık alınan sığırın da ölmesi üzerine zararın 19 altuna çıktığını

¹³⁸ K.Ş.S., 65-16a-56, Köprülü, a.g.m., s. 14.

¹³⁹ Yediyıldız, a.g.m., İ.A., s. 162-163.

¹⁴⁰ Yediyıldız, a.g.m., s. 162.

mahkemeye iletmiştir. Bunun üzerine el-hac İ sengeldi, sığı rın tâ ûn hastalığı ndan öldüğ ünü ama diğ er 15 altunun maalesef bilmeden kaybedildiğ ini ifade etmiştir. Mahkeme ise, tarafları dinledikten sonra haramilerin ihanetine uğ ranıldığ ını belirterek İ sengeldi'ye bir suç isnat ettirmemiştir (Ş evval 1095 / Eylül 1684)¹⁴¹. Vâkıf veya bir başkası mütevellî olsun, verdiğ i zararı tazmin etmek mecburiyetindedir. Böyle durumlarda kadı gerekli gördüğ ü takdirde mütevelliyi değı ştirebilmektedir¹⁴². Mütevellî vakıf adına, vâkıfın istekleri doğ rultusunda her türlü tasarrufa sahiptir. Vakıflar, belli aralıklarla ve vakfiyelerinde belirtilen hususlara riayet edilerek iş leyebilmesi için kadılar tarafından denetlenmektedir¹⁴³. Bazen kadı yerine denetleme görevi için atanan nazırların bu görevi yerine getirdiğ i bilinmektedir.

Diğ er taraftan incelediğ imiz dönem içinde vakıf yöneticileri arasında bir takım problemlerin yaş andığ ına şahit olunmaktadır. Örneğ in bir davada, vakfa ait paranın miktarı konusunda çıkan anlaşmazlık sonucunda tarafların mahkemeye gittikleri görülmektedir¹⁴⁴. Ayrıca vakfın devir edilmesinde yaşanan suistimaller ile vakfı iyi iş letip, şartlarına uygun bir şekilde idare edebilecek mütevellî ihtiyacının giderilmesi gibi sorunlar yaşanmıştır. Bir kayıтта “ehline tevzi’ ve mahalline sarf itmeğ e” dikkat edecek mütevellîye ihtiyacın olduğ u belirtilmiştir ¹⁴⁵.

2.2.5. Vakıf Gelir ve Giderleri

Vakıfların kuruluş amaçlarına uygun hizmetler üretmesi ve vakıf çalışanlarının maaş larının ödenmesi gibi nakdi giderlerin yeterli ve düzenli bir gelir kaynağ ı vasıtası ile çözümlenmesi gerekmektedir. Gelir kaynakları arasında, sahip olunan arsaların icare-i zemin gelirleri, vakfa ait han, hamam, bedesten, dükkan gibi gayr-i menkullerin icarları ile vakfa ait toprakların öş rü

¹⁴¹ K.Ş.S., 25-110a-1104.

¹⁴² Aydın, **a.g.e.**, s. 262.

¹⁴³ K.Ş.S., 65-16a-56, Kazıcı, **a.g.e.**, s. 200.

¹⁴⁴ K.Ş.S., 47-63b-450.

¹⁴⁵ K.Ş.S., 33-65b-587.

ile değişik adlarla yapılan bağışlardan oluřmaktadır¹⁴⁶. Bir diğer ekleyebileceğimiz husus da, elde bulunan nakitin çalıştırılması ile kazanılan paralar vasıtasıyla da önemli bir gelir kaynağı elde edilmektedir¹⁴⁷. Vakfın idaresinden sorumlu mütevelliler ve onlara yardım eden cbiler, gelirlerin toplanmasını sağlamaktadırlar.

İncelediğimiz döneme ait elimizdeki evkâf kayıtlarından anlaşıldığı üzere genelde vakıfların mahalle, cami veya medrese için kuruldukları görülmektedir. Bütün bu vakıfların teftişi sonrası sicillere kaydedilen durumları incelendiğinde maddi anlamda yetersiz olan, yani neredeyse hiç geliri kalmayan vakıf rneği bulunmamaktadır. Ancak her vakfın sahip olduğu maddiyat da aynı oranda değildir. Kimisinin maddi imkanları gayet gelişmiş iken, kimisinin de sınırlı olabilmektedir.

Ayrıca vakfa ait gayr-i menkullerin bakımı ve çalışır durumda tutulması da önemli bir noktadır. Nitekim vakfın kuruluş amaçlarını yerine getirmekte zorlanıldığını veya vakfa ait bir taşınmazın faydalanılamaz hale geldiğine dair bilgileri içeren bir kayıt bulunmamaktadır. Zaten vakıflar süresiz olarak kurulduklarından dolayı bu durum pek beklenen bir sonuç olmayıp sadece bir belgede, sahip olunan gayr-i menkulün harap olmasından dolayı satışına karar verildiği grlmektedir¹⁴⁸.

Öte yandan bağışlar ile ilgili olarak bir belgede, hayırsever birinin evini bağışladığı grlmektedir¹⁴⁹. Ayrıca elimizdeki Cumali adındaki birisine ait tereke dökümünde de, vakfın tamirine diye 500 akçalık bir paranın vasiyet edildiğine şahit olunmaktadır¹⁵⁰.

¹⁴⁶ K.ř.S., 25-115a-1157 numaralı belgede; şor Camisi Mütevellisi Nâkibü'l-eşraf Emir Ali Efendi'nin eşi, 15 guruşluk mehrini cami vakfına vermiştir. Yine 25-98a-983 numaralı kayıtta da, cami bahçesinden bir mezar yeri alabilmek için, vakfa 10 altun verildiği görülmektedir.

¹⁴⁷ K.ř.S., 25-13b-137, 65-9a-42, 65-11a-51, 65-12a-52, 65-13a-53, 65-14a-54, 65-15a-55, 65-16a-57, 65-16b-58 numaralı belgelerde, tüm nakitin şahıslara çalıştırmaları karşılığında aktarıldığı görülmektedir.

¹⁴⁸ K.ř.S., 33-59a-572.

¹⁴⁹ K.ř.S., 65-29a-131.

¹⁵⁰ K.ř.S., 47-33a-219.

Elimizdeki sicillere yansıyan vakıf kayıtlarının gelir ve amaçları, aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 10. Karasu Kazasına Ait Tüm Şer'iyeye Sicillerinde Bulunan Vakıflar (1683-1744)

Sıra No	Belge No	Vâkıfın Ünvanı ve/veya İsmi	Vakfedilen Şey	Kime, nereye ve hangi koşullarla vakfedildiği
1	25-13b-137	Cemaat Vakfı	192 altun	Cemaatin tekalifine harcanmak üzere.
2	25-40b-415	El-hac Bünyad	Dükkan	El-hac Bünyad Mescidi'nin imam ve müezzinine.
3	25-115a-1157	Nâkibü'l-eşraf Emir Ali Efendi'nin eşi	15 guruş	Şor Cami Vakfı
4	33-65b-587	El-hac Mehemed Vakfına ait Şor mahallesindeki arsa	70 akça mukataa	El-hac Mehemed Ağa Vakfı'na harcanmak üzere
5	33-65b-588	El-Hac Mehemed Ağa Vakfının taahhüdü	Miktar belirtilmemiştir	Gülhan Saray'a bitişik bina olunan mescide imam ve müezzin atanacak, imama 7, müezzine ise günlük 3'er akça verilecek. Ayrıca kandil için her rûz 1 akça, mütevelliyeye günlük 1 akça, Çorum mahallesindeki mektephaneye günlük 3

				akça, Cami-i Kebir'in tuvaletinin temizliği ve Ramazan-ı Şerif ile İsrâc kandili yapana günlük 1 akça ve adı geçen kandil için 30 akça verilmesi kararlaştırılıyor.
6	47-33a-219	Cumali	3000 akça nakit	Tereke döküm beyanında, Vakfın tamiri için 500 akça, Kur'ân okumak üzere müezzine 500 akça, Vakf-ı Es-seyd İsmail Efendi'ye 500 akça, Vakf-ı el-Kâtibzâde'ye 500 akça olarak paylaştırılmıştır.
7	47-54a-365	El-hac Salih	1000 akça nakit	Cemaata vakf olarak terekede beyan edilmiştir.
8	47-84a-609	Mehemmed Mirza ibn-i el-hac İnyet Beg	Yedi adet keçeçi mahzenlerinin yıllık 120 akçasını vakfetmiştir.	Bu para, Şor Camii'nin imamına, müezzinine ve tilâvet-i Kur'ân için harcanması amacıyla vakfedilmiştir.
9	47-84a-610	Mehemmed Mirza	220 akça nakit	Mehemmed Mirza yaptırdığı mescide vakfediyor.
10	65-9a-42	Kurban Ali Efendi Mahallesi Evkâfı	1000 guruş	Caminin İmamına 480 guruş, müezzinine de 520 guruş vakfedilmiştir.
11	65-10a-	Tahta Mescid	880 guruş 60	Mescidin imamına 255

	50	Mahallesi Evkâfı	akça	guruş 60 akça, müezzinine 175 guruş ve fukaraya 450 guruş vakfedilmiştir.
12	65-11a- 51	Receb Efendi Camisinin Evkâfı	1626 guruş	Hatib, vaiz ve imama 450 guruş, mahalledeki medrese için 290 guruş ve kandil için 58 guruş, Caminin Müezzini Abdulaziz Mirzâ'nın Gediğine 180 guruş, Caminin Müezzini Monla Halil için 145 guruş, Caminin Kayyumuna 110 guruş, Caminin fukarası için 393 guruş vakfedilmiştir.
13	65-12a- 52	El-hac Aşır Mahalle Vakfı	386 guruş	El-hac Aşır Mahallesi fukarasına 250 guruş, mahallenin cami imamına 86 guruş ve yine caminin müezzinine 50 guruş vakfedilmiştir.
14	65-13a- 53	Şor Cami Vakfı	1475 guruş, 72660 sim ve bir adet keçeçi dükkanı ile bir adet dükkan	Şor Cami müezzinine 400 guruş ile 1 adet keçeçi dükkanı, caminin Müezzini Mehemmed'e 225 guruş, caminin kayyumuna 250 guruş, caminin imamına 66860 sim, kandil için 5800 sim bir dükkan, merhum el- hac Osman adına Kur'ân

				okunması için 600 guruş vakfedilmiştir.
15	65-14a-54	Hacı Aslan Mahallesi Evkâfı	360 guruş	İmama 240 guruş, cemaat akçası olarak 80 guruş ve caminin kandili için 40 guruş vakfedilmiştir.
16	65-15a-56	Acem Mahallesinin Evkâfı	504 guruş	İmamına 280 guruş ve müezzine 224 guruş vakfedilmiştir.
17	65-16a-57	Cami-i Kebir'in Evkâfı	33200 guruş, 12865 sim ve Arasta'da bir dükkan, yine arastada harap iki dükkan.	Müezzine arastadaki iki harap dükkan, yine tüm müezzinlere 12000 guruş ve 12000 sim ve Kayyum için 7865 sim vakfedilmiştir.
18	65-16b-58	Hasan Efendi Mahallesinin Camii Evkâfı	573 guruş	İmamına 353 guruş, müezzine 30 guruş ve caminin fukarasına 190 guruş vakfedilmiştir.
19	65-29a-131	Küçük Mehemed Efendi	Şeyh Receb mahallesindeki bina	Mehemmed Efendi Medresesine gayr-i menkul vakfedilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOGRAFİK VE SOSYAL YAPI

3.1.DEMOGRAFİK YAPI

3.1.1.Karasu Kazası'nın Nüfusu

Osmanlı Devleti'nin nüfusuna ait en güvenilir bilgi kaynağı, genel olarak tahrir defterleri, sicillerdeki avârız hane sayıları ile cizye ve ispenç için tutulmuş kayıtlardır. Tahrir ve cizye defterleri, haneler ile kocalarından devir olunan toprakları işleyen dulları da kapsamaktadır. Hane olarak babası ile beraber kalan evli erkek çocuğun ailesi bile hesaplanmaktadır. Esas olan aynı çatı altında oturmak değil, bağımsız bir gelir kaynağına sahip olmaktır. Dolayısıyla baba ile oturan evli ve bağımsız bir gelir kaynağına sahip olan erkek çocuk da, ayrı bir hane olarak hesaplanmaktadır¹. Nüfus hesaplamasında hanenin oluşumu kadar sayısının da tespiti önemli bir husustur.

Osmanlı ülkesinde yaşayan her hane için Barkan, fert toplamını beş olarak kullanırken, L. Erder, mali ve coğrafi bakımdan değişkenlik gösteren Osmanlı ülkesinde bu rakamın olsa olsa üç veya dört olabileceğini belirtmiştir. İnalçık'a (2000:64) göre ise, vergi mükellefi hane halklarından hareketle yapılan bütün bu bireysel nüfus tahminleri oldukça varsayımsaldır. Sadece hane sayısı, zaman içinde değişmediğinden dolayı, en azından nüfus artış rakamlarının daha doğru hesaplanması mümkün hale gelebilecektir.

Hane halkının fert sayıları ile ilgili bahsi geçen araştırmacıların aktardıkları rakamlardan sonra, tereke kayıtlarından yola çıkarak elde ettiğimiz Karasu'daki hane başına düşen çocuk ortalaması ile hanenin dört fertten oluştuğu tespit edilmiştir. Çocuk sayısı ile ilgili olan oran, hem

¹ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600**, Çev. Halil Berktaş, c. I, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000, s. 61'de 15. y.yıl sonu Balkanlarda yapılan bir araştırma da Tahrir ve Cizye Defterleri incelenerek hane ve nüfus bilgilerine ulaşılmıştır.

Müslimler için hem de gayr-i müslimler için ortalama iki çocuğa yakın yani 1.63'tür.

Karasu kazasına ait tahrir ile cizye defterleri elimizde bulunmamaktadır. Bu durum yukarıda bahsi geçen kaynakların olmadığı anlamına geldiği gibi, Rus istilası sonucu tahrip edilerek bu kaynakların zamanla ortadan kaldırılmış olabileceği anlamına da gelmektedir. Elimizdeki sicil örneklerinin Petersburg Arşivi'nden temin edilmiş olması her iki ihtimali de kuvvetlendirmektedir. Ama farklı tarihlere ait üç kaynakta, Karasu'da bulunan hane sayısı ile ilgili rakamlara ulaşılmış bulunmaktayız. Bunlardan ilki Evliya Çelebi'nin 1660 yılına ait gezi notlarında Müslümanlara ait 5.500 adet, hane olduğu bilgisidir. Barkan'ın hane halkı toplam rakamını kullandığımız takdirde $5.500 \times 5 = 27.500$ Müslümanın yaşadığı sonucuna varılmaktadır. Bizim sicillerden elde ettiğimiz ortalama dört kişilik hane sayısına göre ise, $5.500 \times 4 = 22.000$ gibi bir toplama ulaşılmaktadır. İncelediğimiz dönemi içermesinden dolayı büyük önem taşıyan bir başka kaynakta ise, 1737 yılı Rus saldırıları sonrası 1000 adet evin bulunduğu görülmektedir². Toplam nüfus olarak Barkan'ın hesaplamasına göre $1000 \times 5 = 5000$, bizim hesaplamalarımıza göre de $1000 \times 4 = 4000$ rakamı ortaya çıkmaktadır³. Üçüncü kaynağımız olan, 1855 yılına ait By A Lady {Andrew Neilson}'nun seyahatnamesinde net bir ifadeyle, Karasu'da yaşayan nüfusun 15.000 kişi olduğu şeklindedir⁴.

Müslüman nüfusuna ilave olarak Evliya Çelebi'nin, gayr-i müslim nüfusuna dair kaydettiği şu rakamlar da ilgi çekicidir. Ona göre şehir içinde 2000 Ermeni, 500 Rum ve 300 Yahudi vardır⁵. Toplam Müslüman nüfusun

² Kırımlı, **a.g.m.**, s. 472.

³ Evliya Çelebi'ye göre aniden düşen bu nüfusun nedeni, Rus saldırıları sonrasına ait bir veri olmasıdır. Olağan üstü bir durumun söz konusu olduğu düşünüldüğünde, rakamlar arasındaki fark normal karşılanabilmektedir.

⁴ By A Lady {Andrew Neilson}., **a.g.e.**, s. 86.

⁵ By Edward Daniel Clarke, **L. L. D., Travels in Various Countries of Europe, Asia, And Africa (Part I Russia, Tartary, Turkey)**, Philadelphia, Arno Press & The New York Times, 1811, s. 368'de seyyah, Karasu'nun nüfus yapısının çok karışık olduğuna işaret ederek, Tatar, Rus, Rum, Yahudi, İtalyan ve Ermenilerden oluştuğunu belirtmiştir (23 Temmuz 1800).

16.500-27.500 arasında olduğu düşünülürse, 2800 civarında bir gayr-i müslimin yaşıyor olması gayet normaldir. Ayrıca elde ettiğimiz en üst rakamlar ışığında, $27.500+2800=30.300$ gibi bir toplam nüfusa ulaşılmış olur. Sonuç olarak bu rakam 1660'lı yıllar açısından gayet büyük bir yerleşim yerini ifade etmektedir.

3.1.2. Sosyal Tabakalaşma

Karasu kazasında yaşayan birbirinden farklı kesimlerin belli bir yapı içerisinde, yani aynı kazanın mensubu olarak toplumsal bütünü oluşturmaları önemli bir noktadır. İnsanlık binlerce yıl geliştirdiği bir çok sosyolojik ilişki ve normlar ile bunu sağlamaya çalışmıştır. Nitekim bu münasebetler kapsamında, sosyal alanda yaşayanların hiyerarşik bir yapı içinde üst üste dizilmiş olmasına sosyal tabakalaşma denilmektedir⁶. Bu hiyerarşiyi belirleyen etkenleri ise; ekonomik durum, siyasi güç, dinî-ahlâkî inanç ve sosyal prestij olmak üzere çoğaltmamız mümkündür. Elde ettiğimiz verilere göre, Karasu kazasını meydana getiren nüfusun sosyal tabakalaşmasına neden olan faktörleri üç kısma ayırabiliriz.

Etnik Kökenlerine Göre:

Sicillerde, Karasu kazasında yaşayan insanların etnik kökenlerini ortaya koyan bir çok kayıt bulunmaktadır. Ezcümle farklı insanlardan oluşan bu yapının, ortaya çıkmasına etki eden faktörlerin başında, kazanın sahip olduğu ticari zenginlik yer almaktadır.

Osmanlı Devleti ülke içindeki dengeleri korumak amacıyla, sınırları içinde yaşayan nüfusun yer değiştirmesine sıcak bakmamıştır. Bilhassa nüfusun büyük bir kesimi olan çiftçilerin, göç etmesini engellemek amacıyla ceza niteliğinde vergi konularak, yer değiştirmelerin önüne geçilmek istenmiştir. Fakat zamanla meydana gelen nüfus artışı, iç isyanlar ve merkezi

⁶ Amiran Kurtkan Bilgeseven, **Genel Sosyoloji**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1986, s. 142.

otoritenin yetersizliği gibi nedenler sonucu göçlerin önü alınamamıştır. Osmanlı sınırları içindeki bu tür yer değiştirmeler bir çok yerleşim yerini etkilediği gibi, aynı oranda da Karasu kazasını da etkilemiştir⁷.

Kayıtlarımızda yer alan Ermeni, Rum, Acem, Yahudi, Çingene ve Kıbtî diye anılan insanların, kazanın kuruluşundan beri var olduğu görülmektedir. Kazadaki bu nüfusa zamanla dışarıdan gelerek eklenenler de olmuştur. Örneğin, isimlerinden de hangi etnik unsurlara ait oldukları anlaşılacağı üzere; Tırnovalı Kıryaki veled-i Hristo⁸, Erzurumlu Erakil veled-i Bederus⁹ ve Kefevî Akbıyık Serkiz¹⁰ bunlardan bazılarıdır.

Öte taraftan Karasu kazasının sınırları Çerkeslerin yoğun olduğu topraklara yakın bulunmaktadır. Karasu kazası, Kırım Hanlığı ile Çerkes memleketi arasındaki gidiş ve gelişlerin orta noktasında bir karayolu durağı olması nedeniyle bölgede Çerkesler ile münasebetler gelişmiştir. Bundan dolayı kazaya, Çerkeslerin de sürekli gelip yerleştikleri görülmektedir¹¹. Yine ilave olarak Nogay tairesi diye bahsedilen Tatarlar da Nogay adı ile kayıtlarda sürekli karşımıza çıkmaktadır¹².

Ayrıca kazaya Kürd¹³, Arap¹⁴, Laz¹⁵ ve Leh¹⁶ asıllı olup da yerleşen insanlara şahit olunmaktadır. Kısaca Karasu kazasında, İstanbul gibi bir çok insanın ortak değerlerinin veya menfaatlerinin bulunduğu, benzer özelliklere sahip bir sosyal yapı gözlemlenmektedir.

⁷ Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ...**, s. 488-497.

⁸ K.Ş.S., 25-107b-1071.

⁹ K.Ş.S., 25-68a-732.

¹⁰ K.Ş.S., 25-54b-546.

¹¹ K.Ş.S., 25-72b-779, 33-37b-357.

¹² K.Ş.S., 33-98a-884, 33-89b-800.

¹³ K.Ş.S., 65-31b-147.

¹⁴ K.Ş.S., 33-101a-912.

¹⁵ K.Ş.S., 33-16b-130.

¹⁶ K.Ş.S., 33-28b-255.

Göç Ettikleri Yerlere Göre:

Sicillerde Osmanlı ülkesinin çeşitli yerleşim yerlerinden göç ederek, Karasu'ya yerleşen insanlardan sık sık bahsedilmektedir. Kayıtlarda bu tür göç edenlerin isimleri öncesinde, göç ettikleri yerin ismi yada etnik mensubiyeti yazılması adeta bir kuraldı. Örneğin kayıtlarda Boşnak¹⁷ ya da Yahudi olmakla birlikte Macar Yasef veled-i Avrahim olarak bahsedilen isimler görülmektedir¹⁸.

Osmanlı Devleti'nin bir çok yerinden, genellikle Anadolu'nun çeşitli yerleşim yerlerinden Karasu'ya gelerek yerleşenler hayli fazladır. Bunlar arasında Trabzon'dan¹⁹ başlayıp Sinop²⁰, Erzurum²¹, Konya²², Tosya²³, Edirne²⁴, Ayıntab²⁵, Bolu²⁶, Amasya²⁷, Giresun²⁸, Kastamonu²⁹, Diyarbakır³⁰, Safranboru³¹, Çorum³², İzmid³³ ve Tokat³⁴ gibi yerleşim yerlerinin adları kayıtlarda göze çarpmaktadır. Anadolu dışında yer alan Girne³⁵ ve Tırnova da³⁶ sicillerde yer almaktadır.

Öte yandan Kırım Hanlığı içindeki diğer vilayetlerden göç edip gelen insanlar da bulunmaktadır. Mesela Kefe³⁷ ve Gözleve'den³⁸ gelerek Karasu'ya yerleşenler gibi.

¹⁷ K.Ş.S., 25-117a-1179, 25-13b-138 ve 25-62a-664.

¹⁸ K.Ş.S., 25-36b-371.

¹⁹ K.Ş.S., 25-113b-1138.

²⁰ K.Ş.S., 25-112b-1134.

²¹ K.Ş.S., 25-68a-732.

²² K.Ş.S., 25-42a-426.

²³ K.Ş.S., 25-36b-373.

²⁴ K.Ş.S., 25-36b-372.

²⁵ K.Ş.S., 25-36a-364.

²⁶ K.Ş.S., 25-69a-741.

²⁷ K.Ş.S., 25-55b-556.

²⁸ K.Ş.S., 25-55b-556.

²⁹ K.Ş.S., 25-50b-503.

³⁰ K.Ş.S., 25-39b-403.

³¹ K.Ş.S., 25-39b-403.

³² K.Ş.S., 33-92a-821; aynı zamanda bir mahalle ismidir.

³³ K.Ş.S., 47-45b-307.

³⁴ K.Ş.S., 47-45b-307.

³⁵ K.Ş.S., 65-11a-51.

³⁶ K.Ş.S., 25-107b-1071; Tırnova Balkanlar'da yer almaktadır.

³⁷ K.Ş.S., 25-54b-546.

Tüm bunlar Karasu kazasının sosyal yapısı ile ilgili bize çok zengin malumat ve ipuçları vermektedir. Burada, Osmanlı başkentinin sosyal yapısı kadar renkli ve de kaynaşmanın bu denli geniş olduğunu elde ettiğimiz bilgiler ışığında rahatlıkla söyleyebiliriz.

Dinlerine Göre:

İnsanların dini tercihleri, tarih boyunca birbirlerinden ayırıcı bir farklılık olarak algılanmıştır. Devletler sahip oldukları tebayı bile kanaatlerine göre tasnif etmişlerdir. Osmanlı Devleti de sınırları içinde yaşayan insanları, pratikte Müslüman olanlar ve diğerleri şeklinde ayırmıştır. Hem devlet hem de hakim inancın fertleri, diğerlerinden ayırıcı mali ve sosyal davranış ile geliştirilen normlar üzerine bir toplum düzeni kurmuşlardır. Aynı uygulama Kırım Hanlığı ile Karasu kazası için de geçerli olmuştur.

Müslümanlar

Kırım'ın toplum yapısı, pratik olarak yöneticiler ve yönetilenler ya da askerîler ve reaya olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İlki yani askerîler vergiden muaftır, han veya kalgaydan gelen emirlerin uygulayıcılarıdır. Reaya olarak adlandırdığımız yönetilenler sınıfı ise, tarım, hayvancılık, sanayi ve hizmet üretimi ile ticaret yaparak vergi verenlerden oluşmaktadır³⁹.

Askeri sınıfı oluşturanlar, tamamı ile elinde silah taşıyanlar anlamına gelmemektedir. Hanlığın askerlik hizmetinden başka, diğer kamu hizmetlerini yürüten saray çevresi ve taşrada bulunan görevlileri de bunların arasındadır. Yalnız askerilerin Müslüman olmaları ve de İslâm'ın hak mezheplerinden sünniligi kabul etmiş olması gerekmektedir. Bunların dışında bir de hizmet üretmesi beklenmeksizin vergiden muaf olan "Mürtezika" adı verilen bir grup bulunmaktadır. Bu grubun içinde berat almış seyyidler ve yardımcı askeri sınıflar yer almaktadırlar⁴⁰.

³⁸ K.Ş.S., 25-13b-138.

³⁹ Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve**, c. 2, s. 84.

⁴⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Osmanlı Devleti Tarihi**, c.I, İstanbul, Feza Gazetecilik, 1999, s. 271.

Müslümanların dini inançları ile beraber yoğrulan bir gündelik hayatları bulunmaktadır. Onlar, güneşin doğmasıyla sabah namazını kılarak günlük işlerine başlardı. Yine onları birbirlerine bağlayan, dayanışma duygusunu pekiştiren bayramlar ile Ramazan ayı ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim Ramazan, dini olduğu kadar sosyal yönüyle de, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektedir. İftâr, sahur, teravîh namazı Müslümanlar arasındaki ilişkileri geliştirmektedir⁴¹.

Günlük hayat ev, iş ve cami arasında iken zamanla kahvehanelerin de önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Karasu'da yaygın olarak bozahane ve kahvehane bulunduğu gibi meyhanelere de rastlanılmaktadır⁴².

Diğer yandan Müslümanların üstlendikleri en önemli vazife olarak askerlik hizmeti görülmektedir. Nitekim savaşların çokluğu nüfusun artmasını engellemektedir. Sık sık akınlara gidilmesi toplum ve aile hayatını sarsmaktadır⁴³. Kısaca savaşın her türlü etkisinden en fazla mağdur olan kesimi Müslümanlar oluşturmaktadır.

Zimmîler

İslâm dini, insanları tasnif ederken en basiti ile Müslüman ve/veya Müslüman olmayanlar şeklinde ikiye ayırmıştır. Osmanlı Devlet düzeni içinde de insanlara bakış açısı aynı durumdaydı. Hatta Osmanlı Devleti inanç ve mezhep topluluğunu kendi aralarında serbest bırakarak onlara belirli bir rahatlık tanımış, zorla onları yönlendirmeye tabi tutmamıştır. Hiçbir zaman dine davet etme hususunda zorlayıcı olunmamıştır⁴⁴.

⁴¹ Saydam, **a.g.e.**, s. 186.

⁴² K.Ş.S., 33-83b-755 numaralı belgede bozahane, 33-76a-682'de kahvehane ve 47-56b-380'de meyhane yer almaktadır.

⁴³ K.Ş.S., 25-49b-498.

⁴⁴ Akdağ, **a.g.e.**, c. 2, s. 42 ve 50 'de yazar, Türk halkının başka inançları kendileri için rakip saymadıklarından dolayı, farklı dinlere korkunç gelmediğini ifade etmektedir.

Din ve mezhep esasına göre teşkilatlandırılan insanlar, adeta devletin sahibi Müslümanlara emanet edilmiş topluluklardı. İnsan tasnifi din ve mezhebi söylenerek yapılmaktadır.

Müslüman olmayanlar kendi içerisinde üç gruba ayrılmaktadır:

1.Zımmîler : İslâm Devleti'nin tebası olan Müslüman olmayanlara denir.

2.Muahedler : Kendileriyle barış yapılan bir gayr-i müslim devletin tebasına denir.

3.Müstemenler: Resmi görev, ticaret veya benzeri nedenlerle İslâm ülkesinde izinli olarak bulunan gayr-i müslimlere denir.

Osmanlı millet sistemini oluşturan cemaat gruplarını, devlet nezdinde temsil ve idare eden liderleri bulunmaktadır. Seçilen bu kişiler cemaatin hem dinî hem de idarî liderleri olması hasebiyle devlete karşı da sorumludurlar.

Müslümanlarla her alanda eşit sayılmayan zımmiler, aynı zamanda Müslümanların yerine getirmesi gereken yükümlülüklerle de sahip değillerdi. Ama yine de zımmilere can, mal ve dini inançlarını da koruma güvencesi verilmişti. Dini cemaatler evlenme, boşanma ve miras gibi medeni hukuka giren hususları kendi dini vecibelerine uygun geliştirdikleri hukuklarına göre hallederlerdi⁴⁵. Sadece ceza hukukuna giren davalara şer'î mahkemeler bakardı. İslâm hukukunda gayr-i müslimlere tanınan din ve vicdan hürriyetinin onlara hukuki ve kazaî özerkliklerin verilmesine neden olduğundan, cemaat mahkemelerinin karar vermesine ve de uygulamasına da imkân sağlanmıştı⁴⁶. İslâm ülkesinde cemaat mahkemesinin verdiği hükümlere taraflar uymaz ise devlet her iki tarafa da karışmazdı. Bu durum cemaat mahkemelerinin yaptırım gücünün olmadığı adeta hakemlik yaptıkları

⁴⁵ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, 2. bsk., İstanbul, Risale Yay., Mart 1996, s. 46.

⁴⁶ Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, 10 Bsk., Ankara, Savaş Yayınları, 2002, s. 179.

anlamına gelmektedir⁴⁷. Bu nedenle taraflar cemaat mahkemelerinin hükmüne rıza göstermezler ise şer'i mahkemelere gidebilirler idi. Hanefi fikhına göre de, gayr-i müslimlerin müracaatları şer'i mahkemece kabul edilmek zorundadır. Aksi takdirde yaptırım gücünün olmaması anlaşmazlıkların devamını, bu durum da toplum içinde asayiş sorunlarının ortaya çıkmasına neden olacağından, huzursuzluğun meydana gelmemesi veya toplum düzeninin bozulmaması için adaletin tanzimini gerekli kılmaktadır. Bu anlayış ile de şer'i mahkemelere başvuran zimmîlere adalet dağıtılması bir mecburiyet olmuştur. Karasu kadısı, herhangi bir İslâm ülkesinde olması gereken uygulamayı aynen kendi kazası içindeki gayr-i müslimlerin başvurularını kabul ederek ifa etmiştir. Ancak 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla ortodoksların din ve vicdan hürriyeti milletlerarası bir zemine taşınarak iç hukuk meselesi olmaktan çıkmıştır⁴⁸.

Gayr-i müslimlerle ilgili sicillere yansıyan bir çok dava olup, konuları da çeşitlidir. Şer'i mahkemeden hemen hemen her alanda yararlanmak istemişlerdir. Şer'i mahkemelerde, onların bu taleplerini karşılıksız bırakmamıştır. Kendi din adamları ile olan anlaşmazlıklarını bile kadı huzuruna taşımışlardır. Kayıtlarda yer alan bir dava metninde iki kızı ölen bir anne, papazdan şikayetçi olmaktadır. Kadın biri beş diğeri iki yaşında olan kızlarının öldüğünü ve papazın bunları defnettğini, defin karşılığında da 16 esedi cenaze masrafı kendisinden istediğini ifade etmiştir. Kendisi fakir biri olduğundan dolayı 3-4 esedinin kifayet edebileceğini, üstelikte bu miktardan fazlasını vermesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Mahkeme diğer papazlara durumu sorduğunda, küçüğüne üç büyüğüne beş esedinin yeteceğini nakletmişlerdir. Kadı bunun üzerine, kadından toplam 8 esedinin papasa verilmesini istemiştir⁴⁹.

⁴⁷ Ahmet Özel, **İslâm Hukukunda Milletlerarası Münasebetler Ve Ülke Kavramı**, İstanbul, İklim Yayınları, 1982, s. 200.

⁴⁸ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku Ve Siyasi Tarih Metinleri**, c. I, Ankara, Ankara Üniv. Hukuk Fak. Yayınları, 1953, s. 124.

⁴⁹ K.Ş.S., 25-40a-408.

Öte yandan dava kayıtlarındaki “Şuhûdü’l-hâl” kısmında bile gayr-i müslimlerin isimlerine yer verilmiştir. Hem dava tarafları olarak hem de bilinen tanınan, şahitliği muteber sayılan insanlar olarak şer’i mahkeme kayıtlarında bulunmuşlardır. Nitekim gayr-i müslimlerin genel nüfus içindeki yeri küçük olmasına rağmen, şer’i mahkeme kayıtlarında fazla yer almaları önemli bir noktadır.

Kazada yaşayan gayr-i müslimlere sebepsiz müdahale edilmezdi. Vergilerini ödedikleri sürece hem kendilerine hem de kutsal mekanlarına asla dokunulmazdı. Zorla İslâm’a girmeleri için davet edilmezlerdi. Yine İslâmın men ettiği, domuz eti yemek, şarap içmek gibi davranışlarda bulunmalarına engel olunmazdı. Öte yandan teorik olarak gayr-i müslimlerin Müslümanlarla aynı mahallede oturmaları beklenmezdi. Ama buna rağmen sicillerdeki kayıtlarda, olması gerekenin aksi istikametinde olduğuna dair de örnekler bulunmaktadır. Örneğin Çorum ve Sadık Efendi mahallelerinde gayr-i müslimlerin de oturduğunu belgeleyen sicil örnekleri görülmektedir⁵⁰. Yine gayr-i müslim tebanın kazadaki yerleşimlerine baktığımızda, her biri milliyetlerini ifade eden ayrı mahallelerde yaşamayı tercih etmiştir. Mesela Ermeni, Rum, Yahudi ve Acem mahalleleri bu konuya güzel birer örnektirler. Öte yandan Kıpti ve Çingenerin de karışmayarak ayrı ayrı yaşadıklarına şahit olunmaktadır⁵¹.

Gayr-i müslimleri aşağılamak ya da eziyet ederek haksız muameleye tabi tutmak gibi davranışların olduğuna dair davalar nadiren görülmektedir. Sadece Yahudilerle ilgili bir ferman bu anlamda kayıtlarda dikkat çekmektedir. Buna göre; Karasu’daki Emin ve Zabıtalara gönderilen ilâm-ı yarlıg-ı şerif ile, eskiden Karasu’da bulunan Yahudiler’in rencide edilmediği hatırlatıldıktan sonra, şimdi de karışılmaması buyurulmuştur. Bu konuda

⁵⁰ K.Ş.S., 33-92a-821 Çorum mahallesi ile 33-88b-791 Sadık Efendi mahallesinde, Müslümanlarla gayr-i müslimlerin beraber oturduklarına dair kayıtlar mevcuttur.

⁵¹ K.Ş.S., 33-92b-831 numaralı kayıтта Kıpti ve 33-24a-204 numaralı kayıтта ise Çingene mahallesi örnekleri bulunmaktadır.

rızalarının olmayıp, ona göre hareket etmeleri uyarısında bulunulmuştur (Ramazan 1095/Ağustos-Eylül 1684)⁵².

Hayat Şartlarına Göre:

Toplum yapısını etkileyen bir diğer durum da özgür olup olmamaktır. Köle ve cariyelerin durumu hiyerarşik yapının en alt kısmını oluşturmaktadır. Adeta mal gibi bir fiyat ile alınıp satılmaktadırlar. Ayrıca teferruatına gireceğimiz bu husus çok yönlü bir vâkı'adır.

Diğer yandan şehirli, köylü, göçebe olmak da toplum yapısında bir takım farklılıkların doğmasının nedenidir. Hatta müslim ve gayr-i müslimlerde bile bu tür meydana gelen farklılıklar; değişik gelenek ve davranışların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Her birinin ekonomik faaliyetleri ile barınma tip ve kültürleri, toplum içindeki statülerinin oluşmasında etkili olmaktadır.

Kırım Hanlığı'nın bir diğer sosyal özelliği de, çeşitli kabilelerden teşekkül etmesidir. Kim hangi kabile içinde dünyaya gelmiş ise, o kabilenin bir bireyi olarak kendini kabul etmek zorundadır. Kabilelerin tarihsel süreç içinde sayı ve isimleri değişmekle birlikte genel olarak beş tane idiler⁵³. Aidiyet duygusu ve davranışının bu şekilde oluşup gelişmesi sosyal ilişkilere farklı bir yön kazandırmaktadır. Öte taraftan kabilelerin "Karaçi Kabileleri" topluluğu içinde yer almasının koşulu, nüfus ve zenginlik açısından güçlü olmalarına bağlıydılar. Yine de Kırım Hanlığı'nın kuruluşundan beri hakim olan kabileler içinde bir kaç haricinde pek fazla değişme olmamıştır. Karasu kazasının sınırları içinde yaşayan, kayıtlarımızda da adından sık sık bahsedilen Şirin Kabilesi, gücünü hiçbir zaman kaybetmemiştir. Doğal olarak Şirin kabilesine mensub bir fert olmak, ayrıcalıklı bir kimse olmak anlamına gelmektedir.

⁵² K.Ş.S., 25-8a-74.

⁵³Ülküsal, a.g.e., 31; "Şirin, Argın, Barın, Mansur iken daha sonra Sicuvut kabilesi de katılmıştır."

3.1.3. Karasu'da İhtida Hareketi

Karasu kazasına ait sicillerden, adlî, iktisadî, idarî, askerî ve sosyal alanlarla ilgili bir çok bilgiye ulaşmaktayız. Siciller sadece mahkemeye yansıyan meseleler olmayıp, çok daha değişik içeriklerdeki bilgilere de ulaşmamızı sağlayan birinci el kaynaklardır. Diğer bilgiler içinde yer alan ihtida ilâmları olduğu gibi dolaylı olarak mühtedilerden de bahsedilmektedir. Karasu kazasının toplum yapısını iyi anlayabilmek gayesiyle bu hususa da yer vermemiz gerekmektedir.

3.1.3.1. İhtida Hareketlerinin Sebepleri

İhtida, doğru yola girme, İslâm dinini kabul etme veya Müslüman olma anlamına gelmektedir⁵⁴.

Din değiştirme olgusu, psikolojik nedenler veya toplumsal çevrenin telkin ve aydınlatmaları sonucu gerçekleşen bir durum idi. Meselenin içerisinde kişinin psikolojik durumu etkili olduğu gibi, içinde bulunduğu sosyo-kültürel yapının da etkisi çok fazladır. Ayrıca sözünü ettiğimiz yapının oluşumunu hazırlayan bir çok unsurun rol oynadığı görülmektedir⁵⁵.

İncelediğimiz kayıtlarda yer alan ihtida etmiş mühtedi isimleri ile birlikte, din değiştirmelerine neden olan faktörler konusunda bir malumat verilmemiştir. Hatta mühtedi denilen kimselerin din değiştirmelerini içeren kayıtlardan ziyade, "mühtedi" kelimesi lakap olarak kullanılmıştır. Yani din değiştirme eyleminin sicillere kayıt edilmediği, ama bir çok mühtedinin çeşitli davalarda yer aldığı tespit edilmiştir

⁵⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 8. Bsk., Ankara, Aydın Kitapevi, 1988, s. 500.

⁵⁵ Osman Çetin, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı*, İstanbul, Marifet Yay., 1981, s. 125-128.

İhtida etmede en fazla etkili olan unsurların başında iktisadi nedenler gelmektedir. Müslümanlığa geçiş yapan bir gayr-i müslimin ekonomik kazanımlarından birisi, cizye vergisini artık vermemesidir. Müslümanlığı seçtiğini ve ihtida ettiğini şahitler huzurunda ispatlayan bir gayr-i müslim o andan itibaren cizye vermeyi terk etmektedir. Kısaca mühtedi artık bir müslim gibi vergi vermeye başlamıştır. Öte yandan Osmanlı iktisadi hayatında çok güçlü ve etkili faaliyetlerde bulunan esnaf örgütlenmelerinin sağladığı imkanlardan yararlanmak istenmesi de itici bir faktör olabilmektedir. Kendi aralarında yer alanlara her türlü desteği sağlayan bu iktisadi teşekküller, dışarıda kalanlara ise tamamı ile kapalı idiler. Bu iktisadi yapılar içinde yer almayı sağlayacak en önemli etken din değiştirmektir. Dolayısıyla bazı gayr-i müslim esnaflar güç durumda kalmamak için din değiştirmişlerdir⁵⁶.

İnsanı bu denli ciddi bir kararı almaya sevk eden bir başka etken de, hiç şüphesiz ki içinde bulunduğu psikolojik dünyanın yarattığı baskıdır. Müslüman idareciler ve onların devamı olanlar, gayr-i müslimlere hoşgörü içerisinde muamele ederek onları etki altına almaktadırlar. Ama özellikle köle, esir ve cariyelerin buldukları ortam onları daha fazla ruhî açıdan etkilemektedir. Nitekim köle veya esir durumunda olup da Müslümanlığı seçenler de bulunmaktadır⁵⁷. Örneğin Şor mahallesinde yaşayan Ali Beşe, kendisine ait olan Rus asıllı kölenin Müslüman olarak Hasan adını aldığını beyan etmiştir. Bu beyanın sonrasında da Müslimîn zümresine ilhak ettiğinden dolayı, Hasan'ı azad ettiğini ve gayri hiçbir hakkının kalmadığını kadıya kaydettirmiştir⁵⁸. Bir kölenin Müslüman olması durumunda azâd olabileceği, ihtida hareketinin çoğalmasını sağlamıştır. Yalnız şu da inkar edilmemeli ki, yanlarında yaşadıkları Müslümanların din, kültür ve yaşayışlarından da etkilenecek benimsedikleri de bir gerçektir.

⁵⁶ Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri Ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Ankara, T.T.K.Yay., 1994, s. 64 ve 78.

⁵⁷ K.Ş.S., 25-65a-700, 25-9b-95, 25-114b-1147, 25-82b-871, 33-31b-287, 65-37a-184.

⁵⁸ K.Ş.S., 25-91a-933.

Yine evlenme yoluyla Müslümanlığa geçiş veya bundan dolayı Müslümanlığı kabul ettim gibi bilgilere kayıtlarda rastlanılmamaktadır. Ancak bu durumun her zaman mümkün olabileceği de unutulmamalıdır.

Ayrıca aile reisinin Müslümanlığa geçişi ile diğer ev halkının da Müslüman olması her zaman beklenen bir sonuçtur. Lakin İslâm'a göre babanın âkil baliğ olmayanlar üzerinde tasarrufu mümkün iken, ancak âkil bâliğ olanlara sadece telkin edebilir. Elimizde bulunan bir hükümde, ihtida eden bir baba ile kızının gayr-i müslim birisi ile namzed olması meselesi mahkemeye yansımıştır. Mustafa el-mühtedi, şeref-i İslâm ile müşerref olduktan sonra 16 yaşındaki kızına da İslâm'a ilhâk ve İslâm'ı teklif ettiğini belirtir. Fakat kızının bu teklifi kabul etmediğinden dolayı Müslüman olmadığını ifade eder. Daha sonra kızını zimmîye olmasından dolayı bir gayr-i müslimle namzed eylediğini açıklar⁵⁹. Bu durum bize, aile içinde bile kendi kararlarını verebilecek yaşta olan birisi için herhangi bir zorlamada bulunulmadığını ispat etmektedir.

Ayrıca çok önemli olmakla birlikte Karasu kazası sicillerinde, kültürel ve dinsel etkinin boyutlarını gösteren bir malumat yer almamıştır. Bilhassa dini bayramlardaki atmosferi aktarabilecek bilgilere sahip değiliz. Bu anlamda gayr-i müslimlerle olan münasebetin durumu ile tepkilerini görme imkanımız olamamaktadır. Aynı şekilde Karasu'da yaşayan gayr-i müslimlere ait önemli dini kutlamalara müslimlerin de katılıp katılmadığına dair bir kayıt yoktur.

3.1.3.2. İhtida Edenlerin Sayısı

Karasu kazasına ait Şer'iyye Sicilleri içinde 1683-84 yıllarını kapsayan 25. ciltte 17 adet ihtida kaydı yer alırken, 1698 yılında kaydolunan 33. ciltte 5

⁵⁹ K.Ş.S., 25-113b-1137.

adet ve 1743-44 yıllarına ait 65. ciltte 2 adet kayıt bulunmaktadır⁶⁰. Böylece toplam ihtida kaydı 24'e ulaşmıştır.

Tablo 1. İhtida Edenlerin Sicillere ve Yıllara Göre Dağılımı

Cilt No	Yıl	Adet
25. cilt	1094-95-96 (1682-83-84)	17
33. cilt	1110 (1698)	5
65. cilt	1156-57 (1743-44)	2
Toplam		24

3.1.3.3. İhtida Edenlerin Milliyetleri ve Eski Dinleri

İhtida edenlerin hangi milliyetten ve hangi dinden olduğu önemli bir husustur. Fakat sicillerdeki her mühtedi kaydında bu soruların yeterince cevabı bulunmamaktadır. Ancak bir kısım kayıta ise, bu soruların cevapları görülmektedir. Örneğin Rus asıllı⁶¹ iki ve Boğdan asıllı⁶² bir zımmînin Müslüman olduğu kayıtlar arasında yer almaktadır. Bir kayıta ise mühtedi olan kimsenin, hem Nasrani hem de aynı zamanda da Rus asıllı olduğu sicilde ifade edilmektedir⁶³. Öte taraftan dava metinleri içinde isimler zikredilirken, her mühtedi için gerek eski ismine gerekse de etnik kökenine yer verilmemiştir.

3.1.3.4. İhtida Sonrası Görülen Sorunlar

Sicillere yansıyan mühtedi kayıtlarında, zorla kendilerinin İslâmlaştırıldığına dair bir dava konusu yer almamıştır. Cebir ve şiddet

⁶⁰ 1717 yılında tutulmuş olan 47. ciltte ise, ihtida ile ilgili bir kayıt tespit edilmiştir.

⁶¹ K.Ş.S., 25-91a-933, 25-22b-234.

⁶² K.Ş.S., 25-65a-700.

⁶³ K.Ş.S., 25-22b-234.

yoluyla insanların dini kanaatlerinin değiştirildiğine şahit olunmamaktadır. İslâm'ı seçen birisinin kızını İslâm'a davet ettiğini ancak kabul etmediğini bu yüzden de bir gayr-i müslimle evlendirildiğini izah etmiştik. Bu dava, aile içinde bile diğer ferdlerin İslâm'a zorlanamayacağını ispat etmektedir. Yalnız unutulmamalı ki, âkil bâliğ olmayanlar için din seçmede özgür iradelerini kullanmaları mümkün değildir⁶⁴. Âkil bâliğ olanlar ise dilediği dine mensup olmada hürdürler.

Zorlama sonrası Müslüman olan bir insanın, dindar birisi olarak hayatına devam etmesi mümkün değildir. Öte yandan baskı olmadan din değiştiren bir kimsenin de, eski alışkanlıklarını hala devam ettiriyor olması da mümkündür. Bu durum onun, iyi bir Müslüman olmadığı anlamına gelmemelidir. Çünkü Müslüman olduğu halde, içki içen biri, içki içtiğinden dolayı ne din değiştirmiştir, ne de dinden çıkarılması gerekmektedir. Bir mühtedinin de içki içmiş olmasını bu daire çerçevesinde değerlendirmek durumundayız. Nitekim bu malumatdan sonra ihtida eden birisinin içki içerek adam yaraladığına dair bir kayıt dikkatimizi çekmiştir⁶⁵. Davadaki olay sonrası gerek mühtedinin, gerekse de toplumun sosyo-psikolojik durumunu ortaya koyacak bilgilere ulaşabilmemiz mümkün olmamıştır. Nitekim toplum içinde yaşanarak tecrübe edildiğinden dolayı, ortaya çıkan problemler Karasu kazasının mahkeme kayıtlarına yansımamıştır. Bu yüzden verilerin bulunmaması büyük bir eksiklik olmasına rağmen, geçmişteki alışkanlıkların devam ettiğini gösteriyor olması açısından, bu kayıt güzel bir örnekleme oluşturmuştur.

Yine hacca gitmek dini bir vecibe iken, mühtedilerde hacca gidenlere şahit olunamamaktadır. Ama hacca gitmiş olsalar idi, hacı olduklarına dair bir ünvan kaydolunurdu. İslâm'a geçtikten sonra sünnet olunduğunu içeren bir

⁶⁴ Çetin, a.g.e., s. 71 “Her insanın İslâm fitratı üzerine doğduğunu ve sonra farklı dinlere mensup olduğunu Hz. Peygamberimiz ifade etmiştir. Bu yüzden de İslâm hukukçuları çocukların “hayru'l-ebeveyne” tâbi olmalarını prensip edinmişlerdir. Bu nedenle gayr-i müslim bir ailede anne veya babadan birisi Müslüman olursa, henüz buluğ çağına gelmemiş çocuklar ebeveynden Müslüman olana verilmektedir. Diğerleri velâyet hakkı iddia edemez.”

⁶⁵ K.Ş.S., 25-49b-493.

kayda da rastlanılamamıştır. Hacca gitmek çok yaygın bir dini vecibe olmamasına karşılık, sünnet her erkeğin olması gereken bir dini uygulama idi. Sünnet olmamaları da mümkün olabilecek bir durum değildir. Nitekim ihtida edenlerin içinde buldukları bu durumun, toplum hayatında sorunlara ya da ayıplamalara neden olması güçlü bir ihtimaldir.

Ayrıca İslâm'ı seçenlerden cizye alınmaya devam edildiğine ve bundan dolayı da sıkıntılara neden olunduğuna dair dava konusu olmamıştır. Bu durum ihtida edenlerden cizye alınmadığını, bundan dolayı da sorun çıkmadığını ispat etmektedir. Aksi halde hakkını arama babında bir çok dava örneğine rastlanılabilirdi.

Gayr-i müslimlerle Müslümanlar arasındaki ilişkileri ortaya koyabileceğimiz bir çok belge elimizde mevcuttur. Mühtedilerle Müslümanlar arasında da kefâlet, şahitlik, iş verme, ortaklık, vekâlet, evlenme, alış-veriş ve borçlanma gibi ilişkilerin devam ettiğini söyleyebiliriz⁶⁶. Benzer durumlar gayr-i müslimler ile mühtediler arasında da yaşanmış olup, bir çok örnekleri bulunmaktadır⁶⁷. Bütün bu tür kurulan münasebetler esnasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar da olmuştur. Bu anlaşmazlıkların da temelinde dini bir etkinin olmaması bizim açımızdan önemli bir noktadır.

Öte taraftan bir başka kayıta, Müslüman olduğu halde kul diye satılmak istenilen bir mühtedinin mahkemeye yaptığı başvuru dikkatimizi çekmiştir. Kendisi Boğdan zımmîsi iken, Akkerman'da Müslüman olmuş ve Karasu kazasına gelmiştir. Karasu'da Müslüman ve hür olmadığı söylenilerek kul olarak satılmak istenmiş, o da bunun üzerine mahkemeye gitmiştir. Mahkemede Akkerman'da Müslüman olurken şahitlik yapanların isimlerini söyleyerek, onların şهادetleri ile düştüğü kul durumundan kurtulmuştur⁶⁸. Burada bahsi geçen kişinin Kırım'da yaşayan insanlardan farklı özellikler

⁶⁶ K.Ş.S., 25-100b-1004, 25-11a-114, 25-5b-48, 33-100a-895, 33-79b-721.

⁶⁷ K.Ş.S., 25-77a-821, 25-9a-94.

⁶⁸ K.Ş.S., 25-65a-700.

aksettirmiş olması, diğerlerinde böyle bir kanaatin oluşmasına neden olmuş olabilir.

3.2. SOSYAL YAPI

3.2.1. Aile Hayatı

Aile, bir toplumu oluşturan temel taşlardan biri olduğu gibi, sosyal hayatın da ilk şekillendiği yerdir. Bu nedenle sağlıklı ailelerin çoğunlukta olduğu toplumların, sosyal yapıları da mükemmel olmaktadır. O yüzden aile içindeki hayatın, bireyler üzerindeki olumlu etkilerini artırabilmek önemli bir husustur. Nitekim toplum, bunu temin edebilmek maksadıyla bir çok kural ve yaptırım geliştirmiştir.

3.2.1.1. Ailenin Oluşumu

Aile, bir toplumda meşru olarak kabul edilen kıstasları, yerine getirerek hayatlarını birleştiren bir erkek ve bir kadın ile onların sahip oldukları çocuklardan oluşan en küçük sosyal birimdir. Allah Teâlâ, erkek ve kadının birbirleri için yaratıldığını ve uygun bir şekilde beraber olmalarını istemektedir. Bu beraberliğin olabilmesi için evlenmeleri ve aile olmaları gerekmektedir⁶⁹.

Aile müessesesinin oluşumunda her milletin kendine has bir takım nizam ve hukuki uygulamaları mevcuttur. Gerçi Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu millet sistemindeki çeşitliliğe rağmen, Kırım Hanlığı'nda yaşayan bir aile ile Anadolu'nun herhangi bir yöresinde yaşayan bir aile arasında pek bir fark görülmemektedir. Bundaki temel faktör, örfi anlamda aynı kültüre mensup olmak ve dini bir bütünlüğün de her iki coğrafyadaki insanlar arasında yaşanıyor olmasıdır. Örneğin bir Bulgar ailesiyle, Ege adalarında

⁶⁹ Aydın, a.g.e., s. 271-272.

yaşayan Egeli Rum ailesi, Yahudi ailesi veya Arap çöllerinde yaşayan bir Arap ailesi ile görülen farklılıkların benzeri burada görülmemektedir.

Aileyi oluşturan ya da oluşumuna ilk adımı atan erkek ve kızın meşru anlamda aileyi oluşturması için evliliği gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Evlilik ben kavramından biz kavramına ve de bir üst kurum olan aile kurumunun oluşumuna atılan ilk adımdır. Sözleşme şeklinde bir durum arz etse de beraber yaşamak ve çocuk sahibi olup, yetiştirmek şeklinde bir birlikteliği ortaya koymaktadır.

Doğu toplumlarının bir adeti olan “başlık ve kalın” gibi uygulamalar, araştırmamıza konu olan Karasu kazasında bulunmamaktadır. Zaten İslâm hukukunda da başlık veya kalın gibi bir uygulama söz konusu değildir. Sadece kadına sağlanan teminat açısından mehrin iki çeşidi yer almaktadır⁷⁰.

Türk ailesinin yapısı ve gelişimi sosyolojik açıdan çokça incelenmişse de, hala hassasiyetle üzerinde durulması ve araştırılması gereken bir husustur. Sağlıklı bir toplumun oluşumunda aile müessesesinin kuruluşu ve ayakta durması çok önemlidir. Bu nedenle incelediğimiz dönem ve yer çerçevesinde evlilik ele alınmaya çalışılacaktır.

3.2.1.1.1.Nişan ve Namzedlik

Evlilik öncesi gerçekleştirilen ve aynı zamanda da ahlâki bir uygulama olarak karşımıza çıkan nişanın, İslâm hukuku ile bir mecburiyeti yoktur. Diyebiliriz ki tamamen bu uygulama bir nevi gelenek ve göreneğin ürünüdür. Adetlerimize göre nişan tamamıyla evlilik öncesi bir hazırlık dönemi mahiyetindedir.

⁷⁰ İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, 2. bsk., İstanbul, Pan Yayıncılık, 2001, s. 75.

Nişanlı olanlara “Namzed” denilmektedir. Namzedlik akçası veya herhangi bir maddi karşılık veren oğlan tarafı -beşik kertmesi ile hemen hemen aynı- kızın evlenme yaşına gelmesini bekler ve o an geldiğinde kızla evlilik merasimi yapılır. Bu durumda evlenecek olan her iki taraf kendi başına karar verecek yaş ve olgunlukta değildirler. Bu yüzden rızalarının alınması mümkün değildir. Her iki taraftan biri veya vekili baliğ olduktan sonra evlenmeyi istemediğini talep eder ise nişan feshedilir idi. Ancak namzedlikler arasında nikahın yapılmamış olması gerekmektedir. Nitekim namzedlik fesholununca her iki taraf birbirlerine verdikleri, nakit, eşya veya hediyeleri iade etmektedirler. Öyle ki bir örnek davada, Erzurumlu olup Karasu’da yaşayan bir zimmî, Kuyumcu Ovanis’in dayısının kızına namzed olup nişan eşyası yollamıştır. Geçen zaman sonrasında da Ovanis kızı vermedi diye mahkemeye başvurmuştur. Ovanis ise, dayı kızının bâliğa olduğundan dolayı kendisine fikrini sorduğunu, ama onun bu nişanı mahkemede şahitler huzurunda istemediğini belirtmiştir. Mahkemeye getirilen kıza burada tekrar isteyip-istemediği sorulduğunda, iradem elimdedir, âkil bâliğim ben bu nişanı istemiyorum demiştir. Bunun sonucunda Kadı, gönderilen eşyaların iade edilmesini isteyerek nişanı feshetmiştir⁷¹. Örnekte de görüldüğü üzere, küçük yaşta namzed olarak nişanlanan kız ve erkek, âkil bâliğ olduğunda zorla evlendirilmemektedir. Her iki taraftan birisi de, âkil bâliğ olduktan sonra nişanı feshedebilirdi.

Diğer yandan namzedlik seçiminde, Müslüman bir kızın veya erkeğin gayr-i müslim bir erkekle ya da kızla namzed edilmediği görülmektedir. Nitekim daha önce de işlendiği üzere, Mustafa el-mühtedi İslâm’ı seçiyor ama bilge ve bâliğ olan 16 yaşındaki kızı İslâm’ı seçmemiştir. Baba bir müddet sonra kızını zimmî bir oğlanla namzed eylemek istemiştir. Her ikisinin namzed olabilmesi için de kızının zimmîye olduğunu ispat etmesi gerekmiş,

⁷¹ K.Ş.S., 25-68a-732.

sonra zimmî bir oğlana namzed edilmiştir⁷². Aksi durumu gösteren herhangi bir bilgi sicillerde bulunmamaktadır.

3.2.1.1.2. Nikah Akdi

Nikah, mahkeme-i şer'iyeden veya oradan me'zun imam tarafından, tarafeynin veyahut vekilleri ve şahitlerinin ifadeleri dinlenilip kayd olunmasına denir⁷³. İslâmiyete göre nikah akdinin yapılması için öngörülen bir merasim ve de herhangi bir görevli tayin edilmemiştir. Buna rağmen evlenecekler için bir takım kıstaslar ortaya konulmuştur.

Evlenme akdi, erkek ile kız veya kızın velisi arasında yapılır. Velâyete, en yakın erkek, cariyeyi azad eden erkek veya tayin edilen kadı veya vekili kabul edilirdi. Hanefi mezhebine göre veli, kızın rızasına binaen evlendirebilirdi⁷⁴. Veli kızın âkil bâliğ olmadığı durumlarda nikahının feshini bile isteyebilirdi⁷⁵.

Nikah akdinin yapılması için kızdan vekâlet alınarak kayıtlara geçirildiği de görülmektedir⁷⁶. Şüphesiz bu durum nikah akdi için, erkek ve kız veya herhangi birisi olmadan da vekiller aracılığıyla yapılabileceğini bize ispat ediyordu. Nadiren de olsa evlenecek kişilerin evinde mahkemeden gelen yetkili ve şahitler huzurunda da nikah yapılmaktadır.

İslâm'da nikâhı geçerli kılmada yetkili bu görevi üstlenen bir memur veya din görevlisi belirtilmemiştir. Bununla birlikte işin ehemmiyetinden dolayı olsa gerek, hukukî yeterliliğe sahip kimselerin rolü uygulamada tercih edilmiştir. Bu nedenle de kadı, naib veya bir din görevlisi nikah akdinin icrasından sorumlu olmuşlardır.

⁷² K.Ş.S., 25-113b-1137.

⁷³ Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, 7. Bsk., İstanbul, Alfa Yayıncılık, 1999, s. 1470.

⁷⁴ K.Ş.S., 25-112a-1125.

⁷⁵ J. Schacht, "Nikâh", **İ.A.**, 1997, c.9, s. 258-259.

⁷⁶ K.Ş.S., 33-23a-191.

Nikah akdi mahkeme kayıtlarında zaman zaman görülmektedir⁷⁷. Ancak bu usulün ne kadar uygun ve ne kadar tüm nikahları kapsadığını tespit edebilmemiz mümkün olamamıştır. Nitekim incelediğimiz Karasu mahkeme kayıtlarındaki nikah akdi kaydının az oluşu da, tümünün kaydedilmediğini ortaya koymaktadır. Mehr miktarlarının kayıt altına alınması çokça karşımıza çıkar iken, o nispette nikah akdi kaydına rastlanılmamaktadır

Kayıtların yetersizliği ya da nikah akdinin kaydedilme kuralının olmaması sorunlar yaratabilirdi. Ancak nikah akdinin şahitler huzurunda yapılması ve düğün adını verdiğimiz bir merasimle renklendirilmesi, çevre, komşu ve akrabaları da bu beraberliğin meşrulaşmasına ortak etmektedir. Nitekim eski bir adet olduğu vurgulanılarak düğünden bahis edilen bir sicil kaydı elimizde bulunmaktadır⁷⁸. Hal böyle olunca itiraza mahal bırakacak bir boşluk veya sıkıntı kalmamış oluyordu. Baron De Tott'un Kırım seyahati esnasında karşılaştığı evlilik ile ilgili notları da ilgi çekicidir. O, Kırımlıların evlenecek kızları darı ile örttüklerini aktarmaktadır. Yani evlenecek kızın başı üzerine 30 cm. çapında bir tepsi konularak darı dökülmeye başlanır, ne zaman tepsi hizasına dökülen darı yükselir, o zaman dökme işi durdurulurdu. Böylece kızın çeyizi de tamamlanmış olurdu. Sonrasında, uzun boyluların daha şanslı olduğuna da vurgu yaparak, kendi âdetlerindeki evlilik tacı ve badem şekeri ile bu olay arasında ilgi kurmuştur⁷⁹.

Öte yandan İslâm hukukunda zina, yani evlilik dışı beraberlikler şiddetle men edilmiştir⁸⁰. Ceza-i müeyyidesi de sopa veya taşlanmak şeklinde icra olunan "recm"dir. Ancak Osmanlı hukukunda recm cezasının uygulandığına dair bir kaç kayıt vardır. O da 1589 ve de 1680 yıllarında

⁷⁷ K.Ş.S., 25-49b-496 numaralı kayıta ise, 500 altun mehir karşılığı akd-i nikâh yaptıkları görülmektedir.

⁷⁸ K.Ş.S., 25-59b-621.

⁷⁹ Baron De Tott, **a.g.e.**, s. 225.

⁸⁰ İslâm Araştırmaları Merkezi, **İlmihal II İslâm ve Toplum**, II. Bsk., İstanbul, Diyanet İşleri Bşk. Yay., 1999, s. 129; Kur'ân-ı Kerim, el-İsrâ (17/32), "Zinaya yaklaşmayın, zira o bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur."

yaşanmıştır⁸¹. Zina suçuna karşılık ise kürek ve hapis cezaları verilmiştir. Yine zina suçlamasıyla karşılaşan kadın, yemin ve inkar yolunu beşinci kez tercih eder ve Allah'ın lanetini üzerine alırsa recm cezası uygulanmamaktadır⁸².

Evlilik dışı uygunsuz bir şekilde yakalananlara, nikah yapılması kabul edilir ise herhangi bir ceza verilmezdi. Nitekim, Resul bin Musli ile Fatıma bint-i Hüseyin'i mahallede yaşayanlar Kasab Emir Abbas'ın kümesinde uygunsuz bir durumda yakalamışlardır. Onlar ise zina yapmak niyetinde olmadıklarını, hatta Fatma'nın eşinden ayrılmasının üzerinden dört ay geçtiğinden dolayı evlenmek istediklerini mahkemede ifade etmişlerdir. Mahkeme bunun üzerine elli altun mehr-i muaccel belirleyerek taraflar arasında akd-i nikah yapmıştır⁸³.

Yine evlenme izni verilmesine dair ilginç bir kayda rastlanılmıştır. Kocasını ölen kadına evlenebileceğine dair izin verilerek, sicile kaydedilmiştir⁸⁴. Burada şüphesiz ölen kocasından hamile kalmadığının kesinleşmesinin ispatı sayılan, iddet müddetinin tamamlanmış olması dikkate alınmaktadır. İddet müddeti tamam olunca da evlenmesine müsaade edilmektedir.

İslâm'ın ortaya koyduğu kurallar çerçevesinde nikahsız yaşamaya asla müsaade edilmemiştir, babasız çocuk doğurma da hoş karşılanmamıştır. Bu gibi durumlarda güvenlik birimleri devreye girmiştir. Kayıtlarımıza yansıyan babasız çocuk doğurma olayını konu alan herhangi bir dava olmamıştır.

Ayrıca Karasu'da yaşayan Ermeni, Rum, Yahudi ve diğer zimmîlerin evliliklerine dair herhangi bir kayıt yer almamıştır. Onlar, kendi cemaatleri içinde bu gibi işleri halledebilecekleri gibi, şer'i mahkemelere de başvurarak akd-i nikâh yapma haklarına sahiptiler. Nitekim bir çok hususta Müslüman

⁸¹ İlber Ortaylı, **a.g.e.**, s. 80-81.

⁸² Kur'an-ı Kerim, Nur Suresi.

⁸³ K.Ş.S., 25-30a-308.

⁸⁴ K.Ş.S., 33-101a-912.

mahkemelerini tercih ederlerken, nikâh akdinin kaydedilmesinde bu yola başvurmamışlardır. Aynı zamanda bu husus kendi dini gereklerine uygun, evlilik ayini, düğün v.s. gibi inanç ve geleneklerin rahatça uygulanabildiğini ortaya koymaktadır.

3.2.1.1.3. Çok Eşlilik

İncelediğimiz dönem içinde yer alan tereke kaydı toplamı; 312 Müslim, 184 gayr-i müslime ait olmak üzere 496 adettir. Bu tereke kayıtlarında yaptığımız araştırmalar sonucunda, çok eşliliğe dair belge sayısının pek az olduğu tespit edilmiştir.

Çok eşle evlilik ile ilgili verilerin tasnifi sonucunda; iki eşe sahip beş örnek bulunurken, üç eşe sahip tek kayıt yer almaktadır. Tüm bunlara ilave olarak üçten fazla eşe sahip bir aile örneği bulunmamaktadır.

Tablo 2. Çok Eşle Evlilik

Eş Sayısı	Evlilik Adedi
2	5
3	1
4 ve üzeri	-

İlk olarak Karaağaç mahallesi sakini eş-şeyh Ali Dede'ye ait tereke kaydında, onun Aişe ve İsmihan isminde iki eşe sahip olup, iki erkek bir de kız çocuğunun olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ali Dede'nin "Şeyh" olması sıradan biri olmadığının en önemli göstergesidir. Ancak eldeki toplam tereke miktarının 236 guruş 25 sim olması çok zengin biri olmadığını da ortaya koymaktadır. Nitekim zengin olduğuna alamet sayılabilecek mallar içerisinde,

bahçe, ev ve dükkan bulunmamaktadır. Yine Aişe'ye 40, İsmihan'a ise 25 gurusluk mihr ücreti tereke kayıtlarında yer almıştır⁸⁵.

Ayrıca Çorum mahallesinde ikâmet eden el-hâc Süleyman isimindeki bir şahsın, Gülsüm ve Aişe isminde iki eşe sahip olduğu görülmektedir. El-hâc Süleyman, yekûn 1.479 akçadan oluşan gayet düşük bir mal varlığına sahiptir. Miras bıraktığı malları ise, günlük hayatta kullanılan bir miktar kap-kacak ve giyim eşyalarından ibarettir. İki eş sahibi olmanın maddi imkanlarla mümkün olması gerekirken, bu kayıttaki durum tam tersi olmuştur⁸⁶.

İki eşe sahip elimizdeki terekelerden birisi de, Receb Efendi mahallesi sakini eş-şeyh Abdi Efendi'ye aittir. Abdi Efendi "Şeyh" ünvanını taşıyarak, toplum içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat terekesinde beyan edilen yekûn tutarın 14.000 akça olması, orta düzeyde bir gelire sahip olduğunu göstermektedir. Terekede, kıymetli olması hasebiyle sadece 10.000 akça kıymetinde olan Receb Efendi mahallesindeki bir evden bahsedilmektedir. Evin haricinde zenginlik ifade eden başka bir mal görülmemektedir. Yalnız ilginç olabilecek nitelikteki husus, 100 akça kıymetinde adı belli olmayan bir kitabın bulunmasıdır. Eş-şeyh Abdi Efendi'ye ait olan eşlerin isimleri ise, Saliha ve Kutluhan'dır. Miras paylaşımı olduğundan eşlerin kendileri ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmayıp, sadece Saliha'ya 4.000 akça mihr ayrıldığı dikkatimizi çekmiştir⁸⁷.

İncelediğimiz bir tereke kaydında ise, Ali Dede mahallesinde yaşamış olan Müezzîn Mehmed Can'ın iki eşe sahip olduğu tespit edilmiştir. Terekenin son kısmı eksik olduğundan dolayı tam rakama ulaşılammıştır. Elde ettiğimiz kadarıyla Mehmed Can'ın mirası 89.000 akçalık bir mal varlığı ile kayıtlara yansımıştır. Terekede bağçe (35.000 akça), arastada dükkan (10.000 akça), saraçlar içinde dükkan (5.000 akça) ve gayr-i

⁸⁵ K.Ş.S., 25-26b-277.

⁸⁶ K.Ş.S., 47-23b-150.

⁸⁷ K.Ş.S., 47-57b-390.

menkullerin yanında değerli ticari ürünler de bulunmaktadır. Bilhassa çeşit çeşit “duhan” bulunmaktadır ki, toplam 11.445 akça değere ulaşmaktadır. Mehmed Can’ın iki eşinin isimleri, Amine ve Şerife’dir. Terekede iki oğlu ile beraber bir de hamile olduğundan bahsedilmektedir⁸⁸.

Bir başka kayıta ise ölen birisine ait olan maldan ikinci eşin, kendisi ve çocukları için yaptığı nafaka talebi dikkatimizi çekmiştir. Dava metninde, ilk eşe kalan arazi üzerinden nafaka talep etmektedir. Mahkeme kendisine ve iki çocuğuna nafaka tayin edilebilmesi amacıyla pay verilmesini uygun görmüştür. Dava konusuna bakıldığında bu kişinin zengin bir kimse olmadığı anlaşılmaktadır⁸⁹.

Öte yandan Karasu şer’iyye sicilleri içinde, üç eşe sahip tek kayıt bulunmaktadır. Şor mahallesi sakini Receb Beşe ibn-i Mustafa ismindeki bir şahıs üç eşli olarak görülmektedir. İncelediğimiz bu kayıt bir tereke kaydı değildir. Davayı açan Şekernaz bint-i Abdullah ismindeki bir kadındır. Kadın mahkemede, Receb Beşe’nin otmaya (yolmaya) gittikleri bostanda, akşam vakti kendisini cebren tasarruf ettiğini eve gelerek söylediğini; bunun üzerine de evde bulunan Receb Beşe’nin kardeşi el-hâc İ sengeldi ve yine Receb Beşe’nin iki karısının nikâh olmadan durulmasının sakıncalı olacağını, hatta kadı ve zabıtalardan haklarından gelmeden, acilen nikah yapılması gerektiği hususunu anlattıklarını ifade etmiştir. Bunun üzerine Receb Beşe, 10 altun mehir ile akd-i nikah yapmıştır. Böylece Receb Beşe’nin üçüncü bir eşi olmuştur⁹⁰.

3.2.1.2. Evliliğin Sonuçları

Evlilik, iki farklı cinsiyetteki insanın birleşerek bir aile kurmasını sağlayan ilk adımdır. Bu adımın atılması ile birlikte, çiftlerin birbirlerine karşı

⁸⁸ K.Ş.S., 65-19b-68.

⁸⁹ K.Ş.S., 65-39b-197.

⁹⁰ K.Ş.S., 25-15a-151.

olan görev ve sorumlulukları başlamaktadır. Eşlerin bu görev ve sorumluluklarını yerine getirmekle birbirlerine karşı doğan birtakım hakları bulunmaktadır. Bilhassa evliliğin bitmesi noktasında doğabilecek mağduriyetleri önleme ile evliliği koruyucu müeyyidelerin caydırıcılığı ve uygulanması önemli bir husustur. İslâm dini, bu noktada hem kadın hem de erkek açısından bir çok kurallar ve yaptırımlar geliştirmiştir. Bütün bu evlilik ile birlikte meşrulaşan haklar cinslere göre farklılıklar göstermektedir.

3.2.1.2.1.Kadının Hakları

Kadın toplumun ve ailenin en önemli parçalarından birisidir. O, ne denli iyi ve donanımlı olur ise gelecek nesiller de o denli mükemmel olabilirdi. İslâm, kadına “ana” olma vazifesi ile büyük bir misyon yüklemiş bulunmaktadır. Bundan dolayı kadın, kocasına ve çocuğuna hizmet ettiği sürece korunmuştur.

Bütün bunlara binaen kadının kötü muameleye maruz kaldığı durumlar da mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Nitekim bir davada kadın “... zevcim nâ hakk beni darb idub iflahımı kesr eyledi” diyerek mahkemeden yardım istemiştir⁹¹. Kadının, kocasının kötü davranışlarına karşı mahkemeye giderek yardım isteyebilmesi, çok önemli bir hakka sahip olduğunun göstergesidir. Ayrıca adalet mekanizmasının aile içi darb ve küfrü önlemede rol oynaması da ayrıca üzerinde durulması gereken bir özelliktir. Böyle bir toplumda, kadının tüm olumsuzluklara karşı korunuyor olmasının sağladığı huzur ortamı, onun için paha biçilmez bir durum olsa gerektir.

Boşanma sonrası eşler arasında mal paylaşımı ve mehr konusunun çözümü de önemli bir husustur. Nitekim Ali Efendi mahallesi sakinlerinden Saliha bint-i Nasuf adındaki bir kadın, boşandığı eşi İbrahim b. Ali’den altun yaldızlı civankaşlı kuşağı vermediğinden dolayı davacı olmuştur. Saliha,

⁹¹ K.Ş.S., 25-120b-1222.

gerdek gecesi “erkânlık” nâmıyla kuşağın kendisine verildiğini söylemiştir. Fakat şahitler hayır Saliha kuşağı hibe etti diyerek kocasına ait olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun üzerine mahkeme, İbrahim’in Saliha’ya olan 15 esedi borcuna karşılık her iki tarafı ödeştirerek, anlaşmazlığı karşılıklı olarak çözmüştür⁹².

En önemlisi kadını eş olmasından dolayı aile içinde ve ayrıldıktan sonra, güvence altına alma amacıyla ortaya konulmuş bir takım uygulamalar mevcuttur. Bunlar mehir ile nafaka gibi maddi bir kısım tedbir ve güvencelerdir.

Mehir ve Başlık:

İslâm öncesi Araplar ile Türkler de ve hatta diğer dinlerde de değişik adlar altında kadına ekonomik bir güvence sağlanmak istenmiştir. Bu amaçla nikah akdi ile beraber, nakit veya mal olarak mehir adıyla ifade edilen maddi bir güvence verilmiştir. Mehir, nikahdan önce verilirse mehr-i muaccel, nikah sonrası veya evliliğin bitmesiyle beraber ödenecekse mehr-i müccel adlarını alırdı. Yine mehir, nikah akdi sırasında belirlenmiş ise mehr-i müsemma, nikah akdi sonrasına bırakılmış ise mehr-i misil⁹³ olarak iki çeşit olmaktadır⁹⁴.

Mehir, İslâm öncesi Araplarda kadının satış bedeli olarak kabul edilmiş iken, İslâm dini yeni bir şekilde bu meblağı düzenleyerek, özellikle mehri kadının almasını emretmiştir. Kızın babası veya velisi değil, bizzat ekonomik güvenceye alınması istenen kadına verilmesi kuralı getirilmiştir. Bu hali ile kızın yetiştirilmesi veya terbiyesinin sağlanmasında emeği olanlara verilen bedel⁹⁵ ile, mehr tamamıyla birbirinden farklıdır⁹⁶. Yine kadın, mehir alması

⁹² K.Ş.S., 25-1b-223.

⁹³ Bu miktar benzer şartlarda evlenmiş kadınlara bakılarak belirleniyordu. Tamamıyla rastgele veya suistimale açık bir durum söz konusu değildir.

⁹⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuk-ı İslâmiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, c. II, İstanbul, Bilmen Yay., 1968, s. 115-152.

⁹⁵ Aydın, **a.g.e.**, s. 292; kalın veya başlık denilen meblağ sosyal bir müessese iken, mehir hukuki bir müessese durumundadır.

karşılığında çeyiz hazırlamak yükümlülüğünde değildir. Bu vaziyetiyle mehir, nikâhın şartlarından biri olmayıp sonuçlarından birisidir.

Kayıtlarımızda da sıkça rastlanan ve hüküm gereği olan uygulama şekline göre; kadın, kocasını mehirden ibra etme veya ona mehrin hepsini yada bir kısmını hibe etme hakkına sahip olduğu şeklindedir. Kadının mehrini hibe ettiğine dair elimizde bir çok belge bulunmaktadır. Örnek olması hasebiyle Ümmügülsüm isimindeki bir kadın, ölen İbrahim isimindeki kocası üzerinde bulunan 20 altun mehrini talep etmektedir. Kadın, 60 altun olan mehrin, 40 altununu hibe ettim 20 altun ise kaldı demiştir. Ancak kocasının annesi 60 altunun tamamını da hibe etmiştir diye itirazda bulunmuştur. Mahkeme şahitlere danışarak 20 altunun hibe edilmediğini tespit ederek Ümmügülsüm'ü haklı bulmuştur⁹⁷. Eğer ki koca ölür ise, mehr hakkını eşine ödememişse, geride bıraktığı mirasından mehr miktarı öncelikle ayrılır, geri kalanı mirasçılar arasında paylaşılır⁹⁸. Kadın ölmüş ve mehr hakkı hala sabit ise, kadının varisleri bu hakkını talep edebilirlerdi. İsterse kadın, ölümü sonrası mehrinin bir kısmını hayır işleri için de harcayabilirdi⁹⁹.

Yine nakit olarak belirlenen mehr miktarı, miras sonrası ya da evlilik bitiminde değeri tespit edilebilen mallarla da ödenebilirdi. Bunlar genellikle giyim eşyaları, takılar, yatak, yorgan, yastık ve kilim gibi eşyalar olabilmekte idi. Nitekim bir çok tereke dökümünde buna benzer uygulamalara rastlanılmakta olup, karşılığı olan malla mehrin ödenmesi görülmektedir.

Mehr miktarı konusunda ise alt sınır var iken üst sınır tespit edilmemiştir. Hanefi fıkhına göre 10 dirhem¹⁰⁰ gümüş veya buna karşılık

⁹⁶ Abdulkadir Donuk, "Çeşitli Toplumlar ve Eski Türklerde Aile", Aile Yazıları I., (Der. Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), **Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları**, 1990, s. 298.

⁹⁷ K.Ş.S., 25-71b-767.

⁹⁸ K.Ş.S., 25-47a-468; bu dava 20 altun mehr ücretinin terekeden ayrılmadığı üzerine mahkemeye yansımıştır. Nitekim mahkeme mehrin terekede ayrı tutulması gerektiği şeklinde karar vermiştir.

⁹⁹ K.Ş.S., 25-63b-680; kadın 30 altun mehrinin 28 adetini hibe ediyor. Geri kalan bir altun ile hâtm-i kırâat olunmasını, diğer bir altun ile de mescide mum alınmasını vasiyet etmiştir.

¹⁰⁰10 dirhem : 32 gram.

herhangi bir mal alt sınır olarak belirlenmiştir. Maliki'lere göre ise üç dirhem gümüş verilmesi uygun görülmüştür¹⁰¹. Şüphesiz kadının dul, güzel, genç ve taliplerinin çokluğu bu miktarın üst sınırını sürekli değişken tutmaktadır. Nitekim incelediğimiz Karasu kazasında da mehir miktarlarında farklılıklar görülmektedir¹⁰².

Öte yandan mehrin kazanılmış olmasının şartı, zifaf veya sahih halvet olunmalı ya da bunlardan evvel eşlerden birisinin vefat etmiş olması gerekmektedir. Sahih halfet veya zifaf olmadan ayrılık meydana gelmişse, ayrılığa kimin neden olduğuna bakılır ve öyle mehir için karar verilir. Kocadan kaynaklanarak beraberlik öncesi ayrılık ortaya çıkmışsa, kadın mehrin yarısını alır. Buna karşılık kadın ayrılığa sebep olursa, kadına mehir verilmezdi¹⁰³.

Nafaka:

Evliliğin gerçekleştiği andan itibaren, eşin tüm ihtiyaçlarının karşılanması kocaya aittir. Koca yaşamın sürmesi için gereken yiyecek, içecek, giyim, tedavi, ilaç v.s. gibi ihtiyaçları gidermek zorundadır. Kadının zengin olması bile, kocayı bu yükümlülüklerden asla muaf tutamaz idi.

İslâm hukukuna göre nikah akdi ile birlikte hukuki bir mecburiyet haline gelen nafaka teminini, zengin olmasa bile her koca sağlamak zorundadır. Bu yükümlülüğü yerine getiremezse kadının mahkemeye başvurma hakkı doğar¹⁰⁴. Burada çocuk ya da çocuklar dünyaya gelmiş ise nafaka miktarına onlar da dahil edilir. Koca takdir edilen nafakayı hâla temin edemiyorsa, mahkeme kocanın görünen mallarını satarak ödeme yoluna gidebilirdi. Bu da

¹⁰¹ **İmihal II İslâm ve Toplum**, c.II, s. 219; Hanbelî mezhebinin hukukçuları açısından, mehr miktarı için herhangi bir alt sınır bulunmamaktadır.

¹⁰² K.Ş.S., 25-62b-668 numaralı bu hükümde mehr miktarı 40 guruştur. 25-47a-468 numaralı davada da 10 altun ve 10 altun değerinde bir sarı bargir mehr miktarı olarak belirlenmiştir. 25-63b-680'de ise 30 altun gibi değişik miktarlar belirlenmiştir.

¹⁰³ Aydın, **a.g.e.**, s. 293.

¹⁰⁴ K.Ş.S., 25-53a-529; kadın, kocasının nafakasını bırakmadan terk ettiğini mahkemeye ifade etmiştir. Bunun üzerine de mahkeme, günlük beş akça nafaka verilmesini uygun görmüştür.

olmaz ise hapsetme yoluyla cezalandırırdı. Kadın nafakasını tüm bu hukuki yaptırımlara rağmen alamadığında ise boşanma talebinde bulunabilirdi. Yalnız Hanefi mezhebinde böyle bir talep söz konusu değil iken, bazı şartlarla diğer mezheplerde bu hak mevcuttu¹⁰⁵. İncelediğimiz döneme ait mahkemeye yansıyan gayr-i müslimlerin nafaka talepleri de olmuştur. Mahkeme gayr-i müslimlerin nafaka davalarını, Müslümanlarda olduğu şekliyle karara bağlamıştır¹⁰⁶. Hatta bir dava konusunda, hamile olan zimmî bir kadına, çocuğunun doğması sonucunda nafaka verilmesi bile kararlaştırılmıştır¹⁰⁷.

Gerek kadının kendisine ve gerek çocuklarına geçinebileceği miktardaki yevmiyenin, nafaka olarak verilmesini konu alan bir çok davaya rastlanılmaktadır. Mahkeme, çocukların her birine üç ile beş akça arasında bir nafaka tespit ederken, anneye ise genelde beş akçalık bir miktarı uygun görmektedir. Bunun dışında bazen de, mehr ve nafaka alacağını bir mal karşılığı anlaşarak bırakanlar da vardır¹⁰⁸.

3.2.1.2.2. Kocanın Hakları

Evlilik kurumunun sağlam temeller üzerinde oturması, önemle üzerinde durulan bir husustur. İslâm hukuku, evlenme akdi ve evlenme sonrası için getirdiği bir takım yükümlülüklerle bu temelleri insani değer ölçülerine taşımaya çalışmıştır. Fakat hukuki sorumluluk getirebilecek tüm bu kurallar belli bir noktada yetersiz kalabilir, o yüzden bu cihet hiçbir zaman akıldan çıkarılmamalıdır.

Kocanın, eşinden mali anlamda bekleyebileceği herhangi bir şey yoktur. Yalnız eşin ölümü sonrası kalan miras, mali beklentilerin haricinde

¹⁰⁵ Aydın, **a.g.e.**, s. 294.

¹⁰⁶ K.Ş.S., 25-98b-991.

¹⁰⁷ K.Ş.S., 25-18a-187.

¹⁰⁸ K.Ş.S., 25-106 b-1058; kadın, iki altun mehr ile kendisi ve kızı için olan nafakasından oturduğu ev ile eşyalar karşılığı feragat ediyor.

tutulmuştur. Evin tüm nafakasını temin sorumluluğu erkeğe ait iken, buna karşılık kadının ise ev işlerini yapma konusunda kusur göstermemesi gerekmektedir. Bu sorumluluğunun yanı sıra çocukların bakımı kadının bir diğer önemli görevi idi. Ayrıca eşine saygı ve hürmet duyması, cinsel ihtiyaçlarının giderilmesinde yardımcı olması, sürekli yerine getirilmesi gereken vazifelerden bazılarıdır. İncelediğimiz Karasu kazasına ait sicillerde, yukarıdaki sebeplerden dolayı mahkemeye başvuran erkek olmamıştır.

3.2.1.3. Evliliğin Sona Ermesi

İslâm hukukunda boşanmayı yasaklayan ya da hususen güçleştiren bir takım yaptırımlar öngörülmemiştir. Buna karşılık evliliğin hem özendirildiği hem de gerçekleştirilmesinin teşvik edildiği görülmektedir¹⁰⁹. Nitekim boşanmayı zorlaştırmak, belki de insanları evlilikten soğutup uzaklaştırabilirdi. Evliliğin nedensiz ortadan kalkması gibi bir durum da söz konusu olmamıştır. Evliliğin sona ermesinin bir takım şekil ve usûlleri bulunmaktadır.

3.2.1.3.1. Fesih

Evlenmeyi ortadan kaldıracabilecek bir eksikliğin ortaya çıkması durumunda evlilik bozulabilir. Sağlık veyahut evlenme yeterliliği konusunda olması gereken hususların ortadan kalkması nedeniyle evlilik sona ermiş olur. Örneğin; evlenen taraflardan birinin din değiştirmesi, beraber yaşamayı ortadan kaldırdığı gibi evliliği de bitirir. Fesih ile talâkla evlilik bitirme arasında önemli farklar vardır. Zifaf olmadan önce fesih gerçekleşirse kadına mehir verilmez. Ancak talâk ile son verildiğinde mehrin yarısı ödenmek zorundadır¹¹⁰. İncelediğimiz döneme ait davalarda bu tip bir örneğe rastlanmıştır.

¹⁰⁹ Saydam, a.g.e., s. 253.

¹¹⁰ Aydın, a.g.e., s.294-295.

3.2.1.3.2. Boşanma ve Boşanma Türleri

İslâm hukukunda irade beyanıyla erkek boşanmayı gerçekleştirdiği gibi¹¹¹ mahkeme yoluyla da boşanmalar¹¹² gerçekleşebiliyordu. Bu ikisine karşılık anlaşmalar yoluyla da boşanıldığını¹¹³ ilave edersek, üç türlü boşanma gerçekleşmekteydi. İslâm dini ve Osmanlı toplum yapısı, boşanmayı hoş görmemektedir. Fakat buna karşılık erkek, boşanmada bir neden ileri sürmeden ayrılabilir kadar özgür bırakılmıştır. Nitekim talak şeklindeki boşanma ile mahkemeye gitmeye bile gerek duyulmamıştır.

Bu boşanmayı kolaylaştırıcı uygulamalara karşılık, boşanmanın tasvip edilmediğini ifade etmek birbiriyle çelişiyor gibi gözükebilir. Bu çelişkiyi ortadan kaldıran iki önemli yaptırım söz konusudur. İlki mehr-i mü'eccelin miktarının yüksek tutulmasıdır. Diğer de, karısını üç defa boşayan kimse tekrar evlenmek isterse, evlenebilmesi için boşanmış eşinin başkasıyla evli kalıp boşanması gerekmektedir¹¹⁴.

Diğer taraftan Karasu'ya ait sicil kayıtlarında, gayr-i müslimlere ait boşanma hükümleri de bulunmaktadır. Bir kayıt örneğinde “Oldur ki Çorum mahallesinden Aydın veled-i nâm zımmi zevcesi Şeker nâm zımmiyeyi meclis-i şer'e ihzar idüb merkûm zevcem benden boş olsun deyu huzur-ı şer'de tatlîki kayd şod” şeklinde ifade edilmiştir¹¹⁵. Görüldüğü üzere boşanma hükmünde, herhangi bir neden ve gerekçe öne sürülmeksizin “boş olsun” denilerek kaydedilmiştir. Bu tür kayıtlar gayr-i müslimlerin şer'i mahkemelere yansıyan dava konularının hem çeşitliliğinin hem de Karasu'da yaşayan herkese çözüm üretildiğinin göstergesidir.

¹¹¹ Erkek tek taraflı boşanmayı isteyebilir. Buna “Talâk” denilmektedir.

¹¹² Mahkeme yoluyla boşanmaya “Tefrik” denir.

¹¹³ Her iki tarafın anlaşarak boşanmasına “Muhâlaa” denir.

¹¹⁴ Aydın, a.g.e., s. 295.

¹¹⁵ K.Ş.S., 25-19a-200.

3.2.1.3.2.1. Talâk

Tüm boşanma türlerini sonuç itibariyle kapsayan talâk, zamanla, sadece tek taraflı irade beyanıyla yapılan boşanma olarak kabul edilmiştir. Burada söz konusu olan tek taraflı irade beyanı ile boşanma hakkı, sadece kocaya aittir. Ancak özel durumlar çerçevesinde erkek bu yetkiyi karısına da devredebilmektedir¹¹⁶. Koca herhangi bir sebep ortaya sürmeden ve bir mahkeme kararı gerekmeden boşanmayı gerçekleştirebilirdi.

Talâkın oluş şekli:

Boşanmanın olabilmesi için söylenecek sözler bazen doğrudan, bazen dolaylı olarak ifade edilebilir¹¹⁷. Her iki şekilde de talâk niyetiyle söylenmişse geçerlidir.

Koca, bir evlilik içinde karısını üç kere boşayabilir. Belgelerde buna talâk-ı selâse denir. Bu hali ile de tekrar bu çift bir daha evlenemezler. Ancak kadın bir başka erkekle evlenir, o erkek ölür ya da kadını boşar ise, tekrar ilk eşine dönebilir¹¹⁸. Aksi takdirde üç kez boş ol denilen eş ile tekrar evlenilemez. Bu durum boşanmayı zorlaştırıcı, kadını ve aileyi koruyucu bir kural olmuştur.

Talâkın şartları :

Koca, ergenlik çağına gelmiş, aklî yeteneğe sahip biri olmalıdır. Eğer aklî yeteneği yok ise, kendisine vekillik yapan kimseler bu boşanma hakkını kullanırlar. Talâkı bizzat koca ya da vekili gerçekleştirebildiği gibi, koca karısına boşama yetkisi vererek de boşanma gerçekleştirebilirdi.

Öte yandan sarhoş kocanın talâkı kullanması durumunda geçerli olup olmadığı İslâm hukukçuları arasında tartışma konusu olmuştur. Osmanlı

¹¹⁶ İslâm Araştırmaları Merkezi, a.g.e., c.II, s. 225; bu duruma tefvîz-i talâk denir.

¹¹⁷ K.Ş.S., 25-19a-200 numaralı dava örneğinde, “zevcem benden boş olsun” demiştir.

¹¹⁸ Burada hileli evlilik asla kabul görmemiştir. Gerçekten zifaf ile fiilen gerçekleşmiş bir evlilik sonrası eski kocasına dönebilir.

Devleti'nde de uzun süre, erkek sarhoş da olsa talâkı kabul görmüştür. İncelediğimiz sicillerde buna verebileceğimiz tipik bir örnek bulunmaktadır. Belgede Fatıma ismindeki bir kadın, kocasının sarhoş olarak kendisini “... bir kadeh şarab elli avratdan yeğdir ...” diyerek boşadığını ifade eder. Şahitler söylenenlerin gerçekleştiğini belirtmeleri üzerine, mahkeme boşanma yönünde davayı sonuçlandırmıştır¹¹⁹. Yine tüm bunlara ilave olarak mükrehin talâkı da kabul görmüştür¹²⁰.

Talâkın Çeşitleri :

Talâk ile boşanmayı çeşitli şekillerde sınıflandırmamız mümkündür. Ancak doğurduğu sonuçlara göre ele aldığımızda ise iki türüdür.

Bâin Talâk:

Bu tür boşanma derhal yerine getirilerek evlilik sonlandırılır¹²¹. Aynı zamanda ödenmesi belirtilen mehir ise, vadesi gelmiş kabul edilerek derhal ödenir¹²². Koca bunlara ek olarak, kadının iddet müddeti sürecinde nafakasını ve barınma ihtiyacını temin etmek zorundadır.

Yine iddet süresi henüz dolmayan kadının, kocası ölür ise, malına mirasçı olabilir. Fakat kadın ölür ise kocası mirasçı olamazdı¹²³. Ölümcül hasta durumunda olan koca eşini boşar ise, boşanma geçerli sayılır. Ancak miras hakkı kadının elinden alınmazdı. Çünkü boşama hakkını mirastan men' etmek amacıyla kötüye kullanılmasına izin verilmezdi.

Ric'î Talâk:

Yani bir nikâha gerek duyulmadan, boşadığı karısına tekrar dönebilme imkanı veren, dönülebilir boşanma manasına gelir. İddet süresi dolmadan

¹¹⁹ K.Ş.S., 25-36a-365

¹²⁰ Evli kadını tehditle kocasına zorla boşatılarak alma şekline mükrehin talâkı denir.

¹²¹ K.Ş.S., 25-62b-668.

¹²² K.Ş.S., 65-9b-48 numaralı belgede Deli Ahmed, eşi Hanife'yi talâk-ı selâse ile mahkeme huzurunda boşamıştır. Hanife'ye mehr olarak 5.000 akça, nafaka olarak ta günlük 10 akça verilmesi kararlaştırılmıştır.

¹²³ Aydın, **a.g.e.**, s. 299.

koca, tekrar boşandığı eşine dönebilir. Yeni bir nikah yapılmasına gerek duyulmadan evlilik devam eder. Bu tür boşanmada dikkat edilmesi gereken, üçüncü boşanma ya da büyük ayrılığın gerçekleşmemiş olmasıdır. Koca döndüğünü eşine ifade ettiği gibi, herhangi bir şey söylemeden de evlilik hayatına fiilen dönerek ric'i talâkı gerçekleştirebilir. Bu durum bir anlamda iddet süresi içinde eşin rızasını almaya gerek duymadan, tekrar geri dönülmesi demektir. Bu durumda mehir ödemedenden evliliğe bırakıldığı yerden devam edilir. Yani iddet süresi temel alındığından, eşlerden biri bu süre içerisinde ölür ise diğeri kalan mirastan pay alabilir¹²⁴.

Şarta ve Vadeye Bağlanan Talâk:

Boşanmanın, geciktirici bir şarta ya da vadeye bağlanmış olmasıdır. Yani şart gerçekleştiğinde veyahut vade geldiğinde boşanma hüküm niteliğinde olur. Ancak şart veya vade gelene değin evlilik aynen devam eder. İncelediğimiz kayıtlarda içki nedeniyle şartlı boşanma örnekleri bu kapsamda bulunmaktadır. Konu ile ilgili bir örnek boşanma dava metninde; bir kadın kocasının tekrar sarhoş gelmesi halinde kendisine boşanma vaadinde bulunduğunu belirtmiştir. Yani bir daha içersen talâk-ı selâse ile boş olursun dediğini ifade etmiştir. Bu sözlerine rağmen tekrar içki içmesi üzerine, kadın mahkemeye gelerek talâk-ı selâse ile şartın yerine getirilmesini talep etmiştir. Şahitler durumun belirtildiği üzere gerçekleştiğini ifade ettiklerinden dolayı, mahkeme boşanmanın gerçekleştiğine karar vermiştir¹²⁵.

Boşanmayı ifade eden irade beyanı şartsız olursa, buna “Münccez Talâk”, vadeye bağlanırsa “Muzaf Talâk” adı verilir. Örneğin bir davada koca eşine, rûz-ı Kasım'da Karasu'da evimde bulunmazsam boş olursun demiştir. Şahitler de boşanmanın bu doğrultuda gerçekleştiğini onaylayınca, mahkeme eşleri boşamıştır¹²⁶. Hatta geciktirici bir şarta bağlanırsa “Muallak Talâk” adını almaktadır.

¹²⁴ Aydın, a.g.e., s. 298-299.

¹²⁵ K.Ş.S., 25-26b-279.

¹²⁶ K.Ş.S., 25-56b-576.

3.2.1.3.2.2. Muhâlaa veya Hul'

Karı ve kocanın anlaşarak evliliğe son vermeleridir. Genelde kadın boşanma talebinde bulunur, koca da bir bedel karşılığı boşanmayı kabul eder.

Muhâlaa türü boşanmada, karşılıklı boşanma kararının verilmesini sağlayan bu bedel, genelde kadının, kocası üzerinde bulunan evlenme münasebetiyle alacağı maddi bir takım haklarıdır. Eğer kadın bu haklarından kocası lehine feragat eder ise, koca da bu boşanma talebini onaylamaktadır¹²⁷. Nitekim bu bedel, genellikle mehir alacağı ile nafakası olmaktadır¹²⁸. Şüphesiz kadının mehir veya nafaka üzerinde tasarruf hakkına sahip olması gerekmektedir. Çünkü akıl hastası veya reşit olmayan kadınla yapılan muhâlaa geçerli olmamaktadır¹²⁹. Yine vekâlet vererek taraflar muhâlaayı gerçekleştirebilir. Ancak genelde kadın ve erkeğin bizzat kadı huzurunda hazır buldukları görülmektedir.

Diğer yandan erkek ve kadının bir bedel üzerinde anlaşarak boşanmaları, kendi maddi durumlarını bir şekilde düşünerek kabul ettiklerini göstermektedir. Ancak bu evlilik sonrası doğan, boşanma sonrası da ne olacağı belli olmayan çocukların durumu için de bir takım düzenlemeler yapılmaktadır. Yani anne veya baba çocukların nafakasını teminat altına almak zorunda olup, tayin edilen nafaka kayıtlara geçirilmektedir. Kadın bu tür harcama ya da menfaatleri de üstlenmektedir¹³⁰. Nitekim çocuğun nafakası, çocuğa süt vermek, çocuğun kefâletini üstlenmek, çocuğun büyütülmesi gibi konular da muhâlaaya dahil edilmektedir.

¹²⁷ Mehmet İpcioğlu, **Konya Şeriyeye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi**, Ankara, Nobel Yayınları, 2001, s. 52.

¹²⁸ K.Ş.S., 25-13a-134, 25-38a-387, 25-29a-296 ve 25-37a-377 gibi bir çok örnek elimizde mevcuttur.

¹²⁹ **İlmihal II İslâm ve Toplum**, s. 233.

¹³⁰ K.Ş.S., 25-88b-910.

İncelediğimiz kayıtlar arasında yer alan bir davada, kadının nafaka hakkından vazgeçip sadece elbiselerini almak koşuluyla boşanmayı kabul ettiği görülmektedir. Aynı kayıta bu anlaşmaya rağmen aradan geçen süre zarfında kocanın sözünü tutmadığı, bunun üzerine de kadının babasının, haklarını talep etmek maksadıyla kızı adına mahkemeye başvurduğu kayıtlara yansımıştır. Bunun üzerine koca ise, eşini boşamadığını eşyaları da veremeyeceğini mahkemeye belirtmiştir. Bu durum üzerine mahkeme şahitlerin elbiseleri vermek koşuluyla boşadığını belirtmesi üzerine kadını haklı bulmuştur¹³¹. Bu olay, anlaşmaya uyulmadığı durumlarda neler yapılabileceğini ortaya koyması açısından ilgi çekicidir.

3.2.1.3.2.3.Tefrik

Boşanma kararını mahkeme verir ise bu türe tefrik denilmektedir. Kadı, boşanma kararını verinceye kadar evlilik yükümlülükleri devam etmektedir. Talâk ve muhâlaa ile boşanmanın gerçekleşemediği durumlarda, kadının hükmü ile boşanmaya imkan veren bir boşanma türüdür.

Boşanma sebepleri mezheplere göre farklılık göstermekle birlikte başlıca dört kısma ayrılmaktadır. Sırasıyla hastalık ve kusur¹³², nafakanın temin edilmemesi, gâiblik¹³³, kötü muamele ve geçimsizliktir¹³⁴. Kötü muamele sonrası gerçekleşen bir boşanma örneğini kayıtlarımız arasında özetle şöyle görmekteyiz; “Oldur ki Çingene mahallesi sâkinatından Fatıma

¹³¹ K.Ş.S., 25-83a-877.

¹³² Hastalık ve kusur iki kısma ayrılır. İlki cinsi ilişkiye girmeye engel kusur ve rahatsızlıklardır. İkincisi ise akıl hastalığı, cüzam v.b. tedavisi mümkün olmayan hastalıklardır. Yalnız evlenmeden önce bu hastalıklar görünürde var ise, kadının itirazı uygun görülmez. Evlendikten sonra bu tür bir hastalık çıktıysa, düzelme ihtimali görülüyorsa ancak boşanmayı kadı hükme bağlar.

¹³³ K.Ş.S., 25-53a-529 numaralı dava da, kadın eşinin kayıp olduğunu mahkemeye iletiyor. Ayrıca kocasının kendisine nafaka da bırakmadan gittiğini belirtiyor. Bahsi geçen dava dahil olmak üzere, gâiblik iki şekilde gerçekleşir. Kocanın ölü veya diri olduğundan haberdar olunmaması ki buna mefkud denir. Diğeri evini terk edip dönmek şeklindedir. Bir çok farklı yorum ve uygulamalara rağmen kadının dört yıl kocasını bekleyip gelmezse boşanma hakkına sahip olacağı şeklinde bir hüküm geçerli sayılmıştır.

¹³⁴ Evliliğin sona ermesinde bu tür bir durum boşanma nedeni olarak görülmemiştir. Ancak taraflara aile büyükleri arabuluculuk yaparak, anlaşmalarının temini yoluna gidilir. Buna rağmen düzelmezse genelde ya talâk ya da muhâlaa ile evliliğe son verilir.

bint-i Duri Dede nâm hatun meclis-i şer’de zevci Hâcı Bayram bin Salih nâm kimesne mahzarında takrîr-i da’vâ idüb mezbûr zevcim dâimân şarab hamr idüb darb ve şetm eylemeden hâli değıldir bu gece serhûş gelüb anamı şetm idüb kendimi darb idüb boğazımı sıkub ölüm mertebesine getürdü su’âl olunsun didikde gıbbe’s-su’âl ve âtî’l-inkâr ve’l-istişhâd udûl-i müslîminden el-hâc Murteza el-imam ve Kıyat Mustafa Beşe ibn-i Ali ve Ömer Sipahi ibn-i Mahmud nâm kimesneler li-ecli’ş-şehâde meclis-i şer’i hazîran olub alâ vefki’l-mes’ûl-anh edâ-i şehâdet-i şer’iyye idüb mucibiyle hükm olundukda sonra mahalle hüddâmından Mehemmed bin el-hâc İsmail ve Mehemmed bin Abdullah nâm kimesneler Hâcı Bayram el-mezbûr muvâcehesinde li-ecli’ş-şehâde meclis-i şer’i hazîran olub hâla dahil-i mahkemede elinde kadeh hamr olub taâma şarab hamr eylediğinde lillâhi ti’ şahîdleriz şehâdet dahi ideriz deyu edây-i şehâdet-i şer’iyye idüb ba’de’l-kabûl mucibiyle kayd şud”¹³⁵ Görüldüğü üzere kadın, içki içerek küfür ve darp ettiğinden dolayı kocasından şikayetçi olmuştur. Şahitler de, kadını doğrularcasına kocanın tüm bu kötü davranışlarının olduğu yönünde irade beyanında bulunmuşlardır.

3.2.2. Aile Nüfusu Ve Çocukların Durumu

Karasu kazasında yaşayan ailelerin sahip oldukları çocuk sayısını tespit edebilmek maksadıyla tüm tereke dökümlerini tek tek inceledik. Elde ettiğimiz veriler ile toplam hanede yaşayan fert sayısını tespit etmeye çalıştık. Bunun dışında ailenin en önemli kısmını oluşturan çocukların, ebeveynlerinin ölümü veya ayrılması durumunda ortaya çıkan problemlerin çözümü konusunu irdelemeye çabaladık.

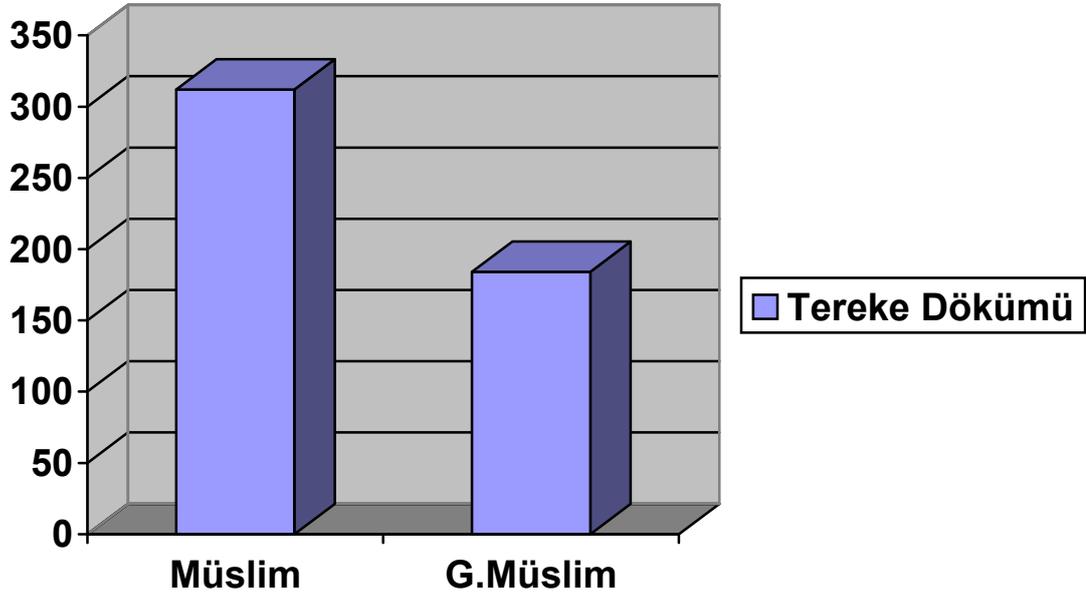
¹³⁵ K.Ş.S., 25-36a-364.

3.2.2.1. Aile Nüfusu

Aile nüfusuna dair veri elde edebilmemize imkân sağlayan tek kaynak tereke kayıtlarıdır. İncelediğimiz 1683-1744 tarihleri arasındaki döneme ait 496 tereke kaydı tutulmuştur.

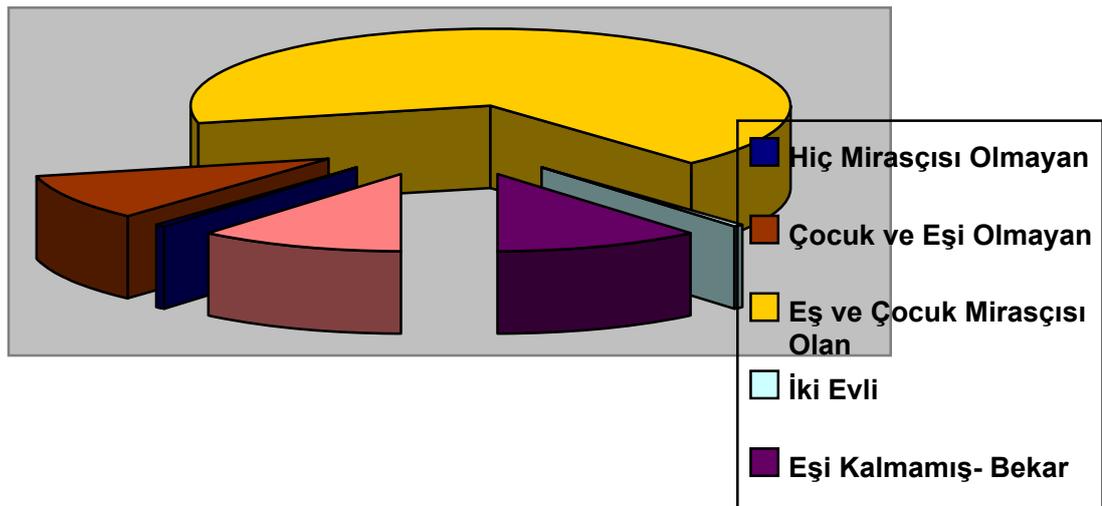
Toplam 496 kayıttan 312 adedi Müslümanlara, 184 adedi de gayr-i müslimlere aittir.

Tablo 3. Tereke Döküm Cetveli

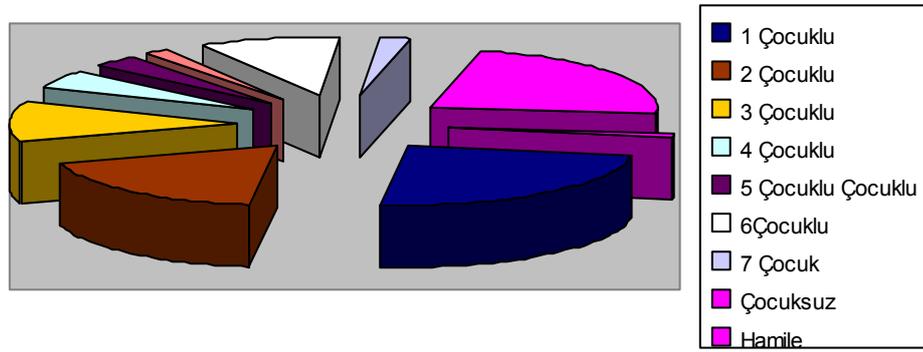
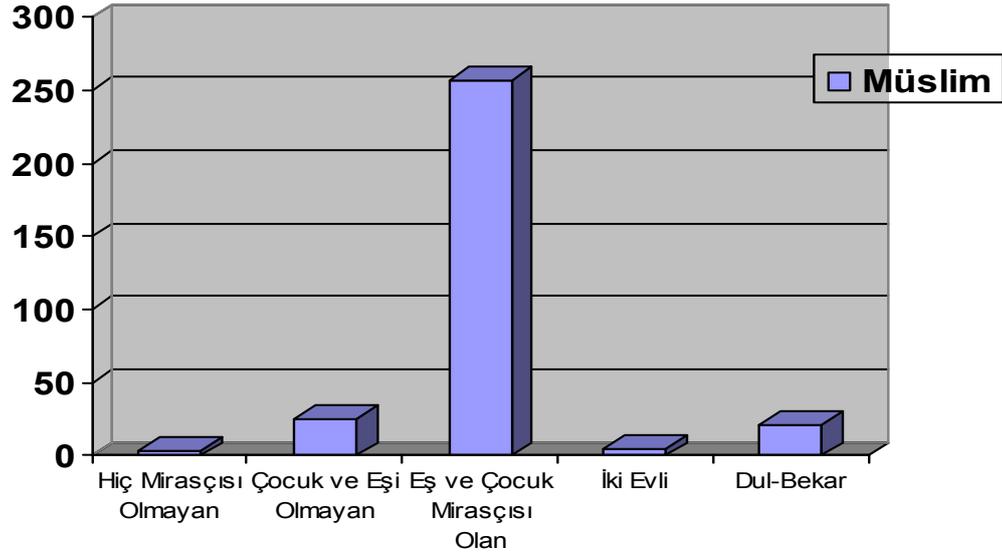
Tablo 4. Terekelerin Varisleri Cetveli ve Grafikleri

Terekelerin Varisleri	Müslim	Gayr-i Müslim
Hiç Mirasçısı Olmayan	4	1
Çocuk Ve Eşi Olmayan	25	20
Eş Ve Çocuk Mirasçısı Olan	257	139
İki Evli	5	1
Dul	21	23
Toplam	312	184
Genel Toplam	496	

Tablo 5. Müslim Çocuk Cetveli ve Grafikleri

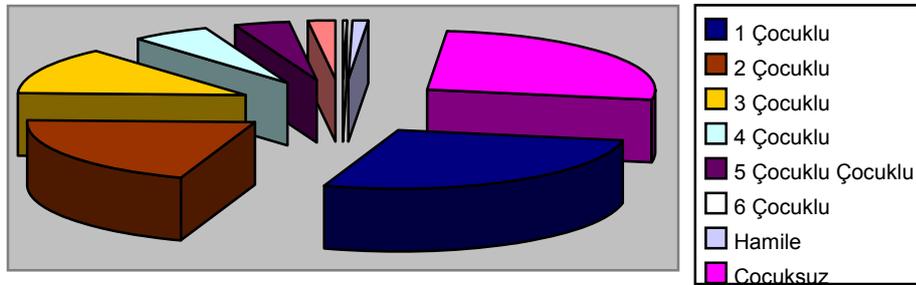
Müslim

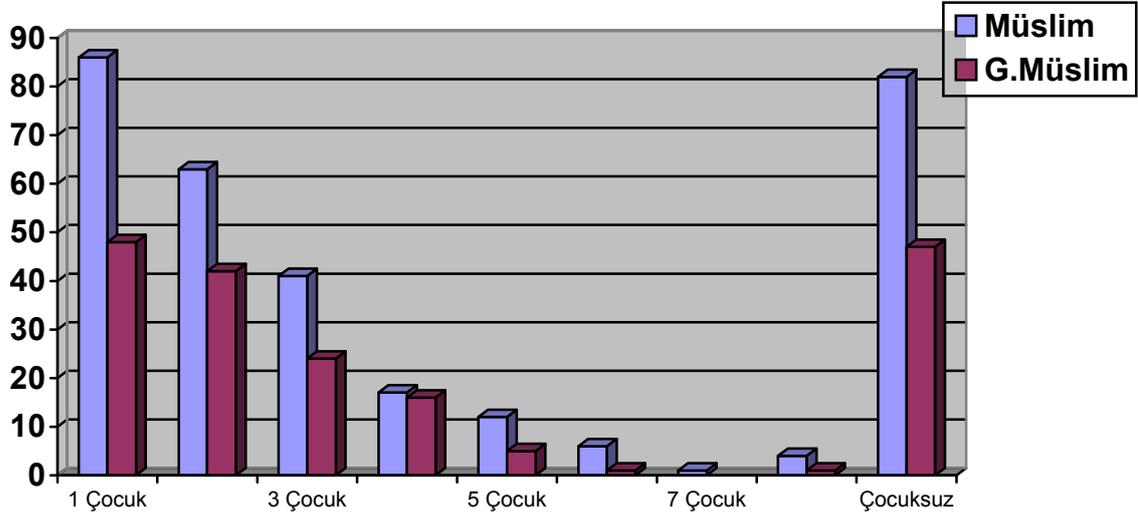

Tablo 6. Gayr-i Müslim Çocuk Cetveli ve Grafikleri

Çocuk Sayısı Durumu	Tereke Sayısı	Çocuk Sayısı
1 Çocuk	48	48
2 Çocuk	42	84
3 Çocuk	24	72
4 Çocuk	16	64
5 Çocuk	5	25
6 Çocuk	1	6
Hamile	1	1
Hiç Çocuğu Olmayan	47	-
Toplam	184	300
Hane Başına Düşen Ortalama Çocuk Sayısı		1.63

Gayr-i Müslim

Tablo 7. Müslim ve Gayr-i Müslim Çocuk Sayıları

3.2.2.2. Çocukların Durumu

Çocukların Bakımı ve Terbiyesi :

Evlilik süresince anne ve baba ortaklaşa olarak çocuğun bakım ve terbiyesini üstlenmektedir. Fakat evliliğin sona ermesi ölüm veya boşanma ile bu durum ayrı bir önem ve boyut kazanmaktadır.

Toplumda çocuğun kendi başına yiyip-içip ve giyinerek sokağa çıkabilme becerisini kazanana kadar annenin himayesi altında olması kabul görmektedir. Bu ehliyete varması için öngörülen yaş, erkek veya kız olmasına göre değişmektedir¹³⁶. Bu yaşa varmadan anne ölmüş ise, onun yerine annenin yakını bir kadın bu görevi üstlenir. Bahsi geçen yeteneğe ya da yaşa ulaşan çocuğu bundan itibaren baba himayesine alır. Baba çocuğu himaye etmeden önce de bir takım görevler üstlenmektedir. Çünkü çocuğun anne

¹³⁶ Aydın, a.g.e.,s. 309; erkek için 7-9, kız için 9-11 yaş kabul edilmektedir.

karnına düştüğü andan itibaren baba yükümlülük sahibi olarak görülmüştür¹³⁷.

Tüm bunlara ilave olarak, çocuğun bakım ve terbiyesini üstlenecek her kim olursa; hür, akıllı ve büluğ çağına gelmiş olmak zorundadır. Yine çocuğa bakmaya muktedir olacak, çocuğun sağlıklı ve iyi bir insan olarak büyütülmesini temin etmeye yetecek güvenilirlikte olması temel şarttır¹³⁸.

Yetim Çocuklar ve Evlat Edinme:

Anne ve babadan birisinin ya da her ikisinin ölümü veyahut eşlerin boşanması gibi olumsuz durumlarda çocuğun bakımı ve masrafları sorun olmaktadır. Yani herhangi bir taraf veya her ikisi bu sorumluluğu üstlenerek çocuk için bir çözüm oluşturmaları gerekmektedir. Ancak anne ve babanın her ikisinin de olmaması gibi bir durum çocukları derinden etkilemektedir.

İslâmiyet çocuk bakımını dinî ve ahlâkî bir zorunluluk olarak görmektedir. İyi bir evlat yetiştirmenin mükafâtının da büyük olacağını ifade etmektedir. Bu nedenle de yetim kalmış çocukların evlat edinilmesi, sıkça görülen bir uygulama şekli olmuştur¹³⁹.

Ayrıca evlat edinen kimselerin çocuk için günlük nafaka takdir ettirdikleri görülmektedir¹⁴⁰. Nafaka takdir ettirmezlerse yapılan masraflar bağış olarak kabul edilir ve nafaka takdir edildiğinde ise, çocuğun ailesi veya anne ve babasından biri çıkıp gelirse yapılan masraflar istenebilirdi¹⁴¹.

¹³⁷ İpcioğlu, a.g.e., s. 55.

¹³⁸ Aydın, a.g.e., s.309.

¹³⁹ K.Ş.S., 33-84b-761 numaralı kayıta, İbrahim bin Hüseyin evinin yanında kimsesiz bir çocuk bulunduğunu belirtiyor. İzin verildiği takdirde bakabileceğini ifade ediyor ve bunun üzerine mahkeme, çocuğu kendine veriyor.

¹⁴⁰ K.Ş.S., 25-84a-881; kendisine terk edilen küçük kız için günlük üçer akça nafaka ve kisve belirlenmesini mahkemeden talep ediyor. Mahkeme talebi haklı bularak nafaka ve kisveyi onaylıyor. Böylece evlat edinilmiş olup, bakımına devam ediliyor.

¹⁴¹ Aydın, a.g.e., s. 307-308.

Öte yandan edinilen evlada vasiyet yoluyla mal bırakılabileceği gibi miras yoluyla da verilmektedir. Yine evlatlık ile evlat edinen arasında evlenme engeli yoktur. Evlat edinen kimseden beklenen en önemli davranış, evlat edindiği çocuğa iyi bakmak ve onun iyi bir insan olmasını sağlamaya çalışmaktır¹⁴².

Vâsi ve Vesâyet:

İslâm fıkıhında, zor durumda olanları korumayı üstlenen kişiye vâsi denilir. Koruma işine de vesâyet etme denilmektedir¹⁴³.

Kendilerine bakamayacak durumda olan yaşlılar için, varsa kendi çocuklarından yoksa vakıflardan nafaka bağlanması yoluna gidilirdi. Akıl dengesi olmayan bakıma muhtaç çocukların bakımını yapabilecek kimselere verilmesine de, vesâyetin yanında hadâne denilmektedir. Ancak genel olarak ölüm veya boşanma sonucu parçalanmış ailelerin ve terk edilmiş çocukların¹⁴⁴ korunmasına yönelik bir kurum olarak vesâyet kurumu karşımıza çıkmaktadır¹⁴⁵.

Anne veya babadan birisinin ölümü üzerine vesâyet diğerine verilmektedir. Baba gönüllü olarak çocuğun bakım ve tasarrufu için bir vâsi seçer ise, buna “Vâsi-i Muhtar” denmektedir¹⁴⁶. Kadı tarafından tayin edilenlere ise, “Vâsi-i Mansub” adı verilmektedir.

İslâm hukukuna göre atanan şahsın Müslim veya gayr-i müslim olup olmadığına, hatta dindar biri olup olmadığına itina ile bakılmaktadır. Gayr-i

¹⁴² Aydın, **a.g.e.**, s. 309 Hanefî mezhebine göre çocuğun bakımı, bakan için (genelde anne) hem bir hak hemde bir görevdir.

¹⁴³ Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 1368.

¹⁴⁴ K.Ş.S., 33-84b-761 numaralı kayıta görüldüğü üzere nadiren de olsa terk edilmiş çocuklar için de vâsi tayini mahkemece yapılmaktadır.

¹⁴⁵ Orhan Çeker, **İslâm Hukukunda Çocuk**, İstanbul, Rağbet Yay., 1990, s. 109-133.

¹⁴⁶ K.Ş.S., 47-87a-635’de ilginç bir dava yer almıştır. Bu dava da, bir baba öldüğü takdirde çocuğuna kimin bakacağını kadıya kaydettirmiştir. Bir müddet sonra baba ölünce de, vâsi-i muhtar olarak atanan şahıs bu durumu kabul ettiğini mahkeme kayıtlarına geçirmiştir.

müslim bir çocuğa atanacak vâsi için aynı dine mensup olan biri tercih edilmektedir¹⁴⁷.

Ayrıca reşid olma yaşı olarak kabul gören 15 yaşına değin, vâsi gözetiminde kalan çocuk, artık âkil bâliğ sayılmakta ve şahitlerin yaşını doğrulamasıyla birlikte mahkeme, vâsiyi azl ederek kendi başına çocuğu terk eder. Aynı zamanda kendisine mirasından kalan kısmının tasarrufu da iade edilir¹⁴⁸.

Âkil bâliğ olmadan vasînin azledildiği durumlar da bulunmaktadır. Genelde vasî, vesâyet yetkilerini iyi kullanmadığı durumlarda azlolunur. Örneğin vesâyetini üstlendiği çocuğa kalan mirası kendi çıkarları doğrultusunda harcar ise, hem görevine son verilir hem de harcadığı miktarı mahkeme kendisine ödetir. Bir sicil kaydında, Mehemed adındaki küçük çocuğun vasî-i mansubu olan Süleyman'da bulunan nakit ve mallarının dökümü yapıldıktan sonra, vasîden daha faydalı bir şekilde bunları kullanması istenmiştir. Burada göreve son verme ya da zarardan söz edilmemiştir ama sorumluluğun daha iyi yerine getirilmesi hususu vurgulanmıştır¹⁴⁹.

Çocuk İsimleri:

Kazada yaşayan insanları, Müslim ve gayr-i Müslim olarak birbirlerinden ayırıcı bir tasnif sürekli göz önünde tutulduğundan dolayı, çocuk isimlerinde de bu ayrıma dikkat edilmiştir.

¹⁴⁷ K.Ş.S., 47-35a-234 numaralı kayıтта, zımmî bir çocuğa yine gayr-i müslim biri vasî tayin edilmiştir.

¹⁴⁸ Hayri Erten, **Konya Şer'iyeye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y. Y. İlk Yarısı)**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 2001, s. 129.

¹⁴⁹ K.Ş.S., 47-37a-250.

Müslüman Çocuk İsimleri

Tablo 7. Müslim Erkek Çocuk İsimleri

Abdi	Cafer	Mahmud
Abdullah	Can	Mehemmed
Abdulaziz	Cumali	Mevlüd
Abdulgani	Ebubekir	Murteza
Abdulveli	Halil	Musa
Abdulrahman	Hamza	Receb
Abdurrahman	Hasan	Sinan
Ali	Hüseyin	Süleyman
Bayram	İbrahim	Şaban
Bayramali	İsmail	Tahir
Bekir	Ömer	Veli
Zekeriya		

Tablo 8. Müslim Kız Çocuk İsimleri

Aişe	İsmigül	Togma
Amine	Karakız	Ümmügülsüm
Cennet	Mamay	Zahide
Fatıma	Rahmet	Zeliha
Gülzade	Rasime	
Hadice	Saliha	
Havva	Şerife	

Gayr-i Müslim Çocuk İsimleri

Tablo 9. Gayr-i Müslim Erkek Çocuk İsimleri

Agob	Kiryazi	Nikola
Agya	Lefter	Serkis
Anton	Ovanis	Suvat
Artin	Manas	Tanaş
Avanos	Manoki	Vasil
Danli	Manol	Yani
David	Mayko	Yanoz
Dimitre	Menahim	Yareli
Haçadur	Mihal	Yasef
İlya	Mikail	Yorgi
İsak	Mitas	
Kazar	Moldovan	

Tablo 10. Gayr-i Müslim Kız Çocuk İsimleri

Altunbikri	Hürremsima	Sofya
Anistasiya	Margerit	Şahbikri
Bagos	Meryem	Şolam
Despina	Rakıyye	
Gülbikri	Sara	
Hasbikri	Seferbikri	

3.2.3. Miras ve Paylaşımı

Ölen kimsenin geride bıraktığı nakit, mal veya haklara tereke denilmektedir. Tereke üzerinde yerine getirilmesi gereken bazı haklar bulunmaktadır¹⁵⁰. Bunlar sırasıyla ölünün teçhiz ve tekfini, borçları, vasiyeti ve mirasçılarının haklarıdır. Terekeden bu harcamalar aynı sıraya göre yapılmak zorundadır¹⁵¹.

3.2.3.1. Teçhiz ve tekfin

Ölen kimsenin cenaze masraflarının kendi malından karşılanması, en uygun ve tercih olanıdır. Bu yüzden geride kalan maldan ilk olarak teçhiz ve tekfin masrafları karşılanır¹⁵². Tereke kayıtlarında geçen teçhiz ve tekfin masraflarının tutarları, dökümlerde değişiklikler göstermektedir. Şüphesiz maddi zenginlikle ölçülü olabileceği düşünülmüşse de, eldeki rakamlar bu tezi doğrulamamaktadır. Nitekim aynı yıla ait örnekleri değerlendirdiğimizde, terekenin zenginliği ile masraf doğru orantılı olmamaktadır¹⁵³.

3.2.3.2. Borçlar

Ölenin borçları genel anlamda iki grupta ele alınır. Allah'a karşı olan malî borçlar; zekât, kurban ve adak gibi borçlar olup, ödenmek üzere birisine vekâlet verilmişse ödenmek zorundadır. Aksi halde bu borç ödenmez. Kişilere karşı olan borcu ise muhakkak ödenmelidir, vasiyet etmesine gerek yoktur¹⁵⁴. Zaman zaman borçların, teçhiz ve tekfinden önce halledilmesi

¹⁵⁰ Barkan, **a.g.e.**, s.19-20.

¹⁵¹ Aydın, **a.g.e.**, s. 318.

¹⁵² İpcioğlu, **a.g.e.**, s. 64, Örneğin, K.Ş.S., 47-41b-277 ve diğerleri.

¹⁵³ K.Ş.S., 47-42b-287 numaralı kayıta, tereke toplamı 3.170 akça iken teçhiz ve tekfin için 193 akça harcanmıştır. 47-42b-286 numaralı kayıta, tereke toplamı 2.395 akça iken teçhiz ve tekfin için 640 akça ayrılmıştır. Yine 47-45a-302 numaralı kayıta, tereke toplamı 3.480 akça iken teçhiz ve tekfin için 1.000 akça ayrılmıştır.

¹⁵⁴ K.Ş.S., 33-27a-236.

gerektiğine karar verildiği de olmuştur¹⁵⁵. Çünkü kul hakkı kavramı, İslâm'ın üzerinde durduğu en hassas meseledir.

3.2.3.3.Ölüm Sonrası Yapılanlar ve Vasiyet

İnsan, tüm canlılar gibi doğar, büyür ve bir gün ölümle tanışır. Ölen kişinin cinsiyetine göre, erkek ise genelde imamlar tarafından, kadın ise tecrübeli, din eğitimi almış olan kadınlar tarafından yıkanır, kefenlenir.

Cenaze, namaz vaktine değin bekler ve camiden çıkan cemaat tarafından cenaze namazı kılınır, omuzlar üstünde mezarlığa kadar taşınır. Gömülmesi için açılan mezar yerine de defnedilir¹⁵⁶.

Gayr-i müslimler de, kendi dinlerinin emirleri gereği cenazelerinin defnedilmesini gerçekleştirmektedir. Onların dini yaşamlarına göre hareket etmelerini kısıtlayacak herhangi bir düzenleme bulunmadığından dolayı, her dine mensup kimse kendi dininin vecibeleri gereği cenaze töreni ifa ederdi.

Öte taraftan Müslümanlarda, teçhiz ve tekfin sonrası defnedilmesi ile merasim sona ermektedir. Ancak bunların dışında, ölen kişinin sağlığında yerine getiremediği dini vecibelerin yapılması sağlanmaktadır¹⁵⁷. Bunların yapılması zorunlu olmadığı gibi, genelde terekelerde de görülmemektedir. Terekelerdeki harcamalardan anlaşılan, teçhiz ve tekfin, defin ve de ardından Kur'an-ı Kerîm okunması¹⁵⁸ için bir miktar para ayrıldığı şeklidir.

Yine ölen kişinin bırakmış olduğu vasiyetin yerine getirilmesi de önemlidir. Sağlığında yapamadığı hayır işlerinin, öldükten sonra yapılmasını

¹⁵⁵ K.Ş.S., 25-28a-290 numaralı kayıta, teçhiz ve tekfinden sonra borç için terekeden altı altun ayrılmıştır.

¹⁵⁶ K.Ş.S., 25-98a-983 kaydedilen belgede, mezar yerinin herkesten farklı olmasını isteyen bir şahsın başvurusu görülmektedir. Belgede şahıs cami bahçesinden 10 altuna yer satın aldığını kadiya kaydettirmiştir.

¹⁵⁷ Bu vecibeleri; kılmadığı namazlar, tutmadığı oruçlar ve ettiği yeminlerdir.

¹⁵⁸ K.Ş.S., 47-33a-219 numaralı terekede Kur'an-ı Kerim okunması için 500 akça ayrılmıştır.

temin edebilmek maksadıyla, miktarını ve verilmesini istediği yerleri belirterek vasiyet etmektedir¹⁵⁹. Ölüm sonrası ardında kalanlar bu vasiyeti yerine getirmektedirler. Eğer getirmeğe yanaşmazlar ise, vasiyete şehâdet edenler mahkemeye başvurarak, bu vecibelerin yerine getirilmesini temin etmektedirler. Vasiyet edilen hayır işlerinin meblağı, kalan mirasın¹⁶⁰ 1/3'ünü geçmemek koşuluyla belirlenirdi¹⁶¹. Bazen parasal vasiyetlerin yerine köle azad edildiği de görülmektedir. Yine birinin hac masraflarının üstlenildiği de olmuştur. Elimizdeki kayıtların bir çoğunda vasiyet için ayrılan miktarları gösterir tereke kayıtları mevcuttur. Örneğin; bir terekede toplam miktar 31.257 akça iken vasiyeti için 3.000 akça ayrıldığı görülmektedir¹⁶². Bu durum kabaca toplam mirasın 1/10'una isabet etmektedir. Ancak vasiyet 1/3'ü aşar ise mirasçı ve/veya mirasçıların rızası alınarak vasiyet yerine getirilmektedir. Mirasçı ve/veya mirasçılar yok ise, geride kalan tüm mallar vasiyeti gereği harcanmaktadır¹⁶³.

3.2.3.4. Mirasçıların hakları

Teçhiz ve tekfin, borçlar ve vasiyet gereği yapılan harcamalar sonunda, terekeden kalan mallar mirasçıların hakkıdır.

Kalan borcun mesuliyetinin kimde olduğu konusu hukukçulara göre tartışma konusudur. Ama borca terekenin muhatap olup, mirasçıların da hukuki sorumluluklarının tereke ile sınırlı olduğu ilkesi kabul görmüştür. Mirasçılar mirası reddedemezler, mirası kabul etmek zorundadırlar. Mirastan kimlerin pay alacağı konusunda da, paylarının oranı belirlenmiş 11 kesimin olduğu görülmektedir. Bunlar: koca, karı, baba, babanın babası veya onun babası, kız, oğlunun kızı, ana-baba bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, anne bir kız kardeş, anne, anne veya babanın annesidir. Diğer mirasçı grubu ise

¹⁵⁹ K.Ş.S., 47-33a-219 numaralı terekede vakfa tamir için 500 akça bırakılmıştır.

¹⁶⁰ Teçhiz ve tekfin ile borçlardan sonraki kısımdır.

¹⁶¹ Barkan, **a.g.e.**, s.19.

¹⁶² K.Ş.S., 47-49b-332.

¹⁶³ Aydın, **a.g.e.**, s. 320-321.

asebe denilen araya kadın girmemiş akrabalarıdır. Bir başkası da zevi'l-erhâm grubudur¹⁶⁴.

Ölen kişinin hiçbir mirasçısı olmadığı durumda her zaman, “.... mirası mirî tarafına zabt olunmak lâzım gelüb Emin Sultani Ahmed Ağa yedine teslim olunduğu kayd şud” şeklinde ifade olunarak devlete devredilmektedir¹⁶⁵.

3.2.4. Lâkablur

Lâkap, bir kimseye, kendi asıl adından başka takılan ismi ifade eder¹⁶⁶. Lâkab şahısı diğerlerinden ayırmak amacıyla ortaya çıkarılmış olan bir uygulamadır. Şahıslara has olduğu gibi kâbileleri birbirinden ayırt etmekte de kullanılmaktadır.

Muhtelif lâkablurın Karasu kazasında kullanıldığı sicil kayıtlarından elde edilmektedir. Lâkablur etnik menşeleri, uğraş verdikleri meslekleri, göçtükleri yer isimlerini, toplumsal statülerini, kendilerine has beceri veya fiziki durumlarını simgeleyen isimlerden oluşmaktadır. Bu tür lâkablurın yanı sıra kâbileleri simgeleyen kâbile isimleri de kayıtlara sık sık yansımaktadır.

Karasu kazasına ait elimizde incelediğimiz şer'iyye sicillerinden elde edebildiğimiz kullanılan lâkablurı, müslim ve gayr-i müslim şeklinde alfabetik olarak şöyle sıralayabiliriz:

¹⁶⁴ Joseph Schacht, “Miras”, **İ. A.**, c. 8, Eskişehir, 1997, s. 354-355.

¹⁶⁵ K.Ş.S., 33-20b-165.

¹⁶⁶ Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 646.

Müslüman Şahıslara Ait Lâkablar:

Adalı	Çakır	Giresunlu
Akgöz	Çaşnikirbaşı	Gök
Akmescidli	Çavuş	Göktaşlı
Almacı	Çavuşzade	Gözleveli
Amasyalı	Çerkes	Gül
Arab	Çıkrıkçı	Gülhancı
Arabacı	Çilingir	Habbaz
Asmalı	Çingene	Hacı
Attar	Çoban	Haffaf
Azaki	Çolak	Hafız
Aznavur	Çoyuncu	Hallaç
Aznavuroğlu	Çörekçi	Hamamcı
Baba	Çuhadar	Hancı
Bakkal	Çukadar	Hanyalı
Balcı	Dadaş	İmam
Bardakçı	Debbağ	İzmidli
Bayburtlu	Değirmenci	Kahveci
Bayraktar	Deli	Kalaycı
Berber	Dellal	Kanbur
Bıçakçı	Dellalbaşı	Kantarcı
Bıçakçioğlu	Demircioğlu	Kara
Bıyıkçı	Dereli	Karaağaçlı
Bosnavi	Derviş	Karabıyık
Boyacı	Diyarbakirli	Karakaş
Bozacı	Duhancı	Karasulu
Börekçi	Edreneyi	Karga
Burunsuz	Emir	Kart
Büyük	Erzurumlu	Karyağdı
Cabbar	Gazi	Kasab
Cerrah	Gemici	Kastamoni

Katircioğlu	Laz	Sarıkcı
Kâtib	Lokman	Seferci
Kavuncu	Lüleci	Serdarzade
Kayyum	Malatyalı	Seyid
Kazak	Mataracı	Sinobi
Kazancı	Meşhur	Sofi
Kazaz	Meydancı	Sofracı
Keçeçi	Monla	Soğdaklı
Kefevi	Muhtesib	Tabakçı
Kel	Muhzır	Talkancioğlu
Kemani	Mukassemeci	Tatar
Kepçeçi	Mukatacı	Terzi
Ketenci	Muktedi	Tiryaki
Kılıç	Müderris	Tobçu
Kılıççı	Müezzin	Tokatlı
Kırımlıoğlu	Mühtedi	Tomrukçu
Kızıлтаşı	Nakkaş	Topal
Konakçı	Nalçaçı	Tosyavi
Konyevi	Nogaylı	Trabzonlu
Köprü	Nur	Tüfenkçi
Kör	Odabaşı	Türk
Köroğlu	Okçu	Türkmen
Köscü	Öksüz	Uncu
Köse	Pabuççu	Uraz
Kul	Pençikemini	Usta
Kurt	Pir	Uzun
Kurtoğlu	Sabuncu	Yağmurcu
Kutlu	Saka	Yaycı
Kuyumcu	Salgırlı	Yazıcı
Küçük	Sandıkçı	Zâbita
Kürekçi	Saraç	Zağfirancı
Kürkçü	Sarı	Zırhçı

Gayr-i Müslim Şahıslara Ait Lâkablar:

Acem	Dellal	Kuyumcu
Akbıyık	Demirci	Kürekçi
Almacı	Dikici	Kürkçü
Antebi	Dökümcü	Macar
Arabacı	Ermeni	Meyhaneci
Araboğlu	Eskici	Mumcu
Bakkal	Gulam	Nalbant
Bezaz	Gürcü	Nalçaçı
Bıçakçı	Habbaz	Nasrani
Bokçuoğlu	Haffaf	Pabuççu
Boyacı	Hallaç	Papas
Börekçi	Hancı	Papasoğlu
Burunsuz	Haraççı	Rusoğlu
Cerrah	Kalpakçı	Sarı
Cüce	Kara	Sarraç
Çalı	Karağaçlı	Serhuşoğlu
Çanakçı	Kazancı	Seyyaf
Çerkesoğlu	Kefevi	Terzi
Çilingiroğlu	Kemani	Tırnovalı
Çizmeci	Kıbtı	Tokatlı
Çolak	Kılıççı	Tomrukçu
Çölmekçi	Kızılbaş	Torlak
Çörekçi	Konakçı	Tosun
Damcıoğlu	Kör	Uzun
Değirmenci	Köroğlu	
Deli	Köscü	

3.2.5. Konakçılık

Karasu, coğrafi konumu itibari ile karayolu ulaşımında önemli bir noktada bulunmaktadır. Bilhassa Çerkes memleketleri ve hanlık merkezi arasındaki yol üzerindedir. Bu yolu kullanan insanların bir çoğu geceleme ve diğer ihtiyaçlarını kendileri gidermektedirler. Ancak bunların dışında hanlığın resmiyette tanıdığı ayrıcalıklı kimselerin durumu bu tür seyahat edenlerin dışında idi. Bunlar belirli bir hizmet üzere yolculuk ettiklerinden, hanlık bunların sıkıntılarını gidermek maksadıyla bir takım tedbirler almıştır.

Öncelikle konaklama yapabilecek görevli kimselerin kim olduğu belirlenmiştir. Bunlar Ağa, Mirza, Kapıkulları, Sekbankulları, Sultan biraderleri ve gelen veya gitmekte olan Çerkes Beyler'i ile Nogay Mirzaları olarak tespit edilmiştir. Öte yandan hanlık işlerin organize ve sistemli yürümesi için, Karasu'da konaklama hizmetini sağlayacak bir "Konakbaşı" tayin etmiştir¹⁶⁷. Konakbaşı'nın yönlendirmesi sonucu konak hizmeti verecekler de, mahalle mahalle ve isim isim belirlenmiştir¹⁶⁸. Diğer halkın, konaklama maksadıyla rahatsız edilmemesi gerektiği hususu merkezden yapılan yazışmalar vasıtasıyla sürekli olarak vurgulanmıştır¹⁶⁹. Konakçı hizmeti verenlerin de belirli bir ücret karşılığı bu işi yaptığı kayıtlardan anlaşılmaktadır¹⁷⁰.

Ancak kayıtlarda bütün bu düzenlemelere rağmen özel görevliler dışında başka insanların da konaklama yaptıkları, bu durumdan ötürüde halkın mağdur olduğu görülmektedir. Karasu Kadısı İslâm Efendi'ye Kalgay Sultan tarafından gönderilen bir emirde: "Karasu reayası konak konusunda rencide olduklarını, sürekli şikayet etmektedirler. Yerinde gizlice izlenilecek

¹⁶⁷ K.Ş.S., 33-33a-301; "Konakbaşı Hasan Beşe"

¹⁶⁸ K.Ş.S., 65-2a-10; onüç mahalleden 50 isim konak hizmeti vermek üzere belirlenmiştir.

¹⁶⁹ K.Ş.S., 25-6a-53'de kayıtlı Hacı Geray'a ait ferman özetle: Karasu'ya gelenlerin reaya tarafından konaklatıldığı, bu durumda reayaya sıkıntı verdiği yazılmıştır. Kazaya her gelenin değil, ferman veya ihtar olanların ismi kime ait ise, o şahısların konaklatılacağı vurgulanmıştır. Aksi halde hiç kimse vakitli vakitsiz konaklatılmayacak denilmiştir.

¹⁷⁰ K.Ş.S., 25-5b-48 numaralı hükümde: Karasu reayası 15 Cemaziyelevvel 1095/30 Nisan 1684 tarihinde, Konakçı Sefer el-Mühtedi'ye yevmiye dörder akçe vermeyi kararlaştırıyorlar.

kadar durum önem arz etmektedir. Bu yüzden Hasan Beşe Konakbaşı olarak atanmıştır. Şevketlû han babamız tarafından hizmet ile tayin olunan; ağa, mirza, kapıkulları, sebankulları ile gerek sultan biraderlerimiz ve gerekse de Çerakis Beylerinin göndermiş oldukları görevlilerin, Han babamız tarafına veyahut bizim tarafımıza gelirken ve giderken ve gerek Nogay Mirzalar'ı gelir ve gider iken reayalarımıza konamazlar. Reayalarımızı rencide eylemelerine rızayı şerifim yoktur. Aksi hareket edeni Hasan Beşe kulumuz uyaracaktır. Yine de uyulmazsa haklarından gelinecektir" şeklinde durum izah edilmiştir¹⁷¹. Görüldüğü üzere emir, bahsi geçen konu ve doğan sıkıntıları özetle ortaya koyan bir çok hususa dikkat çektiği gibi ayrıca önemsenmektedir.

Bir başka emr-i şerif ile benzer durumlar yine dile getirilmiştir. Misafirlerin zorla her önüne gelen hanede kalamayacağı, kalmak isteyenlere de gereğinin yapılacağı konusunda uyarı yapılmaktadır. Buna rağmen halkın sık sık Kalgay Sultan'a giderek şikayetçi olduğu kayıtlarda vurgulanmaktadır¹⁷².

3.2.6. Giyim Süs ve Ev Eşyaları

Karasu Kazasına ait siciller vasıtasıyla, insanların evlerinde kullandıkları eşyaları, giyim ve kuşamları ayrıntılı olarak inceleyebilmekteyiz. Nitekim sicillerde yer alan tereke kayıtları¹⁷³, kazanın sosyo-kültürel ve ekonomik yapısına dair bir çok ip ucu vermektedir.

Kazada yaşayan insanların asgari hayat standardına dair elde ettiğimiz bilgiler sayesinde, kaza ile ilgili genel verilere ulaşmamız mümkün olmaktadır. Yine tereke kayıtlarında yer alan her şeyin değeri, eski veya yeni, büyük, orta veya küçük olup olmadığı veyahut cinsi öğrenilmektedir.

¹⁷¹ K.Ş.S., 33-33a-301.

¹⁷² K.Ş.S., 65-8a-36.

¹⁷³ Karasu kazasına ait dört adet şer'iyye sicillerinde toplam 496 tereke kaydı mevcuttur.

3.2.6.1. Giyim Eşyaları

Karasu kazasında kullanılan giyim eşyaları çeşitli gruplara tasnif edilerek incelenebilir. Bunlar başlık, iç kıyafet, dış kıyafet, aksesuar ve ayakkabı çeşitleri olarak sıralanabilir.

3.2.6.1.1. Başlık

Başlıklar kendi içinde önce Müslüman ve gayr-i müslim olarak, ardından da erkek ve bayan şeklinde birkaç kısma ayrılarak incelenebilir.

Müslüman erkeklerin en fazla tercih ettikleri giyecekler içerisinde, “sarık ve kavuk” görülmektedir¹⁷⁴. Tereke kayıtlarının bir çok yerinde sadece sarık ve kavuk denilmiş, ancak çeşitleri üzerinde vurgu yapılmamıştır. Müslümanların bir diğer kullandıkları başlık çeşidi de “börk”tür¹⁷⁵. Börk, beyaz çuhadan veya keçeden yapılır ve alt tarafı şerit şeklinde bir sırma ile işlenirdi¹⁷⁶. Bunlardan başka bazı kayıtlarda, ıslanmamak için giyilen yağmurluk ile başlığından da bahsedildiği görülmektedir¹⁷⁷.

Gayr-i müslim erkekler ise, “kalpak”, “külâh” ve “başlık” diye zikredilen çeşitleri kullanmaktadırlar¹⁷⁸.

Ayrıca Müslüman kadınlar, pamuktan imal ettikleri “çenber”, “şal”, “ferace” ve “dülbend” gibi başörtüsü çeşitlerini tercih etmekteydiler¹⁷⁹. Tüm bunlar çeşitli renk ve işlemler yapılarak bir çok desen ile imal edilmekteydiler. Yine sof ile yapılan ferace, özel olarak “sof ferace” olarak özenle vurgulanmıştır¹⁸⁰.

¹⁷⁴ K.Ş.S., 25-74b-795, 25-41b-423.

¹⁷⁵ K.Ş.S., 47-33a-219.

¹⁷⁶ Pakalın, **a.g.e.**, c.I,s. 243.

¹⁷⁷ K.Ş.S., 47-33a-219.

¹⁷⁸ K.Ş.S., 25-80a-843, 47-33a-219.

¹⁷⁹ K.Ş.S., 25-87b-903, 25-8a-76, 25-10a-106, 47-73a-540.

¹⁸⁰ K.Ş.S., 25-95a-965.

3.2.6.1.2. İç Kıyafetler

Genel olarak don, zıibun ve gömlek iç giyim çeşitleri olarak kullanılmaktadır. Don ile ilgili kayıtlarda dizlik, iç don zaman zaman da sadece “don” diye bahsedilmektedir. Müslim ve gayr-i müslim olmak üzere herkesin kullandığı donların, pek çok çeşidi bulunmaktadır. Mai ve bez don olarak erkeklerin kullandıklarının yanı sıra kadınların kullandığı nakışlı ve işlemeli olan diğer çeşitler de yaygın bir şekilde görülmektedir.

Bir başka giyecek türü ise, kolsuz yelek şeklinde giyilen “zıibun”; müslim ve gayr-i müslim herkes tarafından kullanılmaktadır. Çeşitleri “atlas zıibun”, “basma zıibun” ve sadece “zıibun” diye kaydedildiği görülmektedir.

Öte yandan iç kıyafetlerden yaygın olarak kullanılan “bürüncek” genelde kadınlar tarafından tercih edilmektedir. Bir çeşit gömlek olarak kullanılan bürüncek; bükülmüş ipekten dokunan bir tür bez ile imal olunmaktadır¹⁸¹. İpek diğer tekstil ürünlerine nazaran pahada kıymetli olduğundan dolayı değeri de pek yüksektir¹⁸². Kolay eskimeyen bir çamaşırlık olması nedeniyle hemen hemen bir çok tereke kaydında rastlanılmaktadır.

3.2.6.1.3. Dış Kıyafetler

Karasu kazasına ait elimizdeki sicillerde yer alan dış kıyafet çeşitleri içerisinde, “gömlek”, “kaftan”, “kebe”, “şalvar”, “kürk”, “yağmurluk”, “fistan” ve “entari” bulunmaktadır. Ayrıca palto gibi dıştan giyilen “don” veya “ton” diye bahsedilen bir giysi türü de mevcuttur.

Erkek ve kadınlar tarafından sıklıkla giyilen “gömlek”, bir dış giysi türü olduğu gibi iç çamaşırı olarak ta kullanılmaktadır. Nakışlı ve işlemeli hatta ipek kenarlı gömlek türleri kayıtlarda yer almaktadır.

¹⁸¹ Pakalın, a.g.e., c.I, s. 250.

¹⁸² K.Ş.S., 47-54a-365; örneğin bürüncek gömlek meblağ 240 akça.

Diğer yandan “Kaftan”, bir çok çeşidi olan, herkes tarafından da giyilen bir giyecek cinsidir. Kaput bezini andıran türüne “bogası kaftan”, ipekli kumaşlardan yapılanına “Hatayi kaftan”, ipekli bir tür olanına da “kutni kaftan” denilmektedir. Bunlara ilave olarak kayıtlarda, deriden imal edilerek giyilen bir çeşit kaftan da yer almaktadır¹⁸³.

Kalın keçeden imal edilen çobanların genelde giydikleri bir tür gocuk olarak kullanılan “kebe”¹⁸⁴ Karasu’da çok fazla üretilmektedir. Karasu ve Bahçesaray’da üretilen keçeler bir çok bölgeye satılan ticari metalar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kayıtlarımızda “yapençe” adında bu tür içinde yer alan bir başka giysi çeşidi de yer almaktadır.

Yine “şalvar” ve “çakşır” olarak bir çok tereke kaydında gördüğümüz giysi türünün erkekler ve kadınlar tarafından da tercih edildiği görülmektedir. Şalvarın üst tarafı geniş, bacak kısmı don gibi olan geniş bir giysidir. Çeşitli dokuma türlerinden yapılan şalvar, erkeklerde paçaları dar ise “potur”, geniş ise “çakşır” adını almaktadır.

Karasu kazasında yılın belli zamanları sert kış koşullarına maruz kalındığından dolayı, “kürk” en fazla kullanılan giysiler arasında idi. Çeşitleri hayvancılık ve avcılığın geçim kaynağı olması nedeniyle bir hayli fazladır. Yine kuzey bölgelerinden gelen mallar arasında çok fazla kürkün bulunması da bunda etkili olduğu gibi, Karasu transit karayolu üzerinde bulunduğundan dolayı da fazla olabileceği ihtimal dahilindedir. Samur, kedi, sincap, kuzu, tilki, kurt ve tavşan gibi hayvanların kürkleri tereke kayıtlarında yer almıştır.

Ayrıca yağmurdan korunmak maksadıyla kullanılan bir tür manto olarak “yağmurluk”, su geçirmez olarak yapılmaktadır.

¹⁸³ K.Ş.S., 25-87b-903.

¹⁸⁴ Pakalın, a.g.e., c.II, s. 136.

Öte taraftan iki tarafı yırtmaçlı, geniş kollu uzun bir gömleği andıran bir tür üst giysisi olan “entari”¹⁸⁵, çakşır ve şalvar üzerine giyilmektedir. Sicillerde ise, en fazla “Hatayi entari” türüne rastlanılmaktadır. Kadınların bellerinden aşağı giydikleri geniş ve uzun elbiseye “fistan” adı verilmektedir¹⁸⁶. Kadifeden yapılan fistan en fazla tercih edilenidir.

3.2.6.1.4. Aksesuar ve Ayakkabı Çeşitleri

Giysilerin, vücudun bel kısmında sabit bir şekilde tutulmasını sağlayan “kemer”, “kuşak”, “palaska” ve “uçkur” adlarında aksesuarları bulunmaktadır. Bunları kadın-erkek farkı olmaksızın herkes kullanmaktadır. Ayrıca bazı tereke kayıtlarında kemere kayış adı verildiği görülmektedir. Yine don ve şalvarı bele bağlamak amacıyla kullanılan uçkur en fazla bahsedilen bir kuşak çeşididir.

Yine kayıtlarda yer alan “kese”, “cüzdan” ve “duhan kesesi” giyimi tamamlayan diğer aksesuarlardır. Gerek para gerekse tütün taşınması amacıyla kullanılan bu aksesuarların, ne tür malzemeden yapıldıklarına dair elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Ayakkabı türü giysilerin başında ise “çizme” gelmektedir. Çizmenin de kendi içerisinde; “başlama çizme”, “küçük çizme”, “büyük çizme”, “meşin çizme” ve “çizme” olarak bir çok türü kayıtlarda yer almıştır. “Papuş”, “sırmalı papuş” ve bunların yanı sıra “çarık”, “topuk mest”, “mest”, “mest papuş” ve de “postal” gibi ayakkabı türleri de sicillerde bulunmaktadır.

¹⁸⁵ Pakalın, a.g.e., c. I, s. 541.

¹⁸⁶ Pakalın, a.g.e., c. I, s. 632.

3.2.6.2. Ziyinet ve Süs Eşyaları

Ziyinet ve süs eşyaları bir toplumun ulaşmış olduğu zenginliğin göstergesini oluşturmaktadır. Nitekim Karasu kazasına ait incelediğimiz sicil kayıtlarında, altın ve gümüş türü ziyinet ürünleri ile sedef ve mercan kullanılarak yapılmış bir çok takı ve aksesuar bulunmaktadır.

İslâm, erkekleri altın ile yapılmış takıları kullanmaktan men' etmiştir. Bundan dolayı erkekler gümüş ile imal edilen ürünleri kullanmaktadır. Kadın ve gayr-i müslimler için bu anlamda herhangi bir sınırlayıcı bir durum söz konusu değildir.

Altın ile yapılmış; “küpe”, “bilezik”, “saçbağı”, “zencir” ve “boyun altunu” türlerinde ziyinet ve takılar yapılarak kullanılmıştır.

Gümüş ile “kuşakbaşı”, “zencir”, “bilezik”, “yüzük”, “saat” ve “düğme” çeşitleri imal edilmiştir.

Altın ve gümüş dışında “kolçak”, “mercan tespih”, “boncuk”, “yen düğmesi”, “sedefli ayna” gibi takı ve süs eşyaları da kayıtlarda yer almıştır.

Süs eşyaları içerisinde erkeklerin sakallarını düzeltmek amacıyla kullandıkları “sakal tarakları” bulunmaktadır¹⁸⁷. Sakal tarağının yanı sıra “tarak” ve “demir tarak” olarak sicillerde bulunan diğer türleri de yer almıştır. Tarak ile beraber “küçük ayna”, “büyük ayna” ve “sedefli ayna” gibi ayna türleri de terekelere yansımıştır.

Diğer taraftan namaz vakitlerinin bilhassa tayin edilmesi amacıyla saat kullanılmaktadır. Yine de Karasu'ya ait şer'iyye sicillerinde saat çok nadir yer

¹⁸⁷ K.Ş.S., 25-84a-883.

almıştır. “Gümüş saat” ve “demir saat” adıyla kullanılan iki çeşit saat olduğu tereke kayıtlarından öğrenilmektedir.

3.2.6.3. Ev Eşyaları

Tereke kayıtlarında bu gruba giren çok çeşitli eşyalar bulunmaktadır. Bunlar, kendi içinde bazı tasniflere tabi tutarak aşağıda olduğu gibi aktarmaya çalışacağız.

3.2.6.3.1.Mefruşat ve Sergi Eşyaları

Karasu’da yere sermek amacıyla kullanılan belli başlı eşyaların başında “kilim” yer almaktadır. Kilim bir çok çeşidi bulunan, hemen hemen her terekede, Müslim veya gayr-i müslim farkı olmaksızın her hanede bulunmaktadır. Terekelerde yapım şekillerine dair bilgi olmamakla birlikte, kendilerine has isimleri ile ifade edilmişlerdir. Bunlar sadece kilim olarak yer aldığı gibi, “Karakoba kilimi”, “Tokat kilimi”, “Türkmen kilimi”, “Kalmuk kilimi” ve “Erzurum kilimi” çeşitleri olarak da ayrı ayrı terekelerde göze çarpmaktadır¹⁸⁸.

Halı ile ilgili herhangi bir kayda sicillerde rastlanmıştır değildir. Ancak “hasır” diye kayıtlarda yer alan örtü çeşidinin iki türü yer almaktadır. “Mısır hasır” ve “Tatar hasır” yanı sıra sadece “hasır” ismi verilen bir çeşit örtü türü de terekelerde açıkça görülmektedir.

Ayrıca kayıtlarda “posteki” ve “kuzu derisi” gibi yere serildiğini tahmin ettiğimiz, veya yan örtü ya da duvar süsü olabilecek eşyalar da yer almıştır.

Diğer yandan namaz ibadetini yapabilmek için kullanılan “namazlık” ve “seccade”, hemen hemen müslimlere ait bir çok terekede görülmektedir.

¹⁸⁸ Terekelerde yer alan bu kilim isimlerinin, yapıldıkları yerlerden adlarını aldıkları kuvvetle muhtemeldir.

Namazlık ve seccadenin ayrı ayrı yer alması ilgi uyandırmaktadır. Nitekim kayıtlarda “namazlık” ve “seccade”nin yanı sıra, sadece “Yeşil murabba seccade” şeklinde de bir tür seccade kaydedilmiştir.

Karasu kazasında evlerde kullanılan mefruşat çeşitleri içerisinde “keçe” büyük bir yer tutmaktadır. Keçe, Karasu’da en fazla üretilen mefruşat çeşididir. Nitekim keçe ticareti kazanın iktisadi hayatında önemli bir yere sahiptir. Ticari olarak başka yerlere yani Kırım yarımadasındaki diğer şehirlere ve Karasu’ya gelip-giden tüccarlar vasıtasıyla Acem’e, Çerkes memleketlerine hatta Akkerman’a kadar gönderilmektedir. Keçe kayıtları içinde “eski keçe” ve “yeni keçe” diye bir ayırım yapılırken, “siyah keçe”, “beyaz keçe” gibi renklerine göre ve “nakışlı keçe”¹⁸⁹ gibi işlemesine göre isimler verildiği görülmektedir.

Evlerde çeşitli amaçlarla örtü niteliğinde kullanıldığı gibi pencerelerin kapatılması maksadıyla “perde” kullanılmaktadır. Perdenin nasıl bir hammaddeyle ve ne gibi işlemlerle elden geçirilerek imal edildiği terekelerden öğrenilememektedir. Ancak “Acem perde”¹⁹⁰ tabirinin sıklıkla kullanıldığına şahit olunmaktadır. Bundan başka genelde sadece “perde” adı kullanılarak tereke kayıtlarında yer aldığı da görülmektedir.

Bir diğer mefruşat ürünü olarak, çeyiz veya bir şeyler içine koymak için kullanılan “bohça” görülmektedir. Ayrıca “basma bohça”, “nakışlı bohça” ve “keten bohça” gibi çeşitleri bulunmaktadır. Yine ilave olarak “minder”, evde kullanılan üstüne oturulan ya da yaslanılan bir eşya olarak sıkça kayıtlarda dikkat çekmektedir.

¹⁸⁹ K.Ş.S., 25-99b-998.

¹⁹⁰ K.Ş.S., 25-41b-423.

3.2.6.3.2.Mutfak Eşyaları

Mutfak araç-gereçleri, çeşidi en fazla olan eşya türüdür. Bir evin sahip olması gereken en temel ihtiyaçların başında gelmektedirler.

Yemek yapma ve yemekleri koymak amacıyla imal edilip kullanılan eşyalar ilk ele alacağımız grubu oluşturmaktadır. Başlıca çeşitleri ise; “kazan”, “tencere”, “lenger”, “tava” ve “tebsi” idi. Genelde bakır, toprak, ağaç ve demirden yapılmışlardır. Bu mutfak eşyaları kendi içerisinde “kapaklı-kapaksız”, “büyük-küçük” ve “kulblu-kulbsuz” olarak çeşitlendirilmişlerdir. Başlıcaları ise; “lokma tebsi”, “börek tebsi”, “küçük meze tebsi”, “kebab tabası”, “baklava sini”, “kulblu tebsi”, “toprak taba”, “kobete taba”¹⁹¹, “yol tabası”, “sini”, “yassı tebsi”, “helva tebsi”, “meze tebsi”, “ağaç sini”, “kulblu kazan”, “çöyün kazan”, “büyük sefer kazan”, “asma kazan”, “bakraç”, “küçük tencere”, “orta tencere”, büyük tencere”, “kapaklı tencere” ve “kapaksız tencere” olmak üzere bir hayli ürün çeşidi tereke kayıtlarına yansımıştır.

Öte yandan yemeklerin yenmesine yardımcı olan çeşitli kaplar bulunmaktadır. Bu kaplar arasında; “sahan”¹⁹², “tas”¹⁹³, “kaşık”¹⁹⁴, “kepçe”, “kefgir”, “pıçak”¹⁹⁵, “sofra” ve “tabak”¹⁹⁶ adı altında bir çok ürün yer almıştır.

¹⁹¹ K.Ş.S., 33-81b-741 nolu tereke dökümü bir gayr-i müslime ait olup, döküm içerisinde iki adet kobete tabasının yer alması ilgi çekicidir. Yemek alışkanlıkları açısından müslim ve gayr-i müslimlerin birbirlerini etkilemiş olduklarını gösteren güzel bir örnektir. Ayşe Önder Aktaş, **Geleneksel Kırım-Türk Yemeklerinden Örnekler**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1999, s. 53-54, Kobete, geleneksel Kırım mutfağında çok önemli bir yere sahiptir. Çeşidi çok, yapılması da bir hayli zordur. Nitekim katlaşıklı kobete, kartoplu kobete, pırışlı kobete, işkembeli kobete, ciğer kobete, tavuklu kobete, sütlü kobete, sozma kobete, basma kobete, kıyık kobete, şıgaraklı kobete, şıplama kobete gibi bir çok türü yapılmaktadır.

¹⁹² Sahan çeşitleri içerisinde; “dibli sahan”, “kenarlı sahan”, “kertikli sahan”, “lenger sahan”, “ayaklı sahan”, “ayaksız sahan” ve “yahni sahan” bulunmaktadır.

¹⁹³ Tas çeşitleri içerisinde; “hoşab tas”, “göbekli tas”, kapaklı tas”, “gedikli tas”, “şışhane tas” ve “cam tas” bulunmaktadır.

¹⁹⁴ Kaşık çeşitleri içerisinde; “şimşir kaşık” ve “deste kaşık” bulunmaktadır.

¹⁹⁵ Bıçak çeşitleri içerisinde, “küçük pıçak”, “büyük pıçak” ve “gümüşlü pıçak” bulunmaktadır.

¹⁹⁶ Tabak çeşitleri içerisinde; “cam tabak”, “mosku tabak”, “varna tabak” ve “nakışlı tabak” bulunmaktadır.

Kahve yapımı ve içilmesi maksadıyla kullanılan bir takım eşyalar da terekelerde göze çarpmaktadır. Bunlar “kahve ibrik”, “Acem fincan”, “İznik fincan”, “fincan” ve “kahve tebsisi” gibi çeşitlerdir.

Diğer mutfak eşyaları olarak terekelerde yer alan, yemek yapımına, yemeğin konmasına, yemeğin taşınmasına ya da yemeğin yenmesine yardımcı bir çok eşya çeşidi bulunmaktadır. Bunları şöyle sayabiliriz; “sarmusak dökeci”, “sürahi”, “satır”, “küçük satır”, “masat”, “elek”, “zenbil”, “şişe”, “hasırlı şişe”, “küçük havan”, “çini maşraba”, “mısır maşraba”, “havan”, “ağaç huni”, “küfe”, “taş tekne”, “uzun tekne”, “hamur tekne”, turb erendesesi”, “Tokat çini”, “büyük saçayak”, “küçük saçayak”, “merdane”, “yağ bardağı”, “sirke kabı”, “kenarlı küçük cam”, “el değirmeni”, “ocak”, “tuzluk” ve “desti” başlıca çeşit olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2.6.3.3. Yatak Takımları

Karasu kazasında yaşayan insanların yatak odalarında; “döşek”, “yorgan”, “yasdık”, “yasdık yüzü”, “döşek yüzü” ve “çarşaf” yatak takımı eşyalarını oluşturmaktadır.

Müslim ve gayr-i müslim, kaza halkının büyük çoğunluğunun terekesinde döşek yer almaktadır. Terekelerde “döşek”, “basma döşek” ve “demir döşek” gibi ifadeler kullanılmıştır. Döşekler, insanların zenginliklerine paralel olarak, yün veya pamuk doldurularak, basma ve pamuklu bezlerle kaplanmaktadır. Ayrıca bu döşeğin üzerinde bir de yatak olup ve onun üzerinde yatılmaktadır. Kayıtlarımızda ayrıca “basma döşek yüzü” isminde bir eşyadan da bahsedilmiştir.

Yine döşeklerin üzerine “çarşaf” serilmektedir. Çarşafın nasıl ve ne gibi teksil ürünlerinden mamül olduğuna dair elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Ama terekelerin hemen hemen hepsinde çarşaf yer almaktadır. Yorganlar için ise yapıldığı kumaş itibari ile “basma yorgan” tabiri

sıklıkla kullanılmıştır. Basma yorgandan başka, sadece “yorgan” diyerek kayıtlara düşüldüğü de görülmektedir.

Bir diğer yatağı tamamlayan eşya olarak da “yasdık” gelmektedir. Yine “yasdık” dendiği gibi “işlemeli yasdık”, “basma yasdık” ve “kadife yasdık” çeşitleri, yapıldıkları kumaşlara göre isimler almıştır.

3.2.6.3.4. Temizlik Eşyaları

Temizlik eşyalarının başında “legen”, “ibrik”, “tas” gibi kap-kacakların yanı sıra bir çok “sabun” çeşidi ile tekstil ürünleri yer almaktadır.

İbrik, emzikli bir su kabıdır. El, yüz ve ayak yıkamada yalnız kullanıldığı gibi legenle birlikte de kullanılmaktadır. Bakır, toprak, gümüş ve hatta altından yapılmış işlemeli türleri de bulunmaktadır¹⁹⁷. Yine kayıtlarda “kapaklı ibrik”, “kapaksız ibrik”¹⁹⁸ ve “abdest ibrik” olarak da kaydedildiği göze çarpmaktadır.

İbrik ile beraber kullanılan legenlerin de bir çok türü vardır. Legen geniş kenarlı, çukurca olan bir eşyadır. İbrikte olduğu gibi bir çok çeşit hammaddeden imal edilmektedir. El, yüz yıkama amacıyla kullanılan çeşidine “el legeni”, çamaşır yıkamak maksadıyla imal edilip kullanılan çeşidine de “giysi legeni”¹⁹⁹ adı verilmektedir. Sicillerde kullanım amacından ziyade ayrıca “ayaklı legen”, “ayaksız legen”²⁰⁰, “Tokat legeni”²⁰¹ ve “kafesli legen”²⁰² gibi çeşitleri de yer almıştır.

¹⁹⁷ Pakalın, a.g.e., c. II, s. 14.

¹⁹⁸ K.Ş.S., 25-34b-353.

¹⁹⁹ K.Ş.S., 25-87b-903.

²⁰⁰ K.Ş.S., 25-34b-353.

²⁰¹ K.Ş.S., 25-84a-883.

²⁰² K.Ş.S., 25-84a-883.

Öte yandan evlerin hoş kokması için kullanılan “buhurluk”²⁰³, şamdan şeklinde olduğu gibi bir çok şekilde de imal edilmektedir. Genelde altın, gümüş, bakır, pirinç ve topraktan yapılmaktadır.

Kayıtlarda temizliğin vazgeçilmez ürünü olan “sabun” bir çok çeşidi ile görülmektedir. Sadece “sabun” dendiği gibi “Haleb sabunu”, “kara sabun”, “yaz sabunu” ve “beyaz sabun” gibi bir çok türü terekelere yansımıştır.

Temizlik malzemelerinin tamamlayıcıları durumunda olan, “peşkir”²⁰⁴, “peştamal”, “havlu” ve “makrama” hemen hemen bütün tereke kayıtlarında yer almıştır.

“Hamam tasi”, “hamam kesesi” ile ev ve evin etrafının temizlenmesinde kullanılan “süpürge”, “faraş” ve diğer temizlik malzemeleri göze çarpmaktadır.

Ayrıca “el bezi”, “yüz bezi” ve “yağlık” gibi dokuma türleri sayesinde de yemek sonrası temizliğinin yapıldığı bilinmektedir. Karasu kazasında yaşayan Müslim veya gayr-i müslim ayrımı olmaksızın herkes bu temizlik ürünlerini kullanmıştır.

3.2.6.3.5. Aydınlatma ve Isıtma Eşyaları

Aydınlatma amacıyla kullanılan eşya ve ürünlerin belli başlıları “mum”, “fener” ve “şamdan” idi.

Kayıtlarda en fazla “şamdan” aydınlatma eşyaları arasında yer almaktadır. Şamdan içine mum dikilen aydınlatma aracının ismidir. Tek bir mum dikildiği gibi birkaç mumun konabileceği şekliyle dizayn edilerek yapılanları da vardır. Şamdanlar 20 cm. ile 2 m. arasında uzunluğa sahip

²⁰³ K.Ş.S., 47-73a-540.

²⁰⁴ K.Ş.S., 65-25b-110 numaralı belgede abdest peşkiri adıyla bir başka türü de vardır.

olan çeşitli ebatlarda yapılmıştır²⁰⁵. Bakır, demir ve genelde pirinçten yapılan türleri sıkça görülenlerdir.

Terekelerde yer alan bir diğer aydınlatma eşyası da “fener” idi. Fenerin içine genelde mum konularak aydınlatma gerçekleştirilmektedir. Fener çeşidi olarak kayıtlarda “cam fener” ve “bakır fener” örnekleri mevcuttur.

Diğer taraftan şamdan ve fener aydınlatma araçları iken, aydınlatmayı sağlayan vasıta ise “mum” idi. Kayıtlarda “mum” ve “yağ mum” gibi iki çeşidi yer almaktadır. Zaman zaman “mum hunisi” denilen bir eşyadan da bahsedilmekte olup, muhtemelen şamdan ve fener gibi mumu koymaya yarayan bir araçtır.

Isıtma eşyalarının başında ise, “ocak” ve “mangal” gelmektedir. Yardımcı araçlar olarak da “saçayak” ve “maşa” kayıtlara yansımıştır. Tüm bu ısıtma eşyaları demir ve bakır madeninden imal edilmişlerdir.

Ayrıca ısıtmada kullanılan malzemenin başında “odun” ve nadiren de olsa “kömür” gelmektedir. İlave olarak tutuşturma maksadıyla da “çıra” kullanılmıştır. Bazı tereke kayıtlarında araba bazında odunun mirasçılara bırakıldığı görülmektedir.

3.2.6.3.6. Mobilya

Karasu şer’iyye sicilleri içerisinde bir çok kayıтта “sandık” bulunmaktadır. Kayıtlarda “Tatar sandık”, “Küçük ağaç sandık”, “sepet sandık”, “kemikli sandık” veya “sandık” şeklinde bir çok türü yer almıştır. Sandık, çeyiz ve diğer eşyaların içinde saklandığı tahtadan yapılmış, bir koruyucu eşyadır.

²⁰⁵ Pakalın, a.g.e., c. III, s. 307.

Yine “sepet”, “iskemle”, “zenbil” gibi ürünlerin yanı sıra bir doğrama mamülü olan “kapu” sicillerde yer bulmuştur. Bilhassa genelde yaşlıların dayanmak amacıyla kullandıkları asa, hem “demirli asa” ve hem de sadece “asa” adlarıyla terekelerde yer almıştır.

3.2.6.4. Özel Eşyalar

Karasu kazasında genel anlamda yaşayanlardan ziyade, kişilerin kendileriyle alakalı olan eşyalar bu gruba alınmıştır. Bunlar basit olarak kitap ve kullanılan enstrümanlar olarak ikiye ayrılmıştır.

3.2.6.4.1. Kitaplar

Kırım Tatarları çocuklarının eğitim ve öğretimlerine büyük önem vermekteydiler. İslâm dininin emir ve yasaklarını çocuklarına öğretilip, uygulatmaya çok gayret etmişlerdir. O yüzden Sıbyan mektepleri ve memleketin bir çok yerinde faaliyet gösteren Medreseler sayesinde eğitim ve öğretim hizmetlerini yürütmüşlerdir.

Kırım’ı ziyaret eden Lehistan Elçisi Marcin Broniewski ile bir başka elçi Bigonovski, Kırım’ın her tarafında okulların olduğuna değinmişler ve hatta bu elçiler anılarında hemen hemen her çocuğun okula gittiğini yazmıştır.

Kırım Hanları’ndan bile edebiyata ve bilime merak salmış olanları vardı. Örneğin Bora Gazi Geray Han’ın (1588-1608) Arapça ve Farsça bilerek bir çok şiir, divan ve gazelleri bulunmaktadır²⁰⁶.

Karasu kazası sicilleri içerisinde yer alan tereke dökümleri üzerinde yaptığımız incelemeler sonucunda bir çok kitabın miras olarak kayda

²⁰⁶ Ülküsal, a.g.e., s. 56-57.

geçirildiğini gördük. Her dört ciltte toplam 496 adet tereke kaydının tetkiki sonucunda:

Müslüman kaza halkına ait tereke kayıtları içerisinde, 20 adet kitap ve üç adet risâle²⁰⁷ bulunmaktadır. Bunlar;

25. ciltte (1095/1683-84) 11 adet,

33. ciltte (1110/1698) 3 adet,

47. ciltte (1129/1717) 6 adet kitap ve 3 adet risâle bulunmaktadır.

Toplam 20 adet kitap ve üç risâle yer almaktadır.

Kayıtlarda yer alan kitap isimleri ve adetleri ise şöyledir:

Mushâf-ı Şerif veya Kur'ân adı altında 7 adet²⁰⁸,

Kelâmullah 3 adet²⁰⁹,

Hediye-i Kelâm-ı Kadîm 5 adet²¹⁰,

Türkî kitabı 2 adet²¹¹,

Fetvâ-i Şerife 1 adet²¹²,

Tefsir-i Kadı 1 adet²¹³,

Hadîs-i Fars 1 adet²¹⁴,

Mevlûd-i Şerife 1 adet²¹⁵,

Tecvîd kitabı 1 adet²¹⁶,

En'âm-ı şerife 1 adet²¹⁷,

Evrâk-ı Perîşan 1 adet²¹⁸,

Ayrıca kitap adı altında üç tereke kaydında da 38 adet eser tespit edilmiştir²¹⁹.

²⁰⁷ K.Ş.S., 47-16a-110.

²⁰⁸ K.Ş.S., 25-11b-125, 25-21a-221, 25-34a-349, 25-62a-658, 25-77b-826, 25-83b-879, 25-95a-965.

²⁰⁹ K.Ş.S., 33-64a-582, 33-96a-868.

²¹⁰ K.Ş.S., 47-77b-570, 47-86b-630, 25-26b-277, 47-83a-601, 47-46b-312.

²¹¹ K.Ş.S., 25-84a-883, 25-99b-998.

²¹² K.Ş.S., 47-83a-601.

²¹³ K.Ş.S., 47-83a-601.

²¹⁴ K.Ş.S., 33-64a-582.

²¹⁵ K.Ş.S., 47-54a-365.

²¹⁶ K.Ş.S., 25-82b-876.

²¹⁷ K.Ş.S., 47-11a-85.

²¹⁸ K.Ş.S., 25-82b-876..

²¹⁹ K.Ş.S., 33-45a-438'de 5 adet, 47-57b-390'da 1 adet ve 47-83a-601'deki terekede 32 adet kitabı yer verilmiştir.

İlave olarak gayr-i müslim kayıtları arasında, üç adet tereke dökümünde kendinden sonrakilere kitap bırakıldığını gözlemledik. Yine kaydın birisinde “Büyük Kur’ân” ve “Küçük Kur’ân” olmak üzere Müslümanların kutsal kitabının bir gayr-i müslime ait olarak tespit ettik²²⁰. Diğer kayıttta ise sadece “iki cild kitab 2” ibaresi olup, kitapların ayrıntısına yer verilmemiştir²²¹. Bir diğer kayıttta da “Zebur Kitabı” tespit edilmiştir²²².

3.2.6.4.2. Musiki Aletleri

Kırım’da yaşayan insanların musiki aletleri kullanma becerisi, şarkı ve beste gibi yeteneklerinin olduğu, hanların hayat hikayelerinde bile görülebilmektedir. Nitekim Bora Gazi Geray’ın bir çok çalgıyı çalabildiği gibi, şarkı ve besteleri ile geniş bir Osmanlı memleketinde de dillerde dolaştığını bazı kaynaklar ifade etmektedirler²²³.

Ezcümle sicil kayıtlarında da bir takım müzik aletlerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Karasu kazasında müzik aletlerini çalabilen insanların varlığını ortaya koyması bakımından bize dikkat çekici gelmiştir. Ayrıca bazı kayıtlarda da sayıca fazla müzik aletinin olması, alınıp-satılan bir meta olarak bu işin ticaretinin yapıldığını da bizlere göstermektedir.

Nitekim müzik aleti sahipleri konusunda yaptığımız araştırmada hem Müslim hem de gayr-i müslim kesimin müzik aletlerine sahip oldukları gözlemlenmiştir²²⁴.

Genelde “Tir kemani” en fazla bulunan enstrüman olarak karşımıza çıkmaktadır²²⁵. Ardından “çalgı” diye bahsedilen bir müzik aletinin de sıkça

²²⁰ K.Ş.S., 25-60a-626.

²²¹ K.Ş.S., 65-6a-27.

²²² K.Ş.S., 47-49a-331.

²²³ Halim Giray, **a.g.e.**, s. 65.

²²⁴ K.Ş.S., 47-11a-86 numaralı kayıttta Müslim, 25-101a-1013 numaralı tereke kaydında da gayr-i müslim birisine ait müzik aleti görülmektedir.

yer aldığı görülmektedir²²⁶. Bu enstrüman ile ilgili daha detaylı bir bilgiyi kayıtlarda görememekteyiz. Fakat zaman zaman “davul” ve sadece “keman” diye kaydedilen müzik aletlerine de rastlanılmaktadır²²⁷.

Yine kayıtlar arasında 86 adet kemanın meblağ 21.500 olarak bir Müslimin terekesinde bulunması bir hayli ilgi çekicidir. Ayrıca bir gayr-i müslime ait kayıtta da, 46 adet çalgının 1200 akça değer olarak terekede yer aldığı görülmektedir. Tüm bu enstrümanların değerleri ise; çalgı 10, 40, 70 akça gibi üç fiyat örneği ile yer almıştır. Tir kemani 40 sim, 200 akça ve 160 akça olarak, keman 25 ve 250 akça olarak ve davul 50 akça değerden tereke kayıtlarına yansımıştır.

3.2.6.5. Silahlar

Karasu’da yaşayanların maddi zenginliklerine göre silah sayısı ve çeşitleri farklılıklar göstermektedir. Bir çok terekede basit de olsa çeşit çeşit silahlar yer almaktadır.

Silahları ilkelden gelişmiş olana doğru sıraladığımızda; “seyf”, “yay”, “ok”, “okluk”, “sadak”, “pıçak”, “balta”, “hançer”, “kalkan”, “tabanca”, “tüfek” ve “barud” tür ve isimleriyle terekelerde göze çarpılmaktadır.

Seyf terekelerde “hurda seyf” olarak kaydedildiği gibi, “Frenk seyf”²²⁸, “Selanik demiri seyf”²²⁹, “Dımişkiseyf”²³⁰ ve “Dımişki gümüş kınlı seyf”²³¹ şeklinde de yansımıştır. Seyfin yanı sıra “gümüş kınlı bıçak”, “çifte bıçak”²³², “Dımişkihançer” bıçak türleri olarak aktarılmıştır. Ayrıca zaman zaman “kalkan” da terekelerde bulunmaktadır.

²²⁵ K.Ş.S., 33-63a-580.

²²⁶ K.Ş.S., 33-31a-284.

²²⁷ K.Ş.S., 33-46a-450 ve 25-101a-1013.

²²⁸ K.Ş.S., 25-74b-795.

²²⁹ K.Ş.S., 25-77b-826 ve 33-31a-284 numaralı bir başka kayıtta da Selanik işi kılıç diye bahsedilmektedir.

²³⁰ K.Ş.S., 47-83a-601.

²³¹ K.Ş.S., 25-84a-883.

²³² K.Ş.S., 47-83a-601.

Terekelerde “yay”, “deste ok”, “köhne Edirne yay”²³³, “okluk”, “gümüş sadak ve ok” gibi bir çok miras dökümünde görülmektedir.

Diğer yandan ateşli silahların terekelerde yer alışı ile maddi seviyenin yüksek olması arasında bir paralellik görülmektedir. Her tereke kaydında bu tür silahların yer almadığı incelemelerimiz sonucunda ortaya çıkmıştır. Tüfek, hurda ve yeni olarak kaydedildiği gibi, çeşitli yapım yerlerinden kaynaklanan isimlerle de yer almıştır. Bunlar; “Çuhadar tüfenk”²³⁴, “çifteli tüfenk”²³⁵, “Rus tüfenk”²³⁶ ve “boy tüfenk”²³⁷ olarak değişik isimlerle dikkat çekmektedir. Bunlara ilave olarak çok kıymetli olan “Şeştane tüfengi” 10 altunluk değeriyle kayıtlarda yer almaktadır²³⁸.

Bir diğer ateşli silah olarak tabanca görülmektedir. “tabanca”, “sedefli tabanca”²³⁹ ve “Fransız tabanca”²⁴⁰ gibi çeşitleri kayıtlarda görülmektedir. Yalnız bunların haricinde yerli yapım olduğuna dair vurgu yapılmış bir tabanca kaydına rastlanılmamıştır.

Ayrıca silahlarda kullanılan bazı parçalar da terekelere kaydedilmiştir. Bunlar “namlı”²⁴¹, “kurşun”²⁴² ve “barut”²⁴³ olarak yer almaktadır.

3.2.6.6. Hırdavat, Araç ve Gereçler

El sanatları ile paralellik gösteren hırdavat ürünleri, tereke kayıtlarında sık sık yer almaktadır.

²³³ K.Ş.S., 25-34b-353.

²³⁴ K.Ş.S., 47-83a-601.

²³⁵ K.Ş.S., 25-84a-883.

²³⁶ K.Ş.S., 47-82a-600.

²³⁷ K.Ş.S., 47-82a-600.

²³⁸ K.Ş.S., 25-114b-1148.

²³⁹ K.Ş.S., 47-83a-601.

²⁴⁰ K.Ş.S., 47-83a-601.

²⁴¹ K.Ş.S., 47-83a-601.

²⁴² K.Ş.S., 47-73a-540.

²⁴³ K.Ş.S., 47-44b-301.

Bunlardan belli başlıları ölçü ve tartı araçlarıdır. “kantar”²⁴⁴, “arşın”, “endaze”, “kutu mea terazu”, “altun terazu” ve “dirhem” dikkat çekicidir.

Bahçe ve tarla gereçleri içerisinde, “demir kürek”, “orak”, “bel” ve “saban mea ilevazım” kaydedilmiştir.

Yine “üzengi mea bağı”, “küçük keser”, “büyük kutu”, “makas”, “balta”, “pıçkı”, “sicim”, “Rus makası”, “törpü”, “pergel”, “muşta”, “kelpeten”, “maşa”, “küçük çekiç”, “pencere demiri”, “kanca”, “dikici avadanlığı”, “ökçe tahtaları”, “çıkırık”, “torba”, “çuval”, “urgan”, “dükkan kilidi”, “Frengi kilidi” ve “dutkal” yer alan diğer malzemelerdir.

En çok dikkat çeken terekelere kaydolunmuş bir malzeme olarak “bıldırcın ağı”²⁴⁵ görülmektedir. Karadeniz’in kıyısında bulunan yerlerde, bıldırcın yakalamak için kullanılan bu ağ, bıldırcınların göç ederek denizi aşması sonrasında yakalanmasını sağlayan bir av malzemesi olarak hala günümüzde de kullanılmaktadır.

²⁴⁴ K.Ş.S., 47-44b-301’de kantar, kayıtlarda üç çeşit olarak yer almıştır. Büyük kantar, orta kantar ve küçük kantar olarak terekelerde görülmektedir.

²⁴⁵ K.Ş.S., 47-82a-600.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MALİ VE İKTİSADİ DURUM

4.1.Para ve Fiyat Hareketleri

Para ve fiyat hareketleri bir ülkenin ekonomik göstergelerinin bir özetini oluşturmaktadır. Bu yüzden ekonominin temel verileri olarak ilk incelenmesi gereken konuların başında gelmektedir.

4.1.1.Para

Kırım Tatarları'nın Kırım yarımadasındaki yerleşme sürecinde Altın Orda Devleti hükümdarı Kebek Han, 6 dirhem ağırlığında gümüş ile 0.80 gr. ve daha küçük "tenki" isminde bakır paralar bastırmıştır¹. Altın Orda zamanında Azak darphane merkezi iken, Kırım Hanlığı'nda Azak'ın yanı sıra Kefe'de de para basılmıştır². İlerleyen zamanlarda Eski Kırım (Solhat), Kırkyer ve Kefe daimi para basılan merkezler olmuştur³. Basılan paralarda Ceneviz etkisi açıkça görülmektedir. Nitekim ele geçen paraların bir yüzünde Türkçe, bir yüzünde de Ceneviz yazıları ile hanlığın tarak damgası bulunmaktadır⁴.

Osmanlı hakimiyeti ile birlikte Kefe'de Osmanî Akça geçerli olurken, Kırım'da ise Kefevî Akça geçmeye başlamıştır. Çünkü Kırım Hanları'na ait gümüş para olarak Kefevî Akça basılmaktadır. Bundan dolayı da Kefe ve Kırım'da en yaygın olarak kullanılan para haline gelmiştir. Kefevî Akçanın Osmanî Akça ile olan oranları; 1/3, 1/4, 1/10 gibi nispetlerde eşitlenmeye çalışılmıştır. Şüphesiz bir Osmanî Akça'da bulunan gümüş, üç Kefevî Akça'da bulunan gümüşe eşitlendiği zamanlarda bir takım sorunlar çıkmaktadır. Kısaca hangi paranın gümüş miktarı çok ise, o paranın eritilerek

¹ Nurettin Ağat, *Altın Orda (Cücioğulları) Para Kataloğu (1250-1502)*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976, s. 47-48.

² Ağat, *a.g.e.*, s. 52.

³ Halim Giray, *a.g.e.*, s. 24.

⁴ Gözaydın, *a.g.e.*, s. 16.

gümüşünün ayrıştırıldığı görülmektedir⁵. Nitekim bu bilgilerden ötürü Kefevî Akça içindeki gümüş miktarını ortaya koyabilecek bir verinin olmaması ise, tüm bu şüphelerin ortadan kalkmasını engellemektedir.

Kırım Hanları, nominal değer ile reel değer arasındaki farkı, kendi hazinelerine aktarabilmek için sık sık “tecdid-i sikke” yapmaktaydılar⁶. Burada Osmanlı hazinesi kanalıyla gelen Osmanî Akça’ların, hanların önemli gelirleri arasında yer aldığını da unutmamamız gerekmektedir. Vurgulanan bu durum nedeniyle Kırım Hanı, gelen Osmanî Akça’nın sahibi olarak değersizleşmesini istememektedir. O yüzden birinin çok değerli olması diğerinin tedavülden kalkmasına neden olacağı bir iktisat teorisi olduğu düşünülürse, aradaki dengenin korunması bir mecburiyettir. Yine halk değerli olan parayı, Kırım Hanları’nın darphanesine götürmemeye başlayacaktır. Bu da darphane işleminden elde edilen kazancın azalması hatta bitmesi anlamına gelmektedir.

Elde edilen bilgiler çerçevesinde, Kırım Hanlığı’nda genelde para olarak Kırım Akça’sı kullanılmıştır. Kırım Akça’sı kullanımının yanı sıra, ondan daha kıymetli olan “Esedî Guruş” da tedavülde sıkça kullanılan bir para çeşididir⁷. Nitekim kayıtlarda, 1 esedinin 100 akçaya denk geldiğine dair bilgiler bulunmaktadır⁸. Ayrıca elimizde incelediğimiz döneme ait kayıtlarda, “Tuğralı Mısır Altunu”⁹, “İngilis Altunu”¹⁰ ve “Acem Akçası”¹¹ da tedavüldeki akçadan başka kullanılan para birimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan Tuğralı Mısır Altunu, İngiliz Altunu ve Acem Akçası çok nadir olup, diğerleri sıklıkla kullanılan para çeşitleri olarak görülmektedir. Nadiren de olsa

⁵ Yücel Öztürk, **Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2000, s. 334.

⁶ M. Bronevskiy, **Kırım**, Çev, Kemal Ortaylı, Ankara, Ege Matbaası, 1970, s. 50.

⁷ Pakalın, **a.g.e.**, c.I, s. 551; “Üzerinde arslan resmi bulunan Flemenk parasına verilen isimdir. Bir diğer adı da arslani’dir.”

⁸ K.Ş.S., 25-37b-383; M. Belin, **Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Tarihi**, Çev., Oğuz Ceylan, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1999, s. 306-307; “1680 ile 1705 arasında 1 Esedî’nin, 70 akça ile 120 akça arasında bir değer ifade ettiği belirtilmektedir.”

⁹ K.Ş.S., 47-75a-554.

¹⁰ K.Ş.S., 25-33b-345.

¹¹ K.Ş.S., 25-116b-1167.

kayıtlara “zolota” denilen bir para biriminin de kullanıldığına şahit olunmaktadır. Yalnız Zolota, Lehliler’in kullandıkları bir para birim olup, zaman zaman ona benzetilerek kesilmiş olan paralar da bu isimle anılarak kullanılmıştır¹².

4.1.2.Fiyat hareketleri

İnsanların yaşamasını sağlayan bir çok maddi ve manevi ihtiyaçlar bulunmaktadır. Hayatın idame ettirilebilmesi için asgari bir yaşam standardına ulaşılmış olması gerekmektedir. Bu oluşumda iktisadi durumun sağlayacağı imkanlar sürekli aynı düzeyde, sabit veya belirli bir nispette gelişen bir olgu değildir. Gelişmeyi etkileyen iç ve dış bir çok etken veya olay bulunmaktadır¹³. İncelediğimiz sicillerden hem bu hayat standardını hem de bu standardın iyi olmasını etkileyen faktörler ortaya konulmaya çalışılmıştır. En azından Karasu kazasının mali durumunu ortaya koyabilecek üretim faaliyetleri ile fiyatlandırılması sicillere yansıdığı nispetle değerlendirilmiştir.

4.1.2.1.Ekmek Fiyatları

İnsanların tükettiği en temel ihtiyaçların başında şüphesiz ekmek gelmektedir. Ekmek fiyatlarındaki dalgalanmalar, halka doğrudan yansiyabildiğinden dolayı çok önemli bir husustur. Mali sıkıntıların, savaşların ya da kıtlıkların olduğu dönemlerde, sık sık ekmek fiyatlarının değişmesi sürekli rastlanılan bir durumdur. Nitekim 7 Şevval 1094 / 29 Eylül 1683 ile 22 Zilkade 1095 / 31 Ekim 1684 tarihleri arasında 9 kez ekmek için narh verildiği kayıtlarda görülmektedir. Bu tarihler II. Viyana kuşatmasının olduğu zamana rastlamaktadır. Kırım’dan Anadolu’ya bilhassa İstanbul’a olan

¹² Pakalın, **a.g.e.**, c.III, s. 664.

¹³ Mantran, **a.g.e.**, s. 314’de yazar, fiyat artışları veya narh değişimi üzerinde iki temel baskı unsurunun olduğuna işaret etmektedir. Bu etkenleri, ekonomik ve siyasal alanda yaşanan değişimler olarak ifade etmiştir.

hububat sevkiyatı, buğdayın fiyatına anlık artış olarak yansımaktadır¹⁴. Bu durum da doğal olarak ekmek fiyatlarını doğrudan artırmaktadır¹⁵. Aynı şekilde Kırım'da olabilecek üretim düşüşü veya kıtlık gibi durumlardan dolayı da fiyatların artması muhtemeldir. Yalnız bu süre zarfında kıtlık veya diğer etkenlerle ilgili herhangi bir sorun dile getirilmediğinden dolayı sadece savaşın etkisinden söz edebiliriz¹⁶. Verilen narhlara göre:

Tablo 1. Ekmek Fiyatları

Kile Miktarı	Kile Fiyatı (Akça)	Ekmek Miktarı (Dirhem)	Ekmek Fiyatı (Akça)
1	60-70	370	1
1	85-100 ¹⁷	270	1
1	90	266	1
1	65-70	270	1
1	120	160	1 ¹⁸
1	150-160	135 ¹⁹	1
1	-	270	1
1	100-120	180	1

¹⁴ Üçel-Aybet, **a.g.e.**, s. 510; İstanbul ve çevresindeki kırsal bölgelerde yapılan buğday ve diğer tahıl ekiminin yeterli olmadığı belirtilmiştir. Bunun üzerine Kefe, Kırım, Kili, Varna, Akkirman ve Burgaz gibi yerlerden buğday toplandığı görülmektedir.

¹⁵ İstanbul'un ihtiyacı üzerine mal talebini içeren elimizde herhangi bir arşiv belgesi olmamakla birlikte, geçmişte buna benzer yaşanan bir durum ile ilgili elde ettiğimiz bir belge mevcuttur. B.O.A., **Mühimme Defteri**, c. 43, (No: 188), Sıra No: 167, Sahife : 82 Tar 5 CA 988 numaralı belgeye göre: Karadeniz yalılarında vaki olan kadılara hüküm: İstanbul'da zahireye ihtiyaç olduğundan buğday, arpa, nohut, mercimek, bulgur, tarhana, yağ ve bal vesair mekûlâtı sahibleri ile iskelelere indirtip, gelen gemilere narh üzere sattırılması hakkındadır. (Bir sureti de Akdeniz yalılarında olan kadılara gönderilmiştir.)

¹⁶ Lütfi Göçer, **16. ve 17. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububatdan Alınan Vergiler**, İstanbul, İstanbul Üniv. İktisat Fak. Yayınları, 1964, s. 8-9; 1578 baharında Kefe'de ve 1609 sonbaharında ise Kırım'da sebebi belli olmayan kıtlığın yaşandığı ifade edilmiştir. B.O.A., **Mühimme Defteri**, c. 35, Sayı : 134, Hük. No: 340 29 CA 986, numaralı belgede, kıtlığın çekirge istilasından dolayı olduğu kaydedilmiştir.

¹⁷ Genelde 90 akça olmuştur.

¹⁸ 1 çürük akça ile satılması kararlaştırılmıştır.

¹⁹ Bu narh fiyatında tarih düşülmemiştir. Ancak bir önceki narh tarihi 17 Cemaziyelevvel 1095 (2 Mayıs 1684) olduğu görülmektedir. Aralarında bir tek hüküm olduğu dikkate alındığında, pek fazla bir zaman geçmemiş olmalıdır. Bu fiyatlandırma en düşük fiyat olarak karşımıza çıkmaktadır.

1	80	240	1
----------	-----------	------------	----------

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, ilk verilen narh tarihinin üzerinden hemen hemen 10 ay geçmişti ki, arka arkaya dokuz kez fiyatlar tekrar belirlenmek zorunda kalmıştır. Burada dikkatimizi çeken, fiyatın artırılmasından ziyade ekmeğin miktarında da sürekli bir takım oynamaların olmasıdır. Nitekim ağırlığı 370 dirhem olan ekmeğin bir ara 135 dirheme kadar gramajı düşürülmüştür. Bu da gramajda %65 civarında bir azalma anlamına gelmektedir. Ekmek miktarında gerçekleşen düşüşler, doğrudan halkın alım gücünü zayıflatan etken şeklinde yansımıştır. Ayrıca kaza halkı ister fırından ekmeğini alsın ister evinde kendisi yapsın, sonuçta buğday fiyatlarındaki artıştan dolayı olumsuz etkilenmemesi mümkün değildir.

İncelediğimiz döneme ait 47. ciltte de iki adet ekmek narhı yer almıştır.

Tablo 2. 47. Ciltteki Ekmek Fiyatları (1129/1717)

Kile Miktarı	Kile Fiyatı (Akça)	Ekmek Miktarı (Dirhem/Vakıyye)	Ekmek Fiyatı (Akça)
1	80	325 Dirhem	1²⁰
1	60	1 Vakıyye	1²¹

Görüldüğü üzere her iki narh belgesinin düzenlenmesi arasında geçen süre, birisi Mart 1716 diğeri Nisan 1716 olmak üzere sadece bir aydır. Mahkemeye gelenler buğdayın fiyatındaki artışı gerekçe göstererek, ekmek fiyatında da artış talep etmişlerdir. Belgede buğdayın fiyatını artıran herhangi bir piyasa olgusundan bahsedilmemiştir. Ancak net bir şekilde 50 akçadan 60 akçaya ya da 80 akçaya çıktı gibi nedenlerle mahkeme önüne gelmişlerdir. Mahkeme de onları haklı bularak fiyatlar üzerinde değişikliğe gitmiştir.

²⁰ K.Ş.S., 47-2b-11 Rebiyülâhir 1129 / Mart 1717 tarihli bir narh belgesidir.

²¹ K.Ş.S., 47-2b-12 Cemaziyelevvel 1129 / Nisan 1716 tarihli bir narh belgesidir.

Sadece bir tek yerde, fiyat artışının fukaraya uygun olmadığından bahisle şikayette bulunulmuştur.

4.1.2.2.Bakkaliye ve Diğer Mal Fiyatları

Tablo 3. Bakkaliye Narh Listesi

Cinsi	Miktar	Para birimi	Kasım 1094 ²²	Hızır 1095 ²³	Bir önceki fiyata göre artış oranı	Kasım 1095 ²⁴	Bir önceki fiyata göre artış oranı
Asel-i Kırım	Vakıyye	Sim	18	18	-	18	-
Asel-i Rum	"	"	18	14	-%22,2	16	%14,3
Asel-i Abaza	"	"	10	10	-	12	%20
Zeytun yağı	"	"	28	24	-%14,3	24	-
Pirinç	"	"	8	7	-%12,5	8	%14,3
Badem-fındık	"	"	8	-	-	10	%25
Trabuzan fındık	"	"	9	6	-%33,3	8	%33,3
Dağ fındık	"	"	4	4	-	4	-
Razakı üzüm	"	"	12	10	-%16,6	12	%20
Baklaca üzüm	"	"	10	8	-%20	10	%25
Siyah	"	"	8	6	-%33,3	8	%33,3

²² K.Ş.S., 25-4b-30.

²³ K.Ş.S., 25-6a-54.

²⁴ K.Ş.S., 25-9b-102.

üzüm							
Lob incir	“	“	12	10	-%16,6	12	%20
Sarıca incir	“	“	8	8	-	8	-
Zeytun	“	“	8	8	-	10	%25
Kutu ekşi	“	“	8	6	-%33,3	8	%33,3
Pestil	“	“	6	4	-%33,3	6	%50
Erik kurusu	“	“	5	5	-	5	-
Alma kurusu	“	“	5	5	-	5	-
Armut kurusu	“	“	6	6	-	6	-
Keçi boynuz	“	“	5	5	-	6	-
Kara hurma	“	“	5	4	-%20	4	-
Sirke	“	“	4	3	-%25	-	-
Nohud	“	“	6	6	-	6	-
Nişasta	“	“	16	16	-	16	-
Keşkül	“	“	12	-	-	-	-
Tulum peynir	“	“	12	8	-%33,3	12	%50
Üvez kurusu	“	“	6	5	-%16,6	5	-
Kurt ²⁵	“	“	5	-	-	6	%20
Havyar	“	“	24	24	-	-	-
Limon suyu	“	“	16	14	-%12,5	14	-
Bakla	“	“	5	4	-%20	4	-

²⁵ Kurt, kurutulmuş sert bir peynir türüdür.

Mercimek	“	“	3	3	-	-	-
Armud balı	“	“	6	6	-	-	-
Ceviz helva	“	“	12	12	-	-	-
Kâbe hurması	“	“	16	14	-%12,5	16	%14,3
Sarı yağ	“	“	48	28	-%41,6	-	-
Kuru kestane	“	“	6	6	-	6	-
Soğan	“	“	-	-	-	2	-
Don yağ	“	“	-	-	-	16	-
Kızılıcık kurusu	“	“	-	-	-	4	-
Taze kestane	“	“	-	-	-	5	-
Yağ-ı zeytun	“	“	-	-	-	16	-

Karasu kazasına ait elimizdeki sicillerde yer alan bakkaliye narhı dört adettir. İlk üçünün bir yıl gibi bir süre zarfında verilmiş oldukları ilgi çekicidir. Ayrıca bu üçünün sadece 25. ciltte yer alması da önemli bir noktadır. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere 42 adet satılan bakkaliye ürünü yer almaktadır. Elimizdeki kayıtlarda, dönem dönem ya da bir narh kaydı ile diğeri arasındaki ürünler açısından değişiklikler göze çarpmaktadır. Yani birinde yer alan ürün diğesinde olmayabiliyor ya da bir sonrasındakinde yer alabiliyor. Hatta tablonun son kısmında yer alan beş adet ürün ilk iki narh belgesinde olmayıp, sadece sonuncusunda bulunmaktadır.

İncelediğimiz kayıtlarda, Hızır 1095 tarihli narh belgesi fiyatları ile Kasım 1094'te kaydolunan narh kayıtları arasındaki mukayese sonucunda,

16 adet üründe fiyatlar değişmemiştir. Ancak 18 üründe de fiyatlarda düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün sebebine dair kayıtlarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat bu yılların, Osmanlı Devleti ve ona bağlı Kırım Hanlığı için büyük bir savaş dönemini kapsadığı da unutmamalıdır. Savaş ortamının yarattığı iktisadi istikrarsızlığın bir yansıması olduğu kuvvetle muhtemeldir. Yine iki ürünün de bakkaliyede satılmadığına şahit olunmaktadır.

25. ciltte en son kaydolunan bakkaliye narhı, Kasım 1095 yılına aittir. Bu kayıt genel hatlarıyla diğer ikisinden ürünler temelinde farklılık göstermektedir. İlk olarak elde ettiğimiz tahlil sonucunda, 13 ürünün fiyatı bir önceki fiyata göre değişmemiştir. Ama 16 adet üründe de fiyat artışının yaşandığı gözlemlenmektedir. Ayrıca yedi adet bakkal ürünü de bir öncekinin aksine yer almamıştır. Yine beş adet bakkal ürünü de diğerlerine nazaran sadece bu kayıta görülmektedir. Öte yandan elimizdeki fiyatı artan ürünlerin rakamları, Hızır 1095'deki düşüşü fazlasıyla telafi edici bir artışın olduğunu göstermektedir.

Bütün bu kayıtların dışında Cemaziyelahir 1156 / Haziran 1743 senesine ait, çok az bir ürünü kapsayan bir başka bakkal narhında ise, şu ürünler bulunmaktadır.

Tablo 4. Temmuz 1743 Bakkaliye Narh Listesi²⁶

Cinsi	Miktarı	Para birimi	Tane ile fiyatı
Üzüm yaprak	kıyye	8 akça	-
Sarmusak	dirhem	133 akça	1 akça
Soğan	dirhem	133 akça	1 akça
Peynir	kıyye	14 akça	1 akça

²⁶ K.Ş.S., 65-3b-16.

Tuzlu peynir ²⁷	kıyye	20 akça	1 akça
Keşkül peynir	kıyye	28 akça	1 akça
Sirke	kıyye	14 akça	-
At nalı	-	100 sim	
Öküz nalı	1 çift	140 sim	-

Bakkaliye haricindeki gruba giren malların başında ise kasap ürünleri gelmektedir. Et fiyatları; lâhm-ı ganemin vakıyyesi 6 sağ akçe, lâhm-ı bakarın vakıyyesi ise 5 sağ akçe²⁸ iken başka bir kayıta lâhm-ı gânemin vakıyyesi 7 çürük akçe, sığır etinin 5 çürük akçeden satılması şeklinde tekrar belirlenmiştir²⁹. Et narhı ile ilgili 25. ciltte (1095/1683-84) bulunan bu fiyatlara karşılık, sadece 47. ciltte (1129/1717) bir adet başka et narhı bulunmaktadır. O kayda göre, lahm-ı ganemin 6 akça, lahm-ı bakarın 5 akçadan satılmasına karar verilmiştir³⁰. Bunlara ilave olarak 1 kıyye kuyruk yağı da 50 olarak kaydedilmiştir³¹. Sonuç olarak 25. cilt (1095/1683-84) ile 47. ciltteki (1129/1717) fiyatlar mukayese edildiğinde kayda değer bir değişim görülmektedir.

Bozahane ve boza, kayıtlarda sıklıkla karşımıza çıkan bir başka gıda ürünüdür. Ama buna karşılık bozanın 750 dirheminin, 1 akçaya satılacağına dair sadece bir narh kaydı elimizde bulunmaktadır³².

Ayrıca ham penbe ile ilgili düşünülen bir kayıta ise, 44 akçadan 60 akçaya fiyatı çıkarılmıştır. Hatta kirası ilave edildiğinde rakamın 64 akçaya ulaştığına vurgu yapılmıştır³³. Üstelik bir başka kayıta ise ham penbe 65

²⁷ Baron De Tott, **a.g.e.**, s. 146; bu peynir kısarak sütünden hazırlanmış sonra da tuzlanıp kurutulmuştur. Genelde darı unu suda kaynatılıp, bulamaç yapılarak seferlerde tüketilmektedir.

²⁸ K.Ş.S., 25-3b-17.

²⁹ K.Ş.S., 25-5a-40.

³⁰ K.Ş.S., 47-2b-10.

³¹ K.Ş.S., 65-3b-18; bu kayıta alma kuru ve karpuz fiyatı da akça olarak verilmiştir. Ancak kuyruk yağındaki 50 rakamına para birimi belirtilmemiştir. Muhtemelen diğerlerinde akça olması münasebetiyle akça olmalıdır.

³² K.Ş.S., 25-3a-8.

³³ K.Ş.S., 25-9b-101.

akça ve de penbenin kıyyesi 200 akça³⁴ olarak tespit edilmiştir. Üç ay sonra penbenin kıyyesi 178 akça ve atılmış penbenin kıyyesi de 130 akça olarak fiyatlandırılmıştır³⁵.

Öte taraftan Sinobî Ahmed Beşe bin Mustafa'nın helvasının ise 12 akçadan satılabileceği kayıtlarımız arasında yer almaktadır³⁶.

Bunlara ilave olarak çörek ile ilgili verilen narhlarda, çörek yapımında kullanılacak un ve yağ oranına dikkat çekilerek; 280 dirhem kaba çörek ile 75 dirhem yağlı çöreğin 1 kara akçadan satılacağı belirtilmiştir. Ancak 16 vakıyye una 1 vakıyye yağ koymak üzere fiyatlandırıldığı özenle kaydedilmiştir³⁷. Bir başka çörek için verilen narh kaydında ise; "Reisü'l-habbazan Ovanis nâm zımmî mahkemeye gelerek yağlı çörek için narh talep etmiştir. Emir Ali Çelebi, Emir İsmail Efendi, Monla Osman, Abdulgaffar ve gayrileri bu talebi makul görüp, 12 vakıyye una 1 vakıyye yağ konulmak üzere, 100 dirhem çöreğin 1 akçadan satılmasına karar verilmiştir (Cemaziyelâhır 1110 / Aralık 1698)"³⁸.

İncelediğimiz döneme ait sicillerin birkaç yerinde tuz ile ilgili narh belgesi bulunmaktadır. Her üç narh belgesi de 1095/1683-84 senesine aittir. Yalnız her üç narh belgesinde de bir çok isim tek tek kayıt edilmişken, sadece verilen narh miktarına değinilmemiştir³⁹. Tuz işletmeciliği, bilhassa Kırım genelinde Ermeni ve Yahudiler'e verilen bir imtiyazdır. Orkapı tuzlaları en önemli tuz elde edilen bölge idi ve Ermenilerle, Yahudilerin işletmesine sadece izin verilmiştir⁴⁰.

³⁴ K.Ş.S., 65-3b-17; penbenin kıyyesi 200 akça kaydında işlenmiş penbeden bahsedildiği kuvvetle muhtemeldir.

³⁵ K.Ş.S., 65-3b-19.

³⁶ K.Ş.S., 25-4a-28.

³⁷ K.Ş.S., 25-5a-43.

³⁸ K.Ş.S., 33-32a-294.

³⁹ K.Ş.S., 25-2a-3, 25-6b-58, 25-9b-100.

⁴⁰ Baron De Tott, **a.g.e.**, s. 157.

En son olarak kestanenin 4 sağ akçadan satılmasına dair olan bir kayıt görölmektedir⁴¹.

Tablo 5. Kayıtlara Yansıyan Bazı Mal Fiyatları

Sıra No	Malın cinsi	Miktarı	Fiyatı
1	darı	1 kile	60 akça
2	Yay	1 adet	40 akça
3	Duhan	1 vakıyye	16 akça
4	Aba	1 tob	150 akça
5	Üzüm şırası	1 vakıyye	5 akça
6	Güherçili	1 vakıyye	23 akça
7	Keten	1 arşun	8-10 akça
8	Koyun postu	1 adet	12 akça
9	Saban demiri	1 vakıyye	30 akça
10	Çoyut	1 vakıyye	300 akça
11	Çizme	1 çift	45 akça
12	Bez	1 tob	45 akça
13	Araba	1 adet	100 akça
14	Zencirli hare	1 adet	18 esedi
15	Kürk	1 adet	140 akça
16	Altun saçbağı	5 miskal	975 akça
17	Tüfenk	1 adet	530 akça
18	Sarmusak	1 vakıyye	50 akça
19	Şam alaca	1 adet	10 esedi
20	Acem bogasi	1 adet	160 akça
21	Antep bogasi	1 külçe	13 esedi
22	Taman çakşır	1 adet	270 akça

⁴¹ K.Ş.S., 25-6a-54.

23	Samur kalpak	1 adet	120 akça
24	Çuha kalpak	1 adet	80 akça
25	Keçi derisi	1 adet	17 akça
26	Kahve	1 vakıyye	120 akça
27	Kastanbolu bezi	1 tay	50 guruş
28	Saleb ibriği	1 adet	325 akça
29	Çoyun kazanı	1 adet	2 altun 100 akça

4.1.2.3. Gayr-i Menkûl Fiyatları

Gayr-i menkul fiyatlarını tespit ederken istifade ettiğimiz belge türü satış i'lamlarıdır. Tereke dökümlerinde de miras olarak bırakılan gayr-i menkul kayıtları bulunmaktadır. Ancak terekelerde sadece fiyatları yer aldığından, bize yeter derecede bilgi vermemektedir. Satış i'lamları vasıtası ile evin nitelikleri ve müştemilatı, dükkanın nerede ve ne tür bir iş için kullanıldığı öğrenilebilmektedir.

4.1.2.3.1. Ev Fiyatları

Sicillerde satışa konu olan evlerin değerini; büyüklüğü, müştemilatı, bulunduğu mahalle ya da harabe olup olmadığı gibi unsurlar belirlemektedir. Aynı özelliklere haiz evleri mukayese etmeyi düşündüğümüzde ise, her mahallede bu verilere sağlıklı ulaşamadığımızdan dolayı, sadece en düşük ve en yüksek fiyatları vermeyi uygun bulduk.

Tablo 6. 25. Ciltte (1095/1683-84) Satış Konusu Olan Evler⁴²

⁴² 25. ciltteki ev satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 25-10b-109, 2) 25-11a-112, 3) 25-14b-145, 4) 25-14b-148, 5) 25-17a-173, 6) 25-19b-201, 7) 25-23b-249, 8) 25-24a-256, 9) 25-30a-310, 10) 25-31b-327, 11) 25-32b-394, 12) 25-42b-431, 13) 25-48b-485, 14) 25-49a-489, 15) 25-49a-491, 16) 25-49b-494, 17) 25-51a-509, 18) 25-51b-513, 19) 25-53a-528, 20) 25-60a-628, 21) 25-60b-635, 22) 25-71b-769, 23) 25-72a-772, 24) 25-72a-773, 25) 25-72a-777, 26) 25-72b-779, 27) 25-78b-833, 28) 25-82a-867, 29) 25-86b-894, 30) 25-87a-901, 31) 25-88a-904, 32) 25-93a-944, 33)

Sıra No	Evin Bulunduğu Mahalle	Evin Müştemilatı	Fiyatı
1	Ali Efendi	Bir bâb hayatıyla kerpiç hane, kenef ve kiblesindeki arazi	80 esedi
2	El-hac Şaban	Bir bâb hayatıyla kerpiç hane, kenef ve Eşcâr-ı müsmire ile kerpiç havlu	63,5 esedi
3	Çorum	Bir bâb hayatıyla malikane	10 esedi
4	Sadık Efendi	Bir bâb hayatıyla kerpiç hane ve havlu	50 esedi
5	Çorum	Bir bâb hane tahtaniye, mahzeni ve havlu	60 esedi
6	Receb Efendi	Bir bâb çit hane, kenef ve harabe çit havlu	8 altun guruş
7	Çingene	Bir bâb harabe hane	5 altun 100 akça
8	Şor	Bir bâb hayatıyla	50 altun
9	Aktoprak	Bir bâb kerpiç hane ve bir bâb oda, firun, kenef ve Eşcâr-ı müsmire	45 esedi
10		Bir bâb kerpiç hane, firun yeri, müşterek kapusu ve su yolu	50 esedi
11	Sadık Efendi	Bir bâb hayatıyla kerpiç hane, harabe firun ve kenef ile Eşcâr-ı müsmire	80 esedi
12	Çeşme	Bir bâb kerpiç hane ve bir	16 esedi

		bâb oda, kenef ile havlu	
13	Acem	Bir bâb harabe çit hane, Eşcâr-ı müsmire ve havlusu	10 guruş
14	Sadık Efendi	Bir bâb çit hane ve Eşcâr-ı müsmire	20 altun
15		Bir bâb oda, kenef ve Eşcâr-ı müsmire	4 altun
16	Cami-i Kebir	Bir bâb hayatıyla çit hane, bir bâb oda ve kenef	40 esedi
17	Çorum	Bir bâb çit hane, kenef ve havlu	13 guruş
18	Cami-i Kebir	Harabe dar	25 guruş
19	Receb Efendi	Bir bâb hayatıyla kerpiç hane, kenef ve Eşcâr-ı müsmire	70 guruş
20	Çingene	dar	25 altun
21	Eş-şeyh Receb Efendi	Bir bâb hayatıyla beyt, kuyusu, Eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmire	24 altun
22	Çorum	Bir bâb ayadıyla fevkani ve tahtani hane ve bir bâb oda ve bir mai ve kenef ve harabe müşrif havlusuyla ve cem'î müştemilatıyla	800 akça
23	Ali Efendi	Bir bâb hayatıyla kerpiç hane, bir bâb oda, kenef ve kerpiç havlu	98 esedi
24		Bir bâb hayatıyla kerpiç hane, firun, kenef ve kerpiç havlu	42 esedi

25	Şor	İki bâb oda ve meydan çit havlusu	2000 akça
26	Receb Efendi	Bir bâb karşılı hane, kenef ve Eşcâr-ı müsmire	50 esedi guruş
27	Çorum	Bir bâb cem'i müştemilatıyla	20 altun
28	Çingene	dar	7 altun
29	Karaağaç	İki bâb çit hane, firun, kenef ve harabe çitli bir kıt'a bahçe	8 altun
30	Receb Efendi	Bir bâb hayatıyla kerpiç hane, firun ve çit havlusu	17 esedi
31	Acem	İki bâb biri kerpiç ve biri çit hane ve kenef	60 altun
32	Cami-i Kebir	Bir bâb hayatıyla çit hane	4000 akça
33	El-hac Ali	Hayatıyla bir bâb kerpiç hane, kenef ve firun	60 altun
34	Çorum	Bir bâb harabe hane	8 guruş
35	Kenise	Üç bâb hane, firun ve kenef	40 guruş
36	Receb Efendi	Bir bâb hayatıyla çit hane, kenef, havlu ve Eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmire	40 guruş
37	Receb Efendi	Bir bâb harabe dar	12 guruş
38	Tarhanlar	Bir bâb çit hane, harabe oda ve çit havlusu	7 altun
39	Tarhanlar	Bir bâb çit hane, firun ve nısif çit havlusuyla	5,5 altun
40	Sadık Efendi	Bir bâb hayadıyla kerpiç hane, küçük oda, firun, kenef ve Eşcâr-ı müsmire	110 esedi

5. cilt içerisindeki satılan ev fiyatlarını asgari ve azami olarak tahlil ettiğimizde;

Ali Efendi mahallesi: 80-90 esedi,
 El-hac Şaban mahallesi: 3009 akça-65,3 esedi,
 Çorum mahallesi: 800 akça -60 esedi,
 Sadık Efendi mahallesi: 20 altun-110 esedi,
 Receb Efendi mahallesi: 8 altun-70 guruş,
 Çingene mahallesi: 5 altun 100 akça-25 altun,
 Şor mahallesi: 2000 akça-50 altun,
 Acem mahallesi: 10 guruş-60 altun,
 Cami'i Kebir mahallesi: 4000 akça-40 esedi,
 Tarhanlar mahallesi: 5,5 altun-7 altun,

Tablo 7. 33. Ciltte (1110/1698) Satış Konusu Olan Evler⁴³

Sıra No	Evin Bulunduğu Mahalle	Evin Müştemilatı	Fiyatı
1	El-hac Bünyad	Dahilinde üç bâb kerpiç hane, firun, kenef ve Eşcâr-ı müsmire	70 esedi
2	Hacı Şaban	Bir bâb çit hane	1800 akça
3	Acem	dar	50 esedi guruş
4	Ali Efendi	İki bâb hane, bir bâb oda, kenef, kerpiç havlu ve Eşcâr-ı müsmire	1000 vakıyye duhan ile takas
5	Şor	Bir bâb çit hane hayatıyla	7000 akça

⁴³ 33. ciltteki ev satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1)33-5b-34, 2) 33-8a-49, 3) 33-10b-71, 4) 33-22b-184, 5) 33-29a-257, 6) 33-39a-373, 7) 33-39a-375, 8) 33-42a-404, 9) 33-44a-432, 10) 33-53a-504, 11) 33-55a-529, 12) 33-87a-779, 13) 33-88b-791, 14) 33-92a-821, 15) 33-97a-875, 16) 33-98b-885, 17) 33-99b-893, 18) 33-73a-652.

		ve havlusuyla	
6	Kıbtıyan	İki bâb hane kerpiç havlusuyla	8000 akça
7	Tarhanlı	dar	850
8	El-hac Şaban	dar ve Eşcâr-ı müsmire	12000
9	Sadık Efendi	dar	8000
10	El-hac Şaban	dar	5000
11	Ali Efendi	dar	8450
12		dar	50 guruş
13	Şor	dar cemi' müştemilatıyla	1800 akça
14	Çorum	dar dahilinde bir firun, nısfı kapu, Eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmire ile cem'i müştemilatıyla	50 guruş
15		Bahçe dahilinde Eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmire ile bir bâb hanecik hasılı cem'i müştemilatıyla	160 guruş
16	Kıbtıyan	dar dahilinde bir bâb hane ki nısfı çit ve nısfı aharı kerpiçdir	105 guruş
17	Nogaylı Hacı	Bir bâb hane ve nısfı kerpiç ve nısfı çit içinde anbarlı bir mahzen, diğer zahire mahzeni ve bir bâb oda, firun, Eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmire	500 guruş
18	Çorum	Köhne dar	2000 akça

33. cilt içerisindeki satılan ev fiyatlarını asgari ve azami olarak tahlil ettiğimizde;

El-hac Şaban mahallesi: 1800 akça-5000 akça,

Şor mahallesi: 1800 akça-7000 akça,

Ali Efendi mahallesi: 8450 akça-1000 vakıyye duhan⁴⁴,

Kıbtiyan mahallesi: 8000 akça-105 guruş,

Çorum mahallesi: 2000 akça-50 guruş.

Tablo 8. 47. Ciltte (1129/1717) Satışa Konu Olan Evler⁴⁵

Sıra No	Evin Bulunduğu Mahalle	Evin Müştemilatı	Fiyatı
1	Ali Efendi	dar müştemilatıyla	200 guruş
2	Sadık Efendi	dar	70 guruş
3	Ali Efendi	dar içinde ve dışında her şeyiyle	200 guruş
4	Rum Kenisesi kurbunda	İki bâb hane, firun, kenef, birkaç Eşcâr-ı müsmire ve at ahuru	30 guruş
5	Hanlıkta vaki	dar ve bahçe	120 guruş
6		dar	55 guruş
7	Çorum	Kerpiç havlu dahilinde bir bâb hane, iki oda ve işhane, Eşcâr-ı müsmire, gayr-i müsmire, firun ve kenef	5000 akça
8	Receb Efendi	Bir bâb hane hayatıyla, bir köhne üç çit havlu	15525

⁴⁴ 1 vakıyye duhanın ortalama 16 akça olduğunu varsaydığımızda, toplam değeri 16.000 akça olur.

⁴⁵ 47. ciltteki ev satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 47-9a-67, 2) 47-10b-82, 3) 47-25a-162, 4) 47-42b-289, 5) 47-53a-355, 6) 47-57a-385, 7) 47-66a-473, 8) 47-67a-488, 9) 47-67a-489, 10) 47-72b-537.

		dahilinde üç Eşcâr-ı müsmire	
9	Receb Efendi	Çit havlu dahilinde hayatıyla bir bâb hane ve bir harabe oda ve üç adet Eşcâr-ı müsmire olan dar	125025 akça
10	Çingene	Hayadıyla bir bâb dar	1200 akça

47. cilt içerisindeki satılan ev fiyatlarını asgari ve azami olarak tahlil ettiğimizde;

Ali Efendi mahallesi: her iki ev de 200 guruşa satılmıştır.

Receb Efendi mahallesi: 15.525-125.025.

Tablo 9. 65. Ciltte (1156/1743-44) Satışa Konu Olan Evler⁴⁶

Sıra No	Evin Bulunduğu Mahalle	Evin Müştemilatı	Fiyatı
1	Çorum	dar	5500 akça
2	Sadık Efendi	dar dahilinde iki bâb hane, bir bâb hayatıyla, Eşcâr-ı müsmire, fırın ve kenef	90 guruş ile adedi malum olamayan akça
3	Hasan Efendi	dar ve bütün müştemilatıyla	330 guruş
4	Receb Şeyh	dar	160 guruş

65. ciltte aynı mahallede birden fazla satılan ev örneği bulunmadığından dolayı, mukayese etme imkanımız bulunmamaktadır.

⁴⁶ 65. ciltteki ev satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 65-23b-96, 2) 65-33b-161, 3) 65-35a-170, 4) 65-36a-177.

4.1.2.3.2.Dükkan Fiyatları

Tablo 10. 25. Ciltte (1095/1683-84) Satışa Konu Olan Dükkanlar⁴⁷

Sıra No	Dükkanın Bulunduğu Mahalle	Dükkanın Müştemilatı	Fiyatı
1	Şah Mirza kahvehanesi kurbunda	5 adet dükkan	80 esedi
2	Köprübaşında Acemiyan sakin olan dekakin kurbunda	Bir bâb dükkan	10 altun
3		Bir bâb berber dükkanı	40 esedi
4	Arastada vaki attar dükkanları	2 adet dükkan	80 atun
5	Arasta başında	İki bâb harabe dükkan	3000 akça
6	Sefer Gazi Ağa hanının kible tarafı	Dükkan	80 guruş
7		Demirci dükkanı ve bir bâb dükkanın yarısı	42,5 guruş
8	Demirciyan kurbunda	Bir bâb dükkan ve bir dükkanlık arazi	4500 akça
9	El-hac Salih mahallesinde	Her şeyiyle bir dükkan	8500 akça
10		Dükkan	12 esedi
11	Taymas Mirza Bezzâzistan'ında	Hallaç dükkanı	99,5 esedi

⁴⁷ 25. ciltteki dükkan satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1)25-20a-208, 2) 25-23a-243, 3) 25-47b-471, 4) 25-60a-625, 5) 25-68a-734, 6) 25-93a-946, 7) 25-99a-995, 8) 25-105a-1043, 9) 25-109a-1096, 10) 25-118a-1192.

12	Mehmet Çelebi çörekçi dükkanı yanında	Çörekçi dükkanı	18000 akça
----	---	-----------------	---------------

25. ciltte satışı yapılan dükkanlar içerisinde, arasta başında bulunan iki harabe dükkanının 3000 akça toplam bedelle satıldığı görülmektedir. Normal bir dükkan ve arazisi 4500 akça ile en düşük fiyatla satılırken, Taymas Mirza Bezzâzistan'ında yer alan hallâç dükkanı ise 99,5 esedi fiyatla, en yüksek değerle satılan dükkan olmuştur.

Tablo 11. 33. Ciltte (1110/1698) Satışa Konu Olan Dükkanlar⁴⁸

Sıra No	Dükkanın Bulunduğu Mahalle	Dükkanın Müstemilatı	Fiyatı
1		3 adet dükkan	8500 akça
2	Şirin Beg Hanı yanında	Harabe vakıf dükkanı	2000 akça
3	Eskicilerde	Dükkan	4000 akça
4		İki bâb dükkan	100 guruş
5		Eskici dükkanı	1500 akça
6		Sandıkçı dükkanı	1200 akça
7		Sarıkçı dükkanı	1500 akça
8	Şirin Beğ Hanı karşısı	Etmekçi dükkanının nısfı	10000 akça
9		Kasab dükkanının nısfı	5000 akça
10	Arastada	Dükkanın nısfı	1200 akça

⁴⁸ 33. ciltteki dükkan satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 33-11a-75, 2) 33-59a-572, 3) 33-83B-753, 4) 33-86B-775, 5) 33-59b-574, 6) 33-59b-574, 7) 33-9a-61, 8) 33-9a-61, 10) 33-9a-61, 11) 25-112b-1134, 12) 25-113b-1140.

35. ciltte 2000 akça değerle bir harabe dükkan satılmıştır. Elimizdeki bilgilere göre Sandıkçı dükkanı ise, 1200 akça ile en düşük fiyatla alıcı bulurken, Şirin Beği Hanı karşısında yer alan Etmekçi dükkanının sadece nısfı 10000 akça gibi yüksek bir değerle satılmıştır. Yine yer ve tarihi belirsiz olan iki bâb dükkan, 100 guruş gibi bir fiyatla alıcı bulmuştur.

Tablo 12. 47. Ciltte (1129/1717) Satışa Konu Olan Dükkanlar⁴⁹

Sıra No	Dükkanın Bulunduğu Mahalle	Dükkanın Müştemilatı	Fiyatı
1		Dükkan	80 guruş
2		Değirmen	1875 guruş
3	Davar bazarında	İki dükkan ve bir mahzen	195 guruş
4	Kalpakçılar çarşusu	Dükkan	45 guruş

47. ciltte ise yeri belli olmamakla birlikte en ucuz dükkan 45 guruş iken, bir değirmen ise 1875 guruşa alıcı bulmuştur.

4.1.2.3.3. Bahçe ve Arazi Fiyatları

Tablo 13. 25. Ciltte (1095/1683-84) Satışa Konu Olan Bahçe ve Arazi⁵⁰

Sıra No	Bahçe ve Arazinin	Cinsi	Fiyatı
---------	-------------------	-------	--------

⁴⁹ 47. ciltteki dükkan satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 47-3b-25, 2) 47-41a-276, 3) 47-45b-307, 4) 47-22b-146.

⁵⁰ 25. ciltteki bahçe ve arazi satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 25-38a-386, 2) 25-44b-451.

	Bulunduğu Yer		
1	Beşterek suyu yanında	Bahçe	300 esedi
2		Büyük bahçe	70 guruş

Tablo 14. 33. Ciltte (1110/1698) Satışa Konu Olan Bahçe ve Arazi⁵¹

Sıra No	Bahçe ve Arazinin Bulunduğu Yer	Cinsi	Fiyatı
1		Arazi	17 guruş 50 akça
2	Beşterek nâm mevzide	Bahçe	400 esedi guruş
3		Bahçe	23 esedi
4	Çorum mahallesi	Arazi	1200 akça
5	Nehr-i Beşdere	Çayır	1200 akça
6		Çayır ve bahçe	140 esedi
7		Bahçe	2 esedi
8	Hangeldi	Bahçe	5300 akça
9		Arazi	35000 akça
10		Arazi	1200

⁵¹ 33. ciltteki bahçe ve arazi satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 33-12b-87, 2) 33-14a-108, 3) 33-20a-164, 4) 33-25b-221, 5) 33-28a-249, 6) 33-33a-307, 7) 33-76a-683, 8) 33-76a-687, 9) 33-77b-701, 10) 33-90a-804, 11) 33-98a-883.

			akça
11	Kalmuk karyesi	Bahçe, Eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmire	76 esedi guruş

Tablo 15. 47. Ciltte (1129/1717) Satışa Konu Olan Bahçe ve Arazi⁵²

Sıra No	Bahçe ve Arazinin Bulunduğu Yer	Cinsi	Fiyatı
1	Hanlık	Bahçe	120 guruş
2	Hanlık	Bahçe	80 guruş
3	Abdâllar kurbunda	Arazi	100 akça

Bahçe, arazi ve çayır adlarıyla anılan bir çok gayr-i menkul satışı, 25, 33 ve 47 numaralı sicillerde bulunmaktadır. Bu siciller arasında arazi ve çayır adıyla en fazla satış işleminin olduğu 33. ciltte (1110/1698), büyüklüğü bilinmemekle birlikte; 1200 akça gibi en düşük fiyatla satılan yerler olduğu gibi, Beşterek civarındaki bir bahçenin de 400 esedi guruşa satıldığı görülmektedir.

4.1.2.4. Köle ve Esir Fiyatları

Sicil kayıtları içinde gerek muhalefât dökümlerinde, gerekse de bazı hüccetlerde köle ve cariyelerin kaydedildiği görülmektedir. İslâm, köle ve cariyelere kötü muamele edilmemesini, sahibinin kendisi için hoş görmediği şeylerden onları da uzak tutması gerektiğini tavsiye etmektedir. Bir çok

⁵² 47. ciltteki bahçe ve arazi satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 47-22a-139, 2) 47-22a-140, 3) 47-55b-373.

değişik dinî ve hukukî yollar geliştirilerek esaretten kurtulma yolları çoğaltılmıştır.

Diğer yandan bir çok devlette olduğu gibi, Kırım Hanlığı'nın hatta Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin temelinde de köle emeği vardır⁵³. Köleye olan bu denli talep köle piyasasının kalbini tutan bir çok ünlü pazarların oluşmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin akıncılık faaliyetleri, güçlü devletlerle karşılaşılmasından dolayı azalınca, köle temininde güçlük çekilmeye başlanılmıştır. Nitekim bu noktada Kırım Hanlığı devreye girerek, köle teminini sağlamış ve köle piyasasını eline geçirmiştir. Dolayısıyla da Kırım ve Kırım'a bağlı tüm şehirler için köle bir anlamda maddi büyük bir kazanç ve diğer yandan da önemli bir ekonomi faaliyetidir⁵⁴.

Köle ve Elde Edilmesi:

Köle, adeta mal gibi alınıp satılan bir varlıktır. Bu anlamda hiç bir hakkı olmayıp, üç türlü temin edilme yolu vardır. İki köleden dünyaya gelen evlâdın köle olarak hayatına devam etmesidir. Diğerleri ise savaşlardan esir olarak ele geçirilenler ile köle olan bir insanın sahibinden satın alınıp kullanılması şeklindedir⁵⁵.

Köle olanların hiç bir mülkiyet hakkı yoktur. Elde ettikleri tamamen sahibine aittir. Köle miras edinemez, sadece belli bir oranda borçlanabilir. Gerek borcundan dolayı, gerekse verdiği herhangi bir zarardan dolayı doğabilecek mesuliyet tamamı ile sahibinindir⁵⁶. Azad edildiğinde ancak borç ve zarardan mesul olabilmektedir.

⁵³ Sıroçkovskiy, **a.g.e.**, s. 27 ve 45.

⁵⁴ Sıroçkovskiy, **a.g.e.**, s. 45-47; Kırım derebeylerinin sahip olduğu ekonomik zenginliğin içinde, en önemli payın tutsak köle gücüne ait olduğu vurgulanarak, hemen hemen herkesin birden fazla köleye sahip olduğu aktarılmıştır. Ayrıca Kefe'deki köle pazarında, tutsak alıp-satanlar kadar, hanlığın da büyük gelir elde ettiğine işaret edilmektedir.

⁵⁵ K.Ş.S., 25-39a-396 numaralı kayıta; 55 altuna satın alınan bir kölenin karnından kan gelmesi üzerine çıkan bir anlaşmazlığı konu almaktadır. Gerek bu davada gerekse buna benzer satış veya satıştan sonra doğan sorunları içeren bir çok sicil kaydına rastlanılmaktadır.

⁵⁶ Aydın, **a.g.e.**, s. 232-233.

Elimizdeki sicillerde, köle ve cariye olarak bahsedilen bir çok kayıt bulunmaktadır. Bu durumda etkili olan temel faktör ise, Kırım Hanlığı'nın en önemli geçim kaynaklarından birisi olan çapul sonrası elde edilen ganimetlerdir. Bu ganimetler gerek hanlığın, gerekse Kırım halkının en büyük gelir getiren kazanç yollarından birisidir⁵⁷. O yüzden ganimetin pahaca en kıymetli parçalarından birisi esirlerdir. Elde edilen esirlerin bir kısmı, kendi ihtiyaçları için ayrılırken, bir kısmı da esir pazarında satılarak nakte çevrilmektedir. Kırım orduları Çerkes, Kazak, Rus, Leh, Litvanya, Nemçe, Eflak ve Boğdan taraflarına yaptıkları akınlar vasıtasıyla, çok çeşitli etnik kökene sahip insanlarla karşılaşmaktadır. Bundan dolayı tüm bu sayılan yer ve milletlerden elde edilen köle kayıtlarına sıklıkla rastlanılmaktadır.

Yine köle alım-satımı yapılırken veya sonrasında hastalıklı, yaralı veya vücudunun herhangi bir yerinin sakat olması durumunda, hatta bakire olmaması⁵⁸ gibi sorunlar önemli birer alış-verişi bozan hususturlar⁵⁹. Bu olumsuzluklar nedeni ile pazarlık bozulmakta, zaman zaman da anlaşmazlık çıkarak mahkemeye yansımaktadır. Genelde alınan köle de ortaya çıkan özürler nedeni ile iade edildiği görülmektedir⁶⁰. Yeter ki şahitler evvelden varmış, fark edilemedi ya da satan söylemedi gibi gerekçeler ortaya sürsünler. Özürlü olan köle ucuz olduğu gibi, çok fazla menfaat sağlayacağı düşünülen köle de yüksek fiyatlarla alıcı bulabilmektedir.

⁵⁷ Siroeçkovskiy, **a.g.e.**, s. 43; Saadet Geray'ın III. Vasiliy'e yazdığı yarlığında, "bizim topraklarımız, ekimiz, sabanımız cenktir. Kardeşim sen bizim toprak işlerini iyi bilirsin. Bizim ülkemiz cenkle yaşar." diyerek ganimetin önemini ifade etmiştir.

⁵⁸ K.Ş.S., 33-75a-670'de Osman nâm kimse mahkemeye gelerek, Abdulfettah'dan 65 esediye bakire diye aldığı kölenin bozuk çıktığını söyleyerek iadesini istemiştir. Mahkeme de kendisini haklı bulmuştur.

⁵⁹ K.Ş.S., 25-69b-746; Murteza Molla, 50 altuna satın aldığı kölenin iki dişi olmayıp, geçen seneden beri de ayağı sızlıyor diyerek iade etmek istediğini mahkemeden talep ediyor. Mahkeme de şahitlerin şehâdeti ile alınan kölenin iadesini kararlaştırıyor.

⁶⁰ K.Ş.S., 25-62b-667 numaralı kayıta köle satın alan birisi, Macar asıllı oğlanı 63 altuna aldığını ancak, gerdanında yani boğazı altında bir miktar yumrusu olup, ayb-ı kadimdir diyerek iade etmek istemektedir. Mahkeme de kendisini haklı bularak geri iade talebini kabul etmiştir.

Köle Azad Etme Yöntemleri:

Köle ve cariyelik, zaman içerisinde sosyal bir birim ve kültür unsuru olarak karşımıza çıkmıştır. Bu nedenle köle ve cariyelerin durumu, toplum içinde edinebildikleri yeri bir çok açıdan incelenmeye değer bir konudur⁶¹. Yine bir kölenin, özgürlüğünü elde edebilmesi için gerçekleşmesi ve oluşması gereken bir takım şartları vardır. Bunların başında Müslüman olması gelmektedir⁶². Yine köle diye satın alınanın reaya çıkması durumunda, hemen serbest bırakıldığına dair kayıtlara da rastlanılmaktadır. Tamamı ile şahitlerin şehâdeti ile reaya olduğunu ispat etmesi, bu haksız durumdan kurtulmasını sağlamaya yetmektedir⁶³.

Ayrıca belli bir meblağı ya da hizmeti yerine getirmenin karşılığı olarak da hürriyeti vaat edilmektedir. Bu durum şartlı bir azad edilme şeklidir. Nitekim altı yılda 320 esediyi öderse, kendisini azad ederim diyerek sicile kayd ettiren dahi görülmektedir⁶⁴. Bir başka dava konusunda ise; Karaağaç mahallesinde sakin bir zimmînin kölesi, “Efendim, 8 yıl hizmet et, karşılığında azad olunacaksınız” dedi. Ama ben 10 yıldır hizmet ediyorum diyerek mahkemeden azad olunmasını talep etmiştir. Şahitler tüm bu bilgileri doğrulayınca, köle mahkeme tarafından azad olunmuştur⁶⁵. Burada kölenin de hakkını mahkeme huzurunda aramış olması, ayrıca önemli bir husustur. Çünkü uygulanan sistemin herkese kapısını açık tutması, haksızlığa kimsenin uğramaması anlamına gelmektedir.

⁶¹ Kemal Çiçek, Abdullah Saydam, **Kıbristan Kafkasyaya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet**, Trabzon, Derya Kitapevi, 1998, s. 116.

⁶² K.Ş.S., 25-91a-933; Rus asıllı Hasan Müslüman olunca sahibi Şor mahallesi sakini Ali Beşe ibn-i Ahmed tarafından azad edilmiştir. Yine 25-64b-694 ve 25-65a-700’de devam eden davada da, Boğdan zimmîsi iken Müslüman olarak Hüseyin adını alıp ve bu sayede hür olan bir kimseyi kayıtlarda görmekteyiz. 33-88b-792.

⁶³ K.Ş.S., 25-52b-527 ve 25-75b-804; reaya olduğundan dolayı geri verilmek istenmesinde etken olan neden, köleliğe uyum sağlamada zorluk çekilmesi ve bundan ötürü de iyi çalışmaması olabilir. Ayrıca asıl sorun hukuken tutsak ve köle statüsünde olmayanların köle haline zorla getirilmesinin mümkün olmamasıdır. Adli bir süreç sonrasında eski haklarına geri dönebilmeleri bir bakıma alınan kölenin elden çıkması anlamına gelmektedir.

⁶⁴ K.Ş.S., 25-22b-234.

⁶⁵ K.Ş.S., 25-86a-888 ve 25-70b-760’da cariyeye hizmet karşılığı azad ediliyor.

Bunlara ilave olarak kölenin azad edilmesinde hasta veya sakat olması da bir nedendir. Macar asıllı bir küçük kızın sol ayağının sakat olduğundan dolayı, azad edildiği ve sahibi tarafından da kayda aldırıldığı görülmektedir⁶⁶. Yine sadece “Allah rızası” için diyerek bile köle azad edilmektedir⁶⁷. Hatta hiçbir neden öne sürmeden de azad olunabildiği⁶⁸ gibi, özel bir takım nedenlerle de köle azad edilmektedir. Örneğin; “Oğlum Abdullah iyileşirse Rus asıllı gulâmımı azad ederim” diyor ve Abdullah iyileşince de şahitlerin huzurunda azad ediyor⁶⁹.

Diğer azad edilme çeşitlerine örnek olarak ilgi çekici iki dava kaydı daha bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde bir kocanın eşine ait cariyeyi 150 guruşa satın alarak azad edip ve sonrasında da kendisine eş olarak aldığı görülmektedir⁷⁰. Öte yandan diğer kayıta ise, bir köle, efendisinin kendisini okutup yarım papas ettiğini ve bundan ötürü de azad olunduğunu, ancak azad eden efendisinin ölmesi üzerine oğlunun bu durumu kabullenmeyerek itiraz ettiğini belirtip mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme, şahitlerin köle lehine şahitlik yapmaları üzerine kendisine hürriyetini iade etmiştir⁷¹.

Köle ve Esir Fiyatları:

Tablo 16. 25. Ciltte (1095/1683-84) Satışa Konu Olan Köle ve Esirler⁷²

Sıra No	Esir çeşidi	Fiyatı
1	Gulam	30 esedi
2	Döke	57 altun

⁶⁶ K.Ş.S., 25-74a-792, 25-67a-723, 25-67a-724.

⁶⁷ K.Ş.S., 25-67a-722.

⁶⁸ K.Ş.S., 25-75b-807.

⁶⁹ K.Ş.S., 25-29b-301.

⁷⁰ K.Ş.S., 47-12b-91.

⁷¹ K.Ş.S., 25-19b-203.

⁷² 25. ciltteki köle ve esir satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 25-33b-346, 2) 25-42b-433, 3) 25-74b-794, 4) 25-112b-1132.

3	İvan nam Kazak	16 altun
4	Cariye	125 esedi guruş

Tablo 17. 33. Ciltte (1110/1698) Satışa Konu Olan Köle ve Esirler⁷³

Sıra No	Esir çeşidi	Fiyatı
1	Gulam	60 esedi guruş
2	Cariye	1000 guruş
3	Cariye 2 adet	1000 guruş
4	Kazak	400 guruş
5	Cariye	120 guruş
6	Kazak	72 esedi guruş
7	Cariye	134 esedi
8	Cariye	150 esedi
9	Cariye	9600
10	Cariye	180 esedi
11	Gulam	55 esedi
12	Döke	93 esedi
13	Döke	65 esedi
14	Kalmuk cariye	120 esedi guruş
15	Çerkes kızı	13600 akça
16	Cariye	120 guruş
17	Çengi kızı	5 guruş

⁷³33. ciltteki köle ve esir satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 33-3a-16, 2) 33-10a-65, 3) 33-11a-74, 4) 33-12b-86, 5) 33-12b-89, 6) 33-14b-113, 7) 33-42a-404, 8) 33-43b-423, 9) 33-45b-446, 10) 33-47a-456, 11) 33-56a-545, 12) 33-56b-552, 13) 33-75a-670, 14) 33-82a-744, 15) 33-90a-806, 16) 33-91b-815, 17) 33-96b-874.

Tablo 18. 47. Ciltte (1129/1717) Satışa Konu Olan Köle ve Esirler⁷⁴

Sıra No	Esir çeşidi	Fiyatı
1	Cariye	150 guruş
2	Kalmuk cariye	120 guruş
3	Erkek köle	260 guruş
4	Cariye	140 guruş
5	Cariye	180 guruş
6	Cariye	150 guruş karşılığı 22 kazan+31 guruş

4.1.2.5. Hayvan Fiyatları

Kırım Türkleri'nin yaşam ve üretim biçimleri arasında, hayvancılık büyük bir öneme sahiptir⁷⁵. Elimizdeki sicil kayıtları arasında hayvan alış-verişlerinden ziyade, satış sonrası çıkan sorunlardan dolayı oluşan mahkeme hükümleri daha çok bulunmaktadır. Bu kayıtlar ile elimizdeki diğer verileri birleştirerek hayvanların fiyat değerleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Fakat tüm bu fiyatlar; hayvanın cinsine, ağırlığına ve görünüşüne göre değişebilmektedir. Çünkü aynı cins ve yaşta olan iki hayvan arasında bile fiyatların değişmesi gayet normaldir.

Tablo 19. 25. Ciltte (1095/1683-84) Satışa Konu Olan Hayvanlar⁷⁶

Sıra No	Hayvanın Türü	Fiyatı
---------	---------------	--------

⁷⁴ 47. ciltteki köle ve esir satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 47-12b-91, 2) 47-13a-97, 3) 47-46a-308, 4) 47-60a-414, 5) 47-70b-520, 6) 47-87b-641.

⁷⁵ Siroeçkovskiy, **a.g.e.**, s. 43'de F. F. Laşkov, daha ziyade hayvancılığın tarıma karşın tercih edildiğini ve çok miktarda hayvan yetiştirdiklerini kaydetmiştir. Yine tarımın genelde yoksul kesimlerde rağbet gördüğünü ve büyük çiftlik şeklinde olmayıp, köylü ekonomisi biçiminde gelişme gösterdiğini yazmaktadır.

⁷⁶ 25. ciltteki hayvan satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 25-10a-103, 2) 25-16a-163, 3) 25-17b-183, 4) 25-17b-184, 5) 25-32b-338, 6) 25-39a-397, 7) 25-53a-532, 8) 25-53a-533, 9) 25-54a-543, 10) 25-55a-554, 11) 25-56a-566, 12) 25-57a-581, 13) 25-57b-585, 14) 25-58a-590, 15) 25-59a-610, 16) 25-62b-666, 17) 25-64b-691, 18) 25-74b-794, 19) 25-81a-854, 20) 25-81a-855, 21) 25-88b-911, 22) 25-88b-911, 23) 25-91a-931, 24) 25-94b-958, 25) 25-106b-1050, 26) 25-109b-1101, 27) 25-114a-1145.

1	Baytal	7,5 altun
2	Alaşa	9 guruş
3	Alaşa	55 akça
4	Bargir	13 altun
5	Baytal	12 altun
6	At	9,5 altun
7	Baytal	8 altun
8	Kuzulu koyun	95 akça
9	Sığır	6 altun
10	Baytal	7,5 guruş
11	Sığır	400 akça
12	At	30 altun
13	Öküz	3 altun
14	Baytal	7 altun
15	At	20 esedi
16	At	12 altun
17	Sığır	140 akça
18	Sığır	5,5 altun
19	Alaşa	5 altun
20	At	10 guruş
21	Baytal	11 altun
22	Baytal	4 altun
23	At	16 esedi 20 akça
24	Baytal	7 altun
25	Sığır	4 altun
26	At 2 adet	36,5 esedi
27	Keçi	70 akça

Tablo 20. 33. Ciltte (1110/1698) Satışa Konu Olan Hayvanlar⁷⁷

Sıra No	Hayvanın Türü	Fiyatı
1	At	30 guruş
2	Baytal	6 guruş 35 akça
3	At	1100 akça
4	Alaşa	800 akça
5	Alaşa	7 esedi
6	At	2100 akça
7	Sığır	620 akça
8	At	10,5 esedi
9	At	13 esedi
10	Öküz	500 akça
11	Alaşa	330 akça
12	At	10 esedi
13	Öküz	50 akça
14	At	17 guruş
15	At	1800 akça
16	Alaşa	5 guruş

Tablo 21. 47. Ciltte (1129/1717) Satışa Konu Olan Hayvanlar⁷⁸

Sıra No	Hayvanın Türü	Fiyatı
---------	---------------	--------

⁷⁷ 33. ciltteki hayvan satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1)33-1-2, 2) 33-2b-12, 3) 33-4a-26, 4) 33-12a-84, 5) 33-14a-107, 6) 33-17b-141, 7) 33-33b-308, 8) 33-43b-425, 9) 33-47b-458, 10) 33-49a-473, 11) 33-50b-479, 12) 33-54a-519, 13) 33-80a-729, 14) 33-89b-800, 15) 33-89b-802, 16) 33-91b-818.

⁷⁸ 47. ciltteki hayvan satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 47-2a-9, 2) 47-6a-40, 3) 47-7a-52, 4) 47-11b-87, 5) 47-11b-89, 6) 47-31b-208, 7) 47-32a-244, 8) 47-50a-335, 9) 47-50a-337, 10) 47-52b-349, 11) 47-54a-360, 12) 47-55b-378, 13) 47-59b-406, 14) 47-59b-408, 15) 47-60a-415, 16) 47-61a-422, 17) 47-62a-432, 18) 47-63a-442, 19) 47-63b-445, 20) 47-63b-447, 21) 47-65b-467, 22) 47-67b-491, 23) 47-68a-498, 24) 47-74a-544, 25) 47-84a-605, 26) 47-87b-637.

1	Sığır	4 guruş
2	Alaşa	14 guruş
3	Öküz	8 guruş
4	Sığır	9 guruş
5	Alaşa	20 guruş
6	Baytal	11 guruş
7	Baytal	8 guruş
8	At	25 guruş
9	Baytal	5 guruş
10	Tay	700 akça
11	Alaşa	8 guruş
12	Tay	310 akça
13	Alaşa	13,5 guruş
14	At	14 guruş
15	Baytal	10 guruş
16	Alaşa	825 akça
17	Alaşa	5,5 guruş
18	Tay	24 guruş
19	At	6,5 guruş
20	Kovan	12 guruş
21	Koyun	140 akça
22	Alaşa	950 akça
23	Öküz 2 adet	1550 akça
24	At ve alaşa	6 guruş
25	At	1450 akça
26	Alaşa	5 guruş

Tablo 22. 65. Ciltte (1156/1743-44) Satışa Konu Olan Hayvanlar⁷⁹

Sıra No	Hayvanın Türü	Fiyatı
1	At	35 guruş
2	Öküz	40 guruş

Satışa konu olan hayvanların cinsleri incelendiğinde, at ve at çeşitleri daha fazla yer tutmaktadır. Öküz, sığır, deve, koyun ve diğer hayvan çeşitleri ya çok az, ya da hiç yer almamıştır. Atlar 330 akça ile 30 altuna kadar değişen fiyatlarla alıcı bulmuştur. Küçük baş hayvan çeşidi ise bir kayıta yer almıştır. Bunların haricinde sığır, 400 akçadan 9 guruşa kadar değişen fiyatlarla satışa konu olmuştur. Bir miktar da öküz 50 akça ile 8 guruş arasında satılmıştır. Ancak dikkat edilmesi gereken en önemli husus, hayvanların yaşı, büyüklüğü gibi özelliklerin de fiyatlarda etkili olduğudur. Bu nedenle hayvanları ayrıntılı tarif eden bilgiler olmaksızın satış rakamlarını vermek durumunda olduğumuz dikkate alınacak bir noktadır. Yine de hayvan alışverişlerinin bu denli az kayıtlara yansımış olması, alım-satım sonrası çıkan anlaşmazlıkların az olmasından kaynaklanıyor olabilir.

4.2.Kira ve Kira Sorunları

Karasu'ya ait sicillerde bir çok mülk ve malın kiralandığı görülmektedir. Kiralanan mülkler ev, dükkan, mahzen ve han gibi yerler olup, buraların kiralanmasından doğan sorunlar sicillere yansımıştır.

Ev kiralamada, evin durumu, yeri ve büyüklüğü kiranın miktarında önemli bir rol oynamaktadır⁸⁰. Lakin ev kiralamada karşılaşılan başlıca sorunlar ise şunlardır; eve veya çevresine zarar verilmesi⁸¹, kiranın vaktinde

⁷⁹ 65. ciltteki hayvan satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 65-35b-172, 2) 65-40b-203.

⁸⁰ K.Ş.S., 25-30a-309; ev 90 akçadan kiraya verilmiştir.

⁸¹ K.Ş.S., 25-60b-639.

ve tam olarak ödenmemesi⁸², kira miktarında anlaşmazlığa düşme⁸³ ve kiracının çıkartılmak istenmesi⁸⁴ gibi.

Diğer bir gayr-i menkul çeşidi olan dükkanlarda da, kiralama ve kiralama sonrası değişik problemler görülmektedir. Özellikle dükkan kirasının ödenmemesi⁸⁵, kiracının dükkanı sebepsiz terk etmesi⁸⁶, kiralanan dükkanın vaktinde teslim edilmemesi⁸⁷ ve mal sahibinin dükkanın boşaltılmasını istemesi⁸⁸ gibi sorunlar kaydolunmuştur. Bunun yanında nadiren de olsa kiralama işleminin sicillere yansıdığı görülmektedir⁸⁹. Ayrıca dikkat çekici olağanüstü sayıdaki dükkan ve meblağlar da sicile aktarılmıştır⁹⁰.

Sicillerde nadiren de olsa “alma” konulan bir mahzen⁹¹ ile han kiralama kayıtlarına da rastlanılmaktadır⁹². Mülk kiralamaları yanında bir takım mal ve hayvan kiralandığı ve bunların da sicillere konu olduğu görülmektedir. Bunlar bargir⁹³, öküz⁹⁴ ve boyacı kazanı⁹⁵ gibi örneklerdir.

4.3.Emek-Hizmet Bedeli

İş hayatındaki emek, hür ve köle emeği olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hür emek köle emeğine göre daha pahalı olduğundan, köle

⁸² K.Ş.S., 25-56b-575 ve 33-77b-656.

⁸³ K.Ş.S., 25-31a-323.

⁸⁴ K.Ş.S., 33-55b-536.

⁸⁵ K.Ş.S., 25-64a-687, 25-4b-34.

⁸⁶ K.Ş.S., 25-9a-94 numaralı davada dükkan sahibi, Mehemed nâm mühtedinin dükkanında kiracı iken şu an ortalıkta olmadığını ifade ederek mahkemeye başvurmuştur. Mahkemeden, dükkanındaki eşyaların emanete verilerek tekrar kiralınmasını istemiştir. Bunun üzerine bütün malların dökümü yapılarak emanete verilmesi uygun görülmüştür.

⁸⁷ K.Ş.S., 25-26b-278.

⁸⁸ K.Ş.S., 33-53b-513; bu kayıтта, Gürhancılar çarşısında bulunan habbaz dükkanının sahibi, senelik 18 esediye kiraladığı dükkanının, bir yıllık süresinin dolmasından dolayı boşaltılması amacıyla mahkemeye başvurmuştur. Bunun üzerine durumu taraflardan dinleyen mahkeme, dükkan sahibinin isteğini haklı görmüştür (1110/1698).

⁸⁹ K.Ş.S., 33-38b-367.

⁹⁰ K.Ş.S., 25-5b-45; Sabıka Kaymakam olan Abdalbaki Ağa'nın vekili olan Sultani Ağa, Karasu'da bulunan 20 dükkanı, Avrahim nâm Yahudiye 30 altun ücretle kiralamıştır.

⁹¹ K.Ş.S., 33-28b-253.

⁹² K.Ş.S., 25-8b-82, 25-8b-86, 33-2a-4.

⁹³ K.Ş.S., 25-53b-537.

⁹⁴ K.Ş.S., 33-99a-656.

⁹⁵ K.Ş.S., 25-32a-330; 24 vakıyye 300 dirhem ağırlığındaki boyacı kazanını, senesi 2 altundan kiralamış ve senesi tamam olunca hem kirayı hem de kazanın iadesini istemektedir.

emeğinin devamını sağlamaya gayret gösterilmiştir. Köle emeği konusunda kalifiye iş gücünün temini ve devamını sağlamak ciddi bir meseledir. Çünkü azad edilme mümkün olduğu sürece, vasıflı köle edinilmesi problem teşkil etmektedir. Bir kölenin azad olabilmesi için sahibinin ölümü yeterli olabildiği gibi, “mükatebe” yolu ile belli bir zaman süresince hizmet veya tespit edilen bir meblağı ödeyerek azad edilmesini sağlayan bir sözleşmenin yerine getirilmesi de yeterli olabilmektedir⁹⁶. Genelde mükatebe yolu, azad edilmede tercih edilen yöntemdir. Buna göre belirlenen bedelin ödenmiş olması azad edilmeyi gerçekleştirmektedir. Bundan sonra elde edilen kazanç ile yeni bir köle satın alınmakta ya da elde edilmektedir⁹⁷.

Çalışma saatleri basit olarak güneşin doğması ile başlar, batıncaya kadar da devam ederdi. Çalışma koşulları tam olarak bilinmemekle birlikte, yemek verilmesi kuraldı. Normal olarak haftada altı gün çalışılır, nadiren altı günden az ya da yedi gün çalışıldığı da olurdu. Diğer taraftan geçimini emeğiyle temin etmeye çalışan insanların karşılaştıkları sorunlar zaman zaman sicillerde yer almıştır. İncelediğimiz döneme ait kayıtlar içerisinde; ücret-i zirâat⁹⁸, yalakçılık⁹⁹, ırgatlık¹⁰⁰, konakçılık¹⁰¹, imamlık¹⁰² ve çeşitli üretim ve hizmet sektörlerinde¹⁰³ yapılan emek türleri görülmektedir.

Öte yandan genelde günlük yevmiyenin 15 akça¹⁰⁴ olduğu ama zaman zaman 10 akçaya kadar düştüğü tespit edilmiştir¹⁰⁵. Yine hizmetin her zaman

⁹⁶ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi, C.I, 1300-1600**, Çev. Halil Berktaş, İstanbul, Eren yay., 2000, s. 341.

⁹⁷ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, 3. Bsk., İstanbul, Dergay Yayınları, 1997, s. 291.

⁹⁸ K.Ş.S., 25-64a-684 numaralı kayıta ücret-i ziraat miktarının 65 akça olduğu iddia edilmiştir. Buna karşılık çalışan şahıs da 150 akça olduğunu mahkemeye belirtmiştir. Mahkeme iki tarafı dinledikten sonra, ücretin 150 akça olduğuna karar vermiştir.

⁹⁹ K.Ş.S., 25-5b-49.

¹⁰⁰ K.Ş.S., 47-55b-374.

¹⁰¹ K.Ş.S., 33-27b-237.

¹⁰² K.Ş.S., 33-10b-73.

¹⁰³ K.Ş.S., 25-107b-1074, 25-30b-317, 33-92b-833.

¹⁰⁴ K.Ş.S., 47-64b-458 numaralı sicilde: “Oldur ki Ahmed nâm kimesne meclis-i şer‘de Mehemed nâm kimesne üzerine da‘vâ idüb iş bu Mehemed’e on beşer akçeye üç gün hıdmet idüb bir günlük 15 akçemi alub 30 akçe ücretim kalmışdır didikde mezbûr Mehemed bir günden ma‘dasına münkîr olub” Cemaziyelahir 1129/ Mayıs 1717.

nakit değil bazen de mal olarak ödendiği olmuştur. Örneğin Abdullah Monla isminde bir imamın, bir senelik İmamlık hizmeti karşılığı, 50 araba odun ile anlaştığı kayıtlara geçmiştir¹⁰⁶. Yalnız miktar karşılıklı anlaşarak tespit edildiği gibi bunların dışına çıkılabildiği¹⁰⁷, ödemelerin bazen günlük bazen aylık bazen de iş bittiğinde yapıldığı anlaşılıyor. Bir kayıta ise, handa çalışan birisinin aylık 200 akçaya çalıştığı görülmektedir. Hatta 24 gün çalıştıktan sonra ayrıldığı için, kendisine 160 akça ücret ödenmiştir¹⁰⁸. Bu durum standart bir rakamdan ziyade, ücretin karşılıklı olarak tespit edildiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bir başka belgede de ırgatlık yevmiyesinin 15 akça olduğuna şahit olunmaktadır¹⁰⁹. Gayr-i müslimlerde de benzer sorunların olduğu ve onların da kadı huzurunda çözüm aradıkları bir çok sicile kaydolunan örneklerden anlaşılmaktadır¹¹⁰.

Ayrıca Osmanlı malî sisteminde olduğu gibi, Kırım'da da emek ve para doğrudan doğruya hiçbir vergilemeye tabi tutulmamıştır. Ama görünür malı olan, ya da devletin malını işletmiş olan herkes, muhakkak karşılığında bir miktar vergi ödemek zorundadır¹¹¹. Kayıtlarda emek karşılığı belirlenen ücretlerde, vergi ile ilgili herhangi bir husus belirtilmemiştir. Eğer böyle bir vergi alınıyor olsa idi; iş verenin mi yoksa çalışanın mı bu vergiyi üstlenmesi gerektiği belirlenmiş olurdu. Hatta bu konunun, bir çok nizânın oluşmasına neden olduğunu rahatlıkla görebilirdik. Bu tür yansımaların olmamış olması, emek üzerinden verginin alınmadığını göstermektedir.

¹⁰⁵ K.Ş.S., 33-48a-466 numaralı dava; 10 akça günlük yevmiye ile yapılan çalışma sonrası, 19 günlük yevmiyesinin hala ödenmediğinden şikayetçi olan bir kişinin mahkemeye yaptığı başvurusu içermektedir (1110/1698).

¹⁰⁶ K.Ş.S., 33-10b-73.

¹⁰⁷ K.Ş.S., 25-30b-317, 25-64a-684.

¹⁰⁸ K.Ş.S., 33-3b-19.

¹⁰⁹ K.Ş.S., 47-55b-374.

¹¹⁰ K.Ş.S., 25-30b-317 numaralı belgede; Çizmecî Todor veled-i İstefan, yıllığı 20 guruş ve ayda bir ödeme yapmak kaydıyla, Panayut veled-i İstefan'ı çizme işi için hizmete aldığını ifade ettikten sonra, Panayut'un üç hafta çalışarak işi bıraktığını belirtmiştir. Devamında da ayın tamam olmamasından ötürü, herhangi bir ödeme yapamayacağını aktarmıştır. Ancak mahkeme tarafları dinledikten sonra, Todor'u 6 guruş ödemeye mahkum etmiştir. Ayrıca diğer zimmîleri konu alan davalar için K.Ş.S., 25-107b-1074, 33-30a-272, 33-92b-833, 33-70b-628 ve 47-55b-374 numaralı belgelere bakılabilir.

¹¹¹ Akdağ, a.g.e., s. 199.

Sicillerde yer alan 15 akça gibi bir yevmiye miktarının, ne denli bir alım gücüne sahip olduğunu birkaç örnek ile göstermek istersek:

Tablo 23. Bir Gündelik Yevmiye İle Alınabilecek Bazı Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Cetveli¹¹²

Sıra No	Malın Cinsi	Günlük Yevmiye Karşılığı
1	Ekmek ¹¹³	15 adet
2	Mercimek	5 vakıyye
3	Darı	0,25 kile
4	Zeytun	1,5 vakıyye
5	Lahm-ı bakar	3 vakıyye
6	Duhan	0,93 vakıyye
7	Üzüm şırası	3 vakıyye
8	Don yağı	0,93 vakıyye
9	Alma kurusu	3 vakıyye
10	Nohut	2,5 vakıyye
11	Pirinç	1,85 vakıyye

4.4. Sicillerde Kullanılan Ölçü Birimleri

Adet: Parça veya tane ile sayılabilen bir çok üründe “adet” kullanılmıştır. Adet ile ifade edilen miktar ve ölçü, üründen ürüne değişkenlik göstermektedir.

¹¹² Fiyatlar arasında zaman farkı nedeniyle meydana gelebilecek tutarsızlıkları önlemek amacıyla, seçilen rakamların 25. cilde yani 1095/1683-84 yılına ait olmasına özen gösterilmiştir.

¹¹³ Ekmek, sürekli bir akçadan satılırken, ağırlığı 130 dirhem olduğu gibi 370 dirheme kadar da çıkmıştır.

Sicillerde adet ile aktarılan bazı ürünler şunlardır: yay, koyun postu, keçi, koyun gibi tüm hayvanlar, araba, kebe, kuşak gibi bir kısım giyim ve tekstil ürünleri ile mutfak eşyaları.

Araba: Araba ile taşınan bazı ürünler sicilde yer almıştır. Ancak bu ürünlerin araba olarak ifade edilmesinden dolayı miktarları net değildir. Zaten araba olarak ifade edilen ürünlerin miktarı üründen ürüne değişmektedir. Örneğin Kırım'da bulunmuş olan M. Bronevskiy, iki tekerlekli araba kullanıldığını aktarmaktadır¹¹⁴. Fakat Bronevskiy'in aksine A. Yu Yakubovskiy arabaların dört tekerlekli olduklarını kaydetmiştir. Bu nedenle her iki arabaya göre taşınan ürün miktarı farklılık göstererek, miktar üzerinde belirleyici olmaktadır. Lakin elimizdeki sicillerde bu yönde farklı tekerlek sayısı ya da küçük veya büyük diye araba nitelendirilmemiştir. Yalnızca 400 vakiyye armutun bir arabaya yüklendiği kaydedilmiştir¹¹⁵. Bu da 400 vakiyye*1.282 kg. = 512.8 kg. armutun bir arabada taşındığı anlamına gelmektedir. Yine araba ile odun, çubuk, kömür, hububat, meyve gibi ürünlerin taşındığı kayıtlarda görülmektedir.

Arşın: Arşın veya diğer adıyla zira', çarşı ve mimari olmak üzere iki türlü idi. Ölçü olarak, iki kol kanat gibi açılıp iki yana uzatıldığında, sağ elin parmakları ucundan sol elin parmakları ucuna gelince elde edilen uzunluktur¹¹⁶.

Çarşı veya pazarda 68 cm. iken kereste v.s. mimaride 75.8 cm.'dir¹¹⁷.
Çarşı veya pazarda kumaş, basma gibi tekstil ürünleri ölçümünde

¹¹⁴ M. Bronevskiy, **a.g.e.**, s. 11; Marcin Broniewski, Polonya Kralı Stefan Batory tarafından Mehmet Geray'ın hanlığı döneminde iki kez Kırım'a elçi olarak gelmiştir (1578). O, Kırım'da kaldığı dokuz ay boyunca tüm gördüklerini bir rapor haline getirerek kralına sunmuştur. Bu raporda iki tekerlekli bir arabadan söz etmiştir. Sıroçkovskiy, **a.g.e.**, s. 41; D'Askoli'nin XVII. yüzyıldaki seyahati esnasında, Kırım'da insanların iki tekerlekli arabalarla hareket ettiklerini yazmıştır. Hatta bu arabalara "taleke" denildiğini de nakletmiştir.

¹¹⁵ K.Ş.S., 33-69b-619.

¹¹⁶ Pakalın, **a.g.e.**, c.I, s. 88.

¹¹⁷ Öztürk, **a.g.e.**, s. 328.

kullanılmıştır. Mimari olarak yer ve kullanılacak inşaat malzemesinin ölçümünde arşının kullanıldığı görülmektedir.

Bardak: Sicillerde yağ ölçümü için kullanıldığı görülmektedir. Miktarı ile ilgili bir gramaj ifade eden örnek elimizde bulunmamaktadır. Ancak “yağ bardak” gibi bir ev eşyası tereke kayıtlarında yer almıştır. Normal olarak bir bardak tereyağ veya sıvı yağ için hesaplamalarda, 10 men = 8,3 kg. esas alınmaktadır¹¹⁸.

Batman: Ölçü birimi olarak bir çok ülkede kullanılmıştır. Kullanıldığı yere ve malın cinsine göre 2 okkadan 6 okkaya kadar olan bir ağırlık ölçüsünü ifade etmektedir¹¹⁹.

Kayıtlarımızda ise, sabun, metal türleri, iplik ve yaprak gibi ürünlerde kullanıldığı görülmektedir¹²⁰.

Çeki: Genelde odun ve taş gibi ürünleri tartmak için kullanılır. Ölçüde kullanılan çeki taşı, dört kantar yani 195 okka eder ki, o da 250 kiloya karşılık gelmektedir¹²¹. Standart olarak 4 kantar = 225,798 kg. olarak ta hesaplanmaktadır.

Çift: Ayakkabı, çizme ve bazı ziynet eşyaları gibi ürünlerin satışında kullanılmaktadır.

Çuval: Un, hububat, pirinç gibi ürünleri kabaca ölçtüğü gibi bu ürünlerin taşınmasında da kullanılan bir malzemedir. Çuvalın ne kadarlık bir miktarı belirttiği üründen ürüne değiştiğinden dolayı net olmamakla birlikte, tereke kayıtlarında yer aldığı görülmektedir.

¹¹⁸ İnalçık, a.g.e., s. 441.

¹¹⁹ Pakalın, a.g.e., c.I, s. 174.

¹²⁰ K.Ş.S., 25-23a-242 numaralı kayıтта 60 batman yaprak 2 altuna satılmıştır.

¹²¹ Pakalın, a.g.e., c.I, s. 340.

Dirhem : Araplarda gümüş sikke olarak kullanılmış, sonra da Osmanlılara geçmiştir. Araplarda 2,97 gramlık bir paranın adıdır. Osmanlı Devleti'nde ise dirhem, okka veya kıyyenin dört yüzde biridir. Böylece 3,148 gram bir karşılığa ulaşılmaktadır¹²².

Endaze: Arşın ile beraber kullanılan bir ölçü birimidir. Arşın, genelde bir çok üründe kullanılmaktadır. Ancak kıymetli dokumalarda ise, endazenin kullanımı tercih edilmiştir. Bu günkü manada 0,65 cm.'lik bir ölçüye karşılık gelmektedir. Elimizdeki kayıtlarda da ipek, çuka gibi dokumaların ölçülmesinde kullanıldığı görülmektedir.

Fuçı: Ölçü birimi olarak hamr ile arakının miktarları belirtilirken kullanılmıştır. Fuçı bir hesaplama şekli olarak satış işlemlerinde kullanıldığı gibi, taşıma bakımından da önemli bir muhafaza aracı olması, kullanımını zaruri kılmıştır. Oluşu itibari ile tüm sıvı maddelerde kullanılabileceği düşünülse de, genelde şarap ve arak ölçümünde kullanılmıştır¹²³. Yine terekelerde içine ne konulduğu belirtilmemekle beraber fuçı ile teknenin bir arada kaydedildiği görülmektedir. Ayrıca "küçük fuçı" ibaresi de tereke kayıtlarında bulunmaktadır¹²⁴. Akkirman'da kullanılan standart bir fuçı ise 226,596 kg. gelmektedir. Şarap ve bal için Akkirman'da bu ölçü 89,810 kg. olarak hesaplanmaktadır¹²⁵.

Kat: Parça anlamına gelmektedir. Alaca, makrama, çuka ve bogasi gibi tekstil ürünlerini belirtirken kullanılmıştır.

Kıt'a: Sicillerde arazi veya bahçe ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Kıt'a bir dönümden eksik olan arazi için belirtilen ölçü birimidir¹²⁶.

¹²² Pakalın, a.g.e., c.I, s. 453-454.

¹²³ K.Ş.S., 33-91a-812.

¹²⁴ K.Ş.S., 47-25b-164.

¹²⁵ İnalçık, a.g.e., s. 443.

¹²⁶ Pakalın, a.g.e., c.II, s. 276.

Kile: En çok kullanımına şahit olduğumuz ölçü birimlerinin başında kile gelmektedir. Hububat ölçmede kullanılan bir ölçektir. Çeşitli memleketlere göre adlandırılan çok değişik kileler bulunmaktadır. Bunların başında İstanbul, Azak, Kerç, Kefe ve Kırım kilesi gibi örnekler gelmektedir.

İncelediğimiz kayıtlarda kile ifade edilirken hangi tür olduğu vurgulanmamıştır. Bundan dolayı her ikisinin de yani İstanbul ile Kırım kilesinin miktarını bir arada hesaplamayı uygun gördük. Buna göre İstanbul kilesi, 20 İstanbul okkasına karşılık gelmektedir. 1 İstanbul okkası da 1,282 kilo ise, 20 İstanbul okkası 25,656 kilogram etmektedir. Öte yandan Kırım kilesinin ise, 4 İstanbul kilesine karşılık geldiği bilinmektedir. Dolayısı ile $25,656 \text{ kg.} \cdot 4 = 102,624 \text{ kg.}$ 'lık toplam bir ağırlık ortaya çıkmaktadır¹²⁷.

Kutu: Hububat ölçmede kullanılır. Bir kutu 2,5 okka yani 3,21 kilodur. Sekiz kutu ise bir kileye isabet eder¹²⁸. Sicillerde hububat harici olarak da kullanıldığı görülmektedir. Bir bakkal narhında, “kutu ekşi sim 8” olarak fiyatlandırılan bir bakkal metası bulunmaktadır¹²⁹. Yalnız burada ekşiden maksadın ne olduğuna dair bir bilgi yer almamıştır.

Miskal: Altın, gümüş gibi kıymetli şeylerin tartılmasında kullanılan ölçü birimidir. Ölçü olarak 20 krat, yani orta büyüklükte 100 arpa ağırlığından oluşmaktadır. Bir başka hesapla bir dirhem yedide üçüne eşittir. Bir dirhem dört denge, bir denk kırata, bir kıratta dört buğdaya eşit gelir. Buğday hesabı ile bir miskal 96 adet buğdaya eşittir. Osmanlı Devleti'nde standart olarak 4,81 gram olarak dikkate alınmaktadır¹³⁰.

Miskal, saçbağı, bilezik, küpe, yüzük gibi ziynet eşyalarının, altın ve gümüşten yapılmış olanları ölçmede kullanılmaktadır. Tereke kayıtlarına

¹²⁷ Öztürk, a.g.e., s. 324.

¹²⁸ Pakalın, a.g.e., c.II, s. 333.

¹²⁹ K.Ş.S., 25-4b-30.

¹³⁰ İnalçık, a.g.e., s. 445.

yansıyan bu tür ziyet eşyalarının ağırlığı, miskal şeklinde ifade edilerek değerlendirilmesinin yapıldığı görülmektedir.

Pare: Kelime tane, adet anlamlarına gelmektedir. Genelde pamuklu, yünlü, deri v.b. gibi malzemelerden üretilen ürünleri aktarırken kullanılmaktadır.

Sepet-sandık: Tereke kayıtlarında beraber veya ayrı ayrı da yer almaktadırlar. Taşıma vasıtası oldukları gibi aynı zamanda da kabaca bir ölçü birimi oldukları söylenebilir. Öte taraftan çeyiz türü eşyaların taşınması ve terekelerde kaç sandık olduğunun belirtilmesi bu tarifimize uygun düşmektedir. Ayrıca meyve taşıma ve satışında da sepet benzer bir işlevi üstlendiği görülmektedir.

Tay: Boğça veya balya şeklinde bulunan ürünlere karşılık bu birim kullanılmaktadır. Pamuklu kumaş ve tütün kayıtlarımızda tay ile ölçülerek satıldığı görülmektedir. Pamuklu kumaş ve kirbas hesaplamalarında, 700 parça olarak ölçü esas alınmaktadır¹³¹.

Top: Sarılmış rulo haline getirilmiş kumaşa denilmektedir. Aba, bez gibi mallar top hesabı ile satılmaktadır. Bir top bez 20 arşına karşılık gelmektedir. 20 arşın*68 cm. = 13,6 m.'lik bir toplam uzunluğa isabet etmektedir.

Tulum: Genelde hayvansal don yağı veya tereyağının muhafazasını, hem de satışta ölçü olarak satılmasını sağlayan bir ölçektir. Bazen bal içinde kullanıldığı görülmektedir. Tulumun büyüklüğü, alacağı miktarı değişken tuttuğundan dolayı miktar standardı bulunmamaktadır.

Varil: Fuçının kullanıldığı yerlerde varilin de kullanıldığı görülmektedir. Varil sadece fuçının yarısından daha az bir miktarı karşılamaktadır.

¹³¹ İnalçık, a.g.e., s. 447.

Vakiyye (Okka) : Bir çok yere göre değişkenlik göstermekle birlikte, 1 vukiye = 400 dirhem, 400 dirhem = 1,282 kg.'a isabet etmektedir. Kullanıldığı yerleri saymakla bitirmemiz mümkün değildir. Ama kısaca bütün bakkal ürünleri ile tütün, saban demiri, çoyut gibi bir çok ürün vakiyye ile ölçülmektedir¹³².

4.5. Meslekler

Karasu kazasında yaşayan insanların üretime olan katkılarını ve meşgul oldukları işleri ortaya koyan bir çok veri, sicil kayıtlarında yer almaktadır. İncelediğimiz döneme ait sicillerde, gerek imalat gerekse hizmet ve ticari faaliyetlerde bulunan meslek kolları sınıflandırılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Öte taraftan iktisadi hayatın içerisinde dolaylı olarak yer alan vakıflar, ayrı bir başlık altında değerlendirilirken, vakıf idarecileri olan kayyumlara ise bu kısımda yer verilmiştir.

4.5.1. Sanayi ve Diğer İmalat Yapan Meslekler

Karasu kazasının karayolu üzerinde olması, ticari hayatın canlılığını temin etmektedir. Kayıtlardan bir çok yabancı tüccarın Karasu'da ticaret yaptığını ve onları intizam altına almak için de merkezden sürekli fermanlar çıkarıldığı görülmektedir. Ayrıca Karasu'da ikâmet eden insanların da başka memleketlerde ticaret yaptıklarına dair kayıtlara rastlanılmaktadır. Ticaretin bu denli gelişmişliği, Karasu'da satılacak malların ihtiyaçtan fazla üretildiği anlamına gelmektedir. Sicillerde yer alan sanayi üretimi yapan meslekleri birbirinden ayırarak incelemeyi uygun gördük.

¹³² K.Ş.S., 25-86b-893'de, Rum Aselinin 1 vakiyyesi 30 akça, 25-75a-797 çoyutun beher vakiyyesi 300 akça, 25-116a-1166 1 vakiyye duhan 16 akça, 25-54b-545 6 vakiyye bakır 5 esedi, 25-78b-831 saban demirinin 1 vakiyyesi 30 akça, 25-31a-321 pamuğun 1 vakiyyesi 40 akça, 25-3b-17 lahm-ı ganemin 1 vakiyyesi 6 sağ akça, lahm-ı bakarın vakiyyesi ise 5 sağ akça, 25-5a-43 yağlı çöreğe konulacak yağ miktarı vakiyye ile ölçülmüştür, 47-2b-11 Rebiyülâhır 1129 / Mart 1717 tarihli bir bakkal narh listesi ile 25-9b-100'deki bakkal narh kayıtlarındaki mallar da genelde vakiyye hesabı yapılarak fiyatlandırılmıştır.

4.5.1.1. Dokumacılık

Karasu kazasının kültürel yapısının bir neticesi olarak hayvancılığın geniş bir yer tutması, hayvancılığa dayalı sanayi kollarının gelişimini sağlamıştır. İlk olarak gelişen dokuma sanayisi olup, dokuma alanında da başta gelen ürün ise keçeçiliktir¹³³. Karasu kazası, Bahçesaray ile birlikte en fazla keçe üretiminin yapıldığı yer olarak bilinmektedir. Muhtemelen keçeyi bu denli meşhur eden sebep, yabancı tüccarların mallarını sattıktan sonra ülkelerine götürmek maksadıyla aldıkları ürünlerin başında geliyor olmasıdır. Karasu'da çok sağlam ve doğal boyalarla mükemmel ürünler elde edilmektedir. Bu üretilen keçelerde suzeni ve applike teknikleri ağırlıklı olarak yer almıştır¹³⁴.

Yine senenin büyük bir kısmının soğuk olması hemen hemen herkesin kalpak giymesini mecburi hale getirmiştir. Kalpak yapımı özenli bir sanatsal beceri istediğinden, bu işi yapanlar kalpakçı diyerek kayıtlarda yer almıştır¹³⁵. Hatta kalpakçı dükkanı gibi sırf bu ürüne ait dükkanlardan da bahsedilmiştir.

Ayrıca Kırım'da dokumacılık alanında en fazla üretimi yapılan çeşitlerin başında; kumaş, kilim, halı ve bir takım giyim eşyaları gelmektedir. Bunlar doğal bitki, hayvan ve minerallerden temin ettikleri boyalarla renklendirilirken, nakkaşlar elinde de bir takım desenlerin işlenmesi ile de mükemmelliğe ulaştırılırdı¹³⁶. Nakkaşlar toplumun duygu ve düşüncesini ya da yaşam tarzını aksettiren motifleri eserlerinde maharetle işlerlerdi. Tereke kayıtlarından; kadife, çuha, atlas, keten ve pamuk ipliklerle dokunmuş kumaşlar üzerine altın, gümüş, ipek ve pamuklu ipliklerle işlemler yapıldığı görülmektedir. Hemen hemen Karasu'da her yaşamış insanın geride bıraktığı

¹³³K.Ş.S., 47-84b-611.

¹³⁴H. Feriha Akpınarlı, **Kırım El Sanatlarının Dünü Ve Bugünü**, Ankara, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2004, s. 35.

¹³⁵K.Ş.S., 65-9a-42.

¹³⁶K.Ş.S., 65-13a-53.

terekede, ister Müslim ister gayr-i müslim olsun bu çeşitten çokça işlenmiş esere rastlanılmaktadır.

Bir diğer dokuma türümüz ise, çadır ve kilim imalatıdır. Bu mamüllerin dokunmasında kullanılan ham madde, keçilerden elde edilen kıldır. Kılın kullanılabilir hale getirilebilmesi için kılıcı denilen ustaların elinden geçmesi gerekmektedir¹³⁷. Kılıcı ustalarının elinde kıl ip haline getirilerek, çadır ve bir takım kilimler dokunulmaktadır. Kılın yağsı yapısı ile dayanıklı olması ağırlıklı olarak çadır yapımında kullanımını sağlamıştır. Ayrıca hayvancılık nedeni ile insanların bir kısmının sürekli göç etmek zorunda olduğu düşünülünce, hayvancılık yapanlar için çadırın vazgeçilmez bir eşya olduğu sonucu çıkarılabilir. Yani hemen hemen her ailenin bir çadırı ve bir çok kiliminin olması gerekmektedir.

4.5.1.2. Metal işlemeciliği

Metal işleme sanatı türlerinin en başında kuyumculuk gelmektedir. Anadolu'da bu mesleği genelde gayr-i müslimler sürdürürken, Karasu'da müslimlerin de bu işle uğraştıkları kayıtlardan anlaşılmaktadır¹³⁸. Kuyumculuk mesleği içerisinde, gümüş işlemeciliği Tatarlar arasında yaygın bir beceri alanıdır. İncelediğimiz kayıtlarda altın ve gümüşten bir çok ziynet eşyasının varlığı bu bilgileri doğrulamaktadır. Kuyumcu denildiği gibi zaman zaman sarraf ünvanı da sicillerde yer almaktadır¹³⁹. Yine bir çok tereke kaydında altın ve gümüşten imal edilmiş çok çeşitli ziynet eşyaları bulunmaktadır.

Ayrıca Karasu kazasında demir işçiliğinin de geliştiği görülmektedir. Demircilik sayesinde kılıç¹⁴⁰ ve bıçak ustalarının¹⁴¹ yanı sıra, kınıcı¹⁴²

¹³⁷ K.Ş.S., 33-53a-504.

¹³⁸ K.Ş.S., 33-6b-39'da bir müslimi 33-83b-754 nolu kayıta da bir gayr-i müslimi kuyumcu olarak görmekteyiz.

¹³⁹ K.Ş.S., 65-16b-58.

¹⁴⁰ K.Ş.S., 47-60a-416.

¹⁴¹ K.Ş.S., 65-10a-50.

¹⁴² K.Ş.S., 65-13a-53.

dediğimiz bir meslek de ortaya çıkmıştır. Bunların yanı sıra nal ve çok sayıda demirden yapılmış eşya da sicillerde görülmektedir. Nitekim bir çok malzemenin temel maddesi olduğundan dolayı demir ve demir mamülleri ekonominin en önemli ayağını oluşturmaktadır.

Yine Kırım Tatarları'nın sürekli akınlar düzenleyerek savaş ile iç içe olması, savaşta kullanılan silahlara olan ihtiyacı artırmıştır. Bu nedenden ötürü, silahların hem sürekli üretimi hem de gerekli onarımlarının yapılması mecburi bir hal almıştır. Silah üretimi açısından; kılıççı, bıçakçı, kınıcı mesleklerine bir de tüfekçileri ekleyebiliriz¹⁴³. Tüfek yapımı ile meydana gelen arızaları gidermek için tüfek yapım ve tamirinden anlayan ustalar yetişmiştir. Bir çok tereke kaydında tüfeğin miras olarak bırakıldığı görülmektedir. Bunların bir çoğu yabancı imalatı olmakla birlikte az da olsa yerli olanları mevcuttur. Ama tamirini muhakkak Kırımlı ustalar yapmaktadır. Teknik anlamda gelişmelerin takip edildiğini bize ispat edebilecek en güzel örnek tüfekçi mesleğinin varlığıdır. XVIII. yüzyılın ilk yarısı itibariyle tüfek imal edilmesi, teknolojik gelişmelerin dışında olunmadığını göstermektedir.

Diğer bir metal işleme mesleği olarak ise, kap-kacak gibi mutfak eşyalarının yapılması yani bakırcılık ya da genel anlamda saraçlık mesleği ve onun imal ettiği ürünler ayrı bir yer tutmaktadır¹⁴⁴. Gerçekten de bakırın diğer metallere göre daha uygun işlenmesi ve kullanım alanının çok olması bir çok eşyanın bakırdan yapılmasına neden olmuştur. Bakırın biçimlendirilmesinde, dövme, kabartma ve oyma teknikleri ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bakırcılık maden işleme sanatlarının içinde en önemlisidir. Çünkü çeşitli ürünlerin ve tekniklerin kullanılabilmesi, çok sayıda ev eşyasının bakırdan yapılmasını sağlamıştır¹⁴⁵. Tereke kayıtlarında sahan, tas, tebsi, tencere, ibrik, lenger, kepçe, legen, sini, mangal, mumluk, cezve, güğüm gibi çeşitli eşyalar görülmektedir. Öte taraftan bakırın çokça kullanılması, zaman zaman metal

¹⁴³ K.Ş.S., 33-67b-606.

¹⁴⁴ K.Ş.S., 65-11a-51.

¹⁴⁵ Akpınarlı, a.g.e., s. 267-268.

işleyen meslekler arasında bakırın paylaşımını sorun haline getirmiştir. Örneğin bir kayıta; Karasu'daki kazancılar mahkemeye gelerek, kalaycı Şaban'dan şikayetçi olmuşlardır. Onlar, kendilerine gelen bakırı Şaban Beşe'nin alarak kârlarına engel olduğunu belirtmişlerdir. Şikayetlerinin devamında, eğer kazancı ise bizim ödediğimiz harcı ödemesi gerekir diyerek alınan altı vakıyye bakırın karşılığı olarak 5 esedi ödenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Şaban Beşe ise, bakırı eskiden beri aynı şekilde aldığını söylemiş ve hatta devamlı İstanbul'dan getirerek bu güne kadar da hiç harç ödemediğini belirtmiştir. Daha sonra ilave olarak da, eğer harç istenirse gayri ticaret yapacağını beyan etmiştir¹⁴⁶. Şüphesiz bu davadaki durum, hem maliyet artışının kaynağını ortaya koymaktadır, hem de mesleki işbirliğini tüm açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Bir başka açıdan da, bakıra olan ihtiyacın ne denli büyük olduğunu göstermektedir.

Bunlara ilave olarak kazancılığın geliştiği, kazancı ustalarından bahseden kayıtlardan anlaşılmaktadır¹⁴⁷. Hemen hemen bir çok tereke kaydında kazan yer almaktadır. Kazan yiyeceklerin pişirildiği, boya, çamaşır gibi maddelerin konulduğu en önemli eşyalardan birisidir. Birbirini tamamlamaları hasebiyle kazan ustalığının yanı sıra kalaycılığın da özel bir meslek olduğu görülmektedir¹⁴⁸. Kalay ustaları, kazanların yanı sıra bir çok bakır mutfak eşyasını kalaylamaktadır.

4.5.1.3. Deri ve deri işlemeciliği

Karasu ahalisi arasında dericilik ve deri işleme mesleği en yaygın işlerden birisidir¹⁴⁹. Kırım'da hayvancılığın ağırlıklı bir ekonomi şekli olduğu düşünüldüğünde, buna paralel olarak dericilik mesleği de gelişmiştir. Deri, giyimin, hayvan koşumlarının ve bir takım eşyanın, hatta haffaflığın¹⁵⁰ ham

¹⁴⁶ K.Ş.S., 25-54b-545.

¹⁴⁷ K.Ş.S., 65-14b-58.

¹⁴⁸ K.Ş.S., 25-54b-545.

¹⁴⁹ Siroeçkovskiy, a.g.e., s. 49-50.

¹⁵⁰ K.Ş.S., 47-85b-622.

maddesi olması sebebiyle çok önemlidir. Nitekim derinin kullanılabilir hale getirilmesi için bir çok aşamadan geçmesi gerektiği için bu meslek erbâbının yetişmesi güçtür. Bundan dolayı Debbağlık¹⁵¹ zor bir meslek olarak herkesin yapabileceği bir iş değildir. Kırım ve diğer bir çok yerlerde bu imalatın gelişmiş olduğu görülmektedir. Çünkü insanların hayatında hayvancılık büyük bir yere sahiptir. Ayrıca kavaflik veya haffaflik gibi meslek kolları deriye dayalı olarak gelişmektedir. Karasu kazasında yaşayan her insanın bu ürünlere ihtiyacı olması, mesleğin yaygın ve gelişmiş olmasını sağlamaktadır.

Yine dericiliğe ilave olarak kürkçülük bir diğer önemli meslektir. İklimin soğuk olmasından dolayı hemen hemen bir çok terekede bulunan giyim eşyası arasında kürkün bulunduğu görülmektedir. Tereke dökümlerinde geçen kürkler; kurt, kedi, tilki, tavşan ve sincap türü hayvanlar belirtilerek kaydedilmiştir. Bundan dolayı tüm bu hayvanların kürklerini işlemek ve giyim eşyası haline getirmek bu mesleği icra edenlerin işidir.

4.5.1.4. Diğer meslek grupları

Bu gruba giren mesleklerin en başında terzilik gelmektedir¹⁵². Terzilerin işleri arasında, çeşitli giyim eşyalarının yapımı veya giysilerde meydana gelen zararların onarılması gibi işler yer almaktadır. Her insanın öyle veya böyle ihtiyacı olan giyim eşyalarının yapımı, bir çok insanın bu mesleği seçmesinde etkili olmuştur. Öyle ki Baron De Tott'un Kırım seyahati esnasında karşılaştığı bir manzara oldukça dikkat çekicidir. Gözlemlerinde ölmüş bir atın derisi soyulur soyulmaz hemen on sekiz yaşlarındaki bir gencin omuzlarına konduğunu belirtmiştir. Hemen ardından da terzilik yapan bir kadının, büyük bir beceri ile dikilecek elbisenin sırtını keserek, yaka oyuğunu açtığını ve omuz başlarını da yaptığını aktarmıştır. Daha sonra iki saat gibi bir kısa süre içinde hem de deri henüz ıslak iken, çömelen gencin elbisesinin

¹⁵¹ K.Ş.S., 33-31b-287.

¹⁵² K.Ş.S., 47-41a-273.

diğer parçaları da dikilerek tabaklanmaya gönderildiğini ifade etmiştir¹⁵³. Örnekte de görüldüğü üzere Kırımlı terzilerin çok maharetli oldukları gözler önüne serilmiştir.

Yine yük hayvanlarında kullanılan eğerlerin yapımı da kendine has bir meslektir¹⁵⁴. Bununla beraber sayabileceğimiz hayvanların koşum takımları hem bu mesleğin hem de dericilerin ilgi alanlarına girmektedir. Her ailenin ya da yaşayan hemen hemen her yetişkinin bir atı olduğu düşünülürken, ihtiyacın büyüklüğü gözler önüne gelmektedir.

Çeşitli eşyalara ya da aletlere sab yapan, sabcı¹⁵⁵ diye anılan meslek grubu da bir diğer iş koludur. Bilhassa bıçak- kılıç gibi kesici aletlere sab yapılmaktadır. Yine yapılan sabların işlenmesi de ayrı bir maharet istemektedir. Bir çok değerli maden veya taş kullanılarak kıymetli ürünler ortaya çıkarılmaktadır. Bilhassa sedefli olarak yapılanları en meşhurlarıdır.

Ayrıca yük ya da insan taşımının temel vasıtası olan arabaların yapımı ise arabacı ustaları sayesinde olmaktadır¹⁵⁶. Göçebe bir yaşamı benimsemiş insanlar ile her türlü ticari işle meşgul olanların araba ihtiyacı düşünülürken, hemen hemen herkesin bir arabası olmak zorundadır. Araba yapımının yanı sıra zamanla doğabilecek arızaların giderilmesi de en çok mesleğin uğraşları arasında yer almaktadır.

Öte yandan aydınlanmanın temel maddesi olan mumun üretimini yapan mumcular ayrı bir meslek kolunu oluşturmaktadır¹⁵⁷. Günlük ve herkesin tüketmek zorunda olduğu bir madde olarak, çok fazla tüketildiğinden dolayı yapımı bir hayli fazladır.

¹⁵³ Baron De Tott, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁵⁴ K.Ş.S., 47-84a-610.

¹⁵⁵ K.Ş.S., 65-13a-53.

¹⁵⁶ K.Ş.S., 65-15a-55.

¹⁵⁷ K.Ş.S., 47-66a-475.

Tereke kayıtlarında çok fazla kitap sahibi olan kimseye rastlanmış değildir. Çok az bir kitabın varlığı tespit edilmesine karşılık, mcellidlik mesleğinin de icra edildiği sicillerden anlařılmaktadır¹⁵⁸.

Bir diğer meslek grubumuz da keresteciliktir¹⁵⁹. Ev, bina yapımında kullanılan kerestenin yapımını keresteciler üstlenmiştir. Kereste elde etmede kullandıkları araç-gereçler konusunda pek fazla bilgi sahibi değiliz. Ancak kereste elde ediliyor olunması teknik anlamda önemli bir gelişmenin göstergesidir. Kerestecilerin hammaddeyi nereden getirdikleri ve hangi ağaçları kullandıklarına dair de bir kayıt elimizde bulunmamaktadır. Fakat doğrama gibi işlerle de uğraşıldığı görülmektedir. Doğrama olarak neler yapıldığını tahmin etmekle birlikte, ayrıntısına sahip değiliz. Bunlara ilave olarak doğramanın bir parçası olması hasebiyle, ilingircilik mesleği de kayıtlarda yer almıřtır¹⁶⁰. Anahtar imalatı ve montajı bu mesleği yapanların işleri arasında yer almaktadır

Gıda ve temizlik ürünlerine müteallik meslekler de imalat yapmaları nedeniyle bu grupta yer almaktadır. Örneğin, yemek, salata ve yiyecek yapımında kullanılan sirke, bakkal emtiası olarak satılmaktadır¹⁶¹. Karasu'da meyhane sayısının çokluğu düşünüldüğünde şarap üretiminin olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde boza üretimi ve tüketiminin de çok olduğunu bozahane sayısının fazlalığından dolayı düşünebiliriz. Yine temizlik ürünü olarak sabun ve sabunculuk mesleği de kayıtlarımızda yer almaktadır¹⁶². Üstelik sicillerde bir çok çeşit sabun dan bahsedildiği görülmektedir.

¹⁵⁸ K.ř.S., 47-22a-139.

¹⁵⁹ K.ř.S., 33-75b-679.

¹⁶⁰ Baron De Tott, **a.g.e.**, s. 161.

¹⁶¹ K.ř.S., 47-63b-448.

¹⁶² K.ř.S., 47-60a-414.

4.5.2. Hizmet Sektöründe Yer Alan Meslekler

Hayvancılık, kaza halkı için temel geçim kaynaklarından biri olduğundan dolayı hayvan yetiştirilmesi, hayvanların bakımı ve ihtiyaçlarının giderilmesi çok yaygın bir uğraştır. En başta hayvanların bakımından sorumlu olan çobanlara ihtiyaç vardır. Yaz-kış demeden yılın her günü hayvanların bakıma ihtiyaç duyması bu mesleği zorlaştırmıştır. Tamamıyla hayatını hayvanlarla geçiren kimselerle çobanlık mesleği birbirleriyle özdeşleşmiştir. Diğer yandan hayvanlarla alakalı olarak nalbantlık da özel bir meslektir. İnsan ve yük taşımacılığının vazgeçilmezleri olan at, katır ve eşek için olması gereken önemli bir meslektir. Gerek tek olarak gerekse çeki gücü olarak araba vasıtasının kullanımı önemlidir. Tüm bu hayvanların başlıca kullanımının verimli olabilmesi için nallanması gerekmektedir. Nal hem bir demir işçiliği gerektirmekte hem de ata nalın çakılmasında beceri sahibi olmayı mecburi kılmaktadır. Atın ayağındaki tırnağın düzeltilmesi, fazlalıklarının yontularak hayvana acı vermeden alınması ustalığın beceri gerektiren hususlarıdır. Sicil kayıtlarında alınıp-satılan hayvan çeşidi olarak en fazla karşımıza at çıkmaktadır. Bu nedenden ötürü atın fazlalığı ile nalbantların sayıca çok olması doğru orantılı bir saptama olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶³.

Yine Karasu kazasına ait sicillerde, meyhane ve kahvehanelerin çok olduğuna dair çeşitli hüküm örnekleri mevcuttur. Meyhane işletmeciliği ve meyhane müşterisi olmak gayr-i müslimlere has olduğu, İslâm hukuku içinde ifade olunmuşsa da, Müslimlere ait örnekleri de sicillerde görülmektedir. Bilhassa sarhoşluk sonrası boşanma ve kavga olaylarındaki fazlalık, içki içmenin toplumsal boyutta ele alınacak bir durum olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bütün bunlara binaen insanları bir araya getirme, sosyalleşmeye olan katkı açısından değerlendirildiğinde, meyhane ve kahvehanelerin yeri çok farklıdır. Kahvehane adından da anlaşılacağı üzere

¹⁶³ K.Ş.S., 25-10b-105'de Nalçaçı Lefter, 25-11b-120'de Nalçaçı Emir Mustafa ve 25-10a-104'de ise nalçaçı dükkanı ve müştemilatından bahsedilmektedir.

kahve içilip, sohbet edilen mekanın adıdır¹⁶⁴. Gerek meyhanecisi olan meyhaneci, gerekse kahvehane işletmecisi olan kahveci, insanlara evinin dışında hizmet eden ve bunun karşılığında da geçimini sağlayan ticarethane sahipleridir. Sattıkları ürünlerin üretilmesi konusu tamamıyla kendilerinin dışında olup, başka insanların uğraş alanlarıdır. Yani gerek şarap gerekse de kahve üretimi farklı insanların meslekleridir. O yüzden burada bahsi geçen meyhaneci ve kahvehaneci esnafı tamamıyla hizmet veren insanlardır¹⁶⁵.

Ayrıca insanların barınma, yeme-içme ve sahip olduğu hayvanların bakımını yapabildikleri hanlar, bilhassa ticaret erbâbına önemli hizmetler vermektedir. Han işletmecisi olan kimseye Hancı denilmektedir. Hanlar tüm bu barınma ihtiyaçlarını giderdikleri gibi, insanların birbirleri ile kaynaşmalarına da katkı sağlamaktadır. Hanların yanı sıra ilave olarak yıkanma ve temizlenme ihtiyacının giderildiği hamamları da saymamız gerekmektedir. Hamamcı, sahibi olduğu hamam sayesinde hem kaza ahalisine hem de dışarıdan gelenlere bu imkanı vererek önemli bir hizmet üretmektedir. Hamam suyunun yeter derece sıcak olması ile kese yapılması gibi hizmetler geleneksel anlamda önemli bir yere sahiptir. Nitekim hamamlarda suyun ısıtılması için, hamam ocağının yakılması işini bir kişi üstlenmiştir. Bu işi yapan hamam ocakçısına “Gülhancı” denilmektedir¹⁶⁶.

Karasu’da su kaynaklarının çok olması nedeniyle, değirmen işletenlerin sayısı da çok fazladır. Değirmen sayısının çok olması demek, un üretiminin sorunsuz ve yeterince olduğu anlamına geldiği gibi, değirmenlerin

¹⁶⁴ Charles Henry Scott, **a.g.e.**, s. 217; yazar 1850’li yılların başında, minderlerle kaplı bir çok kahvehanenin bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca kahvehanede Tatarlar ile Ermenilerin bir arada oturup bolca sigara içtiklerinden bahsetmektedir.

¹⁶⁵ K.Ş.S., 25-36b-372 numaralı belgede; meyhanede içtikleri içkinin parasını vermedikleri gibi, üstüne meyhaneciye de dövdüklerinden dolayı mahkemelik olan iki kişinin durumu mahkemeye taşınmıştır. Yine 25-4b-32’de, içki içenlerin etrafa verdikleri zarar ile meyhaneciye ettikleri küfür, şikayet üzerine mahkemeye yansmıştır. Her iki davada da görüldüğü üzere, meyhanecilik meşakkatli bir meslek olarak belgelere geçmiştir. Ayrıca 25-74a-790 ve 33-99b-893 numaralı sicil kayıtlarında da kahvehaneden söz edilmektedir. Diğer yandan kahvenin Osmanlı ülkesine geliş serüveni ile kahvehanelerin gelişimi için bkz. Robert Mantran, **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, Adam Yayınları 1995, s. 59-62.

¹⁶⁶ K.Ş.S., 25-111b-1123.

çokluğundan dolayı unun fazla üretilmesi, ticari bir meta olarak satıldığı fikrini de ortaya çıkarmaktadır. İnsanlar ellerindeki buğday, mısır ve diğer tahılları değirmenler vasıtasıyla un haline getirerek beslenme ihtiyaçlarını gidermektedirler. Değirmencilik mesleğini ifa edenlere de değirmenci denilmektedir. Değirmen yapımı büyük sermaye gerektiren bir iş koludur. Bu nedenle değirmene sahip olanların, ekonomik olarak güçlü olduğu söylenebilir¹⁶⁷.

Yine sicillerde “Kantarcı” lakaplı insanlardan bahsedilmektedir. Ancak kantarcının ve kantarın vasfı ile ne tartıldığı konusunda ayrıntıya sahip olabileceğimiz bilgilere havi hükümlere rastlanılmamıştır. Lakin miktarı büyük olan metaların tartılması için kantarcının yardımına gereksinim duyulmaktadır. Aynı zamanda çok olan yüklerin taşımacılığını yapanlara da hammal denilmektedir. İnsan emeğinin günlük karşılığı 10 ila 15 akça olduğuna dair kayıtlar var ise de, hammal için ne kadar yevmiye ödendiği belirtilmemiştir.

Bütün bunlara ilave olarak hallâk veyahut berberlik mesleği, emek ve ustalık isteyen, maharet gerektiren bir iş olduğundan, sürekli ihtiyaç duyulan bir hizmet kolu olmuştur. Berberlik belli bir takım eğitim ve tecrübeler sayesinde öğrenilerek ifa edilen bir meslektir. Gerek çıraklık, gerekse kalfalık ve ustalık şeklindeki gelişim, zaman ve tecrübe isteyen bir süreçtir. Unutulmamalı ki, her insanın belli sürelerle saçını ve sakalını kestirmek zorunda olması, mesleğin önemi ile kârlılığını artırmaktadır.

Ayrıca, herhangi bir duyuruyu yapan kimseye “Dellal” adı verilmektedir. Dellal istenilen duyuruyu Karasu halkına duyurmakla görevli olup, bunun karşılığında da belli bir miktar dellaliye ücreti almaktadır. Bilhassa tereke kayıtlarında, ayrılan giderler arasında dellaliye ücreti zaman

¹⁶⁷ K.Ş.S., 47-41a-276 numaralı kayıta, değirmenin 1875 gurusluk bir büyük değeri olduğu görülmektedir.

zaman yer almaktadır. Mirasın büyüklüğüne göre örneğin bir terekede 140 sim¹⁶⁸ ayrılırken, bir başka kayıta da 165 sim verilmiştir¹⁶⁹.

Bir diğer meslek “Kayyumluk” ise, müteveli ya da cami hademesi karşılığına gelen bir meslektir¹⁷⁰. Camilerin bakım ve temizliğinin yapılması kayyumun sorumluluğundadır. Hatta caminin ihtiyaçları ve zaman zaman gereken tamiri, onlar tarafından tespit edilir ve diğer cami görevlilerince temini sağlanır. Yine her çeşit hizmet ve amaç için kurulmuş vakıfların işletilmesinin sorumlusudurlar. Belgelerde kayyumun en fazla uğraş verdiği faaliyet olarak vakıf işletmek olduğu görülmektedir.

En son olarak sağlık hizmeti ifa eden cerrahlık mesleği karşımıza çıkmaktadır. Yaralama ve darb benzeri olayları içeren davalarda, yaralanan tarafın zararının tazmin edilmesi, tam olarak ifade edildiği gibi “cerrah akçası” mutlaka yer almaktadır. Yaralanan kimse yarasının tedavisi için bir cerrahtan yardım almak zorundadır. Bu tedavi ve sonrasındaki bakımın bedeli olarak da yapan kişiye yani cerraha belli bir miktar ödeme yapılmaktadır. Cerrah ücreti yaranın durumuna ve sayısının çokluğuna göre değişmektedir. Elimizdeki bazı kayıtlarda; sol omzundan bıçakla yaralanmış birisinin tedavi ücretinin 15 guruş olduğu görülmektedir¹⁷¹. Yine bir başka kayıta ise, üç yerinden bıçakla yaralanmış bir şahsın cerrah akçası olarak 400 akça belirlenmiştir¹⁷². Görüldüğü üzere belirlenen rakamlar oldukça büyük değer ifade eden tutarlardır.

4.5.3. Çeşitli Esnaf ve Ticaret Erbâbı

İnsanların et ihtiyacını karşılama görevini üstlenen kasaplar, ilk dikkatimizi çeken esnaf koludur¹⁷³. Kırım’ın coğrafi konumu ve insanların

¹⁶⁸ K.Ş.S., 25-21a-221.

¹⁶⁹ K.Ş.S., 25-96b-971.

¹⁷⁰ Devellioğlu, a.g.e., s. 598.

¹⁷¹ K.Ş.S., 65-30b-142; burada bir guruşun 100 akça olması hasebiyle toplamda 1500 akça cerrah akçası ödenmiştir.

¹⁷² K.Ş.S., 47-10b-78.

¹⁷³ K.Ş.S., 33-10b-71.

yaşam tarzı, hayvancılık üzerine yoğunlaştığından dolayı, et ve et ürünleri sıklıkla tüketilen bir gıda maddesi olmasını sağlamıştır. Sicillere yansıyan et narhlarında, sığır ve koyun eti fiyatları görülmektedir. Nadiren kuyruk yağının eklendiği kayıtlar da görülmektedir. Bu narh belgeleri, kasapların sattıkları ürünleri bilmemiz açısından önemlidir. Yine kayıtlarda, şuhudü'l-hâl kısmında yer alan kasap ünvanlı kişilerin bulunması da, toplumsal statülerini gösteren ayrı bir husustur. Kasaplarda saydığımız ürünlerin haricinde satışa konu olan başkaca bir ürüne rastlamış değiliz. Yani bir deve eti, keçi eti veya kavurma gibi et mamülleri ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

Bir diğer esnaf grubunu da bakkallar oluşturmaktadır. Nitekim elimizde bakkal mesleği ünvanı geçen bir çok belge bulunmaktadır¹⁷⁴. Yine kayıtlara yansımış olan bakkal narhları vardır¹⁷⁵. Bakkal metası diye adlandırdığımız ürün yelpazesine göz attığımızda, bir çok ürünün, satışa konu olduğu görülmektedir. Genelde uzun süre dayanabilecek ürünlerin tercih edildiği dikkat çekicidir. İncelediğimiz döneme ait bakkal narhı olarak karşımıza dört adet kayıt çıkmaktadır. Bunlar 1094 yılına ait bir 1095 yılına da ait iki ve Cemaziyelahir 1156/Haziran 1743 senesine ait bir adet kayıttan ibarettir. Bakkal ürünlerinin çeşitleri elimizdeki kayıtlara göre 42 adettir. Bunların alış fiyatlarına dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmadığından dolayı, doğal olarak bakkalların ne oranda kar ettiklerini söyleyememiz mümkün olamamaktadır. Ama ihtiyaç maddesi olduğundan ötürü sürümü çok olan bir esnaf koludur.

Ayrıca Karasu kazasında hizmet veren esnaflardan bir diğerini de habbazlar oluşturmaktadır¹⁷⁶. Ekmek günlük ve sık tüketilen bir gıda türü olduğundan dolayı üretimi çoktur. Buna karşılık ekmek yapımı ve pişirilmesi yetenek isteyen bir meslektir. Ekmek fiyatları ile ilgili çıkarılan narhlarda, gerekçelerine ve memleketin durumuna baktığımızda ilgi çekici hususlar

¹⁷⁴ K.Ş.S., 33-9b-62.

¹⁷⁵ K.Ş.S., 25-4b-30, 25-6a-54, 25-9b-102.

¹⁷⁶ K.Ş.S., 33-12b-89.

göze çarpmaktadır. Genelde 1683-1684 yıllarına ait kayıtlarda sık sık ekmek fiyatlarının değiştiği görülmektedir. Şüphesiz bu tarih, II. Viyana kuşatması ve hemen sonrasına isabet etmektedir. Yani Osmanlı ordusunun gerek ihtiyacının çokluğu gerekse ülkenin içine düştüğü yenilgi sonrası sıkıntılar bunun en temel nedenlerini oluşturmaktadır. Zaten habbazlar kadı huzuruna geldiğinde, buğday fiyatlarındaki artışları gerekçe göstermişlerdir. Onların haklılığını öğrenen kadı ise, kaza halkını da mağdur etmeden fiyat artışını hep onaylamıştır. Bu durum fırıncıların piyasa koşullarına karşı kendilerini korumada ne denli zorluk çektiklerinin göstergesidir. Anlık piyasa kırılganlıkları doğrudan onlara maliyet artışı şeklinde yansımaktadır¹⁷⁷.

Karasu kazasında fırıncıların haricinde unlu mamül üreten, çörekçi esnafı da bulunmaktadır¹⁷⁸. Onların ekmekten ayrı narh talep ederek, fiyatlarını bağımsız olarak belirlemeye çalıştıkları görülmektedir. Ekmek fiyatı tespit edilirken, içinde nelerin olabileceği belirtilmezken, çörek için bu durum farklıdır. Yani un ve una katılacak yağ miktarının oranı özenle kaydedilmektedir. Şüphesiz bu elde edilecek ürünün kalitesi ile ilgili bir durumdur. Sicillerde zaman zaman kişi adları ile birlikte çörekçi mesleğinin sıfat olarak kullanıldığı da görülmektedir.

Karasu kayıtlarında sıkça bahsedilen uğraşlardan birisi de attarlıktır¹⁷⁹. Attar her türlü baharat ve bitkisel ürünü satan kimseye denilmektedir. Attarlar, o günün tıbbi iyileştirme ürün ve karışımlarını bilen ve satan esnaftır. Bu açıdan toplumun sağlığı bir anlamda onlara emanettir. Alternatif tıbbın ürünlerini, şifa dağıtabilecek şekilde hazırlamak bilgi ve tecrübe istemektedir. Nitekim kayıtlarda eğitim olarak böyle bir çabanın olduğuna dair elimizde

¹⁷⁷ Ekmek fiyatları kısmında da belirtildiği üzere, 7 Şevval 1094/29 Kasım 1683 ve 22 Zilkade 1095/1 Ekim 1684 tarihleri arasında, buğdayın kile fiyatındaki değişimler nedeniyle ekmeğin fiyatları da yeniden belirlenmek zorunda kalmıştır. Buğdayın kilesi 60 ile 160 akça arasında dokuz kez değişmiştir. Bu nedenle kadı huzura gelen ekmekçilerin, fiyat isteklerinin temelinde bu anlık değişimler vardır. Sıkıntının temel kaynağını, girdilerdeki artışı anında yansıtamamanın sonucu meydana gelebilecek zarar etme riski oluşturmaktadır.

¹⁷⁸ K.Ş.S., 33-59a-572.

¹⁷⁹ K.Ş.S., 33-38b-367.

herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak gerek tecrübe, gerekse usta-çıraklık yöntemi ile attar olunabileceğini söylemekle hata etmiş sayılmayız. Ayrıca tıbbi hizmetlerin yanında gıdalarda kullanılan çeşitli baharatlar, onların sattıkları ürünlerin diğer kısmını oluşturmaktadır. Nitekim bakkal narh listesinde baharat ürünlerinin olmaması da bunu doğrulamaktadır. Aynı zamanda attar dükkanında satılan ürünlere dair de, elimizde herhangi bir narh kaydı bulunmamaktadır.

Yine kayıtlarımızda yer alan bir meslek olarak mezeci, nadiren de olsa karşımıza çıkmaktadır¹⁸⁰. Meze ile ilgili herhangi bir narh kaydı bulunmamaktadır. Ayrıca meze olarak ne imal edildiğine dair de bir bilgi yer almamıştır. Bir ihtimal meyhanelerin çokluğu bu tür bir mesleğin çıkmasının nedeni olabilir. Çünkü mezeciler içki içen insanlara, içkileri ile birlikte tüketmeleri maksadıyla bir şeyler hazırlamış olabilirler.

Bir başka meslek erbâbı olarak Kırım Tatarlarına has bir yiyecek türü olan talkanı hazırlayıp satanları ifade eden “Talkancı” esnafı görülmektedir¹⁸¹. Talkan, savaş hazırlığı maksadı ile yapıldığı gibi, uzun yola çıkacakların da yanlarına aldığı bir temel besindir. Talkan, darı unu ve at yüreği yağından yapılmış bir çeşit hamurdur¹⁸². Bu besin maddesini yapmak beceri isteyen, ustalık gerektiren bir maharettir. Yalnız incelediğimiz kayıtlarda talkana ait bir narh belgesine rastlanılmamıştır. Bu durum çokça ve sürekli satılan bir ürün olmadığından veya buğdayda olduğu gibi, darı piyasasındaki fiyatların sürekli değişmediğinden kaynaklanmış olabilir. Sefere çıkan her asker, talkan ile birlikte kısrak sütünden yapılmış kımız ve peyniri muhakkak yanına kumanya olarak almaktadır. Hatta kurutulmuş yoğurt da götürülerek su ile karıştırılır ve katık yapılırdı. Yine Baron De Tott Kırım seyahati esnasında benzer bir yemek ile karşılaştığını anlatmaktadır. Onun gezi notlarında, yemeğin, kısrak

¹⁸⁰ K.Ş.S., 65-10a-50.

¹⁸¹ K.Ş.S., 65-11a-51.

¹⁸² Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.m.**, s. 11.

sütü dolu bir kaba, kızarmış darı unu ve bir kaç yumurta büyüklüğünde topak beyaz peynir atılarak yapıldığı kaydedilmiştir¹⁸³.

Esnaf ve ticaret erbâbı içerisinde en son olarak, her türlü malı alıp-satan “tüccar” grubu karşımıza çıkmaktadır¹⁸⁴. Kayıtlarımızda yerli ve yabancı, Müslim ve gayr-i müslim olmak üzere bir çok tasnife sığdırabileceğimiz tüccar bulunmaktadır. Ticaretin Karasu kazası için önemli ve gelişmiş olduğu sıklıkla ifade edilmiştir. Kefe ve Akmesic gibi Kırım’ın iki önemli şehrinin ortasında ve karayolu üzerinde olması, ticaretin gelişmesinin en temel nedenidir. Satışa konu olan mallar arasında, tekstil ürünleri, giyim eşyaları, metal ürünleri, sanayi ürünleri, meyve ve bahçe mahsülü, şarap, tütün, hayvan ve pamuk gibi pek çok çeşidi kapsayacak ürünler bulunmaktadır.

Ezcümle tüccarların mali yapısını iyileştirmek ve ticari hayatın sağlıklı işlemesini temin amacıyla Kırım hanları, sürekli yayınladıkları fermanlar ile ticareti düzenlemeye çabalamışlardır. Genelde fermanların amacı, yabancı tüccarın iç ticarete müdahalede bulunmasını engellemek, buna karşılık ise yerli tüccarı korumak için yapılmış çalışmalardan oluşmaktadır. Somut olarak uygulama ve elde edilen sonuçlar hakkında kayıtlar bulunmamaktadır. Ancak gönderilen fermanların sürekli ve belli aralıklarla tekrarlanması bu duruma verdikleri ehemmiyetin bir göstergesidir. Yerli tüccarlar, Karasu içinde alış-veriş yaptıkları gibi başka memleketlere de gitmektedirler. Kırım’ın tüm vilayetlerine ilave olarak, Anadolu’nun bir kısım vilayetleri ile; Çerkes, Nogay,

¹⁸³ Baron De Tott, **a.g.e.**, s. 146-147; “Aşçı tencerenin dörtte üçünü su ile doldurdu; üzerine 200 gram kadar kızarmış darı unu ilave etti; tencereyi ateşin üzerine sürdü, yelek cebinden bir kaşık çıkardı, yeninde sildi, tencerenin hep bir yanından karıştırmaya başladı. Sıvı kaynamaya başlayınca, peynir topaklarından birini aldı, küçük parçalara ayırdı, tencerenin içine attı ve yine aynı yönde karıştırmaya başladı. Bulamaç kabarmaya başladı, o durmadan karıştırmaya devam ediyordu, sonuna doğru karıştırmayı hızlandırdı, nihayet mayasız ekmek kıvamına gelince kaşığı çekti, cebine soktu, tencereyi eline boşalttı.”

¹⁸⁴ K.Ş.S., 47-60a-414.

Akkerman ve Leh memleketleri gibi yerlere kadar ticaret amacıyla gittiklerine dair elimizde bir çok hüküm bulunmaktadır¹⁸⁵.

4.5.4. Karasu'da Üretilen Mamüller

Sicillere yansıyan, alış-veriş konu olan ürünler üç kısma ayrılmaktadır. Bunlar sırasıyla tarım, hayvan ve hayvansal ürünler ile sanayi ürünleridir.

4.5.4.1. Tarım ürünleri

Kırım Türkleri'nin tarımsal faaliyetleri ile tarım geleneğinin gelişimi noktasında tarihi bir süreci takip edememekteyiz. Göçebeliğin yaygın olduğu, hayvancılığın ve savaş ganimetlerinin en önemli geçim kaynağını oluşturduğu düşünüldüğünde, tarımsal üretimin öneminin azalmasına dair bir çok farklı iddia ortaya çıkmıştır. Bunlardan en çarpıcı olanı ise, eski Rum ve İtalyan kolonilerinin tarımcılık becerilerinin zamanla Kırım Tatarlarını etkilemiş olmasıdır. Yani Kırım Tatarlarının geçmişinde tarımın olmayıp, daha sonraları başka milletlerin kültürlerinden etkilenecek tarım yapmayı öğrendikleri şeklindedir¹⁸⁶. Nitekim D'Askoli Kırım Türkleri'nin XVII. yüzyıl başlarında ancak tarım yapmayı öğrendiklerini kaydettiği notlarında, Kırım'da genel olarak buğday, arpa ve bol miktarda kendir ekildiği yazılmaktadır¹⁸⁷.

Öte yandan Kırım yarımadası, kuzey yarım kürenin güney batısında bulunması nedeniyle ılıman bir iklime sahiptir. Fakat kıyılarda ılıman iklim görülürken, iç bölgelerde, yani dağlık kesimlerde karasal iklim hakimdir. Bu yüzden kıyılardan dağlık iç kesimlere çıkıldıkça sıcaklık değişimi hissedilir oranda düşmektedir. Ayrıca Kırım yarımadasında yağışlar en çok ilkbahar ve

¹⁸⁵K.Ş.S., 25-35a-358; Mosgu, Akkirman, Leh, Kuşan ve 65-1a-4'de Çerkes ile Abaza memleketlerine, 25-32a-332'de ise Tokat gibi yerlere ticaret maksadıyla gittikleri görülmektedir.

¹⁸⁶Siroeçkovskiy, a.g.e., s. 28 ve 31.

¹⁸⁷Siroeçkovskiy, a.g.e., s. 40.

sonbaharda yağmur, kışın ise iç bölgelerde kar, kıyı bölgelerinde yağmur olurken, yaz ayları ise kurak geçmektedir.

Kırım'da dağlar çok yüksek olmamakla beraber, dağlara çıkıldıkça hava serinler ve nem artar. Bu durum, iklimin değişmesinde etkili olmaktadır. Kışın dağlara yağın karın ilkbaharda yavaş yavaş erimeye başlamasıyla, yayla bölgesi birden Kırım'ın nispeten kurak iklimi içinde bir çeşit su adası haline gelmektedir. Kırımın orta ve kuzey bölgelerinde bozkır hakim iken, dağlık kesimlerde ise orman ağırlıktadır. Bozkır ve ormanlık bölgelerde büyük sürüler beslenirken, azımsanmayacak oranda da hububat üretimi yapılmaktadır. Ayrıca güney sahil kıyıları ile kuzeye ve batıya bakan dağ eteklerinde bir çok bahçe yer almaktadır. Bu nedenle Karasu, iklim ve su kaynakları bakımından tarım ürünleri yetiştirmeye çok müsait bir yerde bulunmaktadır¹⁸⁸. Üstelik hemen hemen her evin bir bahçesinin olması da bu açıdan önemlidir. Nitekim sicillerde evlerin, bahçe ve ağaçlarıyla birlikte satışına yer veren kayıtların çok olması, bu durumu doğrulamaktadır.

Ayrıca benzer bilgiler By A Lady {Andrew Neilson}'nun, Kırım seyahati esnasında Karasu kazasına uğradığı 1855 yılına ait seyahat notlarında da görülmektedir. Eserinde, evlerin meyve bahçeleri içerisinde olup arazisinin sulanabilir olduğunu ve bolca tatlı su kaynaklarına sahip bulunduğunu aktarmıştır¹⁸⁹. Aradaki zaman farkına rağmen Karasu ile ilgili bilgiler, bize birtakım ipuçları göstermektedir. Seyahatnamede Karasu çarşısının tüm Kırım'ın en geniş mısır pazarına sahip olduğunu yazmıştır. Hatta buğday, arpa, çavdar ve mısır piyasasının Karasu'ya bağlı olarak belirlendiğini aktarmıştır. Yine tüm bunlara ilave olarak sonbaharda olgunlaşan, küçük ama tatlı fındıkların bulunduğu da notları arasında görülmektedir¹⁹⁰.

¹⁸⁸ Sıroçkovskiy, **a.g.e.**, s. 37-38; 16. asırda Sahip Geray, buğday, darı gibi ürünlerin yetiştirilmesi için verimli toprakların bir kısmını dağıtmıştır. Dağıtılan bu verimli yerler arasında, Karasu nehrinin yukarı kısımları da bulunmaktadır.

¹⁸⁹ By A Lady {Andrew Neilson}, **a.g.e.**, s. 86-87 ve benzer bilgilere yer veren diğer bir seyahatname ise, Charles Henry Scott, **a.g.e.**, s. 216'da çarşı meydanında meyve ve sebzenin çok miktarda olduğuna işaret etmektedir.

¹⁹⁰ By A Lady {Andrew Neilson}, **a.g.e.**, s. 86-88.

Bütün bu bilgilere ek olarak, kayıtlarımızda alış-verişe konu olan tarım ürünleri şunlardır: Buğday, aklanmış buğday¹⁹¹, darı, pirinç, arpa, kestane, fındık, ceviz, badem, üzüm, üzüm yaprağı, penbe, soğan, sarımsak, tütün, armud, kiraz, incir, zerdali, erik, alma, şeftali, kavun, karpuz, araka, lahana, kuşkonmaz, bezelye, bakla, patlıcan ve bahçe mahsulleridir. Ayrıca çam sakızı, şarap ve laz arakısı da tarıma dayalı olarak elde edilen ürünlerdir¹⁹². Bunların hangilerinin üretildiği veya başka yerlerden getirildiğine dair, sicillere yansımış kayıtlar bulunmamaktadır. Ancak sicillerde tüm bu tarım ürünlerinin alım ve satımına şahit olunmaktadır.

4.5.4.2. Hayvan ve Hayvan Ürünleri

Hayvancılık, kazanın ve genelde Kırım coğrafyasında yaşayan hemen hemen bütün insanların en temel geçim kaynaklarından birisidir. Hayvancılık insanların belli bir kesiminin hayat tarzı olduğundan dolayı hayvan sayısı da çoktur.

İncelediğimiz döneme ait alış-veriş ve narh kayıtlarına konu olan ürün çeşidi pek çoktur. Hayvan olarak, at ve at çeşitleri, koyun, keçi, kuzu, sığır, öküz ve arı gibi örnekleri görülmektedir. Hayvan ürünleri arasında ise, büyük baş ve küçük baş hayvan eti, kuyruk yağı, don yağı, peynir, tulum peyniri ve bir çok çeşit bal yer almaktadır. Sicillerde yer almamakla birlikte herkesin ihtiyacını karşılamaya yetecek derecede kümes hayvanlarının olduğunu söyleyebiliriz. Ticari bir meta olmaktan ziyade tavuk, kaz, ördek ve hindi gibi hayvanlar bulunmaktadır. Bunu doğrulayacak bir veri olması hasebiyle Baron De Tott'un Kırım seyahatinde, kazların cinsleri konusunda şaşırdığını vurgulayan notlar bulunmaktadır¹⁹³.

¹⁹¹ K.Ş.S., 65-31a-144; aklanmış buğdayın kıymeti 600 akça olarak belirlenmiştir. Kayıtta nasıl ve ne şekilde bir ürün olduğuna dair ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır.

¹⁹² K.Ş.S., 47-44b-301; çam sakızının kutusu 25 akçadır.

¹⁹³ Baron De Tott, *a.g.e.*, s. 172.

Karasu kazası sicil kayıtları içinde, bıldırcın ağına ait bir bilgiyi notlarımız içerisinde aktarmıştık. Nitekim bıldırcın, eti ve yumurtası bakımından oldukça besleyici bir hayvandır. Mevsimine göre bolca avlandığını Baron De Tott'un notlarından da edinilmektedir. Sonbaharda Karadeniz'i aşan bu kuşlar, kıyı boyuna gerilen ağılara takılarak yakalanmaktadır¹⁹⁴. Bu durum da doğal olarak çok miktarda avlanmaları anlamına gelmektedir.

4.5.4.3. Sanayi Ürünleri

Karasu kazasında gerek iç piyasanın ihtiyaçlarını karşılamak, gerekse de dış piyasalara mal satabilmek amacıyla bir çok sanayi ürününün imal edildiği görülmektedir.

Dokuma ürünleri:

Basma, keten, bez, aba, Kastanboli bezi, çadır, atlas, ipek, ibrişim, iplik, çuval, Acem bogasi, Şam alaca, penbe, keçe, hasır, kilim, perde, yatak takımları, başlık çeşitleri, insanların iç ve dış kıyafet ürünleri, hamam takımları ve çeyiz eşyaları.

Deri ve deri ürünleri:

Koyun derisi, keçi derisi, kedi derisi, sincap derisi, tavşan, kurt ve dana derileri ile samur kalpak, kürk, çizme, posteki kürk, kemer ve hayvan koşum takımları belli başlı ürünlerdir.

Sarraf ürünleri:

Altundan yapılmış bilezik, küpe, yüzük, gerdanlık, kuşak başı, saç bağı, boyun bağı ve sırma gelmektedir. Gümüştan yapılmış olanlar ise, yüzük, küpe, bilezik, düğme, saat ve bir çok süs eşyalarıdır.

¹⁹⁴ Baron De Tott, a.g.e., s. 172-173.

El işi ürünleri:

Bu gruba ise bir çok mamül girmektedir. Bunlar, mobilya çeşitleri, hırdavat ürünleri, mutfak eşyaları, araba ve araba takımları, aydınlatma ve ısıtma eşyaları, temizlik eşyaları ile kişisel kullanılan bir takım ürünlerdir.

Ayrıca çalgı aletleri, saban demiri, varil, fuçı, kereste, kapu, yazı kağıdı ve küfe gibi eşyaları sayabiliriz. Yine bir çok alım-satımı yapılan silah çeşitlerini de ekleyebiliriz.

4.6. Ticaret

Karasu kazası, bulunduğu coğrafi konumu nedeniyle canlı bir ticarete sahip bulunmaktadır. Elimizdeki kayıtlarda gerek yabancı tüccarlara dair, gerekse kurulan ticari ortaklıklar sonrası görülen davalarda sınır ötesi ticaretin geliştiği anlaşılmaktadır.

4.6.1. Ticari güzergâh

Karadeniz ticaretinin ve evvelden beri İpekyolu vasıtasıyla süren ticari hayatın en önemli iki merkezi Kefe ve Azak limanlarıdır¹⁹⁵. Her iki liman vasıtası ile İran, Hazar Denizi'nin kuzeyi ve Anadolu tarafı, oradan da İstanbul vasıtası ile Avrupa arasında ticari bağlantılar kurulmaktadır¹⁹⁶. Kefe ve Azak limanları her bir malın buralarda toplanarak, tekrar buradan gideceği doğu-batı istikametlerine doğru dağıtıldığı ana merkez durumundadırlar¹⁹⁷. Doğudan Kefe'ye gelen malların, Azak limanına karadan gitmesi durumunda

¹⁹⁵ Öztürk, **a.g.e.**, s. 509, Halil İnalçık, **Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları, İncelemeler**, 2. bsk., İstanbul, Eren Yay., 1996, s. 212-213; Bursa ile Kefe, Akkırman arasındaki yünlü, pamuklu, ipek ve baharat ticareti aktarılmaktadır.

¹⁹⁶ Mantran, **XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat**, s. 149'da yazar, İstanbul'dan yola çıkan bir geminin bir haftadan daha kısa bir sürede Kefe limanına ulaştığını aktarmaktadır. Yine s. 42'de, Unkapanı bölgesi ve çevresindeki ambarların; Kırım, Trakya, Romanya ve Bulgaristan'dan gelen buğday ticareti için tahsis edildiğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca s. 144'de ise, Kırım'dan büyük çaplı tuz ticaretinin yapılarak İstanbul'a getirildiği bilgisine yer verilmiştir.

¹⁹⁷ Siroçkovskiy, **a.g.e.**, s. 51-52'de Kırım tüccarlarının gittikleri merkezleri kaydetmiştir. Buna göre; Büyük Nogay Ordası, Astarhan, Hacitarhan, Moskova, Riyazan, Yüryev, Kazan, Kiyef, Tebriz, Azyama, Misün, Şam, Roma ve Litvanya topraklarına uğranıldığı belirtilmiştir.

kullanılacak yol, Karasu kazası üzerinden geçmektedir. Kefe'ye gelmesi gerekenler için kullanılan yol ise yine aynı istikamettedir. Bilhassa İran ve uzak doğudan Kefe'ye gelen malların, Kırım illerine dağıtılmasında Karasu ilk uğranılması gereken merkezdir. Nitekim Karasu'daki ekonomik faaliyetlere oransal açıdan baktığımızda, ticaretin en büyük paya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ticaretin arkasından esnaf ve kolları, hayvancılık, tarım ve savaş ganimetleri gelmektedir.

Ayrıca Mısır ve Suriye'de Memlûkler zamanından beri canlı bir kürk, cariyeye ve köle ticareti bulunmaktadır. Osmanlı Devleti, Kırım ile Memlûkler arasındaki bu ticareten gayet iyi pay almaktaydı. Ancak daha sonraki dönemlerde Mısır ve Suriye'nin Osmanlı toprağı olması, ticari potansiyelin bir miktar düşmesine neden olmuştur. Buna karşılık Tokat-Amasya-Ankara yayının içinde kalan yerleşim yerlerinin parlak bir gelişmişliğe sahip olmaları, Kırım şehirlerine kadar yansımaktadır. Her türlü münasebetin Kırım ile bu şehirler arasında sağlanarak, sürekli gidiş-gelişlerin olduğu görülmektedir¹⁹⁸. Nitekim Karasu kazasının nüfus yapısını tahlil ettiğimizde, Amasya, Çorum, Tokat hatta Kastamonu ve Safronboru gibi yerleşim yerlerinden göç edenlerin gerek istihdam, gerekse iktisadi anlamda kalkınmaya etkileri olduğunu söyleyebiliriz. Alış-verişe konu olan bazı mallar vasıtası ile bu bağlantı çok rahat ortaya konulabilmektedir.

Diğer yandan yerli tüccarın tercih ettiği işlerin başında, Nogay bölgesine mal götürerek satmak gelmektedir. İşlenmiş mallara karşılık esir, hayvan ve hayvan ürünleri alınmaktadır¹⁹⁹. Ayrıca Çerkes²⁰⁰ ve Abaza²⁰¹ topraklarına sıklıkla gidildiği kayıtlarda görülmektedir. Tüm bunlara ilave olarak Soğdak ile de canlı bir alış-verişin olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır²⁰². Aynı zamanda Erzurum'a geçildiğini, oradan da Haleb'e

¹⁹⁸ Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, c.I, s. 375-379.

¹⁹⁹ K.Ş.S., 25-108a-1082.

²⁰⁰ K.Ş.S., 33-37b-357, 25-40b-411.

²⁰¹ K.Ş.S., 33-96b-869.

²⁰² K.Ş.S., 65-1a-4.

kadar varıldığını bilmekteyiz. Tokat gibi dokumanın geliştiği yerlere götürülen mallar da, buralardaki esvâb meta ile değiş-tokuş edilmektedir²⁰³.

Yine Moskov, Akkerman, Kavşan ve Leh'e uzanan bir güzergâh da ticari olarak kullanılmıştır²⁰⁴. Yabancı tüccarların ise Karasu'ya gelirken toplandıkları merkez ise, Trabzon'dur²⁰⁵. Bir depo hüviyetinde olan Trabzon'daki mallar, buradan denizyolu ile Kırım sahillerine nakledilmektedir. Kırım ve Karasu kazasına gelen tüccarların genelde Acem olması, Trabzon'a, ulaşan malların menşei konusunda bize yeterince bilgi vermektedir. Ancak bazı kayıtlarda Acem tüccarının Anadolu içlerinden de mal alıp geldiğine şahit olunmaktadır²⁰⁶. Acem'den karayolu ile çıkan mallar, Trabzon'a oradan da denizyoluyla Kırım limanlarına uğramaktadır. Karasu'ya gelen tüccarların arasında çoğunluğu Acem'ler oluştururken, onlardan sonra Ermeni ve Yahudi tüccarların geldiği görülmektedir²⁰⁷. Tüm bu tüccar kabilelerinin Karasu kazası dışına, Kefe, Gözlevi, Balıklağö ve oradan da Kırım içlerindeki diğer şehirlere de gittikleri kayıtlardan öğrenilmektedir²⁰⁸.

4.6.2. Ticari sınırlamalar

Kırım Hanlığı, sınırları içerisinde faaliyet gösteren tüccar ve yerli esnafın korunmasına büyük özen göstermiştir. Dış ticari münasebetlerin gelişmesini bir taraftan temin etmeye çalışırken, bir taraftan da içerideki ticari hayatın olumsuz etkilenmemesine gayret göstermiştir. Bütün bu hassas ve öncelikli gördükleri hususları aşabilmek maksadıyla, bir takım düzenlemeler yapmışlardır. Bu amaçla sicillerde, ticari konular içinde sıklıkla yabancı tüccarlara getirilen sınırlandırmalara şahit olunmaktadır. Müdahalenin hareket noktası, yerli tüccar ve üreticiyi korumak olduğu, net bir ifade ile

²⁰³ K.Ş.S., 25-32a-332.

²⁰⁴ K.Ş.S., 25-35a-358.

²⁰⁵ K.Ş.S., 25-121b-1235.

²⁰⁶ K.Ş.S., 25-7b-73; Acem tüccarına dair yazılan fermanında, Anadolu ve Tokat yakasından getirdikleri malları İskele Emin Gümrüğü'ne uğradıktan sonra satmaları buyuruluyor.

²⁰⁷ K.Ş.S., 33-87b-783.

²⁰⁸ K.Ş.S., 25-7a-59.

hanlık merkezinden gönderilen bir çok ferman ve yarlğ vasıtasıyla öğrenilmektedir²⁰⁹.

Acem'den esvâb ve bez satmak için gelen Acem tüccarların, öncelikle ticaret yapabilmeleri için izin almaları gerekmektedir. İzin için sultan hazretlerinden, Karasu zabıtasına hitaben yazılmış bir yarlğa ihtiyaç vardır. Şüphesiz sultan hazretlerine ulaşmada, uğranılıp onay alınacak ilk makam ise Kalgay Sultan kapısıdır. Tüm bu işler tamamlandıktan ve verilen izin çerçevesi çizildikten sonra ancak ticaret yapabilirlerdi²¹⁰. Kısaca her dileyen istediği gibi ticaret yapmak maksadıyla hareket edemezdi.

İncelediğimiz hükümlerden anladığımız kadarıyla, zaman zaman izne rağmen yabancı tüccara müdahale edildiğine de şahit olunmaktadır. Özetle bir Acem tüccarına verilen izin fermanında; Karasu'da bulunan Mehemed Mirza kulumuzun hanında sakin olan Acem zimmîlere, bez, yazma ve bükme sattırılmadığı vurgulanmıştır. Acem tüccarlar ise, bu müdahale nedeniyle mallarını başka yere nakledeceklerini belirtmişler. Bunun üzerine han, "emri şerifim ile mahalleye çıkmadan zikr olunan eşyaları oldukları yerde satmalarına izin vermiştim. Bu durumda gerek emin gerekse de zabıta hiçbir ferde dokunmayalar" diye buyurmuştur²¹¹. Burada dikkat çekici önemli bir husus bulunmaktadır. Yani Acem tüccarının başka bir yere gitme ihtimalinin belirmesinin yaratacağı olumsuzluktan da çekinilmektedir. Kısaca Han, Acem tüccarının ticaret yapmasını memleket ekonomisi için faydalı görmektedir.

Yine başka bir ferman da, Acem zimmîlerin buldukları yerde mal satmalarına izin verildiği vurgulanmıştır²¹². Acem ve diğer tüccara mal satma konusunda defalarca yapılan uyarılarda, gümrük ödeyerek getirdikleri malları

²⁰⁹ K.Ş.S., 25-7b-72; Kadıya gönderilen bu ferman da, özellikle İskele Emîni Gümrüğü'nde vergisi ödenen malları dükkanlara satabilecekleri belirtiliyor. Şehir içinden asla mal alıp satmalarına müsaade edilmiyor. Aynı ferman K.Ş.S., 25-7b-73 numaralı hüküm ile Karasu zabıtalara da ferman olarak gönderilmiştir. Bu durum konuya ne denli önem verdiklerinin ispatıdır.

²¹⁰ K.Ş.S., 25-52a-521.

²¹¹ K.Ş.S., 25-9a-90.

²¹² K.Ş.S., 25-7b-67.

sadece belli bir süre zarfında satmak koşuluyla izin verildiği, fermanlarda ayrıntısıyla belirtilmiştir. Kısaca han, bu fermanlarda, tüccara uymak zorunda oldukları koşulları, Karasu Kadısı ve zabıta kullarına şöyle buyurmaktadır: Mütemekkin zımmîyan ve Acemiyan tâifesi dar-ı devletimize gelüp Acem Tokat'dan ve diğer vilâyetden getürdüğü eşyaları yalnız satmayub şehrimize getirdikleri bizden aldıkları her malı da satıyorlar. Acem tâifesi Karasu'dan, Kefe'den, Gözlevi'den, Balıkloğı'dan ve Kırım içindeki gayri şehirden aldıklarını satarak ticaret yapıyorlar. Bu duruma karşıyız. Ancak gemiden gümrük vererek getirdiklerini satmalarına izin verilmiştir. Acem tâifesinin Karasu'da aldıklarını 15 güne kadar satmaları, satamazlarsa Karasu Kadısı Efendi'nin siciline kaydolunduktan sonra hesap olunması emrimdir Cemaziyelevvel 1095²¹³.

Bütün bu uyarılara rağmen, yine de bir takım suistimallerin olduğu görülmektedir. Zaman zaman Acemler'in, Karasu'da bulunan Acemler'e ait dükkanlarda, halka mal satıp karşılığında tekrar mal alıp onu da sattıklarına dair şikayetler kaydedilmiştir²¹⁴.

Ayrıca ticaret yapanlara yönelik Karasu'daki görevlilerin de uygunsuz davrandıklarına dair uyarı içeren bir ferman kaydına da rastlanılmaktadır. Ferman özetle; Sefer Gazi Ağa Zâde Mehemed Mirza'ya ait olan ticaret sarayını kiralayan odabaşının, handan malları ile çıkan zımmîlerin limanda mallarına karşılık akça ödediklerinden dolayı, Karasu'da kendilerine mani olunmaması gerektiği vurgulanmıştır. Ardından da odabaşının eskiden beri kural olan mal karşılığı aldığı birkaç akçadan fazla almaması ve buna göre uygun hareket edilmesi hususu belirtilmiştir. Bu sayede ticaret erbâbı zımmîlerden haksız para alımının önüne geçilmek istenmiştir²¹⁵.

²¹³ K.Ş.S., 25-7a-59 ve K.Ş.S., 25-7b-73; bir başka ferman ile gümrüğe muhakkak uğranılıp ondan sonra malların satılabileceği, başkaca mal alıp satılmaması Acemiyan tâifesinin ileri gelenlerine iletilmesi isteniyor.

²¹⁴ K.Ş.S., 25-33b-347.

²¹⁵ K.Ş.S., 25-7b-68 ve 25-91a-932.

4.6.3. Ticari Ortaklıklar

Ticari beraberliklerin kuruluşu, amacı, paylaşımı gibi ayrıntıların kaydedildiğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak ortaklıklar kurulduktan sonra çıkan sorunlara çözüm bulmak maksadıyla tarafların mahkemeye geldikleri bilinmektedir.

Yalnız zaman zaman elindeki parayı bir başkasına verip, ticaret yaparak çoğaltmasını isteyenler olduğu da görülmektedir²¹⁶. Bu tür kayıtlarda verilenlerin miktarı ve ticaret sonrası elde edilenlerin dökümü yapılarak, kârlılığın hesabı sicile kaydettirilmektedir.

Sicillerde, ortaklığın zarar edilmesi ile bitirildiği ve zararın miktarının ne olduğunu ifade eden davalar da görülmektedir²¹⁷. Genelde Müslim-Müslim, gayr-i müslim-gayr-i müslimle ortaklık kurmasına özen gösterilmiştir²¹⁸. Elimizdeki döneme ait kayıtlarda kurulan ortaklıklara konu olan mal ve işletmeler ise şunlardır; kazan²¹⁹, esvâb²²⁰, arpa ve buğday tarlasının ürününe²²¹, kavun²²², meyhane²²³, alma, erik ve araka²²⁴, soğan, sarmusak²²⁵ ve diğer bağçe malları²²⁶.

4.7. Satılan Ayıplı Malın İadesi ve Alış-Verişte Aldanma

Herhangi bir malın alınıp satılması sonucunda ortaya çıkan sorunlar bu gruba girmektedir. Alış-verişler sonrası alınan mallarda çıkan sorunların giderilmesi maksadıyla kadıya yapılan başvuruların sayısı oldukça çoktur.

²¹⁶ K.Ş.S., 25-95a-964.

²¹⁷ K.Ş.S., 25-108a-1082 ve 25-46b-464.

²¹⁸ K.Ş.S., 25-109b-1099, 25-108a-1082, 25-76a-810 ve 25-50a-499.

²¹⁹ K.Ş.S., 25-109b-1099.

²²⁰ K.Ş.S., 25-108a-1082.

²²¹ K.Ş.S., 25-76a-810.

²²² K.Ş.S., 25-50a-499.

²²³ K.Ş.S., 25-37b-379.

²²⁴ K.Ş.S., 25-36a-368.

²²⁵ K.Ş.S., 25-19a-195.

²²⁶ K.Ş.S., 25-15a-150.

Hemen hemen akla gelebilecek bir çok çeşit malın iade konusu olduğu görülmektedir.

Tarafları incelediğimizde ise Müslim-Müslim, gayr-i müslim-müslim veya gayr-i müslim-gayr-i müslim olabilmekte idi. Mahkemede şahitlerin şehâdetiyle, alınan ve/veya satılan meta ile kölenin evsafında bozukluk varsa, genelde verilen karar malın iadesi şeklinde olmaktadır. Örnek olarak kayıtlarda; alınan bir balın eski çıktığından²²⁷, aldığı atın herhangi bir sakatlığı veya hastalığı olduğundan²²⁸, tütünün iyi yanmadığından²²⁹ bahsedilmektedir. Yine, sığır²³⁰, öküz²³¹, kazan²³², yün²³³, bogasi²³⁴, çizme²³⁵, yay²³⁶, basma²³⁷, araba²³⁸, kiremit²³⁹, dülbend²⁴⁰, çerkes yapence²⁴¹ ve tay²⁴² v.b. ile ilgili bir çok kusur ve iade talebinin mahkemeye yansıdığı görülmektedir.

Bu arada bir mal gibi alınıp-satılan, cariye²⁴³, Kazak²⁴⁴, Çerkes kızı²⁴⁵ ve köle²⁴⁶ alış-verişlerinin de şikayet konusu olduğuna rastlanılmaktadır. Zaman zaman köle alış-verişlerinde de söylenenlerin aksine bir durumla karşılaşıldığını konu alan sicil kayıtları bulunmaktadır. Örneğin Rus asıllı diye

²²⁷ K.Ş.S., 25-86b-893.

²²⁸ K.Ş.S., 25-118b-1194, 25-117a-1175.

²²⁹ K.Ş.S., 25-20a-216.

²³⁰ K.Ş.S., 25-26a-276.

²³¹ K.Ş.S., 25-117a-1176.

²³² K.Ş.S., 25-26a-271.

²³³ K.Ş.S., 33-92b-828.

²³⁴ K.Ş.S., 33-80b-734.

²³⁵ K.Ş.S., 33-80b-731.

²³⁶ K.Ş.S., 33-78a-705.

²³⁷ K.Ş.S., 33-77a-695.

²³⁸ K.Ş.S., 33-76b-688.

²³⁹ K.Ş.S., 33-69b-617.

²⁴⁰ K.Ş.S., 33-55a-527.

²⁴¹ K.Ş.S., 47-62a-433.

²⁴² K.Ş.S., 47-63a-442.

²⁴³ K.Ş.S., 33-45b-446.

²⁴⁴ K.Ş.S., 33-25a-213.

²⁴⁵ K.Ş.S., 33-90a-806 numaralı dava metninde; 13 600 akçaya alınan çerkes kızının, yüzünde, gözünde şiş ve kafasında kırık yeri ile şişleri olduğundan dolayı iade edilmek istenmiştir. Daha sonra mahkeme huzurunda bu şikayetlerin ayıp olduğuna şahitler şehâdet edince, kadı iade isteğini onaylamıştır.

²⁴⁶ K.Ş.S., 33-56a-545.

alınan bir kölenin Boğdanlı çıkması üzerine aldatıldım diyerek mahkemeye başvurulmuştur. Mahkeme de, şahitlerin ifadeleri üzerine yanılıcı bir durum varsa, alış-verişe konu olan meblağın geri ödenmesine karar vermektedir²⁴⁷. Yine köle diye satılanın reaya olduğu, bundan dolayı da iadesinin talep edildiği de kayıtlarda yer almaktadır. Söylenilenin aksine bir durum mahkemede şahitlerce ispatlandığı sürece, iddia sahibinin lehine hüküm verilmesini sağlamaya yetmektedir.

Mahkemelere bütün ayıplı mal iadesi başvuruları şüphesiz kabul edilmemektedir²⁴⁸. Malın alındığı tarihten sonra kusurun oluşup oluşmadığını, kadı mahkemede şahitlere sormaktadır²⁴⁹. Eğer onlar sonra olduğunu ya da kusurlu olduğu halde göz göre göre alındığını²⁵⁰ belirtirlerse, mahkemenin hükmü satın alanın aleyhine olmaktadır.

Ayrıca ticari alış-veriş sonrası taraflardan birinin, elinde olmadan hata yaptım diyerek alış-verişten cayıp, mahkemeye geldiği de görülmektedir. Örneğin sarhoş iken atını satan şahıs bile aldandım diyerek mahkemeye gelip, alış-verişin reddini talep ediyor ve mahkeme de kendisini haklı bularak reddi onaylıyor²⁵¹. Yine aynı malın birkaç kişiye birden satıldığını öğrenen alıcı şahsın müracaatında, malı ilk satın alana iade olunuyor, diğerlerinin ödediği meblağın geri ödenmesine karar veriliyor²⁵².

4.8. Vergi

Kırım Hanlığı, iç işlerinde özerk, dış işlerinde ise kısmen Osmanlı Devleti'ne bağlı bir yapı üzerinde bulunmaktadır. Bu nedenle bulunduğu

²⁴⁷ K.Ş.S., 25-42a-426.

²⁴⁸ K.Ş.S., 33-35a-324; “Aldığı kömürün altı ufaklı çıktı diyerek, iadesi için mahkemeye başvurursa da mahkeme bu talebi kabul etmemiştir.”

²⁴⁹ K.Ş.S., 47-74a-544; bir Yahudi atın ayıbı var diyerek iadesini ister ama ayıbın alındıktan sonra olduğu belirtilince isteği reddolunur.

²⁵⁰ K.Ş.S., 47-63a-442 numaralı kayıta aldığı tayın kusurunu gördüğüne şehâdet edildiğinden iade talebi kabul edilmemiştir.

²⁵¹ K.Ş.S. 25-81a-851.

²⁵² K.Ş.S., 25-57b-585.

bölgede güçlü olabilmesi bir çok noktada başarılı olmasına bağlıdır. Şüphesiz bunların başında, askeri, idari ve ekonomik hususlar başta gelmektedir.

Her devlet gibi Kırım Hanlığı'nın da, gelir ve giderlerinin yansıtıldığı bir bütçesi bulunmaktadır. Tüm gelir ve giderlerin nasıl tasnif edildiğini siciller vasıtasıyla edinmemiz mümkün değildir. Bu nedenle vergi açısından izlenen muhasebe tekniğini de kavramamız mümkün olamamaktadır. Nitekim kayıtların içinde toplanan vergiler hakkında, düzenli ve ayrıntılı bir vergi tahsilatına dair belge yer almamıştır.

Diğer yandan Karasu kazasında toplanan vergiler içinde ilk akla gelen gayr-i müslimlerden alınan cizye vergisidir. Cizye, gayr-i müslimlerin sağlıklı ve güvenlik içinde yaşamalarının bir karşılığı olarak alınan şer'i bir vergidir²⁵³. Cizye vergisini ödeyen zimmîler, dini, hukuki, can ve mal güvenliklerini garanti altına almış oluyordu. Ayrıca kendilerinden askerlik hizmeti istenmiyordu. Hanlık tahsilat yapmak üzere seçtiği şahıslar vasıtasıyla bu vergiyi toplattırmaktadır²⁵⁴. Bu amaçla 1095 / 1683-1684 yılına ait yerleşik ve göçebe reayanın cizyelerini toplamak üzere, Bazargan Moşi görevlendirilmiştir. Kadiya yazılan ferman vasıtasıyla cizyeleri Moşi'nin hesap edeceği vurgulanırken, ona vermemeye yeltenenlerin olabileceği uyarısında da bulunulmuştur. Bunun üzerine Karasu kadısından, ödemekte zorluk çıkaranlara müdahale etmesi gerektiği istenmiştir. Ayrıca fermanında kadının vermemek isteyen zimmîden cizyesini alarak Moşi'ye vermesi gerektiği emredilmiştir²⁵⁵. Gerek fermanında gerekse diğer belgelerde miktarına dair kayıt olmamakla birlikte, cizye veren reayaların başına "Cemaatbaşı" ve "Kethüda" atandığına dair elimizde bir atama kaydı bulunmaktadır²⁵⁶. Bu atama fermanında, reayanın bu atanan şahsın sözünden çıkmaması gerektiği özenle vurgulanmıştır.

²⁵³ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul, Dergay Yayınları, 1985, s. 136.

²⁵⁴ Ülküsal, *a.g.e.*, s. 39.

²⁵⁵ K.Ş.S., 25-7b-70.

²⁵⁶ K.Ş.S., 25-9b-98.

Karasu'da faaliyet gösteren esnaf ile ilgili vergilendirmeler düzenli olmamakla birlikte, bazı kayıtlar da göze çarpmaktadır. Elimizdeki bir örnekte: tüm kasaplara gönderilen bir hükümde, bir davara gerek sekban gerek başkası 15 akça tamga verecek, diğer köylerden sekban olanlar ise birer beşlik, sekban değilse 3 akça vermek zorunda oldukları bildirilmektedir²⁵⁷.

Bir diğer toplanan vergi ise "tekâlif-i örfiye"dir. Tekâlif-i örfiye olağan dışı bir vergidir. Osmanlı Devleti'nde başlangıçta savaş harcamalarına halkın katkı sağlaması maksadıyla konulmuş iken, 17. yüz yıl sonlarında olağan, hatta sürekli alınan bir vergi haline gelmiş ve hane hesabı ile vergilendirme düzenlenmiştir. Sicil kayıtlarından anlaşıldığı üzere, mahalle cemaatına tekâlif-i örfiye miktarı bildirilmektedir. Mahalle cemaatı ise bu vergiyi kendi aralarında toplayarak imamlarına teslim etmektedir. Sıhhatli nüfus ve hane miktarları elimizde olmamakla birlikte, elimizdeki kayıtlardan birisinde, Çingene mahallesi cemaatının tekâlif-i örfiye için 30 000 akçayı imamları Abdullah Efendi'ye verdikleri görülmektedir²⁵⁸. Öte yandan bu tür vergilendirme kapsamında yer alan başka sicil kayıtları da yer almaktadır²⁵⁹.

Yine Bora Gazi Geray (1588-1608) zamanında, "Tüfenkçi Ulufesi" namıyla ahali tarafından ödenen bir vergi konmuştur²⁶⁰. Bu verginin ne miktarda, ne vakit ve nasıl toplanacağı hakkında herhangi bir malumat olmamakla birlikte, incelediğimiz dönemde alınan vergiler arasında yerini korumuştur²⁶¹.

Sicillerde nadiren de olsa vergi ile ilgili değişik problemler karşımıza çıkmaktadır. Mesela, Hazar haracını toplayanlar arasındaki koordinasyonsuzluktan dolayı, kimin kime vergisini ödediği noktasında anlaşmazlık çıkmıştır. Ancak mahkeme tarafları dinledikten sonra haracı

²⁵⁷ K.Ş.S., 65-3b-16.

²⁵⁸ K.Ş.S., 33-23a-192.

²⁵⁹ K.Ş.S., 33-82b-749.

²⁶⁰ Halim Giray, **a.g.e.**, s. 62.

²⁶¹ K.Ş.S., 25-5a-42, 25-5b-46, 25-9a-91.

kimin aldığını bularak meseleyi çözmüştür²⁶².Yine ödenen haraca karşılık alınan temessükün, ellerine geçmediğine dair mahkemeye başvurulduğu görülmüştür. Mahkeme temessükün kimde olduğunu tarafları dinleyerek bulmuş ve diğerlerine ulaştırılmasını kararlaştırmıştır²⁶³. Bunlara ilaveten bir başka davada, ödeme yapmamış olan zimmîler tespit edilerek, 1096 / 1684 senesine ait haraçları belirlenmiş ve ödemeleri karar altına alınmıştır²⁶⁴.

Ezcümle elimizdeki bir belgede ise, daha başka adlar altında vergi alındığı bilgisine ulaşılmaktadır. Mesela, Kalgay Sultan'ın Kaymakamı Mustafa Ağa'nın, haraç için gönderdiği tezkiresinde, keten aşarı ve odun akçesi toplamak üzere bir adam yolladığı belirtilmektedir. Ayrıca tezkire içinde, vergi toplanması sırasında gönderilen tahsildara karşı gelinmemesine dair uyarıda bulunulmuştur. Öte taraftan gönderilen tezkirenin, Kalgay Sultana bağlı reayaya ait olduğu bilhassa ifade edilmiştir (Zilhicce 1094/Kasım-Aralık 1683)²⁶⁵.

²⁶² K.Ş.S., 25-9a-91.

²⁶³ K.Ş.S., 25-52a-519.

²⁶⁴ K.Ş.S., 25-15b-160.

²⁶⁵ K.Ş.S., 25-4a-24.

SONUÇ

Kırım, coğrafya olarak bir çok Türk boyunun gelip-geçtiği veya yurt tutup yerleştiği bir bölge olmuştur. Bölgede bilinen ilk yerli halkın Skitler olduğu bilinmekle birlikte, daha sonra Yunan kolonilerinin kurulması ile ticari anlamda bir çok kaynakta adı yer almıştır. Bu gelişmeler sonrasında Skitlere ilave olarak Yunan, Slav ve Germen kabileleri de görülmeye başlamıştır. M. S. 374 yılında, Hunlular'ın batıya olan göçü Aybars komutasında Kırım'a ulaşmıştır. Aybars, Gotlar'ı bölgeden çekilmeye zorlamış ve de bunu başararak boşalan bölgeleri ele geçirmiştir. Hunlular'ın ardından, Avarlar ve Hazarlar Kırım'a gelerek egemenliklerini kurmayı başarmışlardır.

Hazarlar, Kırım'ın Türkleşmesi hususunda en önemli rolü oynamışlardır. Onların sayesinde ilk Türk şehirleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmelerden sonra, yani XIII. yüzyılın başlarında Ruslar'ın bölgeye inme teşebbüsleri olmuştur. Daha önce bölgeye ulaşan Anadolu Selçukluları, ardından da bir süre sonra başlayan Altın Orda hakimiyeti tüm dış etkileri bölgeden uzaklaştırmıştır. Nitekim Altın Orda zamanında Berke Han'ın gerek Müslüman olması, gerekse de sıkı bir iskan politikası uygulaması, Kırım'da, Türklüğün her yönden yerleşerek gelişmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda ilk olarak Türkistan ve Harezmi ile ticari bağlantılar kurulmuş ardından da Karadeniz ticaretinde önemli bir yere sahip olan Venedik ve Cenevizliler'le ticari ilişkiler temin edilmiştir. Ezcümle Kırım ekonomik anlamda kalkınmaya ve gelişmeye başlamıştır.

Altın Orda Devleti hükümdarı Toktamış Han'ın, Timur'a üst üste iki kez yenilmesi sonucu ülkesi parçalara ayrılmıştır. Bu parçalardan bir tanesini de Kırım Hanlığı oluşturmuştur. Fakat Kırım, Altın Orda hanlarının iç mücadeleleri esnasında sığındıkları bir merkez olduğundan dolayı, bölgede karışıklık uzun süre devam etmiştir. Cengiz soyundan gelen bir çok hanzadenin Kırım topraklarını da içine alan hakimiyet mücadelesi sırasında, Kıpçak bozkırından göç eden Şirin kabilesi Kırım'a yerleşmiştir. Altın Orda

Hanı olan Seyyid Ahmed Han'dan ziyade Kırım'ın denetimi Şirin Kabilesi Beyi Tekene'nin eline geçmiştir. Tekene, Cengiz soyundan Gıyaseddin Bey'in oğlu Hacı Geray'ı Kırım'a davet etmiştir. Hacı Geray'ın Kırım'a gelmesi ile de bağımsız bir Kırım Hanlığı ortaya çıkmıştır (XV. yüzyılın ilk yarısı).

Hacı Geray, Altın Orda ile Cenevizliler'e karşı hatta Moskova Knezliği ile Lehistan-Litvanya Knezliği arasında tutunmak, güç toplamak ve hakim olabilmek mücadelesini verirken, Osmanlı Devleti ile ilişki kurmayı, Fatih Sultan Mehmet'in yardımını temin etmeyi denemiştir. Kurulan ilk ilişki sonucunda, Osmanlı Devleti gönderdiği donanma vasıtasıyla destek vermiştir ama istenilen netice elde edilememiştir. Karadeniz hakimiyetinin sağlanması, ticari olarak Ceneviz direncinin kırılması ve daha bir çok konuda Kırım, Osmanlı Devleti'nin kayıtsız kalabileceği bir coğrafya değildi. Nitekim Hacı Geray'ın oğulları arasındaki taht kavgası esnasında, Şirin Kabilesi'nin Beyi Eminek Mirza'nın daveti üzerine Osmanlı donanması Kırım'a gelerek Mengli Geray'ı tahtına oturtmuştur. Kırım Hanlığı ile temin edilen bu ilişki sonrasında Osmanlı Devleti'nin Kırım üzerindeki hakimiyeti tesis edilmeye başlamıştır. Artık Kırım iç işlerinde serbest, dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı bir konuma gelmiştir. Kırım Hanlığı'nın teşkilatında da bir takım değişiklikler olmuştur. İstanbul'daki Şeyhülislâm'a bağlı bir Müftülük ve Kadılık sistemi kurulmuştur. Han ve hanın tayin ettiği "Kalgay" ve "Nureddin" gibi makamlar ile kabile aristokrasisine dokunulmamıştır. Yalnız Kırım yarımadasındaki stratejik bir yer olan Kefe şehri, Kırım Hanlığı'ndan ayrılarak bir Osmanlı sancağı şeklinde teşkilatlandırılmıştır.

Öte yandan Kırım, Karadeniz ve Karadeniz'in kuzeyi açısından stratejik ve jeopolitik bir konuma sahiptir. Aynı şekilde Karasu kazası da Kırım yarımadasındaki önemli şehirler arasında bir yol üstü merkezidir. Karasu kazasının hangi tarihlerde kurulduğu tam olarak belli olmamakla birlikte, 1475'ten önce kurulduğu eldeki verilere göre kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Karasu kazasındaki "bazar" ekinin sicillerde asla yer almadığı tespit edilerek, çok önemli bir noktayı düzeltme imkanına sahip olduk. Bu ek, bizim

çalışmamızın tarihi sınırı olan 1744 yılından sonra, Karasu için kullanılmış olmalıdır.

Karasu kazasının toprakları, idari açıdan hem merkez teşkilatın hem de bir takım kabilelerin hakimiyeti altındadır. Kırım Hanlığı'nın bu yapısı karmaşık gelmekle birlikte, sicillerde görüldüğü üzere kazanın en yetkili sorumlusu olarak Kadı görülmektedir. Klasik anlamda buradaki kadı, Karasu kazasında da her alandan sorumlu ve etkili idi. Kadı kazanın her konudaki problemlerini gidermeye çalışırken, bir taraftan da merkez ile kaza halkı arasında da köprü vazifesi görerek sağlıklı bir toplum yapısının oluşumunu sağlamaktadır. Bir çok Osmanlı yerleşim biriminde olduğu gibi, Karasu kadısı da kazaya gitmeyerek yerine vekil olarak "Naib" göndermiştir. Ayrıca naib ve yönetici olarak karşımıza çıkmamakla birlikte Müftüler'in de fetva makamı olarak hizmetleri çok önemli idi. Müftüler'in sosyal meselelerin çözümünde ve mahkemeye yansıyan davalarla ilgili ortaya koydukları görüşleri sayesinde, bir çok sıkıntı bertaraf edilerek önemli faydalar sağlanmıştır.

Karasu kazasının yönetiminde, kadıya yardımcı bir çok görevli bulunmaktadır. Bilhassa güvenliğin temininde Serdar, Bölükbaşı ve Odabaşı gibi amirler görev almakta idiler. Bölgede çeşitli kabilelerin kendilerine has dinamikleriyle faaliyette oldukları gibi, Osmanlı Devleti'ne ait ateşli silahlar kullanan çeşitli askeri sınıflardan oluşan bir askeri birlik te bulunmaktadır. Zaman zaman çeşitli güvenlik güçlerinin olması sonucunda, yetki karmaşasının da yaşandığı olmuştur. Bazen kadının emirlerine uyulmaksızın hareket edilmesinin yarattığı sıkıntıları konu alan uyarı fermanlarına rastlanılmaktadır. Kırım Hanı, kazanın tek sorumlusu olan kadının yetki sınırlarını tekrar vurgulamak amacıyla gönderdiği fermanlarıyla diğer yetkilileri belli aralıklarla uyarmıştır. Sonuçta ehl-i örfün, ehl-i şer'e olan tabiyetinin sağlanması meselesi küçük sorunlara rağmen sağlanabilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin idari yapılanmasında yer alan kazalarla, incelediğimiz Karasu kazası bir çok noktada benzerlikler göstermektedir.

Benzerliklerden ilki “Nakibüleşraf Kaymakamlığı” idi. Hz. Peygamber soyundan gelen kimselere yani seyyidlere bir takım imtiyazlar tanınmıştır. Karasu’da bu imtiyazları elde etmek amacıyla sahte beratlarla seyyidlik iddiasında bulunanları engellemek için bu makam oluşturulmuştur. Nitekim seyyidlerin sahte veya gerçek oldukları hususunda mahkemeye yansıyan fazlaca bir dava olmaması bu makamın iyi çalıştığının göstergesidir.

Öte taraftan Karasu kazasının fiziki yapısı diğer kazalara benzer, klasik bir durum arz etmektedir. Sadece güvenli bir iç bölgede olmasından dolayı olsa gerek, kazada bir kale bulunmamaktadır. Yine bir kabileye ait olmasına rağmen Şirin Beyi sarayından söz edilmesi ilgi çekicidir. Karasu, Kefe ile Akmesjid arasındaki bir kara yolu üzerinde bulunduğundan dolayı, ticari mekanların sayıca çok olmasına neden olmuştur. Nitekim Kafkasya üzerinden veyahut deniz yolu ile Kefe’ye ulaşan herkes, Kırım içlerine ya da Avrupa’ya yolculuğunda Karasu kazasından geçmek zorundadır. Tüm bu ticari amaçlı veya diğer nedenlerle gelen-gidenlerin çok olması, doğal olarak bir çok ticari mekanın oluşmasını temin etmiştir. Ticari yapılara ilave olarak, dini ve sosyal yapılar da her İslâm şehrinde teşekkül ettiği gibi, Karasu kazasında da inşa edilmiştir. Yine araştırdığımız 61 yıllık süreç içerisinde önce ve daha sonra kurulan mahalleler çok rahat gözlemlenmiştir. Mahallelerde yaşayan insanların barınma ihtiyacını gideren evlerin yapı olarak özellikleri de, hem maddi hem de mimari olarak kaynakların müsaade ettiği ölçüde ortaya konulmuştur.

Karasu kazasının sahip olduğu bir diğer müessese olması hasebiyle vakıflar, sosyal ve dini hayat üzerinde önemli bir yer tutmaktadırlar. Vakıfların çeşitleri, kuruluş amaçları ve işletilmesi ile adları sicil kayıtlarından tespit edilebilmektedir. Vakıfların Karasu kazasında sosyal ve içtimai hayattaki rollerini ortaya koyabilecek bir çok veri bulunmaktadır. Vakıflara ait maddi imkanların ortaya konulması sayesinde kaza içindeki ekonomik güçleri hakkında da bilgiler edinilmektedir.

Diğer yandan Karasu kazasının nüfus yapısını doğru bir şekilde ortaya koymak sorun olmakla birlikte, elde edebildiğimiz veriler ışığında; 1660 yılında Karasu'da tahmini 27.500 Müslüman ile 2.800 gayr-i müslim yaşamaktadır. Ancak 1855 yılında By A Lady {Andrew Neilson}'a ait bir kayıta ise, toplam 15.000 kişinin yaşadığı kaydedilmiştir. Tereke dökümlerinden yola çıkılarak yapılan tespitlere göre bir hanede anne, baba ve iki çocuğun olduğu görülmektedir. Yani Müslüman veya gayr-i müslim ailenin ortalama nüfusu 4 kişiden oluşmaktadır. Ezcümle Karasu yerleşim olarak, bu nüfus potansiyeli ile büyük bir yerleşim yeri olduğunu ispat etmektedir. Ulaştığımız bu nüfus rakamlarının yanı sıra, nüfusun çok çeşitlilik gösterdiği de kayıtlara yansımıştır. Etnik yada dini olarak veya dini ve geldikleri yere göre farklılıklar gösteren bu insanlar ile yerli halk olan Kırım Tatarları bir arada yaşamışlardır. Bu durum kazanın ne denli zengin bir kültüre sahip olduğunun göstergesidir. Bilhassa gayr-i müslimlerin durumu, Müslümanlığı seçen mühtedilerin ihtida etme nedenleri ile ihtida sonrasında yaşadıkları problemler hayli ilgi çekicidir. Kısa bir tarihi süreç içinde sicillere yansımaları da göz önünde tuttuğumuzda, ihtida edenlerin sayısının çokluğu dikkate değerdir.

İncelediğimiz sicillerde, ekseri üzerinde durduğumuz konulardan birisi de, sosyal hayatın nasıl şekillendiğidir. İlk olarak beşik kertmesine benzeyen “namzedlik” ile aile oluşumunun temelleri atılmaktadır. Evlenme çağından önce oluşturulan bu uygulama, âkil bâliğ olunduğunda feshedilebildiği gibi, devam etmesi istenildiğinde ise, nikah ile sonlandırılırdı. Evlenme ve sonrasında ortaya çıkan bir takım meşru haklar ve teminatlar sicillerde çok net olarak tespit edilmektedir. Ayrıca kadının boşanma noktasındaki şartlara bağlı hakkını bir çok davada olduğu üzere rahatlıkla kullandığı görülmektedir. Kadının, eşinden yana şiddete maruz kaldığı gerekçesi ile mahkemeye başvurduğuna dair örnekler bulunmaktadır. Öte yandan sicillerde, boşanma sonrasında ortaya çıkan maddi ve vesayet haklarının tanzimi ile ilgili kayıtların, önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Diğer taraftan çok eşliliğin yaygın olmadığı, nadiren iki ve daha fazla eşle evliliğin olduğu kayıtlardan

öğrenilmektedir. Müslümanlara ait olan eş sayısı verileri, aynı zamanda gayr-i müslimler için de benzer özellikler göstermektedir. Sanıldığıının aksine kadının toplum içinde söz söyleme hakkına sahip olduğu gerçeği ile beraber çok eşliliğin yaygın olmadığı tespit edilmiştir.

Sicil kayıtları üzerine yapılan araştırmaların en önemli kısmını terekeler oluşturmaktadır. Tereke dökümlerinden hareketle ortalama bir hanenin ne tür eşyalara sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Her tereke aynı özellikleri göstermemekle birlikte, Karasu halkının vasat bir mâlf güce sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü aşırı zengin istisnai olduğu gibi çok fakir yani mali gücü normalin altında bulunan aile de görülmemektedir. Bu nedenle zengin ile fakir arasında büyük bir zenginlik farkı gözlenmemiştir.

Ayrıca hanlığın gönderdiği resmi görevlilerin, kazadaki konaklamalarını bir düzene koyma meselesi dikkate değer bir husustur. Han'ın bu konu üzerine yarlıklar göndermesi, hassas bir konu olduğunun göstergesidir.

Diğer taraftan kazanın mali ve iktisadi durumu çerçevesinde para ve fiyat hareketleri zamanın koşullarına göre yapılan ayarlamalarla düzenlenmektedir. II. Viyana kuşatmasına denk gelen yıllarda, bilhassa ekmek ve bakkal meta'ı fiyatlarında sıkça değişmeler yaşanmıştır. Ülkenin istikrarsızlıktan dolayı ekonomik olarak etkilendiğinin en temel göstergesi, bu fiyatlardaki dalgalanmalardır. Çünkü diğer ciltlerde, devletin, piyasadaki fiyatlara belli aralıklarla ya da sürekli müdahale ettiğine dair mali bir politikası görülmemektedir. Fiyatların yenilenmesi, tamamen piyasada oluşan etki ve tepki mekanizması sonucu meydana gelen bir müdahaleden başka bir şey değildir. Bölgenin ticari kara yolu üzerinde olması, birkaç çeşit paranın aynı anda tedavülde olmasına neden olmuştur. Sicillere yansıyan bir çok tüketim malı ile gayr-i menkûlün, hatta hayvan ve köle fiyatlarının bile tespit edilmesi mümkün olabilmıştır. Asgari hayat standardı ile zaman zaman periyodik fiyat artışı olan mallar vasıtasıyla, piyasadaki enflasyonist baskının oranı ve sonuçları da ortaya çıkarılabilmıştır.

Bütün bunlara ilave olarak, sicillere yansıyan ve o dönemde kazada kullanılmakta olan bir çok ölçü birimi bulunmaktadır. Bu ölçü birimleri kullanıldıkları meta'a göre farklılıklar arz etmektedir. Yine Karasu'da icra olunan meslek grupları ile ortaya çıkardıkları değerler görülmektedir. Bu değerler toplamının kaza ihtiyacının üzerinde olması ticari hayatı, ticarî hayatın seviyesi de yaşayanların maddi imkanlarını arttırdığından dolayı incelememizi bu hususta detaylandırdık. Bilhassa ticari hayatın çeşitliliği, yani yerli ve yabancı tüccarların fazlalığı çok önemli idi. Öte yandan kazada ticari faaliyette bulunan Acem tüccarlarının yerli tüccarlara verdiği zararlar, bir çok hanlık yazışmasına konu olmuştur. Yazışmalarda yerli tüccarın nasıl korunabileceği üzerinde yoğunlaşmış ve aynı zamanda yabancı tüccarın, belli bir süre zarfında ve sadece yanında getirdiği malı satabileceği vurgulanmıştır. Problem, yabancı tüccarın kaza içinden satın aldığı malı da satmaya kalkarak, yerli tüccar aleyhine ticari potansiyelini genişletmesi idi. Satışa konu olabilecek ticari meta'ın, sînâî, ziraî tarımsal ve hayvansal ürünlerden meydana geldiği görülmektedir. Ayrıca bütün bu malların maddi değerleri de kayıtlarda ifade edilmiştir.

Yine Karasu kazasındaki alış-veriş hayatı bir takım kurallar çerçevesinde düzenlenmiştir. Bir malı satmadan önce, satarken ve sattıktan bir müddet sonra bile, alış-verişi yapan tarafların birbirlerine karşı olan sorumlulukları devam etmektedir. Nitekim ayıplı tabir edilen bir malın satılması sonucu talep edilen iade isteği, bir çok davada örneği olduğu gibi gerçekleşmiştir. Müslim ve gayr-i müslim farkı gözetilmeksizin, herkesin gerçekleştirdiği ticari faaliyetin hakça olmasını temin etme hususunda kadı, önemli bir görev ifa etmektedir. İnsanlar arası memnuniyetin adaletli bir şekilde sağlanması önemli bir sorunun çözülmesi demektir.

Her devletin veya otoritenin maddi anlamda ayakta durabilmesi için, bir takım isimler altında vergi tahsil etmesi gerekmektedir. Kazada, şer'i ve örfi vergilerin toplandığı, zaman zaman da küçük problemlerin ortaya çıktığı

kayıtlardan tespit edilmiştir. Yine siciller, vergi mükellefleri ile toplanılan vergi miktarlarını tam olarak ortaya koymamakla birlikte, bir takım bilgileri elde etmemize yardımcı olmuşlardır.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Belgeleri

1.1. Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlüğü

1.1.1. Karasu Kazası Şer'iyeye Sicilleri (KŞS)

25- H.1093-1095 (M.1682-1684).

33- H.1109-1110 (M.1697-1698).

47- H.1129- (M.1717).

65- H.1156-1157 (M.1743-1744).

1.2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

1.2.1. Mühimme Defteri, No: 57, Sıra No: 218.

Mühimme Defteri, C. 43, (No: 188), Sıra No: 167.

Mühimme Defteri, C. 35, Sayı: 134.

1.2.2. Hatt-ı Hümayun Kataloğu, No: 206, Tarih: 1160.

1.2.3. Cevdet Tasnifi Belgeleri,

Eyalât-ı Mümtaze Nişan-ı Hümayun: Sıra no: 198, Z 1156.

2. Basılı Eserler

AGAT, Nurettin; "Bağımsız Kırım Hanları I. Hacı Giray Han (Melek)", **Emel**, Yıl:2, Sayı: 11, c.I, İstanbul, Temmuz 1962, s. 18-22.

AGAT, Nurettin; "Bağımsız Kırım Hanları Gıyasüddin Han", **Emel**, Yıl:2, Sayı:7, c.I, İstanbul, Kasım 1962, s. 24-28.

AGAT, Nurettin; "Kırım Şehirleri Karasubazar", **Emel**, Yıl:10, Sayı:58, İstanbul, Mayıs-Haziran 1970, s. 8-9.

AGAT, Nurettin; **Altın Ordu (Cücioğulları) Para Kataloğu (1250-1502)**, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976.

Ahmet Cevdet Paşa; "Kırım Ve Kafkas Tarihçesi", (Haz. Ahmet Özaydın), **Emel**, Sayı:221, Ankara, Temmuz-Ağustos 1997.

AKA, İsmail; **Timur Ve Devleti**, T. T. K. Yayınları, Ankara, 1991.

AKDAĞ, Mustafa; **Türkiye'nin İktisadi Ve İçtimaî Tarihi (1453-1559)**, c.1. Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

AKDAĞ, Mustafa; **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

AKGÜNDÜZ, Ahmet; **İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988.

AKGÜNDÜZ, Ahmet; **Şer'iyeye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümleri**, c.II. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul, 1988-89.

AKPINARLI, H. Feriha; **Kırım El Sanatlarının Dünü Ve Bugünü**, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi yayını Ankara, 2004.

AKTAŞ, Ayşe Önder; **Geleneksel Kırım-Türk Yemeklerinden Örnekler**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1999.

ALTUNDAĞ, Şinasi; "Osmanlılarda Kadıların Salâhiyet Ve Vazifeleri hakkında", **VI. Türk Tarih Kongresi** Ankara 20-26 Ekim 1961, Ankara, 1967.

ARSLANGİRAY, Ahmed Suha; **Kırım Hanlığı Menşei Kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğuna Bağlanması**, Kırım Türk Kültür Neşriyatı, İstanbul, 1959.

ASLANAPA, Oktay; "Kırım'ın Kısa Tarihçesi", **Emel**, 1983.

AYDIN, M. Akif; **Türk Hukuk Tarihi**, 3. Bsk. Beta Basım Yay., İstanbul, 1999.

AYVERDİ, Sâmiha; **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, c.I, İstanbul, 1975.

BALA, Mirza; "Kırım", **İ.A.**, c.6, İstanbul, 1955, s. 741-746.

BALA, Mirza; "Karasu-Bazar", **İslâm Ansiklopedisi**, c.6, Eskişehir, 1997, s. 335-336.

BARCAN Ömer Lütfi; Edirne Askerî Kasamsı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659), **Belgeler**, c.III, Sayı: 5-6, T.T.Kurumu, Ankara, 1968, 1-473.

Baron De Tott; **Türkler Ve Tatarlar Arasında**, Tercüman 1001 Eser (89).

BAŞAR, Fehameddin; **Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)**, T.T.K.Yayınları, Ankara, 1997.

BAYINDIR, Abdulazizi; **İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)**, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1986.

BELİN, M.; **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi**, Çev. Oğuz Ceylan. Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996.

BIYIK, Ömer; **Osmanlı Yönetiminde Kırım (1600-1774)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Ün. Sos. Bil. Ens. Müd. İzmir, 2007.

BİLGESEVEN, Amiran Kurktan; **Genel Sosyoloji**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1986.

BİLMEN, Ömer Nasuhi; **Hukuk-ı İslâmiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, c.II. Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1968.

BROCKELMANN, Carl; **İslâm Ulusları Ve Devletleri Tarihi**, Çev. Neşet Çağatay. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1992.

BRONEVSKİY, M. ; **Kırım**, Çev. Kemal Ortaylı. Ege Matbaası, Ankara, 1970.

By A Lady {Andrew Neilson}.; **The Crimes: Its Towns, Inhabitants and Social Customs**, Printed At The "Christian Times" Office, London, 1855.

CAFEROĞLU, Ahmet; **Türk Kavimleri**, 2. Bsk. Enderun Kitapevi, İstanbul, 1988.

Cevdet Paşa Tarihi Seçmeler, Düz. Ve Sad. Sadi Irmak, Behçet Kemal Çağlar, c.I. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, İstanbul, 1973.

CİN, Halil- A., AKGÜNDÜZ; **Türk Hukuk Tarihi**, c.I. Selçuk Üniversitesi Yayını, Konya, 1989.

CLARKE, By Edward Daniel; **L. L. D., Travels in Various Countries of Europe, Asia, And Africa (Part the first Russia, Tartary, Amd Turkey)**, Arno Press&The New York Times, New York, 1970.

Совет министров Автономной Республики Крым Комитет по науке и региональному развитию Государственный архив Администраивно-территориальные преобразования в Крыму. 1783-1998 гг., Справочник, Симферополь "Таврия-Плюс" 1999.

ÇADIRCI, Musa; "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine", **Bellekten**, CXXXIV, sayı:135, Ankara, 1970.

ÇAĞATAY, Neşet; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık", **V.D.**, Sayı: IX, 1971.

- ÇEKER, Orhan; **İslâm Hukukunda Çocuk**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1990
- ÇETİN, Osman; **Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı**, Marifet Yay., İstanbul, 1981.
- ÇETİN, Osman; **Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri Ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Tarih Kurumu yayınları , Ankara, 1994.
- ÇİÇEK, Kemal-Abdullah, SAYDAM; **Kıbristan Kafkasyaya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyet**, Derya Kitapevi, Trabzon, 1998.
- DANIŞMEND, İsmail Hami; **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. I, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1971.
- DERİN, Derya; **Abdülğaffar Kırımî'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.
- DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 8. Bsk. Aydın Kitapevi, Ankara, 1988.
- DLUJNEVSKAYA, Galina Vatslavovna-H., KIRIMLI, D. D. VASİLYEV; **Eski Fotoğraflarda Bir Zamanlar Kırım**, T.T.K. Yay., Ankara, 2006.
- DONUK, Abdulkadir; "Çeşitli Topumlarda ve Eski Türklerde Aile", Aile Yazıları I., (Der. Beylû Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), **Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yay.**, Ankara, 1990.
- DUBROVSKİY, V.; "Türk Kırımı Dair Tarihi Kaynak ve Araştırmalar", **Dergi**, Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü, 2. yıl, No: 4, Münih, 1956, s. 53-76.
- Ebu'ulâ Mardin; "Kadı", **İ.A.**, c.6, Eskişehir, 1997, s. 42-46.
- ELDEM, Sedat Hakkı; **Türk Evi I**, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul, 1984.
- EMİRİ, Ali; "Kırım", **Emel**, Haz. İsmail Akçay, Sayı:210, Ankara, Eylül-Ekim 1995,
- ERGENÇ, Özer; Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", **Social and Economic History Of Turkey (1071-1920)**, Edt., Osman Okyar-Halil İnalçık, 1980, s. 103-109.
- ERGENÇ, Özer; **Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara Ve Konya**, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

ERGENÇ, Özer; **XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa Yerleşimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma**, T.T.Kurumu Yay., Ankara, 2006.

ERGİN, Osman Nuri; **Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişâfı**, İstanbul, 1936.

ERİM, Nihat; **Devletlerarası Hukuku Ve Siyasi Tarih Metinler**, c.I. Ankara Üniversitesi. Hukuk Fakültesi yayınları, Ankara, 1953.

ERTEN, Hayri; **Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y. Y. İlk Yarısı)**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.

ERYILMAZ, Bilal; **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, 2. bsk. Risale Yay., İstanbul, Mart 1996.

EVLİYA ÇELEBİ b. DERVİŞ MEHEMMED ZİLLİ; **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Karaman, Robert Dankoff, 7. Kitap, Yapı Kredi Yay., İstanbul, Nisan 2003.

FAROQHİ, Suraiya; **Osmanlı’da Kentler ve Kentliler**, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu. Tarih Vakfı Yurt yayınları. Türkiye araştırmaları, İstanbul, 1994.

FISHER, Alan; **The Crimean Tatars**, Hoover Institution Press, California, 1978.

FRANCOIS De Tott; **Türkler ve Tatarlar Arasında “18. Yüzyılda Osmanlı Türkleri”**, Çev. Reşat Uzman, Boyut Matbaası, İstanbul, 1996.

GİBB H.A.R., C. Collin Davies; “Nâip”, **İ.A.**, c.9, Eskişehir, 1997, s. 50-52.

GÖÇER, Lütfi; **16. ve 17. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Meselesi ve Hububatdan Alınan Vergiler**, İstanbul Üniv. İktisat Fak. Yayınları, İstanbul, 1964.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib; “Nahiye”, **İ.A.**, c. 9, Eskişehir, 1997, s. 37-39.

GÖKBİLGİN, Özalp; **1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı’nın Siyasi Durumu**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.

GÖKÇE, Cemal; **Kafkasya Ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti**, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı yayını , İstanbul, 1979.

GÖZAYDIN, Ethem Fevzi; **Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme Ve Göçmeleri**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1948.

GROUSSET, René; **Bozkır İmparatorluğu Attila-Cengiz Han-Timur**, Çev. M. Reşat Uzun. Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980.

GÜNGÖR, Erol; **Tarihte Türkler**, 2. Bsk. Ötüken Yayınları, İstanbul, 1989.

HALAÇOĞLU, Yusuf; **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı Ve Sosyal Yapı**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991.
Halim Giray; **Gülbün-i Hânân**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1955.

HEYD, W.; **Yakın Doğu Ticaret Tarihi**, Çev. Enver Ziya Karal. T. T. K. Yayınları, Ankara, 1975.

Hezarfen Hüseyin Efendi; **Telhîsü'l-Beyân Fi Kavanîn-i Al-i Osmân**, (Çev. Sevim İlgürel). T. T. K. Yayınları, Ankara, 1998.

Hoca Sadettin Efendi; **Tacü-t Tevarih**, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, c.I. Kültür Bakanlığı Yayınları, Eskişehir, 1992.

HUART, C. L. ; "Kazasker", **İ.A.**, c. 6, Eskişehir, 1997, s. 522.

İbn Kemal; **Tevarih-i Al-i Osman VII. Defter**, Haz. Şerafettin Turan. T.T.K. Yayınları, Ankara, 1957.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin; **Osmanlı Devleti Tarihi**, c.I, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999.

İLGÜREL, Mücteba; "XVII Yüzyıl Balıkesir Şer'iyye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi", **VIII. T. T. Kong.**, Ankara 11-15 Ekim 1976, c.II, Ankara, 1981.

İNALCIK, Halil; "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi Ve Ahitname Meselesi", **Bellekten**, Sayı:30, C.8, Ankara, 1944.

İNALCIK, Halil; "Giray", **İ.A.**, c.IV, İstanbul, 1948, s. 783-789.

İNALCIK, Halil; "Kırım Hanlığı", **İ.A.**, c.VI, İstanbul, 1955, s. 746-758.

İNALCIK, Halil; "Han Ve Kabile Aristokrasisi: I. Sahib Giray Döneminde Kırım Hanlığı", **Emel**, Yıl:34, Sayı:134, Ankara, Ocak-Şubat 1983.

İNALCIK, Halil; "Kırım Hanlığı", **Türk Dünyası El Kitabı**, 2. Bsk., Seri: 1, S.A-23, c.I, Ankara, 1992, s. 420-434.

İNALCIK, Halil; **Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları, İncelemeler**, 2. bsk. Eren Yay., İstanbul, 1996.

İNALCIK, Halil; “Kalgay”, **İ.A.**, c.6, Eskişehir, 1997, s. 131-132.

İNALCIK, Halil; “Mahkeme”, **İ.A.**, c.7, Eskişehir, 1997, s. 146-151.

İNALCIK, Halil; **Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adâlet**, Eren Yayınları, İstanbul, 2000.

İNALCIK, Halil; **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi 1300-1600**, Çev. Halil Berktaş, c.I. Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.

İNALCIK, Halil; **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, Çev. Ruşen Sezer, 2. Bsk. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

İPCİOĞLU, Mehmet; **Konya Şeriyeye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.

İslâm Araştırmaları Merkezi; **İlmihal II İslâm ve Toplum**, II. Bsk. T.C. Diyanet İşleri Baş. Yayınları, İstanbul, 1999.

İslâm Şehri, Edit. R. B. Serjant, Çev. Elif Topçugil. Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.

KAFESOĞLU, İbrahim; **Türk Milli Kültürü**, 14. Bsk., Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.

KAZICI, Ziya; **Osmanlılarda İhtisab Müessesesi Osmanlılarda Ekonomik, Dini ve Sosyal Hayat**, Zafer Matbaası, İstanbul, 1987.

KAZICI, Ziya; **İslâm Müesseseleri Tarihi**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1991.

KILIÇ, Rüya; **Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

KIRIMLI, Hakan; “Karasubazar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, c.24, İstanbul, 2001, s. 472-473.

KOZAK, İ. Erol; **Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf**, Sakarya Üniv. Yayınları, İstanbul, 1985.

KÖPRÜLÜ, Fuad; “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”, **V.D.**, II, 1942.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad; “Bâc”, **İ. A.**, c. 2, Eskişehir, 1997, s. 187-190.

KRAMERS, J. H.; “Mahalle”, **İ. A.**, c.7, Eskişehir, 1997, s. 144.

KUNT, Metin ve diğçerleri; **Osmanlı Devleti 1300-1600**, 4. Bsk., c.2. Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

Kur'ân-ı Kerim.

KURAT, Akdes Nimet; **Topkapı Sarayı Arşivindeki Altın Ordu, Kırım Ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık Ve Bitikler**, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınlarından, İstanbul, 1940.

KURAT, Akdes Nimet; **Türkiye Ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1966.

KURAT, Akdes Nimet; **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri Ve Devletleri**, Murat Kitapevi, Ankara, 1972.

KURTOĞLU, Fevzi; "İlk Kırım Hanlarının Mektupları", **Belleten**, c.I, Ankara, 1937.

LYBYER, Albert Howe; **Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğunun Yönetimi**, Süreç Yay., İstanbul, 1987.

MANTRAN, Robert; **XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan. V Yayınları, Ankara, 1986.

MANTRAN, Robert, **XVI ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Eren Yayınları, İstanbul, 1991.

MANTRAN, Robert; **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Server Tanilli, 2. Bsk., c.1. Adam Yayınları, İstanbul, 1995.

MANTRAN, Robert; **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İmge Yayınları, İstanbul, 1995.

MERÇİL, Erdoğan; **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, T.T.K. Yayınları, İstanbul, 1985.

Mustafa Nuri Paşa; **Netayic ül- Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi**, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1987.

Neşri; **Kitâb-ı Cihan-nümâ**, Yay. Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen, c.II, 2. Bsk. T.T.K. Yayınları, Ankara, 1987.

OĞUZUĞLU, Yusuf; **Osmanlı Devlet Anlayışı**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.

ORTAYLI, İlber; "Osmanlı Aile Hukukunsa Gelenek, Şeriat ve Örf", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, c.2, Ankara, 1992.

ORTAYLI, İlber; **Türkiye İdare Tarihine Giriş**, Turhan Kitapevi, Ankara, 1996.

ORTAYLI, İlber; **Osmanlı Toplumunda Aile**, 2. Bsk. Pan Yayıncılık, İstanbul, 2001.

ORTEKİN, Hasan; **Kırım Hanları Şeceresi**, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul, 1938.

OSTROGORSKY, George; **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, 2. Bsk. T.T.K. Yayınları, Ankara, 1986.

ÖZBİLGİN, Özalp; **1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığının Durumu**, Ankara, 2000.

ÖZENBAŞLI, Ahmet; **Çarlık Hakimiyetinde Kırım Faciası**, İstanbul Türkçesine Çev. İsmail Otar, Kırım Halkbilim Araştırma Genç. Ve Spor Der. Yayınları, Eskişehir, 2004.

ÖZEL, Ahmet; **İslâm Hukukunda Milletlerarası Münasebetler Ve Ülke Kavramı**, İklim Yayınları, İstanbul, 1982.

ÖZTUNA, Yılmaz; **Devletler Ve Hanedanlar, Türkiye (1074-1990)**, c.2. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989.

ÖZTÜRK, Yücel; **Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)**, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 2000.

ÖZYETKİN, A. Melek; **Altınordu Kırım Ve Kazan Sahasına Ait Yarlık Ve Bitiklerin Dil Ve Üslup İncelemesi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1996.

PAKALIN, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü**, c.I, II, III. M.E.B. Yay., İstanbul, 1993.

Rizaeddin Fahreddin; **Altın Ordu ve Kazan Hanları**, Çev. İlyas Kamalov, I. Bsk. Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003.

SAYDAM, Abdullah; **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1997.

SAYDAM, Abdullah; **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Derya Kitapevi, Trabzon, 1999.

SCHACHT, J.; "Miras", **İ.A.**, c.8, Eskişehir, 1997, s. 350-359.

SCHACHT, J.; "Nikâh", **İ.A.**, c.9, Eskişehir, 1997, s. 257-261.

SCOTT, Charles Henry; **The Baltic, The Black Sea, and The Crimea: Comprising Travels In Russia, A Voyage Down The Volga To Astrachan, And A Tour Through Crim Tartary**, Third Edition, Publisher in Ordinary to Her Majesty, London, 1855.

SEVİM, Ali, E., Merçil; **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür**, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1995.

Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî; **Solak-Zâde Tarihi**, Haz. Vahid Çabuk, c.1. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989.

SOYSAL, Abdullah Zihni; "Kırım'ın İlk Türk Sakinleri", **Yeni Türk**, c. IX, İstanbul, 1941.

SOYSAL, Abdullah Z.; "Müstakil Kırım Hanlığının Kuruluşu Ve İlk Han'ı Hacı Giray", **Emel**, Yıl:1, Sayı:2, c.1, İstanbul, Mart 1961.

SOYSAL, Abdullah Z.; "Mengli Giray Han Bin Hacı Giray Han", **Emel**, Yıl:1, c.1, Sayı:6, İstanbul, Eylül 1961.

SOYSAL, A.; "Kırım'da Yetişen Büyükler Hacı Abdülgaflar Efendi Bin Hasan Efendi", **Emel**, Yıl:1, c.1, s.5, İstanbul, Temmuz 1961.

SOYSAL, Abdullah; "Saadet Giray Han'dan Sahib Giray Han Devrine Kadar", **Emel**, C.II, Sayı:18, İstanbul, Eylül-Ekim 1963,

SOYSAL, Abdullah; "Kırım Hanlığında Asilzadeler", **Emel**, Yıl: 14, Sayı: 83, Temmuz-Ağustos 1974.

SROECKOVSKY, V.E.; **Muhammed Geray Han ve Vasalları "Kırım Tarihi"**, Çev. Kemal Ortaylı. Su Yayınları, İstanbul, 1979.

Şemseddin Sami; **Kâmûs-ı Türkî**, 7. Bsk. Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.

TABAKOĞLU, Ahmet; **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985.

TABAKOĞLU Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, 3. Bsk., İstanbul, Dergay Yayınları, 1997

TOGAN, Zeki Velidi; **Umumi Türk Tarihine Giriş**, 3. Bsk. Enderun Kitapevi, İstanbul, 1981.

TURAN, Şerafettin; **Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne Ve Evrenselliğine**, 2. Bsk. Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994.

Türk Ansiklopedisi, “Kırım”, c.22, Ankara, 1975.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, T.T.K. Yayınları, İstanbul, 1941.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1965.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, c.II. T.T.K. Yayınları, Ankara, 1988.

ÜÇEL-AYBET, Gülgün; **Avrupalı Seyyahların Gözünde Osmanlı Dünyası Ve İnsanları (1530-1699)**, 2. Bsk. İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

ÜÇOK, Çoşkun, A., MUMCU; **Türk Hukuk Tarihi**, 7. Bsk. Savaş yayınları, Ankara, 1993.

ÜÇOK, Çoşkun, A., MUMCU, G., BOZKURT; **Türk Hukuk Tarihi**, 10 Bsk. Savaş Yayınları, Ankara, 2002.

ÜLGEN, Ali Sami; “Hamam”, **İ.A.**, c.5/1, Eskişehir, 1997, s. 174-178.

ÜLKÜSAL, Müstecib; **Kırım Türk Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)**, Baha Matbaası, İstanbul, 1980.

ÜREKLİ, Muzaffer; “Hacı Giray Han’ın Ataları”, **Emel**, Yıl:34, Sayı:134, Ankara, Ocak-Şubat 1983.

ÜREKLİ, Muzaffer; “Kırım Hanlığının Kuruluşu Ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi”, **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 98**, Seri:III, Sayı:A-26, Ankara, 1989.

YAKUBOVSKİY, A. Yu.; **Altın Ordu Ve Çöküşü**, Çev. Hasan Eren. T.T.K. Yayınları, Ankara, 1992.

YAZICI, Mustafa; **Tarihte 128 Türk Devleti İle 318 Devlet-356 Hükümet Başkanlarının Özellikleri (M.Ö.220-M.S.1990)**, Ankara, 1990.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin; “Müesseses-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, **V. D.**, Sayı: XV, Ankara, 1982, s. 23-53.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin; “Vakıf”, **İ.A.**, c.13, Eskişehir, 1997, s. 153-172.

YÜCEL, Yaşar, A., SEVİM; **Türkiye Tarihi**, c.2. T.T.K. Yayınları, Ankara, 1995.

YÜKSEL, Zühal; "Kırım Türk Edebiyatı", **Türk Dünyası El Kitabı**, Seri:I, S.A-23, s.III, 2 Bsk., Ankara, 1992.

3. İnternet Kaynakları

www.vatankirim.net

EKLER

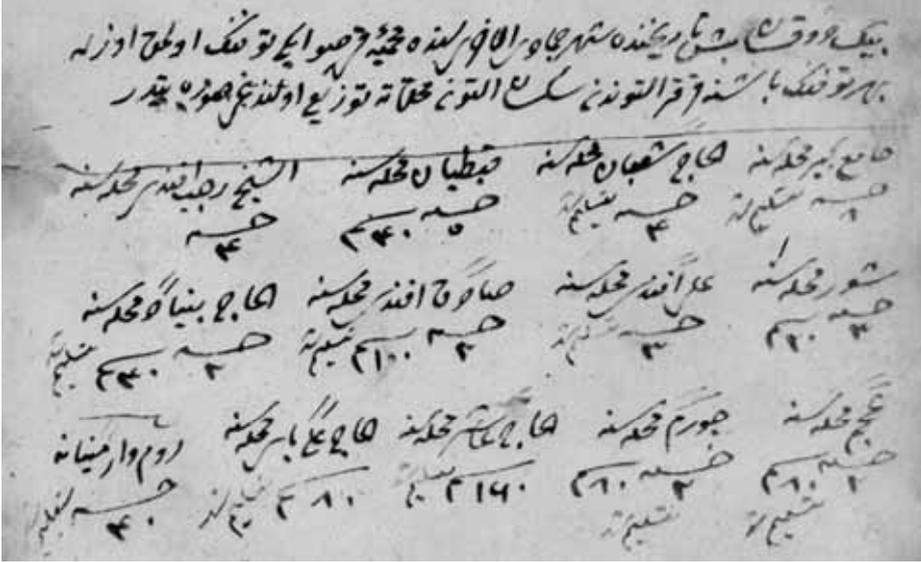
Ek-1: MENGLİ-GİREY HAN BİTİĞİNİN (II.) METNİ.

- 1 واصل بولغاندین سونك
- 2 اوصاف حید یشکیرنی ایشتیپ اول زیندان¹
- 3 ایچیندا سزدین نجات اومار ایردوك محمدالله اول اومتاعیز کي
- 4 بولدی کفه دخی دارالاسلام بولدی بز تی بولسا (شکری)
- 5 عنایتدا شکر اول زینداندین¹ خلاص بولوب پادشاه نینک
- 6 نیکه سی بوسوم دولت ایشکیندا نیچا بز لاریکین لارکا عنایتی
- 7 نیکمیش دور بول(ك) عوضنی پادشاهقا بز نیچوك قول لوق برلا
- 8 قیتارغایمیز² مکر الله تعالی قیتارغای اعدی بز نینک اوجون
- 9 دولت ایشکیندا³ صرحت سمینکیز واقف بولوب پادشاهقا
- 10 بزنی خیر سوز برلا یاد قیلغای سیزکم بز پادشاهقا مطیع منقاد
- 11 بولغانیمیزی تی شاکر بولغانیمیزی تی احمد پاشا برلا عهدو
- 12 شرط قیلدوقکم پادشاه نینک دوستینا دوست دوشمینا
- 13 دوشمن⁴ بولغانیمیز تیب اول عهد و شرط اوستوندا توروریمیز
- 14 تی بز نینک دوشمنلار⁴ میز کوب تورور بز نینک اوجون حیلہ برلا
- 15 یلغان سوز توشورکای تیب قورقاریمیزکم سیزلار نینک
- 16 بیکین سوزلارکا ایناغای بز دین مین خیر بیلم کینچا بزکا
- 17 اوفکا قیلماغایمیز تیب اوماوریمیز⁵ تیو کریمشکیزکا اعتماد
- 18 قیلاتحیت نامه ارسال قیلدی فی تاریخ فی اوایل ربيع الاول سنة
- 19 ثمانین وثمانه

MENGLİ-GİREY HAN BİTİĞİNİN (II.) TRANSKRİPSİYONU.

- 1 vasil bulgandın soğ...
- 2 evsaf-ı hamidigizni işitip ol zindan
- 3 içinde s(i)zdin necat umar irdük bihamdillah ol umğan(ı)mız gibi
- 4 buldı Kefe dahi dar-ül-islâm buldı biz taki bulsa (Teg'i)
- 5 inayetinde şükr ol zindandın halas bulup padişahı
- 6 tikmesi buldum devlet işiğinde niçe bizler bitkin (? tikbin?) lerge
inayeti
- 7 tiğmiştür bun(u)ğ ıvazını padişahga b(i)z n(i)çük kulluk b(i)rlle
- 8 k(a)ytargaymız meger Allah tallâ k(a)ytargay imdi b(i)zniğ için
- 9 devlet işiğinde merhamet sem'igiz vakıf bulup padişahga
- 10 b(i)zni hayır söz birle yad kılğaysız k(i)m biz padişahga muti münkad
- 11 bulganımızni taki şakir bulganımızni taki Ahmed paşa birle ahd-ü
- 12 şart kılduk k(i)m padişahı dostına dost düşmanına
- 13 düşman bulganımız tip ol ahd-ü şart üstünde tururmız
- 14 taki b(i)zniğ düşmanlarımız köp turur b(i)zniğ için hiyle b(i)rlle
- 15 y(a)lgan söz tüşürgey tip korkarmız k(i)m sizler anı
- 16 bitkin (? tikbin?) sözlerge inanmay b(i)zdin muayyen haber bilmegince
b(i)zge
- 17 üfke kılğaysız tip umanurmız (uma tururmız?) tiyü keremimizge itimad
- 18 kıla tahiyet name irsal kılındı fi tarih-i fi evail-i Rebi'ülevvel senete
- 19 semanine ve semanemie

Ek-2: 25-5a Tevzi'

1095 târihinde şehri Cem'aziye'l-ahir'esinde mahmiye-i Karasu iki tüfenk olmak üzere beher tüfenk başına kırkar altundan 80 altun muhâllata tevzi' olunduğu sûretidir

Câmi'i Kebîr Mahallesiine

hisse 8 teslim şod

El-hâc Şaban Mahallesiine

hisse 4 teslim şod

Kıbtîyân Mahallesiine

Hisse 5 sim 40

Eş-şeyh Receb Efendi Mahallesiine

Hisse 4

Şor Mahallesiine

Hisse 3 sim 20

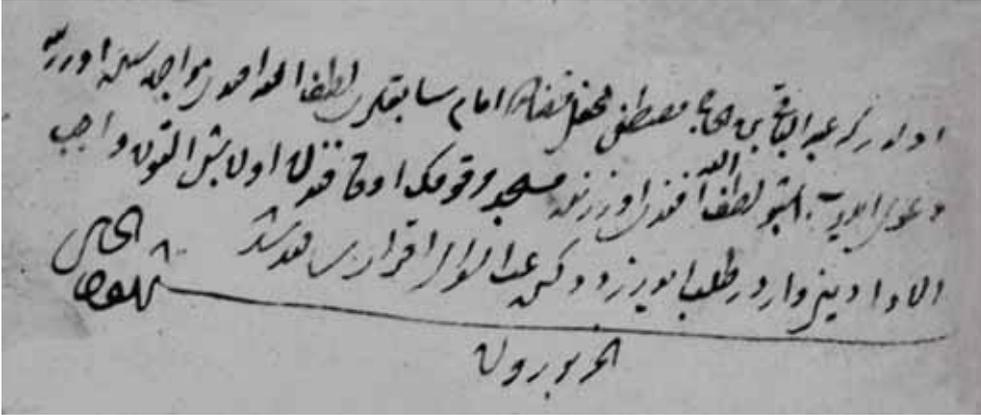
Ali Efendi Mahallesiine

hisse 3 teslim şod

Sadık Efendi Mahallesiine

hisse 2 sim 100 teslim şod
 El-hâc Bünyad Mahallesiine
 Hisse 2 sim 40 teslim şod
 Acem Mahallesiine
 hisse 2 sim 80 teslim şod
 Çorum Mahallesiine
 Hisse 2 sim 80 teslim şod
 El-hâc Aşır Mahallesiine
 sim 160 teslim şod
 El-hâc Ali Bay Mahallesiine
 Sim 80 teslim şod
 Rûm ve Ermeniyân
 Hisse 40 teslim şod

Ek-3: 33-2a Vakıf Akçası

Oldur ki Abdulbaki bin El-hâc Mustafa mahfil-i kazada İmam-ı sâbıkları Lütfûllah Efendi muvâcehesinde üzerine da'vâ idüb iş bu Lütfûllah Efendi üzerine mescid-i merkûmun evkâfindan 15 altun vacîbü'l-edâ deyni vardır taleb ideriz didikde gibbe's-su'âl ikrâr-ı kayd şod

Şuhudü'l-hâl _____

El-mezbûrun

Ek-4: 25-5b Bakkal Narhı

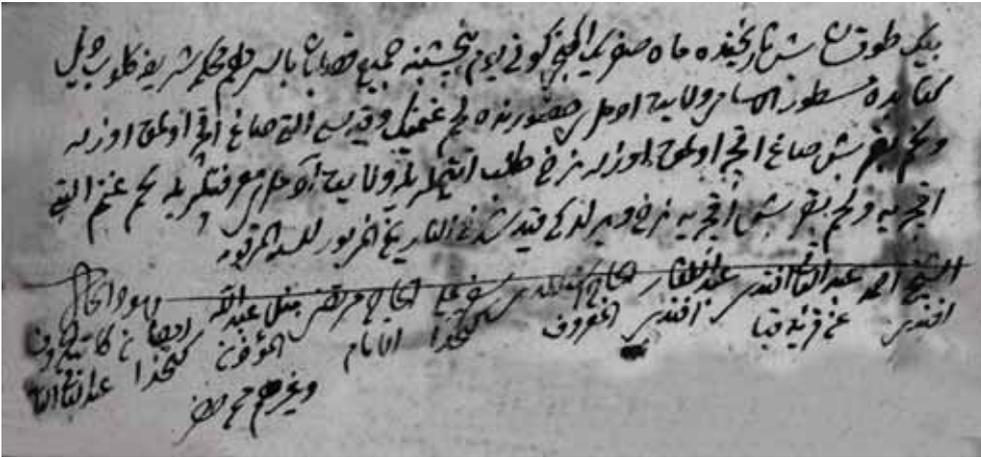
Handwritten Ottoman document titled "Bakkal Narhı" (Market Prices) dated 1095. The document lists various goods and their prices in "vakıyye" (a unit of weight). The items include Kırım Balı, Asel-i Rûm, Asel-i Abaza, zeytun yağı, pirinç, badem fındık, Trabzon fındık, dağ fındık, razakı üzüm, baklaca, siyah, lob incir, sarıca incir, zeytun, kutu ekşi, pestil, erik kuru, alma kuru, armud kuru, keçi boynuzu, kara hurma, sirke, nohut, nişasta, keşkül, tulum peynir, taze peynir, tıvez kuru, and The prices are listed in columns corresponding to the items.

1095 târîhinde rûz-ı Hazerde Bakkâlana virildiği narh sûretidir

Kırım Balı vakıyye 18	Asel-i Rûm vakıyye 14	Asel-i Abaza vakıyye 10	zeytun yağı vakıyye 24	pirinç vakıyye 7	badem fındık vakıyye 6	Trabzon fındık vakıyye 6	
dağ fındık vakıyye 4	razakı üzüm vakıyye 10	baklaca vakıyye 8	siyah vakıyye 6	lob incir vakıyye 10	sarıca incir vakıyye 8	zeytun vakıyye 8	
kutu ekşi vakıyye 6	pestil vakıyye 4	erik kuru vakıyye 5	alma kuru vakıyye 5	armud kuru vakıyye 6	keçi boynuzu vakıyye 5	kara hurma vakıyye 4	
sirke vakıyye 3	nohut vakıyye 6	nişasta vakıyye 16	keşkül vakıyye 12	tulum peynir vakıyye 8	taze peynir vakıyye 6	tıvez kuru vakıyye 5 vakıyye 2

havyar	limon suyu	bakla	mercimek	armud balı	ceviz helva	Kâbe hurması
vakıyye	vakıyye	vakıyye	vakıyye	vakıyye	vakıyye	vakıyye
24	14	4	3	6	12	14
sarı yağ	kuru kestane					
vakıyye	vakıyye					
28	6					

Ek-5: 25-3b Et Narhı

1095 târihinde mâh-ı Safer'in ikinci günü yevm-i Pençşenbe cem'i kasaban bâkar lahm mahkeme-i şerife gelub zeyl-i kîtabda mestûru'l-esâmi-i vilâyet adamları huzurunda lâhm-ı ganemin vakıyyesi 6 sağ akçe olmak üzere ve lâhm-ı bakar 5 sağ akçe olmak üzere narh taleb itmeleriyle vilâyet adamları ma'rifetleriyle lâhm-ı ganem 6 akçeye ve lâhm-ı bakar 5 akçeye narh virildiği kayd şod fi't-târîhi'l-mezbûr lisene el-merkûm

Şuhudü'l-hâl _____

Eş-şeyh Ahmed Efendi

Abdalbaki Efendi 'an karye-i Kaya

Abdulgaffar Efendi

El-hâc İ sengeldi el-Ma'rûf

Sefer Ali Kethüdâ

El-hâc Murteza el-İmam

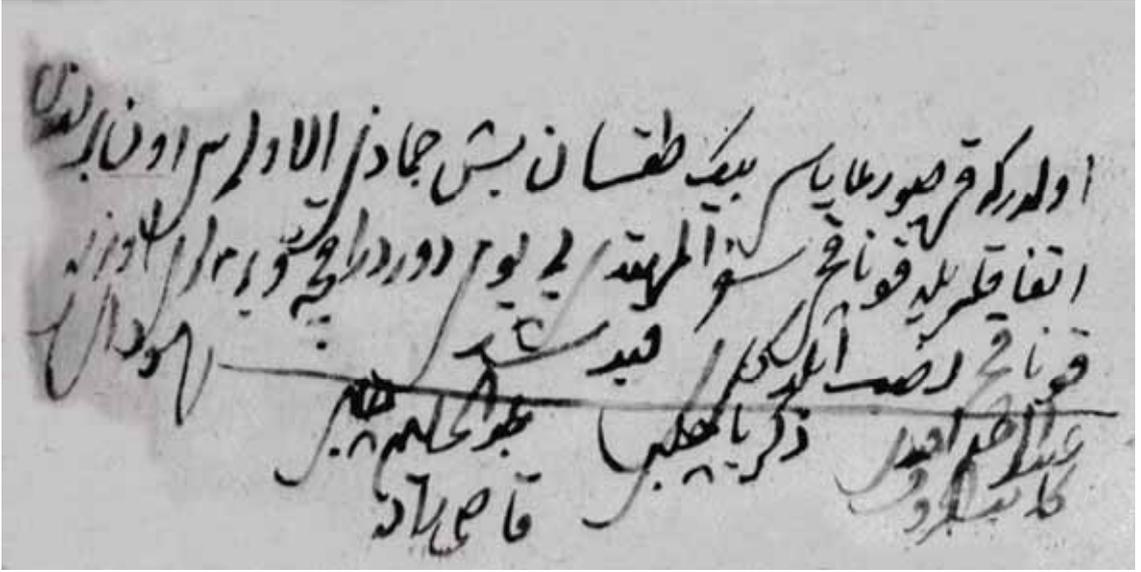
Monla Abdullah el-Mü'ezzin

Ramazan Kethüdâ

Kâtibü'l-hurûf Abdalbaki En-nâib

ve ğayruhum mine'l-huzur

Ek-6: 25-5b Konak Ücreti

Oldur ki Karasu reâyâsı 1095 Cem'anziye'l-evvelisi on birinden ittifaklarıyla
Konakçı Sefer el-mûhtedîye yevm-i dörder akçe virmeleri üzere Konakçı
Receb aldıkları kayd şod

Şuhudü'l-hâl _____

Abdullah Efendi Kâtibü'l-hurûf

Zekeriya Çelebi

Abdulhalim Çelebi Kadı Zâde

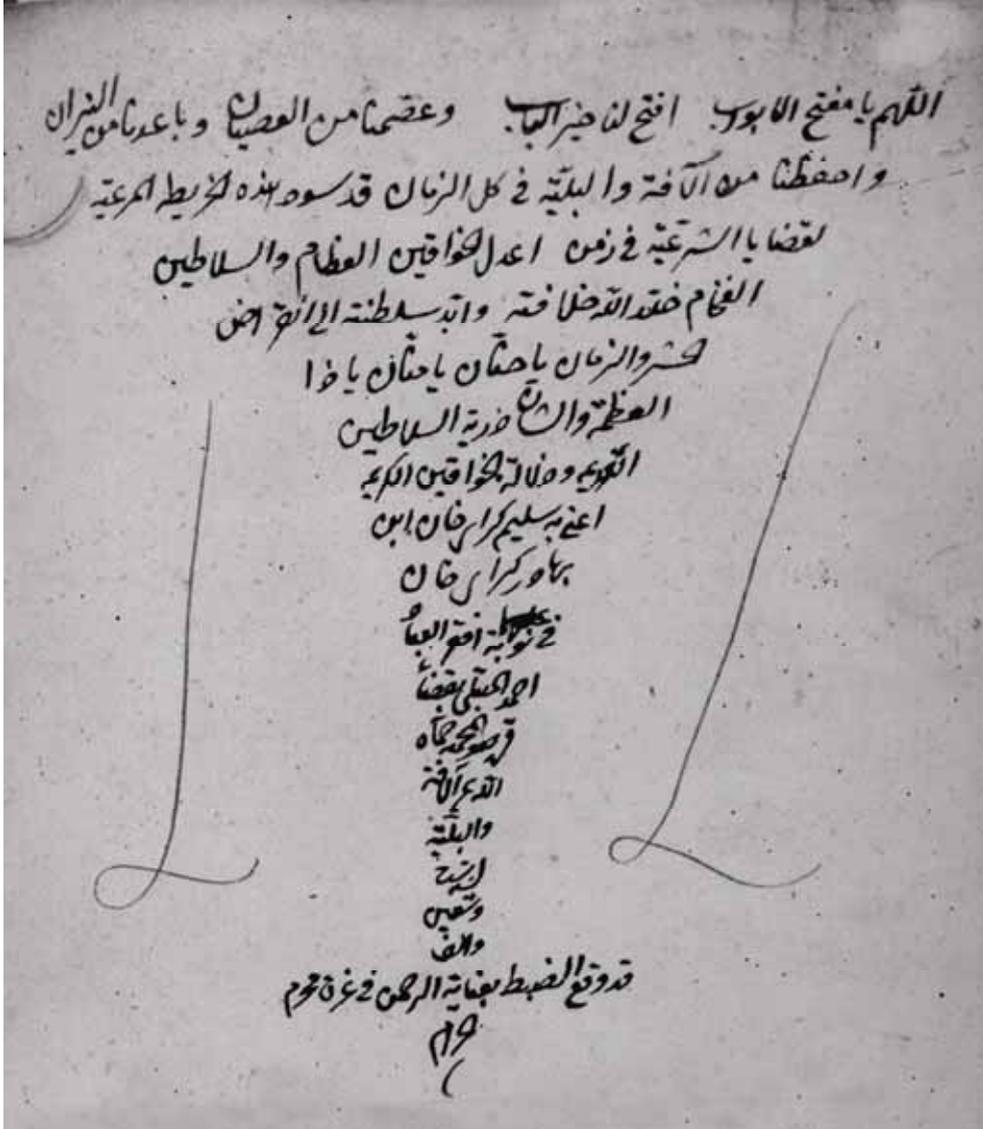
Ek-7: 33-65a Kadı Atamasına Dair Örnek Belge

مهم بفتح الالبواب اسح لنا حير البلب
 يوم السؤال والجواب قد سوت وحنن الحريطة المرعية
 للقضايا الشرعية في زمن اعدل الخواقة العظام
 وحلاصة سلاطير الزمان والامام اعني ج العابد بن
 الحاج الفارز سليم كراي خان ابن بهاد كراي خان
 ابد سطننة الى القواض الدهر والزمان
 في نوبة احوج عباد الله العالم
 القائل في عصره دين اسلام
 القافي بحية وهو عفي عنه
 قد وقع الضبط في اول الربيع سنة
 عشر ومائة و الف بن محمد بن الغزالي
 مام

Allahümme ya müfettiha'l-ebvâb iftâhü'l-lenâ hayre'l-bâb yevme's-su'âl vez'l-
cevâb kad sevvedet hazîhi'l-haritahü'l-meriyyetihî'l-kazaya eş-şer'iyetihî fi
zemeni a'dele'l-havâkîni'l-izâm ve hilâfetühü selâtini'z-zeman ve'l-enâm a'niye
bihi'l-âdilü'l-kâmil El-hâc El-Gazi Selim Giray Han ibn-i Bahadır Giray Han
Allahu saltanatehu ilâ inkırâzi'd-dehri ve'z-zeman fi nevbetihî ahvece ibadu'l-
lahi'l-alimü'l-fâzılı fi asrıhi din-i İslâm el-kadı be-mahmiye-i Karasu afâ anhu
Kad vâka'a'z-zabtu fi evveli'r-rebî'în be-seneti aşer ve mie ve elf min hicreti
menlehü'l-ızz ve'ş-şeref

Mühür selâm

Ek-8: 25-14a Atama Örneği

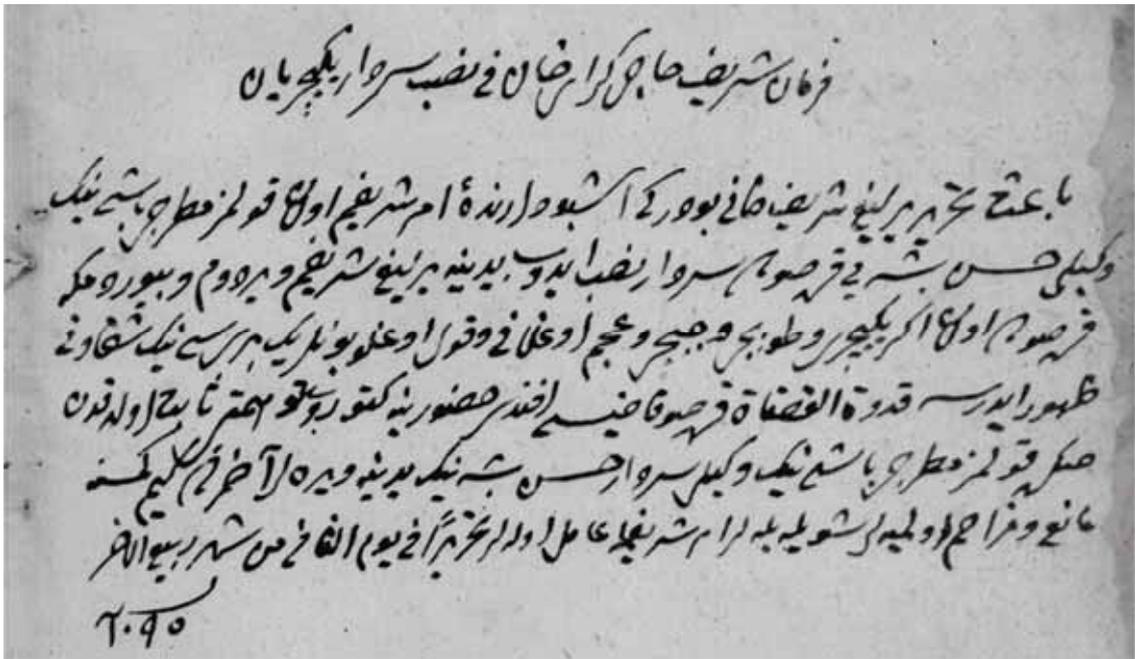

Allahümme ya müfettihal ebvâb iftâh lenâ hayre'l-bâb ve assamna mine'l-isyân ve ba'dena mine'n-nirân ve ahfâzna mine'l-afetîhi ve'l-belîyyetihî fi küllî zaman kad sevvedet el-harîtahul-meriyyeti le-kazayâ eş-şer'îyyetihî fi zemeni a'dele'l-havâkîni'l-izâm ve's-selâtîni'l-fihâm halledel'lahu hilâfetu ve ebede saltanetu ile'l-inkırâzü'l-haşru ve'-z-zaman ya hannân ya mennân ya zalazinetu ve's-şanü zürriyetu salati'l-kerîm zellaletühü'l-havakîni'l-kerîm a'niye bihi Selim Giray Han ibn-i Bahadır Giray Han fe nevbetihî ahkaru'l-ibâd

Ahmedü'l-musalli be- kaza-i Karasu el-mahmiye-i himayü'l-lahü ani'l-afetihi ve'l-beliyyetihi lisene site ve tis'in ve elf

Kad vâka'z-zabtu be-inâyetihi'r-rahmani fi gurreti Muharremü'l-harâm

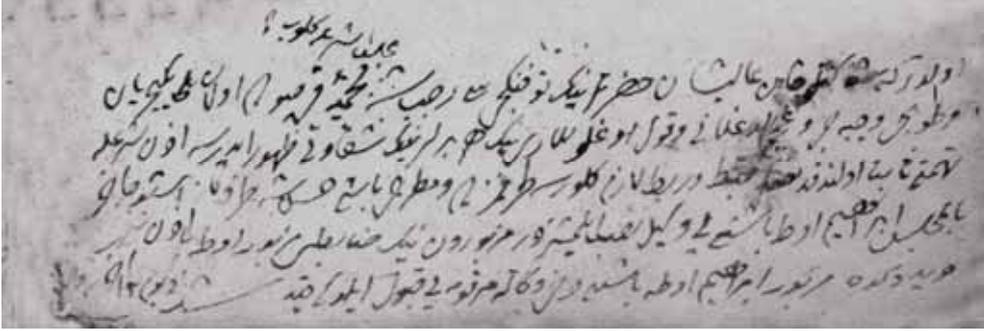
Ek-9: 25-5a Yeniçeri Serdarı Atamasına Dair Ferman Örneği

Fermân-ı Şerîf Hâcî Giray Han Fi Nasb-ı Serdar-ı Yeniçeriyân

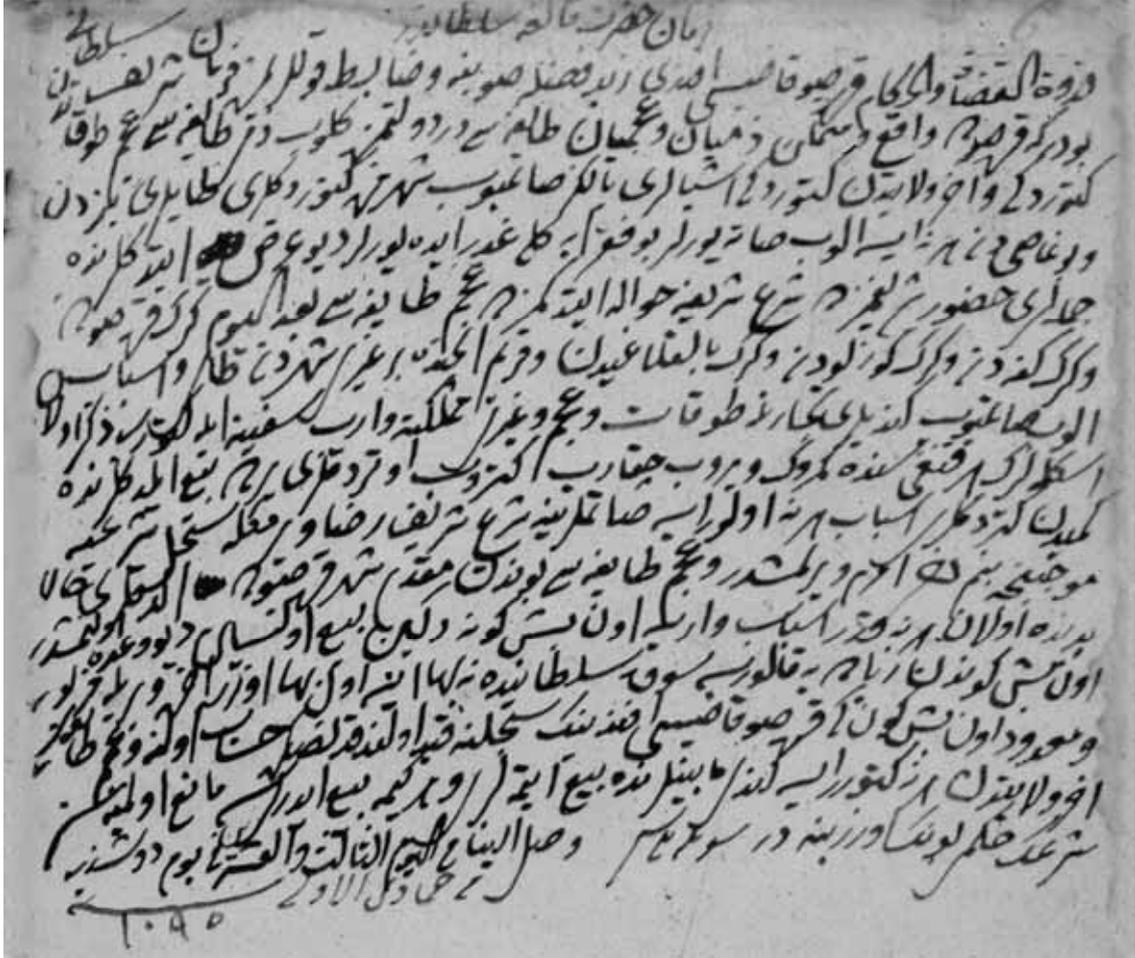
Bais-ü tahrîr-i yarlıĝ-ı şerîf hanî budur ki iş bu Dârende-i emr-i şerîfim olan kulumuz Mataracı Başı'nın vekîli Hasan Beşe'yi Karasu'da serdar nasb idüb yedine yarlıĝ-ı şerîfim virdüm ve buyurdum ki Karasu'da olan eĝer Yeniçeri ve Tobcu ve Cebeci ve Acem Oĝlanı ve Kul Oĝlu bunların birisinin şekâveti zuhur iderse kudvetü'l-kuzzât-ı Karasu Kadısı Efendi huzuruna getürüb töhmeti sâbit olduktan sonra kulumuz Mataracı Başı'nın vekîli serdar Hasan Beşe'nin yedine vireler âhirden kim kimesne man'î ve müzâhim olmyalar şöyle bileler emr-i şerîfimle 'âmil olalar tahrîren fi yevmi's-sânî min şehri Rebiü'l-ahir sene 1095

Ek-10: 25-8a Odabaşı Atamasına Dair Ferman Örneği

Oldur ki şevketlu Han-î Alişan hazretlerinin tüfenkçisi Receb Beşe meclis-i şer'e gelub mahmiye-i Karasu'da olan Yeniçeriyân ve Tobcu ve Cebeci ve Acemi Oğlan'ı ve Kul Oğulları'nın her birilerinin şekâveti zuhur iderse izni şer'ile töhmeti sâbit olunduktan sonra zabt u rabtü lazım gelirse tarafımızda ve Mataracı Başı Hasan Beşe tarafından iş bu hâzır bi'l-meclis İbrahim Oda Başı'yı vekîl nasb eylemişizdir mezbûrenin zâbita mezbûr Oda Başı'dır didikde mezbûr İbrahim Oda Başı'nı dahi vekâleti merkûmeyi kabûl eylediği kayd şod fi yevm 12 fi Şevvâl

**Ek-11: 25-7a Yabancı Tüccara Getirilen Ticari Sınırlamaya Dair Ferman
Örneği**

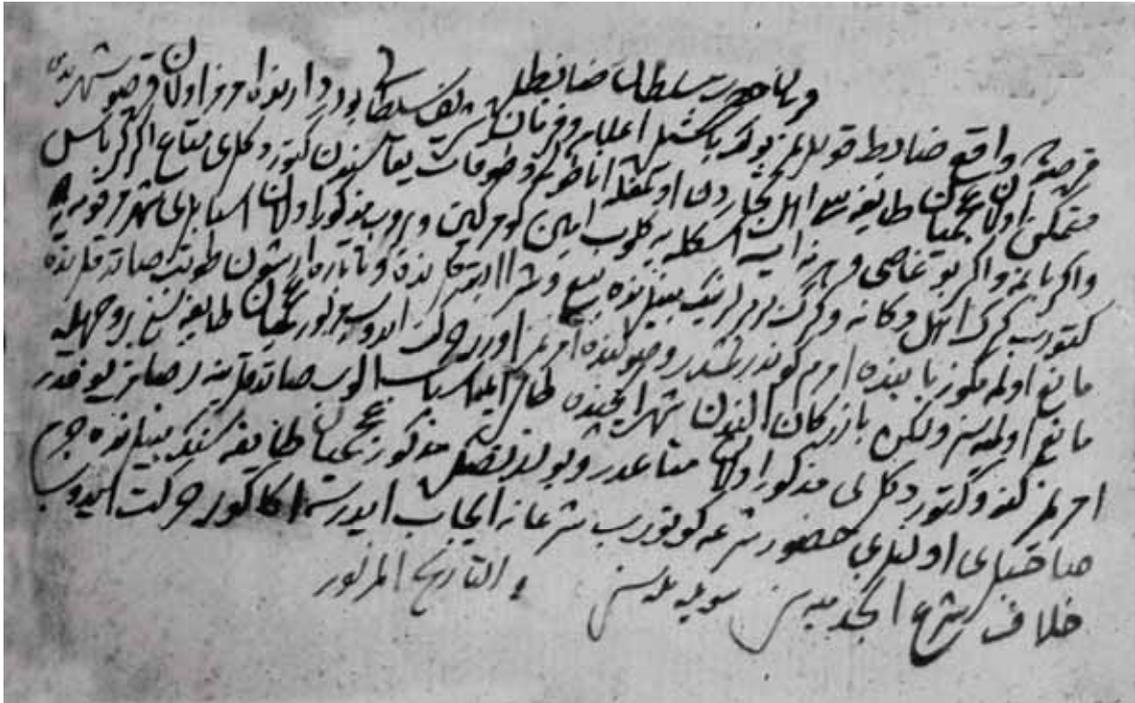

Fermân-ı Hazret Kalgay Sultan'dan

Kudvetü'l-kaza-î ve'l-hükkâm Karasu Kadısı Efendi zîde savbına ve zâbita kullarımızı fermân-ı şerîfi sultani budur ki Karasu'da vâki' ve mütemekkin zımmîyan ve Acemiyân tâifesi dâr-ı devletimize gelüb zımmî tâifesi Acem Tokat'dan getürdüğü ve âhir vilâyetden getürdüğü eşyaları yalnız satmayub şehrimize getürdükleri tayları bizden ve bogasiden her ne ise alub satıyorlar bu fukaraya külli gadr ideyorlar deyu arz ettiklerinde cümleleri huzuru şerîfimizde şer'î şerîfe havale ittiğimizde Acem tâifesi ba'de'l-yevm gerek Karasu'dan ve gerek Kefe'den ve gerek Gözlevi'den ve gerek Balıklöğü'dan

ve Kırım içinde bir gayri şehirden tay ve esbâb alub sa'tub kendileri ticaret tutub ve Acem ve gayri memlekete varub sefine ile götürüb deniz olan iskelelerde kıt'asında gümrük virüb çıkarub getürüb oturdukları yerde bey' eylediklerinden gemiden getürdükleri esbâbda ne olur ise satmalarına şer'i şerîfe rızâ virmekle satmaları şer'iyye mucebince benim dahi emrim virilmiştir ve Acem tâifesi bundan mukaddem şeh-i Karasu'da aldıkları hâla yedinde olan beher ne kadar esbâb var ise 15 güne değin bey' olunsun deyu vâde olmuşdur 15 günden ziyadeye kalursa sevk-i sultanîde bahâ ne ise evvel bahâ üzere ile mezbûr ve ma'dûd 15 günki Karasu Kadı'sı Efendi'nin siciline kayd olunduktan sonra hesap oluna ve Acem tâifesi âhir vilâyetden her ne getürür ise kendi mâ-beynlerinde bey' itmeleri ve her kime bey' iderse man'i olmıyasız şer'an hükkâmı bunun üzerinedir şöyle bilesiz usulü'l-ayân fi'l-yevmi's-selâse ve'l-aşer fi yevm düşenbe fi Cemaziye'l-evvel sene 1095

Ek-12: 25-7b Gayr-i Müslim Tüccarlarına Dair Ferman Örneği

Fermân-ı Hazreti Sultanı Zâbitaları

Karasu'da vâki' zâbita kullarımız Bölük Başı'ları i'lam-ı fermân-ı şerîf-i sultanî budur derûnde-î emrimiz olan Karasu şehrinde mütemekkin olan Acemiyân tâifesi ehl-i ticaret olmagla Anadolu ve Tokat yakasından getürdükleri meta' eğer kırbas ve eğer balımız ve eğer bogasi ve her ne ise iskeleye gelüb emîn gümrüğüne varub mezkûr olan esbâbları şehir-i merkûmeye getürüb gerek ehl-i dükkâna ve gerek birbirlerinin beyyinlerinde bey' ve şerâ itdiklerinde ve tatara arşun tutub sattuklarında mâni' olmamanuz bâbında emrim gönderilmişdir usûlünde emrimiz üzere hareket idüb mezbûr Acemiyân tâifesine bir vecihle mâni' olmuyasız velakin bâzârgân olunan şehir içinde tay ile esbâb alub sattuklarına rızamız yokdur emrimiz kendü getürdükleri mezkûr olan meta'dır ve bundan sonra mezkûr Acemiyân tâifesinin yanlarında sahipleri olanları huzuru şer'e götürüb şer'an icâb iderse ana göre hareket idüb hılâf-ı şer'i akd idesiz böyle bilesiz fi't-târîhi el-mezbûr

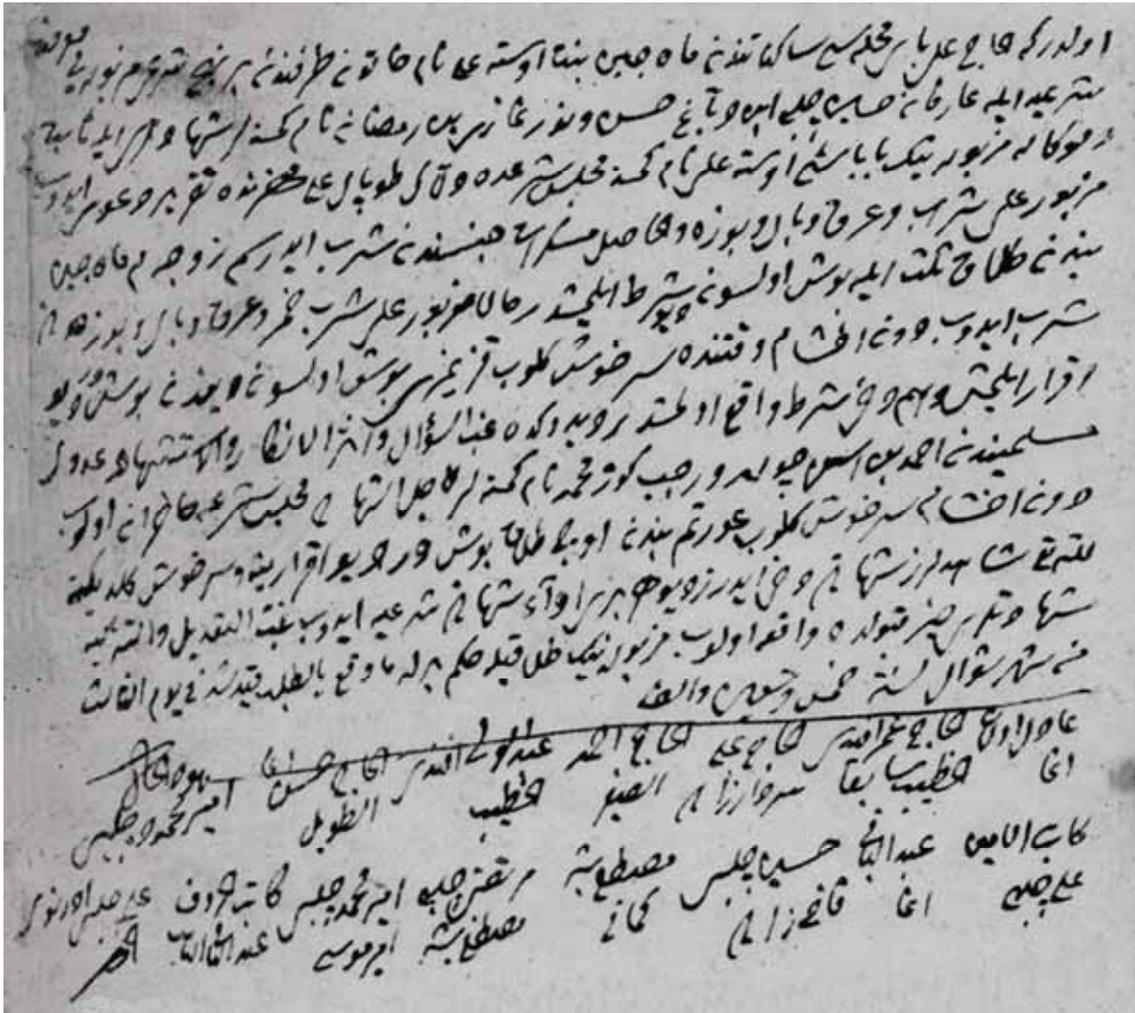
Ek-13: 25-9a Yabancı Tüccarın Ticaretine Dair Ferman Örneği

Fermân-ı Han Alişan

Kudvetü'l-kaza-î ve'l-hükkâm Karasu Kadısı Efendi zîde fazl-û ilâm ve fermân-ı Han-i budur ki kudvetü'l-akrân Mehemed Mirzâ kulumuz ki Karasu'da vâki' hanında sâkin olan Acem zimmîleri bez yazma ve bükme ve kırbas sattırmıyorlar bizlerde ahîr yerlere nakl eyleruz deyu alât iderler imiş evvel-i ecilden emr-i şerîfim virilmiştir buyurdum ki emrim usûlünde zikr olunan eşyaları oldukları yerde satub ve mahalleye çıkmayub kendü hallerinde olduklarında gerek emîn ve gerek zâbita bir ferde kimesneye hılâf-ı şer'-i şerîf rencide vermiye eylemiyeler şöyle bileler emr-i şerîfim mefhumıyla 'âmil ide şöyle bilesiz

Ek-13: 25-26b Talâk-ı Selâse İle Boşanma Örneği

Oldur ki el-hâc Ali bâ-y mahallesi sâkinlerinden Mâhcin bint-i Usta Ali nâm hatun tarafından ber-nehc-i şer'i mezbûreyi marifet-i şer'iyye ile ârifin Hüseyin Çelebi ibn-i Debbağ Hasan ve Nur Gazi bin Ramazan nâm kimesneler şehâdetleriyle sâbitü'l-vekâle mezbûrenin babası Usta Ali nâm kimesne meclis-i şer'de Dellâl Topal Ali mahzarında takrîr-i da'vâ idüb mezbûr Ali şarab ve gark ve bal ve boza ve'l-hasıl müskirât cinsinden şarab idersem zevcem Mahcin benden talâk-ı selase ile boş olsun deyu şart eylemişdir hâla mezbûr Ali şarab hamr ve gark ve bal ve bozadan şarab idüb dün akşam vaktinde serhuş gelüb kızımızı boş olsun benden boşdur deyu ikrâr eylemiş ve hem dahi şart-ı vâki' olmuşdur didikde gibbe's-su'âl ve âtî'l-inkâr ve'l-istişhâd udûl-i müslîminden Ahmed bin İsençöle ve Receb Göz Mehemed nâm kimesneler li-ecliş-şehâde meclis-i şer'i hazîran olub dün akşam serhuş gelüb avratıma benden üç talak boşdur deyu ikrârına serhuş geldiğine lillâhi şahîdleriz şehâdet dahi iderüz deyu her biri edây-i şehâdet-i şer'iyye idüb gibbe'ta'dîl ve't-tezkîye şehâdetleri hayyîz-i kabûlde vâki' olub mezbûrenin talâkıyla hükm birle mâ-vâki' bi't-taleb kayd şod fi yevmi's-selâse fi şehr-i Şevvâl lisenete hâms ve tis'in ve elf

Şuhudü'l-hâl _____

Adil Avlan Ağa

El-hâc Ömer Efendi el-Hatîb Sâbika

El-hâc Ali Serdâr Zâde

El-hâc Ahmed es-Sagîr

Abdulveli Efendi el-Hatîb

El-hâc Hasan Ağa

Emîr Mahmud Çelebi

Kâbil el-Emîn Ali Çelebi

Abdülbaki Ağa

Hüseyin Çelebi Kadı Zâde

Mustafa Beşe Kemâni

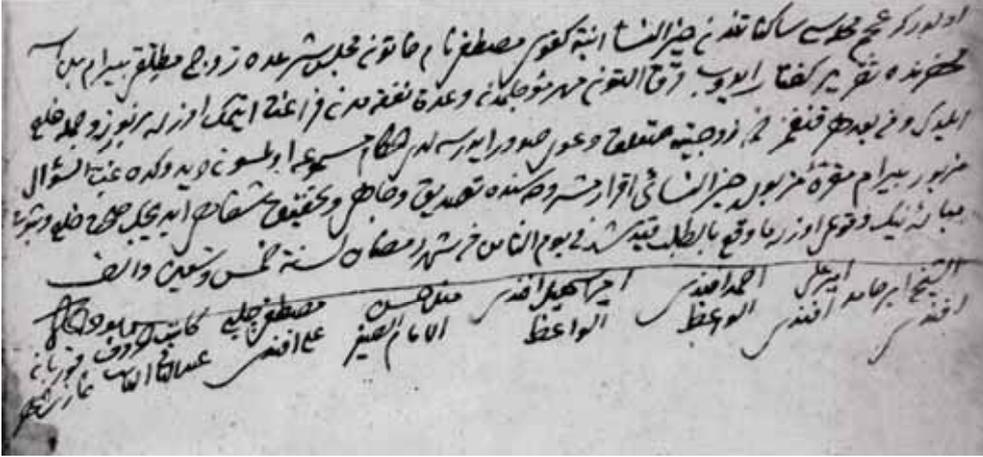
Murteza Çelebi Mustafa Beşe

Emîr Mehemed Çelebi Emîr Musa

Kâtibü'l-hurûf Abdülbaki en-Nâib

Ali Çelebi Edrenevi el-Muhzır

Ek-15: 25-29a Mehr ve Nafaka Ödeşmesine Dair

Oldur ki Acem mahallesi sâkinatından Hayrünnisa ibnete Kefevi Mustafa nâm hatun meclis-i şer' de zevc-i mutallâkı Bayram bin İsa mahzarında takrîr-i güftâr idüb 40 altun mihr-i mü'ecclimden ve adât-ı nafakamdan feragât itmek üzere mezbûre ve cümle hal' eyledik ve fi ba'de her kangimizden zevciyete müteallik da'vâ sudûr iderse lede-l-hükkâm mesmû'u olmasun didikde gıbbe's-su'âl mezbûr Bayram mukırre-i mezbûre Hayrünnisa ikrâr-ı meşruhûnda tasdîk-i vecâhi ve tahkîk-i şifâhi idecek sıhhati hal' ve subût-u mübaleinin vukû'u üzere mâ-vâki' bi't-taleb kayd şod fi yevmi's-sâni fi şehr-i Ramazan lisenete hâms ve tis'in ve elf

Şuhudü'l-hâl _____

Eş-şeyh Emîr Hamid Efendi

Emîr Ali Efendi

Ahmed Efendi el-vâiz

Emîr İsmail Efendi el-vâiz

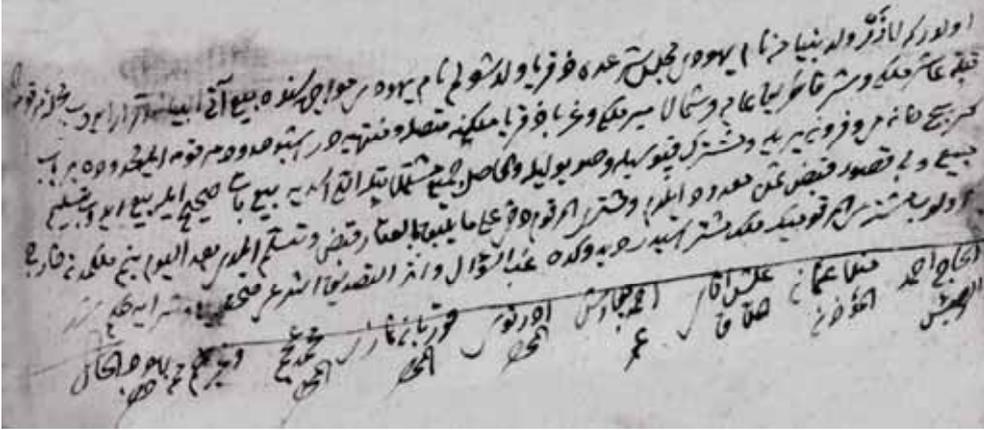
Monla Hasan el-imam es-sagîr

Mustafa Çelebi Ali Efendi

Kâtibü'l-hurûf Abdülbaki en-nâib

Kurban Gazi el-muhzır

Ek-16: 25-31b Ev Alış-Verişine Dair

Oldur ki Lazar veled-i Bünyad nâm Yahudi meclis-i şer' de Zekeriya veled-i Şolem nâm Yahudi muvâcehesinde bey' âtî'l-beyâna ikrâr idüb mahalle-i merkûmede kiblete Aşır mülkü ve şarke tarîk-i âmm ve şimale Mir mülkü ve garbe Zekeriya mülküne muttasıl ve müntehirdir iş bu hudûd-u merkûme ile mahdüde bir bâb kerpiç hânemi ve firun yeriyle ve müşterek kapusuyla ve su yoluyla ve'l-hâsıl cem'î müştemilatıyla 50 esediye bey'-i bâtt-ı sahîh ile bey' idüb teslim-i mübi' ve bi-kusur kabz semen-i ma'dûd eyledim ve müşteriyü'l-merkûm dahi alâ mâ-yelik bi'l-akâr kabz ve tesellüm eyledi ba'de'l-yevm benim mülkümden hariç olub müşteriyü'l-merkûmun mülk-ü müşterâsıdır didikde gıbbe's-su'âl ve âtî't-tasdîkü's-şer'i sıhhat ve şerâya hükm şod

Şuhudü'l-hâl _____

El-hâc Ahmed er-re'is

Monla Osman el-mü'ezzin

Aliş Akây el-hallâk

Ahmed Çavuş Ömer

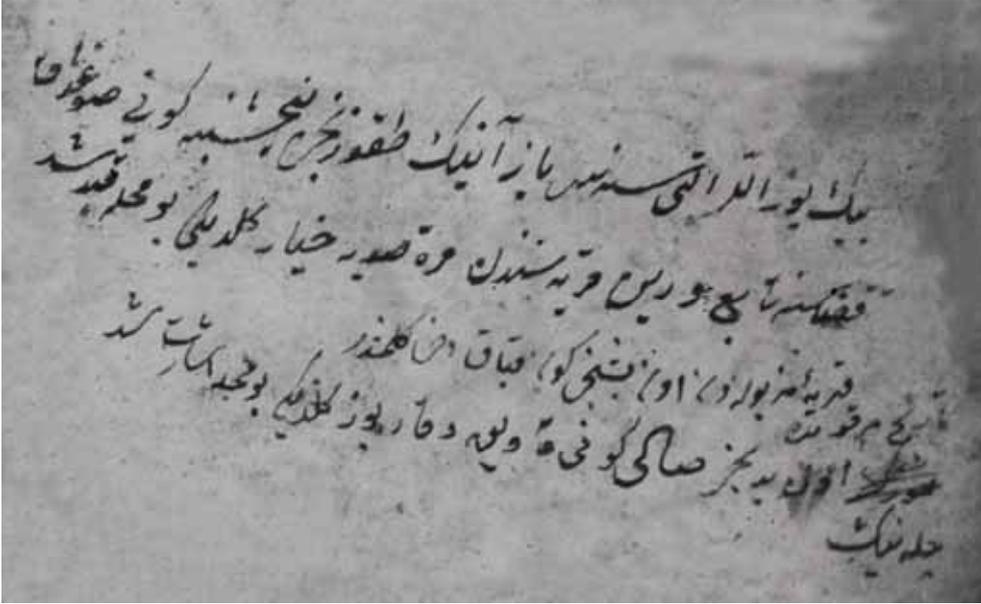
Edrenevi el-muhzır

Kurban Gazi el-muhzır

Mehemmed Acem el-muhzır

ve ğayrihum mine'l-huzur

Ek-17: 65-1a Karasu Kazasına Sebze Geldiğine Dair

1156 senesinde yazının dokuzuncu Pencşenbih günü Soğdak kazasının
 karyesinden Karasu'ya hıyar geldiği bu cümle kayd şod
 Târîh-i merkûmun karye-i mezbûrun 15. günü kabak dahi gelmişdir 17. Salı
 günü kavun ve karpuz geldiği bu cümleden kayd şod

Ek-18: 47-70b Cariye Alış-Verişine Dair

اولدور کیر حیدر بن ابوالسعود افندی نام کیم مجلس شرعه منور احکام ابوالسعود افندی حضرت اوزرینه
 دعور ایوب اسبقو حاضر فی المجلس جاریه منور احکام ابوالسعود افندی بوزسکس غم اشترا
 ایتیمس ایدم صاخی اوموز معیبه اولمقله ردا تک فرامدر دیدکر منور احکام ابوالسعود حوالیه متصدیر
 اولوب عیب زبورنه سالم اولدیغ حالده بیخ ایتیمس دعور ایوب منور احکام ابوالسعود حوالیه متصدیر
 دینه ایکن اولدیغ استرناه اولمقله عیبه اولدیغ حالده بیخ ایتیمس دعور ایوب منور احکام ابوالسعود حوالیه متصدیر
 مجلس شرعه حاضرین اولوب ایتیمس دعور ایوب منور احکام ابوالسعود حوالیه متصدیر
 عیب منور احکام ابوالسعود افندی مقدم اولان مولا سیه مقرر افندی تکملک اولدیغ حالده و احکام ابوالسعود
 السعید نیر اولدیغ حالده اولان عیب قیدر نیر بو خصوصه بودجه اوزرینه اهدا اوزرینه اهدا اوزرینه اهدا
 دفع ایسدر زبورنه عیب دعور ایوب اسبقو حاضر اداء شره افر شریعه ایدکله نیر بعد التعديل والترکبه
 شره افر مقبول اولدیغ نضکه منور احکام ابوالسعود حوالیه متصدیر اطلال عیب نضکه قبول اوزرینه
 متعلق و دلالت ایدر برینه صاد اولدیغنه و قسونه اشکلا اولدیغ حلف بالله العظیم ایتیمس
 ردا اولدیغ قیدر
 عبدالاحمد المدرس
 عبدالرحمن افندر المدرس
 عبدالاهد افندر الامام
 سعید بن احمد حلیه
 محمد مرزا حلیه
 حیدر بن احمد حلیه
 احمد محمد درزا حلیه
 خدام حکم

Oldur ki Pir Mehemed Çelebi ibn-i El-hâc Ebussu'ud Efendi nâm kimesne meclis-i şer' de mezbûr El-hâc Ebussu'ud Efendi mahzarında üzerine da'vâ idüb iş bu hâzır fi'l-meclis câriye-i mezbûr El-hâc Ebussuud Efendi'den 180 guruşa iştirâ itmiş idim sağ omuzu mâayib olmakla redd itmek murâdımdır didikde mezbûr El-hâc Ebussuud cevâbı mutasaddî olub âyb-ı mezbûrdan malım olduğu halde bey' itmişimdir deyub mezbûr Pir Mehemed Çelebi'den âyb-ı mezbûr El-hâc Ebussuud'un yedinde iken olduğu istişhâd olundukda Ali bin Mustafa ve Sefer Ali bin Şahbaz nâm kimesneler li-ecliş-şehâde meclis-i şer'e hâzırûn olub âtî'l-istişhâd her biri şöyle edây-i şehâdet-i şer'îyye eylediler ki iş bu câriyenin mâayib mezbûru El-hâc Ebussuud'dan mukaddem olan Mollası

Murteza Efendi'nin mülkü olduğu halde El-hâc Ebussuud'un olduğu halde olan âyb kadîmdir bizler bu hususa bu vecâ üzere şahîdleriz şehâdet dahi iderüz deyu her biri alâ-vefk da'vâ Pîr Mehemed Çelebi edây-i şehâdet-i şer'îyye itdiklerinde ba'de't-ta'dîl ve't-tezkîye şehâdetleri makbûle oldukdan sonra mezbûr Pîr Mehemed Çelebi âyb-ı mezbûre itlâğından sonra kabûlü ve rızâsına müteâllik ve delâlet ider bir sene sâdır olmadığına kuluna istihlâf olundukda hulf billâhi'l-azîm itmekle redd olunduğu kayd şod

Şuhudü'l-hâl _____

Abdurrahim Efendi el-müderris

Sâdullah Efendi el-müderris

Avdulahd Efendi el-imam

Himmat Efendi el-ma'rûf

Sadi Çelebi Ahmed

Şahmirzâ Mirzâ Mehemed Mirzâ

Mahmud Mirzâ Kadir Berdi

Mehemed Çelebi Ömer

Sâdullah Çelebi Sarı Monla

Latif Çelebi el-hâc Ebussuud

Hüddâm Mahkeme

آزادکسی قطعه شماره ۱

مقیاس	مقیاس
۱:۱۰۰۰	۱:۱۰۰۰
۱:۲۰۰۰	۱:۲۰۰۰
۱:۳۰۰۰	۱:۳۰۰۰
۱:۴۰۰۰	۱:۴۰۰۰
۱:۵۰۰۰	۱:۵۰۰۰
۱:۶۰۰۰	۱:۶۰۰۰
۱:۷۰۰۰	۱:۷۰۰۰
۱:۸۰۰۰	۱:۸۰۰۰
۱:۹۰۰۰	۱:۹۰۰۰
۱:۱۰۰۰۰	۱:۱۰۰۰۰

نقش استاول شهر با تمام جزئیات
مقیاس ۱:۱۰۰۰

شهر توانست در قلمر شهره مسیله طرفی بمسند و آنه از آن در کی و قلعه
کوش و کی قلعه و طمان جرمه بی جمله سلاواقی برغانی و طریک سارنده کانت
بره خوب گردیده فلرون و ادزی قلعه لری و برادزی و زسود قلعه و جات
شاهانه و طن این عشار و قائل حوالی شامل برسیله صحیح شمیر و اولوب
دود قلعه بر همه الله مسواستاول لیا بن مادی اولان اشبه قلعه اولوب
بوده همد سقا بربره ها بوده مالتس نظم اولوب دکی اولوب
دخی ساق معارف اول حضرت ملکانده بریدکی طبع و پیش اولوب شده در
شهره مسیله

۱:۱۰۰۰

ÖZET

KAVAK, Nuri, Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1774 (Şer'iyye Sicillerine Göre), Doktora Tezi, Ankara, 2008.

Bu çalışmada, Kırım Hanlığı'na bağlı Karasu kazasının 1683-1744 yılları arasındaki idârî, iktisâdî, fizikî, sosyal ve nüfus durumu incelenmiştir. Çalışmada temel kaynak olarak adı geçen tarihleri kapsayan dört adet Şer'iyye Sicili'nden yararlanılmıştır. Sicillere ilave olarak kısmen Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan çeşitli tasniflerdeki defterlere ve diğer kaynaklara da başvurulmuştur.

Çalışma, giriş ve dört bölümden meydana gelmiştir. Giriş kısmında Kırım'ın genel durumu ile Karasu kazasının oluşumu ve coğrafi özellikleri ortaya konulmuştur. Daha sonra ilk bölümde, Karasu kazasının idarî yapısı ve idarecileri hakkında malumat verilmiştir. Bilhassa kazanın yöneticisi olması hasebiyle kadı ve kadının görevleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Ayrıca idari yapılanmayı oluşturan alt birimler, görev alan idareciler çeşitli açılardan incelenerek isimleri ile birlikte kısmen tablolastırılarak belirtilmiştir.

İkinci bölümde Karasu kazasının fizikî yapısını oluşturan unsurlar ele alınmıştır. Sicil kayıtlarında yer aldığı nispetle tüm bu unsurlar –siciller ile diğer kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında- incelenmiştir. Yine aynı bölüm içerisinde vakıfların durumu, yapısı ve yaşatılması hususlarına dair bilgilere yer verilmiştir.

Nüfus ve sosyal hayatın incelendiği üçüncü bölümde ilk olarak nüfus ve nüfusu oluşturan yapı irdelenmiştir. Nüfus verilerine ilave olarak Karasu'da meydana gelen ihtida hareketi ile ihtida edenlerin sayısı bir tablo halinde gözler önüne serilmiştir. Öte yandan aile yapısı ile ailenin oluşumuyla ilgili tüm diğer hususların yanı sıra, boşanma ve aile bireylerinin durumları

incelenmiştir. Ayrıca Karasu halkının kullandığı giyim, ev ve özel eşyalar da ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

En son bölüm olan dördüncü bölümde ise, mâlî ve iktisâdî durum incelenmiştir. Bölüm içinde para, ekonomik yapıyı meydana getiren çeşitli fiyat hareketleri ve bu fiyat hareketlerinin seyri ile ilgili bilgiler ortaya konulmuştur. Ayrıca Karasu'daki iktisâdî faaliyet alanları ile ortaya çıkarılan değerleri ve emeği izah ederken, karşılığında üstlenilen vergi ve diğer yükümlülükler de değerlendirilmiştir. Öte taraftan meslek grupları ve bilhassa ticari hayatın durumu ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir.

Anahtar Sözcükler

- 1.Kırım Hanlığı**
- 2.Karasu Kazası**
- 3.Şer'iyeye Sicilleri**
- 4.Kadı**
- 5.Osmanlı Devleti**

ABSTRACT

KAVAK, Nuri, Karasu of the Khanate of Crimea between 1683-1774 (Of Judicial Records), A Ph.D. Dissertation, Ankara, 2008.

This study examines the administrative, economic, physical, social and demographic structure of the town of Karasu of the Khanate of Crimea between 1683-1774. The major sources of the study are the judicial records of the town belonging to the afore-said time span, consisting of four books, but other books and sources kept in different classifications of the Ottoman Prime Ministry Archive have also been utilized.

The study consists of one introduction and four chapters. The introduction provides the reader with information about geographical features and an overall evaluation of the town Karasu. The first chapter deals with the administrative structure and the administrative staff of Karasu, with particular emphasis on the role of the qadi and his obligations. The subdivisions of the administrative hierarchy together with its representatives, whose names are listed and put into tables, on the other hand, have also become focuses of attention.

Second chapter delves into the physical structure of the town and examines it in the light of the data provided by the judicial records and other sources. This chapter has also a closer look into the status, structure and functions of the religious foundations in the area.

The third chapter explores the social and demographic structure of the town. In this connection the Islamisation of the town and other instances of changing religious beliefs have been exemplified and tabled. As to the structure of the family and other familial affairs as divorces, styles of dressing, articles of furniture, they have also been subjected to a scrutiny.

The last chapter deals with the financial and economic situation, which throws light into the monetary affairs and the movement of prices in the region. As far as the economic situation was concerned, the economic sectors, the available labor force, the tax obligations and other liabilities, the branches of profession and the commercial life in particular, have all been dwelt upon, as well.

Key Words

- 1.The Khanate of Crimea**
- 2.The Town Karasu**
- 3.The Judicial Records**
- 4.The Qadi**
- 5.The Otoman Government**